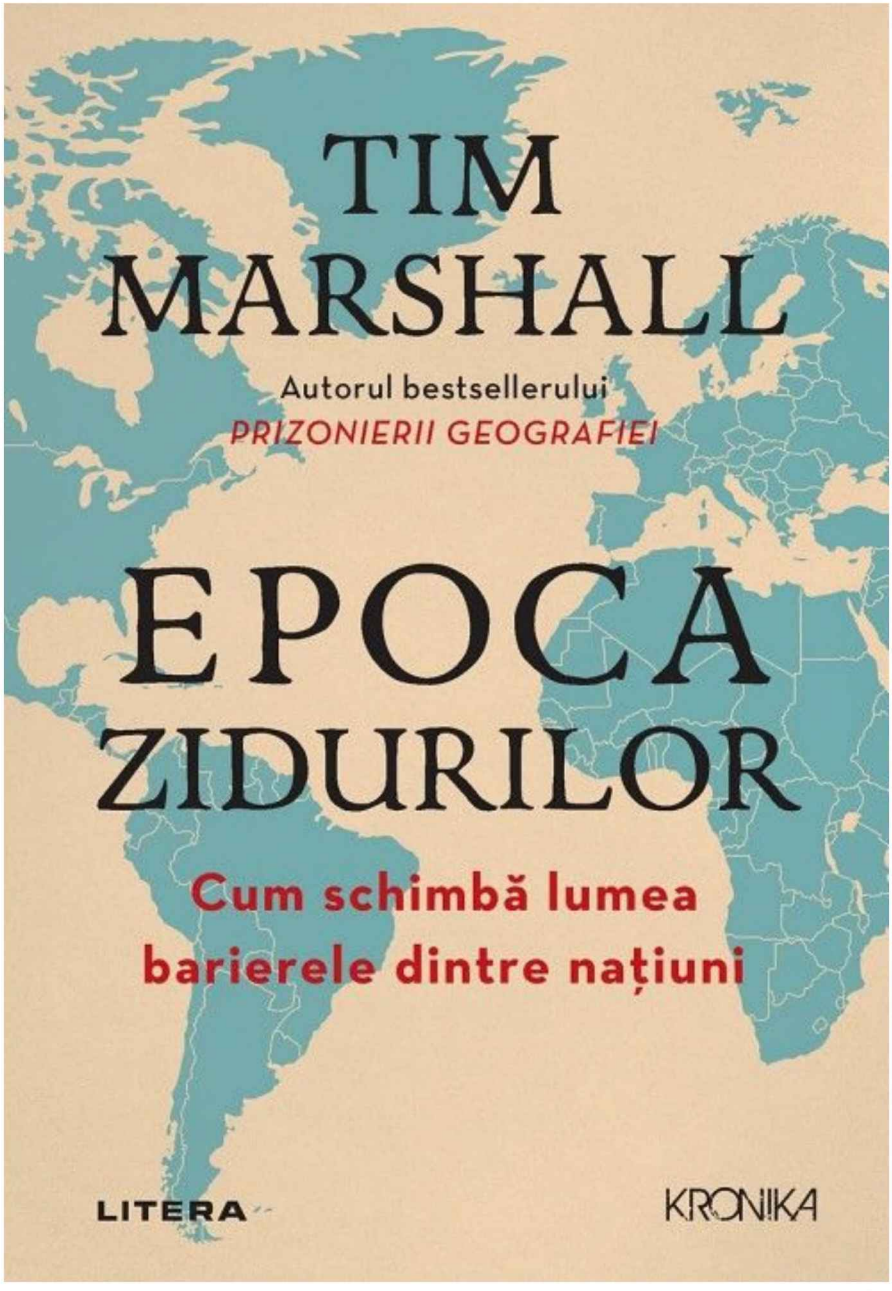
TIM
MARSHALL
Autorul bestsellerului
PRIZONIERII GEOGRAFIEI
EPOCA
ZIDURILOR
Cum schimbă lumea
barierele dintre națiuni
LITERA
KRONIKA

INTRODUCERE

CAPITOLUL 1
MARELE FIREWALL

CAPITOLUL 2
CONSTRUIŢI ZIDUL!

CAPITOLUL 3
ÎN FAŢA FAPTULUI ÎMPLINIT

CAPITOLUL 4
LINII ÎN NISIP

CAPITOLUL 5
UN MAGNET PENTRU MIGRANŢI

CAPITOLUL 6
STAREA NAŢIUNILOR

CAPITOLUL 7
O UNIUNE TOT MAI COMPACTĂ?

CAPITOLUL 8
VAIETELE BRITANICILOR

CONCLUZIE: ŢĂRILE NIMĂNUI

BIBLIOGRAFIE

MULŢUMIRI

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți
care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante
evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

Tim Marshall este o adevărată autoritate în domeniul afacerilor externe, după ce a lucrat mai bine de 25 de ani în calitate de corespondent de presă. A lucrat pentru BBC şi radio LBC/IRN, apoi a fost redactor pe probleme de diplomaţie la Sky News. A transmis reportaje din 30 de ţări, inclusiv din zone de conflict precum Croaţia, Bosnia, Macedonia, Kosovo, Afghanistan, Irak, Liban, Siria şi Israel. Blogul lui, Foreign Matters, a fost nominalizat, în 2010, la Premiul Orwell.

A scris pentru mai multe ziare, printre care *The Times*, *Sunday Times*, *Guardian*, *Independent* şi *Daily Telegraph* şi este autorul cărţilor *Shadowplay: The Overthrow of Slobodan Milosevic* (un bestseller în fosta Iugoslavie) şi *„Dirty Northern B*st*rds!" and Other Tales from the Terraces: The Story of Britain's Football Chants.*

Este fondatorul şi editorul site-ului TheWhatandtheWhy.com.

Divided.
Why We're Living in An Age of Walls
Tim Marshall
Copyright © 2018 Tim Marshall
Toate drepturile rezervate
Ediție publicată pentru prima dată de
Elliott&Thompson Limited/www.eandtbooks.com

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Epoca zidurilor
Tim Marshall

Copyright © 2020 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză:
Petru Iamandi

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit, Georgiana Harghel
Corector: Olimpia Băloi
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MARSHALL, TIM
Epoca zidurilor / Tim Marshall; trad. din limba engleză de Petru Iamandi. –
Bucureşti : Litera, 2020

ISBN 978-606-33-4934-8

ISBN EPUB 978-606-33-6328-3

I. Iamandi, Petru (trad.)

32

Dedicată mamei mele, Margaret McDonald,
şi unei vieţi petrecute construind punţi

INTRODUCERE

ZIDUL-GRANIŢĂ DINTRE ISRAEL ŞI CISIORDANIA este unul dintre cele mai sinistre şi mai ostile din lume. Văzut de aproape, indiferent de unghi, pare să răsară din pământ, să te copleşească, să te domine. În faţa acestei construcţii impersonale, din beton şi oţel, te simţi mic nu numai din cauza dimensiunilor ei, ci şi a ceea ce reprezintă. Tu eşti de o parte a lui; „ei“ sunt de cealaltă parte.

Acum 30 de ani a căzut un zid, prefigurând o nouă epocă a deschiderii şi a internaţionalismului. În ١٩٨٧, preşedintele Ronald Reagan a mers la Poarta Brandenburg, în Berlinul divizat, şi a făcut apel la omologul lui din Uniunea Sovietică: „Domnule Gorbaciov, dărâmă acest zid!“ Doi ani mai târziu zidul a căzut. Berlinul, Germania şi apoi Europa s-au unit din nou. În acele vremuri pline de entuziasm unii intelectuali au prezis sfârşitul istoriei. Istoria însă nu se sfârşeşte.

În ultimii ani, apelul „Dărâmă acest zid!“ pierde teren în faţa „mentalităţii de fortăreaţă“. Se chinuieşte să se facă auzit, incapabil să rivalizeze cu cifrele înspăimântătoare ale migraţiei în masă, cu respingerea globalizării, cu resurgenţa naţionalismului, cu prăbuşirea comunismului, cu atacurile de la 11 septembrie şi consecinţele lor. Acestea sunt liniile de falie care vor influenţa mersul lumii mulţi ani de-acum încolo.

Se vorbeşte mult despre zidul israelian, despre zidul de la graniţa dintre SUA şi Mexic, ca şi despre unele ziduri din Europa, dar ce nu înţeleg mulţi este că ziduri de-a lungul graniţelor se construiesc peste tot. Este un fenomen mondial în care cimentul se amestecă şi betonul se toarnă fără ca cei mai mulţi dintre noi să prindă de veste. Mii de kilometri de ziduri şi de garduri au fost înălţate în lume numai în secolul XXI. Cel puţin 65 de ţări, mai bine de o treime din statele lumii, au construit bariere de-a lungul graniţelor; jumătate din cele ridicate după cel de- Mondial au apărut după anul 2000.

În doar câţiva ani, numai în Europa ar putea exista mai mulţi kilometri de garduri şi de bariere decât la apogeul Războiului Rece. Au început cu despărţirea Greciei de Macedonia, a Macedoniei de

Serbia, a Serbiei de Ungaria şi, pe măsură ce fiecare întindere de sârmă ghimpată ne-a şocat tot mai puţin, au urmat altele – Slovenia a început să construiască un zid la graniţa cu Croaţia, austriecii au ridicat un gard la graniţa cu Slovenia, Suedia a înălţat bariere ca să-i oprească pe imigranţii ilegali veniţi din Danemarca, în timp ce Estonia, Letonia şi Lituania dezvoltă un sistem de fortificaţii defensive la graniţele lor cu Rusia.

Dar, firește, Europa nu este singură în acest demers: Emiratele Arabe Unite au construit un gard de-a lungul graniţei cu Omanul, la fel şi Kuwaitul la graniţa cu Irakul. Irakul şi Iranul păstrează o barieră fizică, ca şi Iranul şi Pakistanul – toţi cei 700 de kilometri. În Asia Centrală, chiar dacă nu are ieşire la mare, Uzbekistanul s-a izolat de cei cinci vecini – Afghanistanul, Tadjikistanul, Kazahstanul, Turkmenistanul şi Kîrgîstanul. Mai mult de-atât, graniţa cu Tadjikistanul este minată. Şi exemplele pot continua cu barierele care despart Bruneiul de Malaysia, Malaysia de Thailanda, Pakistanul de India, India de Bangladesh, China de Coreea de Nord, Coreea de Nord de Coreea de Sud şi tot aşa în lumea întreagă.

Aceste ziduri ne spun multe despre politica internaţională, iar temerile pe care le reprezintă transcend graniţele statelor care le-au construit. Chiar dacă scopul primordial al zidurilor care apar în Europa este de a opri valul de migranţi, zidurile sunt şi o dovadă a divergenţelor mai profunde şi a instabilităţii din însăşi structura Uniunii Europene şi a statelor sale membre. Zidul propus de preşedintele Trump de-a lungul graniţei dintre SUA şi Mexic este menit să stăvilească fluxul de migranţi dinspre sud, dar şi schimbările demografice radicale, răspunzând astfel îngrijorărilor multora dintre susţinătorii lui.

Separarea influenţează politica la toate nivelurile – personal, local, naţional şi internaţional. Protagoniştii au puncte de vedere diferite, la fel cum şi zidul care-i desparte are două părţi. Este vital să ştim exact ce anume ne-a despărţit şi ne desparte în continuare ca să putem înţelege ce se petrece în lumea de azi.

*

Încercaţi să vă amintiţi începutul capodoperei SF a lui Stanley Kubrick – *2001: Odiseea spaţială* (1968), în partea intitulată „Zorii omenirii". În savana africană din timpuri preistorice, un mic trib de proto-oameni/maimuţe bea liniştit dintr-o baltă când, pe neaşteptate, apare un alt trib. Membrii primului trib sunt dispuşi să împartă totul între ei – dar nu şi cu „alt" trib. Urmează o confruntare zgomotoasă în urma căreia noul grup pune stăpânire pe baltă, forţând vechiul grup să se retragă. În acest moment, dacă nou-veniţii ar fi avut destulă minte să facă mai multe cărămizi şi să amestece puţin ciment, ar fi putut construi un zid în jurul bălţii ca să o păzească de intruşi. Dar, întrucât scena se petrece cu milioane de ani în urmă, nou-veniţii trebuie să lupte din nou când primul trib revine, câteva zile mai târziu, de data aceasta pregătit de război, ca să-şi revendice teritoriul.

Întotdeauna am fost legaţi de spaţiul în care ne-am născut. A te alătura unui trib, a intra în panică la apariţia unor intruşi şi a răspunde la ameninţări vizibile sunt reacţii perfect umane. Legăturile dintre noi sunt importante pentru supravieţuire, ca şi pentru coeziunea socială. Treptat, dezvoltăm o identitate de grup, fapt care deseori duce la conflicte cu alţii. Grupurile noastre îşi dispută accesul la resurse; în plus, există un element care ţine de conflictul identitar – dihotomia „noi şi ei".

La începutul istoriei noastre am fost vânători-culegători: nu ne-am stabilit undeva şi nici nu ne-am însuşit resurse fixe la care să râvnească alţii. Apoi, în unele locuri pe care acum le numim Turcia şi Orientul Mijlociu, oamenii au început să cultive pământul. În loc să caute hrană peste tot sau să vâneze, au arat pământul şi au aşteptat să strângă recolta. Brusc (în contextul evoluţiei), tot mai mulţi dintre noi am simţit nevoia să ridicăm bariere: ziduri şi acoperişuri pentru noi şi animalele noastre, garduri ca să ne marcăm teritoriul, fortăreţe în care să ne retragem dacă teritoriul nostru era invadat şi linii de apărare a noului sistem. Acele ziduri erau funcţionale – şi de cele mai multe ori îşi făceau treaba.

Aşa a început epoca zidurilor şi, de atunci, aceste fortificaţii impresionante ne-au înfierbântat imaginaţia. Încă ne mai spunem poveşti despre zidurile cetăţii Troia, ale Ierihonului, Babilonului,

despre Marele Zid Chinezesc, Marele Zimbabwe, Zidul lui Hadrian, Zidurile Incaşe din Peru, din Constantinopol şi multe alte locuri. Zidurile se întind în timp, în spaţiu şi cultură, până în prezent – acum sunt electrificate, sunt prevăzute cu proiectoare şi au sisteme de televiziune cu circuit închis.

Aceste separări de ordin fizic sunt dublate de cele de ordin mental – marile idei care ne-au călăuzit civilizaţiile şi ne-au dat o identitate şi un simţ al apartenenţei – cum ar fi Marea Schismă a creştinismului, împărţirea islamului în suniţi şi şiiţi, iar, mai recent, înfruntările dintre comunism, fascism şi democraţie.

Titlul cărţii lui Thomas Friedman, *Pământul este plat* (2005), a pornit de la convingerea că, inevitabil, globalizarea ne va apropia tot mai mult. Globalizarea a intensificat comerţul internaţional: apeşi pe un buton şi cineva din Shanghai vără obiectul comandat într-o cutie şi ţi-l expediază – dar acest fapt nu înseamnă neapărat unitate. Globalizarea ne-a făcut şi să construim bariere, mai ales după criza financiară din 2008, când n-au mai fost bani. Confruntaţi cu alte ameninţări ştiute – terorismul, violenţele, refugiaţii şi imigraţia, prăpastia tot mai mare dintre bogaţi şi săraci – oamenii se agaţă şi mai mult de grupurile de care aparţin.

Noua epocă a separării în care ne aflăm se reflectă în şi este exacerbată de progresele înregistrate de lumea digitală. Mark Zuckerberg, co-fondatorul reţelei de socializare Facebook, credea că reţelele sociale ne vor uni. Ulterior a recunoscut că s-a înşelat. Dacă în unele privinţe ne-au apropiat, reţelele sociale le-au dat posibilitatea să se exprime şi să-şi probeze capacitatea organizatorică unor noi triburi cibernetice; unele dintre ele îşi petrec timpul împroşcând cu invective şi vârând zâzanie între internauţi. Astăzi se pare că există mai multe triburi şi mai multe conflicte între ele decât au fost vreodată. Întrebarea la care trebuie să răspundem este: ce formă iau triburile moderne? Ne mai definim prin clasa socială, rasa, religia, naţionalitatea de care aparţinem? Şi este posibil ca aceste triburi să coexiste?

Totul se reduce la dihotomia „noi şi ei“ şi la zidurile pe care le construim în mintea noastră. Uneori „ceilalţi“ înseamnă o altă limbă

sau o altă culoare a pielii; o altă religie sau un alt set de convingeri. De exemplu, recent m-am aflat la Londra pentru un curs de instruire a unui grup de 30 de tineri jurnaliști din mai multe colțuri ale lumii. Când am menționat Războiul dintre Iran și Irak, în care au murit până la un milion de persoane, și am folosit, poate neinspirat, cuvintele „musulmani care s-au omorât între ei", un jurnalist egiptean a sărit de pe scaun și a strigat că nu-mi permite să spun așa ceva. Am prezentat statistica acelui război îngrozitor, la care jurnalistul a replicat: „Se prea poate, dar iranienii nu sunt musulmani".

În clipa aceea am înțeles, cu o strângere de inimă. Majoritatea iranienilor sunt șiiți, așa că am întrebat: „Adică șiiții nu sunt musulmani?"

„Nu sunt. Șiiții nu sunt musulmani."

Astfel de diferențieri nu sunt puse pe seama luptei pentru resurse, ci mai degrabă pe convingerea că ceea ce gândești tu este singurul adevăr și că aceia care au alte păreri sunt persoane de mâna a doua. Certitudinea absolută a propriei superiorități duce inevitabil la înălțarea rapidă a zidurilor. Dacă adaugi și lupta pentru resurse, zidurile devin și mai înalte. Aici se pare că am ajuns.

Lumea este, în multe privințe, mai bună acum decât a fost vreodată. În ultimele decenii, sute de milioane de persoane au scăpat de sărăcia lucie; numărul victimelor malariei este în scădere; poliomielita este aproape eradicată; mortalitatea infantilă scade și ea. Când ați vrea să trăiți, în secolul al XVI-lea sau în secolul XXI? În pofida puterii și a bogăției ei, pe regina Elisabeta I au durut-o dinții mai mult decât pe majoritatea celor care trăiesc în Occident. Și totuși, o mare parte din acest progres îl expunem riscului. Epoca de după cel de-al Doilea Război Mondial, care a culminat cu căderea Zidului Berlinului, a făcut loc unei noi etape, în care centrul este supus unei presiuni tot mai mari în timp ce sirena extremelor se face tot mai auzită. Asta nu înseamnă neapărat că mergem înapoi, dar trebuie să înțelegem, să conștientizăm – și uneori chiar să acceptăm – diferențierile existente dacă vrem să tindem spre unitate.

În această carte folosesc cuvântul „ziduri" în mod generic, pentru bariere, garduri și diferențieri de toate felurile. În fiecare capitol mă

refer la ziduri în accepţiunea lor fizică, construite din cărămizi şi mortar, din beton şi sârmă, dar aceste ziduri sunt „rezultatul“ diferenţierilor şi nu „cauza“ – cu alte cuvinte, sunt doar începutul poveştii.

Întrucât nu am avut cum să mă ocup de fiecare regiune dezbinată, m-am axat pe cele care ilustrează cel mai bine provocările la adresa identităţii într-o lume globalizată: efectele migraţiei (SUA, Europa, subcontinentul indian); naţionalismul ca forţă unificatoare şi de dezbinare (China, Marea Britanie, Africa); şi interferenţele religiei cu politica (Israel, Orientul Mijlociu).

În China vedem un stat-naţiune puternic, cu mai multe conflicte în interiorul graniţelor – cum ar fi tulburările regionale şi discrepanţa dintre bogaţi şi săraci – care constituie un risc la adresa unităţii naţionale, ameninţând progresul şi puterea economică; în consecinţă, guvernul trebuie să-şi exercite controlul asupra populaţiei. Şi SUA sunt divizate, dar din motive diferite: era Trump a exacerbat relaţiile dintre rase în Ţara Libertăţii, dar a şi dus la un clivaj fără precedent între republicani şi democraţi, mai înverşunaţi unii împotriva celorlalţi ca niciodată.

Neînţelegerile dintre Israel şi Palestina sunt de notorietate, dar, pe fondul atâtor neînţelegeri din interiorul fiecărei populaţii, este aproape imposibil să se ajungă la o soluţie. Divergenţe de natură etnică şi religioasă duc la violenţe în tot Orientul Mijlociu, cu precădere la lupta dintre musulmanii şiiţi şi cei suniţi – iar fiecare incident este rezultatul unor factori complecşi, deşi de cele mai multe ori religia este cauza, mai ales în cazul rivalităţii regionale dintre Arabia Saudită şi Iran. În subcontinentul indian mişcările populare, cele de acum şi din anii următori, reflectă starea disperată a persoanelor care se strămută din cauza persecuţiei religioase, a sărăciei sau a schimbărilor climatice.

În Africa, graniţele lăsate de colonialism sunt greu de împăcat cu identităţile tribale care şi-au păstrat puterea. În Europa, însuşi conceptul de Uniune Europeană este ameninţat pe măsură ce zidurile se înalţă din nou, dovedind că neînţelegerile din anii Războiului Rece încă nu şi-au găsit rezolvarea, iar naţionalismul nu a dispărut nicicum în epoca internaţionalismului. Şi, în timp ce Marea

Britanie este pe cale să părăsească UE, Brexitul scoate în evidenţă divergenţele din regat – identităţi regionale consacrate, ca şi tensiuni sociale şi religioase mai recente, apărute în era globalizării.

Într-o vreme dominată de teamă şi de instabilitate, oamenii vor continua să se grupeze pentru a se apăra de ameninţările conştientizate. Acele ameninţări nu vin doar de peste graniţe. Vin şi din interior – după cum China ştie prea bine...

Capitolul 1

MARELE FIREWALL*

China

Ca şi în lumea reală, libertatea şi ordinea sunt necesare în spaţiul cibernetic.

peşedintele Xi Jinping

Joc de cuvinte, aluzie la Marele Zid Chinezesc. În limba engleză, *wall* înseamnă zid. (n.tr.)

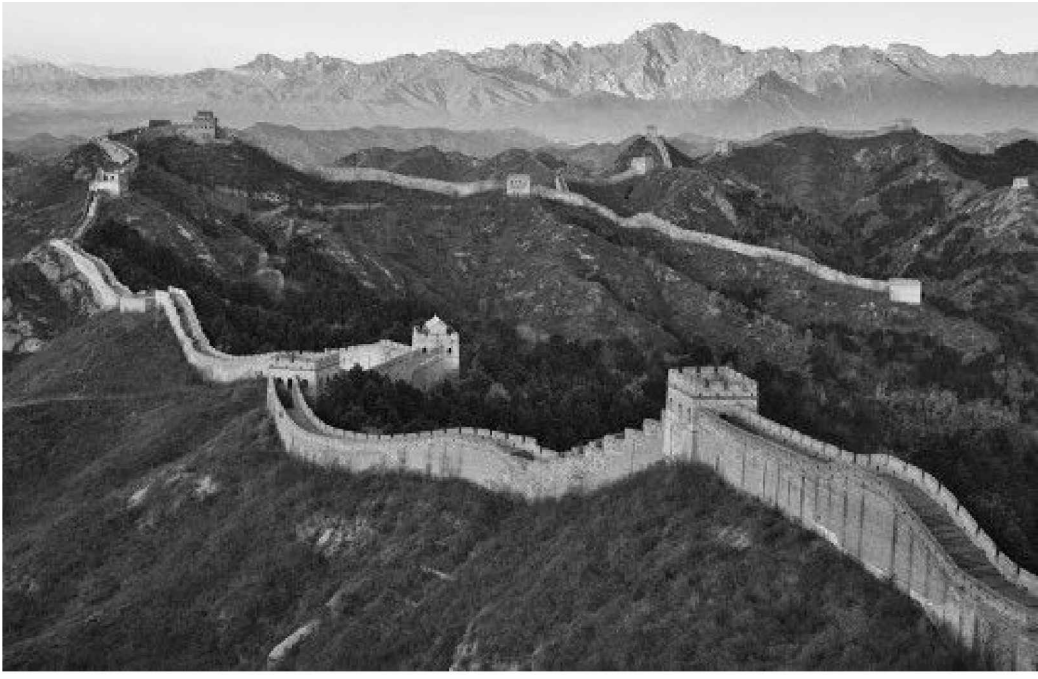

Marele Zid Chinezesc are o lungime de aproape 21 000 de kilometri, alcătuind aproape întreaga graniță dintre China Centrală și Mongolia Interioară.

ÎMPĂRAȚII CHINEZI S-AU LUPTAT MEREU SĂ-ȘI UNEASCĂ teritoriile divizate. Președintele Xi Jinping nu face excepție. Chiar dacă nu poate fi numit împărat, funcțiile lui oficiale îl dau de gol – secretar general al Partidului Comunist Chinez, președinte al Republicii Populare Chineze, șef al ComisieiCentrale pentru Dezvoltare Civilă și Militară integrată – și lista continuă. Xi nu este doar un conducător suprem, este un conducător absolut.

Tot ce conduce el este la scară uriașă, inclusiv provocările cu care se confruntă China. Cele cinci fusuri orare ale țării sale acoperă o suprafață de dimensiunile SUA. În acest spațiu locuiesc 1,4 miliarde de oameni proveniți din zeci de grupuri etnice, fiecare vorbind propria limbă; este un imperiu multietnic cu trăsături specifice comunismului chinez. Deși sunt cinci fusuri orare, numai unul este oficial. Răspunsul la întrebarea: „Cât e ceasul?“ este „Cât e ceasul la Beijing“. Această regulă venită de la centru se aplică de mult; în plus, împăratul secolului XXI se bucură de un avantaj pe care puțini dintre precursorii lui l-au avut. Xi își poate survola imperiul – nu doar regiunea mărginită de Munții Himalaya, până la Marea Japoniei, Deșertul Gobi și Marea Chinei de Sud, ci și imperiul economic întins pe tot globul.

Xi se pricepe să-și demonstreze puterea. Călătorește mai mult decât majoritatea predecesorilor. Vizitează capitalele lumii încrezător în forța economică unită a noii Chinei, dar, în drum spre aeroport, i se amintește cât de atenți trebuie să fie liderii chinezi pentru a-și

asigura puterea la centru. Tocmai de aceea au devenit adevăraţi maeştri ai promovării tacite a unităţii prin dezbinare.

Când ieşi din Beijing, pe Autostrada Aeroportului, şi te îndrepţi spre nord-est, spre Marele Zid Chinezesc, la început îţi este greu să sesizezi diferenţele dintre membrii populaţiei; ulterior, acestea devin tot mai evidente. Xi le vede imediat fiindcă multe dintre ele au apărut în ultima vreme, unele chiar de când este conducătorul ţării.

Din centrul oraşului, cu templele lui luminate intens, închinate societăţii de consum, şi cu blocurile de apartamente ultraelegante, pentru cei înstăriţi, drumul trece pe lângă kilometri întregi de blocuri turn locuite de clasa mijlocie tot mai numeroasă. Dincolo de ele trăiesc muncitorii din industrie care, an de an, migrează din zonele rurale spre capitală şi alte oraşe mari. Localnicul îşi dă seama numaidecât care sunt blocurile îmbogăţiţilor şi care sunt cele care au fost înălţate în grabă ca să facă faţă fluxului de nou-veniţi. Satele şi oraşele mici sunt mai puţin luminate şi mai puţin comerciale. În această parte a Chinei aşezările sunt spartane, mohorâte, lipsite de culoare, cu prea puţine facilităţi; străinul are doar o senzaţie copleşitoare de cenuşiu. Aceasta este poate cea mai mare discrepanţă a Chinei – între urban şi rural, între bogaţi şi săraci – fapt care, după cum vom vedea mai încolo, dă dureri de cap Partidului Comunist atotstăpânitor. Partidul este conştient că unitatea şi stabilitatea ţării depind în mare măsură de reducerea acestei discrepanţe şi că, dacă nu reuşeşte să o reducă, menghina în care ţine poporul s-ar putea să cedeze.

Unitatea a fost mereu vitală pentru succesul Chinei şi, în acelaşi timp, una dintre cele mai mari provocări. În trecut, singurul lucru care a jucat un rol fizic şi simbolic în unificarea ţării a fost Marele Zid Chinezesc. Dacă Xi ar merge pe Autostrada Aeroportului, dincolo de aeroport ar da de opt benzi care duc mai departe, spre nord-est, spre o construcţie care a înfierbântat imaginaţia lumii.

Aproape de secţiunea Mutianyu a Marelui Zid, autostrada se îngustează pe două benzi, clădirile se împuţinează, iar peisajul este tot mai verde. La câţiva kilometri de zid, drumul duce la o parcare unde trebuie să iei autocarul ca să ajungi la construcţie. De acolo poţi lua telefericul sau poţi urca pe o pantă abruptă lungă de mai bine de trei kilometri, foarte posibil în compania unei turme de capre. Turul fără ghid, dar alături de capre nu este opţional – dacă animalele sunt dispuse să te însoţească, o fac; dacă nu, nu. Indiferent de ruta aleasă, într-un târziu vei vedea ceva care să facă uitat efortul.

Când am văzut pentru prima dată cum kilometrii de zid din cărămidă şerpuiesc printre vârfurile munţilor, nu am rămas la fel de uimit ca la vederea, să zicem, Marelui Canion. Şi nici copleşit, cum am fost în faţa celei mai înalte construcţii din lume, Burj Khalifa din Dubai. Nu l-am simţit cum emană ideologie politică precum Zidul Berlinului la apogeul Războiului Rece. Am simţit altceva. Am simţit, pe drept sau pe nedrept, că înţeleg China puţin mai bine decât înainte.

Nu a făcut din mine un atotcunoscător – nici pe departe – dar în clipa aceea am priceput mult mai bine sintagme precum „cultură antică“ şi „cea mai importantă construcţie din istoria umanităţii“, cât şi ideea conform căreia mulţi locuitori ai Chinei încă mai împart populaţia lumii în chinezi şi ne-chinezi. La urma urmei, zidul a fost construit pornind de la o idee simplistă: de o parte se afla civilizaţia, de cealaltă barbaria.

În spatele meu, spre sud, se afla centrul Regatului Mijlociu al etniei Han. Spre nord, în depărtare, dincolo de munţi, începeau stepa şi deşertul Mongoliei, flancate în dreapta de Manciuria şi în stânga de regiunea Xinjiang.

Înainte de construirea zidului, cu aproximativ ٢ 500 de ani în urmă, munţii din nord asigurau, într-o oarecare măsură, protecţia hanilor, care întemeiaseră aşezări pe terenurile fertile din Câmpia de Nord a Chinei. Dar grupuri înarmate şi, din când în când, armate în toată regula, din toate cele trei regiuni, au ajuns prin trecătorile montane la terenurile agricole ale statelor feudale şi în unele oraşe precum Beijing, Luoyang şi Kaifeng. Astfel, de-a lungul secolelor, chinezii au cioplit în piatră simbolul esenţial pentru „noi şi ei".

Marele sinolog american John King Fairbank a oferit poate una dintre cele mai inspirate descrieri ale Marelui Zid: „o linie de demarcaţie între stepă şi câmpurile însămânţate, nomadism şi agricultură, barbarie şi civilizaţie". Ceea ce rezonează cu atitudinea precumpănitoare a „sinocentrismului" la vremea respectivă – convingerea chinezilor că ţara lor era centrul cultural al planetei, ca şi civilizaţia cea mai avansată. Hanii credeau şi că împăratul Chinei era singurul conducător de pe pământ mandatat de însăşi puterea divină şi astfel împăratul legitim al lumii. În consecinţă, toţi ceilalţi conducători îi erau subordonaţi, iar toate celelalte civilizaţii erau inferioare. Vecinii de diverse etnii trebuia supuşi împăratului, deşi puteau avea propriii conducători locali. Statele barbare învecinate puteau avea regi care însă trebuia să recunoască faptul că sunt mai puţin importanţi decât împăratul chinez. Chiar şi locuri mai îndepărtate, cum ar fi Xinjiang, Java şi Japonia, erau socotite „state vasale" şi trebuiau să plătească tribut Regatului Mijlociu. O concepţie despre lume care nu era menită să câştige prieteni, dar care cu siguranţă a influenţat populaţia şi şi-a dovedit eficienţa pe lungi perioade de timp.

De-a lungul secolelor, Marele Zid a întărit securitatea Chinei, omogenizând-o ca entitate politică şi asigurând stabilitatea necesară dezvoltării agriculturii în regiunile de vest şi de nord. Spre vest, zidul proteja o parte din Drumul Mătăsii, înlesnind astfel creşterea economică. Acest sistem defensiv, incluzând zidurile paralele, se întindea pe o lungime de aproape 21 000 de kilometri. Ca să înţelegeţi mai bine cât de lung este, imaginaţi-vă patru ziduri paralele, fiecare pornind de pe coasta de est a SUA până la Oceanul Pacific, fiecare construit din cărămidă.

Deşi rolul fizic jucat în omogenizarea ţării s-a diminuat de-a lungul anilor, zidul a rămas un simbol important în conştiinţa naţională. Atât de mult încât, după venirea comuniştilor la putere, în 1949, Mao Zedong a menţionat zidul într-o poezie despre Marşul cel Lung, intitulată „Muntele Liupan", care cuprinde şi versurile următoare:

Cerul e-nalt, norii sunt şterşi,
Ne uităm cum gâştele sălbatice dispar în sud.
Dacă la Marele Zid nu izbutim să ajungem
Nu suntem oameni cu-adevărat,
Noi ce-i care am străbătut mai bine de 20 000 de li...

Versurile trei şi patru au fost ulterior adaptate, devenind proverb: „Cel care nu izbuteşte să ajungă la Marele Zid nu e un erou", cu alte cuvinte: „Dacă nu depăşeşti marile greutăţi ale vieţii, nu eşti un erou".

Poezia a creat unele controverse în noul regim – comuniştii păreau să aibă opinii diferite despre zid. Mulţi vedeau în el un simbol al trecutului feudal al ţării, o relicvă a istoriei, chiar îndemnând la vandalizarea lui. Dar, întrucât Mao scrisese despre el, alţi comunişti voiau să-l viziteze ca să-şi demonstreze loialitatea faţă de „preşedintele Mao". Dacă ajungeţi în secţiunea Mutinyu, veţi vedea, în vârful muntelui, scris cu litere albe, uriaşe: „Credinţă preşedintelui Mao". Zidul a fost menţionat şi în imnul naţional, adoptat în 1949, deci este clar că Partidul i-a

recunoscut importanţa istorică şi culturală. Dar, în general, comuniştii au preferat să-l ignore – cel puţin la început. În timpul Revoluţiei Culturale, cei mai fanatici dintre membrii Gărzilor Roşii au distrus secţiuni din zid – pentru ei zidul făcea parte din „Cele Patru Anacronisme", care nu-şi aveau locul în noua Chină: tradiţiile, cultura, obiceiurile şi ideile învechite.

Mao a murit în 1976 şi, odată cu el, şi Revoluţia Culturală. După 1978, noul conducător, Deng Xiaoping, a început reconstrucţia metodică a zidului. Treptat – primii ani post-Mao au fost marcaţi de prudenţă – dar, până în 1984, Deng a ajuns suficient de sigur pe el ca să declare: „Să iubim China şi să restaurăm Marele Zid". În cel de-al doilea demers se prea poate ca Deng să fi avut în vedere turismul şi valuta străină; conducerea Partidului Comunist începea să adopte măsuri specifice capitalismului, conştientă de marele decalaj economic dintre China şi alte părţi ale lumii. Prin urmare, au fost aprobate mai multe legi care interziceau deteriorarea, ciuntirea sau scrierea de grafitti pe zid, alături de lucrări de reconstrucţie (cu succes îndoielnic) şi companii de publicitate pentru atragerea turiştilor.

Marele Zid a jucat un rol imens în imaginaţia populară a chinezilor şi a restului lumii – deşi, potrivit unor istorici, mai curând europenii s-au arătat mai interesaţi decât chinezii, tocmai acest fapt ducând la conştientizarea importanţei zidului şi la identificarea chinezilor cu el. Deci zidul a ajutat la definirea Chinei şi din exterior, dar şi din interiorul hotarelor sale.

În realitate, zidul a fost doar parţial eficient din punct de vedere militar. Fără îndoială, sistemul său de prevenire, fortificaţiile şi bastioanele strategice au oferit protecţie, dar, după cum am văzut, acestea au fost departe de a fi inexpugnabile. Însă rolul său de simbol al apărării, de protejare a etniei Han de „intruşi" a fost inestimabil; până în ziua de azi zidul este emblema unei mari culturi antice.

*

Dar cum rămâne cu marea cultură modernă?

Qin Shi Huang, întemeietorul dinastiei Qin, a reuşit să unifice şapte state aflate în război într-o singură Chină, în anul ٢٢١ î.Hr., deşi faptul că ţara a rezistat 23 de secole nu înseamnă neapărat că va rezista tot pe atât.

Chinezilor nu le place să le vorbească străinilor despre problemele ţării sau divergenţele din interior. Dacă în Marea Britanie sau Franţa, de exemplu, nu trebuie să cauţi prea mult ca să găseşti pe cineva gata să-ţi spună că ţara se duce de râpă, în China e lipsă de patriotism şi umilitor să critici statul. Desigur, poate fi şi riscant, dat fiind că ţara rămâne dictatura unui singur partid.

Şi totuşi, există probleme şi divergenţe în cele 23 de provincii, patru municipalităţi, cinci regiuni autonome şi două regiuni administrative speciale. Una dintre cele mai grave este cea dintre centrul dominat de etnia han şi zonele non-han, dispuse în semicerc. La nord-est se află Manciuria, la nord Mongolia Interioară, la nord-vest Xinjiang, iar la vest Tibetul. Aceste regiuni sunt vitale pentru securitate, resurse naturale şi comerţ, dar nu toate acceptă necondiţionat conducerea chineză. Dacă Manciuria este acum total dominată de hani, celelalte regiuni îşi păstrează identitatea, limba, tradiţiile şi, în cazul Xinjiangului şi al Tibetului, propriile religii (islamismul şi budismul) şi mişcările separatiste.

China încearcă să controleze Xinjiangul şi populaţia sa uigură de mai multe secole, dar uigurii nu au acceptat niciodată pe de-a-ntregul dominaţia Beijingului. Au fost mai multe revolte în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, iar în anii 1930 a existat, chiar dacă o scurtă perioadă de timp, şi o Republică a Turkistanului de Est. Apoi Mao a anexat Xinjiangul în 1949,

care acum reprezintă aproximativ o şesime din teritoriul Chinei. Ca să vă faceţi o idee despre cât de pustiu şi de slab populat este Xinjiangul, este suficient să amintesc că are cam jumătate din suprafaţa Indiei, dar mai puţin de 2% din populaţia acesteia.

Anii care au urmat au fost martorii unui exod al coloniştilor han în Xinjiang urmând ca, nu peste mult timp, aceştia să alcătuiască aproape jumătate din cele 22 de milioane de locuitori. Situaţie care nu a fost acceptată fără rezerve. Uigurii se plâng că nu au acces la locuri de muncă mai bine plătite şi că sunt persecutaţi de miliţiile industriilor de construcţii controlate de stat, motiv pentru care, din când în când, au loc manifestaţii de protest şi conflicte etnice violente. Rezistenţa se exercită uneori pe cale legală, dar există şi o mică organizaţie teroristă, alcătuită parţial din luptători musulmani care s-au întors din Irak şi Siria. Se crede că organizaţiile jihadiste din republicile din Asia Centrală îi ajută cu bani şi, la nevoie, le asigură adăpost. Primele semnale de alarmă au apărut în momentul în care grupul terorist Statul Islamic (IS) a făcut publică o înregistrare video în care mai mulţi uiguri sunt instruiţi în Irak şi jură că îşi vor înălţa steagul în China, în acelaşi timp ameninţând că sângele va „curge în valuri".

Primăvara anului 2017 a fost martoră, în aceeaşi zonă, mai multor ciocniri violente între uiguri şi hani, urmate de o masivă demonstraţie de forţă a unor trupe guvernamentale înarmate până în dinţi. Conducătorul Partidului Comunist din regiune a recomandat soldaţilor să „arunce cadavrele teroriştilor în marea războiului popular". Preşedintele Xi a fost mai reţinut, mulţumindu-se cu un apel la construirea unui „Mare Zid de Fier" care să apere Xinjiangul şi cu ameninţarea potrivit căreia conflictele dintre etnii nu vor fi tolerate: „Aşa cum ne iubim lumina ochilor, aşa trebuie să iubim şi unitatea etnică". La începutul anului 2018, concepţia lui Xi despre unitatea etnică s-a concretizat într-un decret conform căruia un milion de demnitari ai Partidului Comunist urmau să locuiască alături de familiile uigure. Gazdele sunt încurajate să contribuie la întărirea relaţiilor interetnice prin informarea detaliată a „oaspeţilor" impuşi cu forţa despre opiniile lor politice. Este un amestec de pensiune chinezească şi „Ministerul Iubirii" din romanul lui Orwell**.

În pofida nemulţumirilor crescânde, sunt puţine şanse ca Beijingul să renunţe la acest control atât de sever. Regiunea joacă rolul unei zone-tampon, se află pe noul Drum al Mătăsii, prin urmare este vitală pentru comerţ, plus că este bogată în zăcăminte de cărbune de care industria aflată în plin avânt a Chinei are mare nevoie. Dar, chiar şi aşa, autorităţile urmăresc cu multă atenţie evenimentele de acolo. Astfel de divergenţe şi de disensiuni subminează imaginea Partidului Comunist ca singură sursă de putere şi protector al poporului.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru Tibet. Din punct de vedere strategic, Tibetul este o zonă-tampon pentru centrul ţării, împiedicând India să controleze munţii întinşi de-a lungul graniţei – fără îndoială, Munţii Himalaya sunt o barieră naturală, poate motivul pentru care nici un conflict major nu a izbucnit vreodată între cele două naţiuni. De asemenea, prin Tibet, China îşi protejează sursele de apă – Tibetul este uneori numit „Turnul de Apă al Asiei", dat fiind că atât de multe cursuri de apă importante izvorăsc din această regiune.

Răspândirea populaţiei han în provinciile Chinei (2010)

Dacă luăm în considerare toate cele trei provincii tibetane, Tibetul are o suprafaţă de aproximativ 1 553 000 de kilometri pătraţi, sau aproape de patru ori suprafaţa Franţei, reprezentând astfel un sfert din China. Dar, când se referă la Tibet, Beijingul are în vedere Regiunea Autonomă Tibet, înfiinţată după ce China a înfrânt armata tibetană, în 1950. Este mai mică decât jumătate din suprafaţa celor trei provincii iniţiale, restul fiind absorbit de alte regiuni ale Chinei, şi include numai o treime din populaţia de origine tibetană a ţării.

Ca şi în cazul musulmanilor uiguri, budiştii tibetani ţin la identitatea lor, separată de cea a chinezilor han. Din păcate pentru ambele regiuni, speranţa autoguvernării este aproape inexistentă. În Tibet se estimează că acum jumătate din populaţie este alcătuită din hani. Cifrele exacte sunt greu de obţinut, dar se crede că, în total, aproximativ şase milioane de tibetani şi şase milioane de hani trăiesc în regiunea respectivă. În oraşele mai mari locuiesc împreună, chiar dacă adesea în cartiere diferite, dar în zonele rurale tibetanii rămân majoritari.

Statul consideră că poate rezolva divergenţele dintre grupurile etnice, atâta timp cât le rezolvă pe cele ale hanilor. Dar tocmai acestea din urmă reprezintă cea mai mare ameninţare pentru prosperitatea şi unitatea pe termen lung ale Chinei. Este o ameninţare pe care Partidul Comunist o ia foarte în serios. Partidul a învăţat lecţiile istoriei şi ştie ce se întâmplă când statul este slăbit de o populaţie fragmentată.

În secolul al XIX-lea, China şi-a schimbat radical modul de a face comerţ. Rutele comerciale terestre prin Asia Centrală fuseseră dintotdeauna prioritare din punct de vedere economic, acum însă rutele maritime au câştigat întâietate. Această schimbare nu a fost pe de-a-ntregul opţională – britanicii şi alte puteri străine îşi folosiseră capacitatea militară ca să impună Chinei condiţii comerciale care le avantajau. Drept rezultat, comerţul s-a concentrat pe coasta Oceanului Pacific, fapt care a dus la dezvoltarea comunităţilor din regiune, dar a şi diminuat perspectivele comerciale în interior şi, inevitabil, a redus investiţiile în infrastructură. Astfel, în timp ce regiunile de coastă au prosperat, fermierii săraci au rămas la fel de săraci, iar străinii au devenit tot mai puternici. Această situaţie a slăbit autoritatea centrală asupra regiunilor şi a fost în parte de vină pentru fragmentarea statului. Cu o populaţie atât de divizată, centrul nu a mai rezistat. Sleită de puteri, China s-a dovedit neputincioasă mai întâi în faţa colonialiştilor „barbari“, apoi în faţa războiului civil şi, în final, în faţa invaziei Japoniei, vechiul ei duşman, începând din 1931.

După cel de-al Doilea Război Mondial, când au câştigat războiul civil, comuniştii şi-au dat seama că trebuie, într-un fel sau altul, să refacă unitatea ţării. Regimurilor comuniste le sunt străine tendinţele liberale, împărţirea puterii sau abordarea legilor în spiritul şi nu în litera lor. Străinii au fost alungaţi, iar capitalele regionale au încăput pe mâna cadrelor de partid. Sub conducerea lui Mao acestea au reprimat cu brutalitate orice semn de nesupunere din partea regiunilor şi au concentrat întreaga putere în mâinile Partidului cu sediul în Beijing care, din 1949, a devenit din nou capitala ţării.

Multe dintre legăturile comerciale cu lumea dezvoltată au fost întrerupte, ceea ce, parţial, a însemnat împlinirea marelui ideal comunist – egalitatea. Treptat, zonele de coastă au devenit aproape la fel de sărace ca şi cele din interior, rezolvând dezechilibrul dintre regiuni. Cu excepţia unei părţi mari din nomenclatura de partid, majoritatea chinezilor au continuat, decenii la rând, să fie la fel de săraci, în vreme ce Mao şi-a consolidat puterea şi şi-a impus controlul asupra teritoriilor non-han.

Chiar dacă Mao a întărit unitatea ţării, a făcut-o în detrimentul dezvoltării ei, în aceiaşi ani în care alte naţiuni din regiune se impuneau în economia mondială şi îşi îmbunătăţeau rapid nivelul de trai. Japonia, Coreea de Sud, Singapore şi alte ţări depăşeau China din punct de vedere economic, iar unele chiar şi militar. Dacă această tendinţă urma să continue, avea să ameninţe nu numai capacitatea de apărare a Chinei, ci şi coeziunea ei internă, din momentul în care toată lumea ar fi înţeles cât de mare era decalajul.

Deng Xiaoping, succesorul lui Mao, a tras adânc aer în piept şi şi-a asumat riscul: dacă populaţia chineză nu-şi putea permite să cumpere prea multe produse autohtone, economia trebuia din nou deschisă spre exterior. Aceasta însemna comerţul pe coasta Oceanului Pacific; dar regiunile de coastă aveau să prospere din nou mai rapid decât interiorul ţării, repetând discrepanţele din secolele al XIX-lea şi XX.

A fost şi încă mai este o cursă contracronometru. Este şi o strategie bazată pe o politică economică ce trebuie să păstreze acelaşi ritm intens, în orice condiţii. China trebuie să continue să producă. Lumea trebuie să-i cumpere produsele. Dacă dispare cererea, China nu-şi poate permite, cum ar face un sistem capitalist normal, să întrerupă producţia. Trebuie să producă la foc continuu, să nu-şi închidă fabricile, să subvenţioneze băncile; indiferent de surplus – să vândă afară unele produse la preţ redus, să vândă chiar mai multe populaţiei chineze care-şi poate permite. Numai să nu oprească sistemul, caz în care întreaga ţară se poate opri.

Aceasta este o fascinantă versiune capitalistă a vechiului sistem comunist sovietic care producea câte tractoare voia guvernul, indiferent de necesităţi. Adevărat, a scos din sărăcie sute de milioane de chinezi – dar cu afectarea mediului înconjurător şi, din nou, cu accentuarea diferenţelor dintre regiunea de coastă şi interior, adică dintre bogaţi şi săraci.

Diferenţa de salarizare dintre angajaţii din oraşe şi cei din sate s-a redus foarte puţin în ultimii ani, chiar şi acum un orăşean câştigând de trei ori mai mult decât un sătean. Nivelul inegalităţii dintre venituri în China este printre cele mai ridicate din lume, creând senzaţia că maşinăria de făcut bani a Chinei îi sluşeşte pe cei puţini, nu pe cei mulţi – sau, în argoul chinez, pe „membrii familiei Zhao“, un idiom asemănător cu „cei care au pâinea şi cuţitul“. Expresia provine dintr-un roman apărut în 1921, *Adevărata poveste a lui Ah Q*, de Lu Xun, care include întrebarea: „Crezi că meriţi să te cheme Zhao?“, cu referire la un clan bogat. Expresia a început să fie folosită pe internet în 2015, iar acum „Zhao şi ne-Zhao“ înseamnă „cei avuţi şi cei sărmani“.

În toate ţările există o inegalitate a veniturilor, toate au expresii similare, diferenţa din China, însă, este imensă şi în defavoarea marii majorităţi a populaţiei. Un raport din 2015 al Comisiei de studiere a familiei chineze, de pe lângă Universitatea din Beijing, care cercetează „bunăstarea populaţiei chineze", a conchis că, în general, inegalitatea veniturilor s-a accentuat în ultima vreme. Mai precis, o treime din bogăţia Chinei este deţinută de 1% din familii, în timp ce 25% din familii deţin numai 1%. Discrepanţa vine de la deschiderea economică începută în 1979.

Guvernul este deplin conştient de problemele şi de pericolele pe care le presupune o asemenea discrepanţă, mai ales că, potrivit unui sondaj efectuat pe internet în 2015, inegalitatea veniturilor, cu efectele ei devastatoare asupra stării de sănătate şi a educaţiei, este prima problemă pe care oamenii vor ca guvernul să o rezolve. Într-un comentariu la raport, apărut în publicaţia *Ziarul poporului*, se scria: „Aceste inegalităţi se accentuează continuu. Dacă nu pot fi rezolvate cât de curând, e foarte posibil să ameninţe stabilitatea socială şi astfel să devină o piedică majoră în calea dezvoltării sociale."

Există o discrepanţă chiar şi între generaţii, unele persoane în vârstă dorind întoarcerea la epoca lui Mao şi a „egalităţii". Tocmai de aceea se uită chiorâş la tânăra generaţie, provenită în marea ei majoritate din mediul urban, mai şcolită şi mai înclinată spre societatea de consum sau tinzând spre ea. Viitorul Partidului Comunist depinde de ce are de oferit tinerei generaţii şi invers.

Faliile tot mai mari din societatea chineză trebuie astupate. Una dintre soluţiile pe care guvernul intenţionează să le adopte este crearea unei populaţii urbane consumeriste tot mai mari, care să atenueze şocurile primite de economie în perioadele în care scad exporturile. Estimările variază, dar cel puţin 150 de milioane de persoane au părăsit zonele rurale în acest secol, iar guvernul se aşteaptă ca numărul să crească în continuare. Generaţia tânără este cea care se mută de la ţară – din păcate mult prea mulţi bărbaţi – bărbaţi însuraţi care caută de lucru în oraşe, lăsându-şi acasă alţi membri ai familiei ca să aibă grijă de cei bătrâni. Chiar şi aşa, este de remarcat că circa 900 de milioane de chinezi locuiesc în zonele rurale şi 500 de milioane în mediul urban.

Schimbarea a fost rapidă şi îşi va mări ritmul. Până în 2026, Beijingul speră să strămute alte 250 de milioane de persoane, ceea ce înseamnă că jumătate din populaţia ţării va fi urbană. Procesul implică o dezrădăcinare în masă, plus distrugerea satelor şi construirea de oraşe, metropole, drumuri şi căi ferate de mare viteză. Mişcarea continuă să fie de la vest la est, vestul tinzând în continuare să fie mai rural, cu rate ale analfabetismului mai mari; estul, mai ales aproape de ocean, este tot mai urban şi orientat spre tehnologie, industrie şi afaceri.

Şi totuşi, migraţia în masă spre oraşe dezvăluie şi exacerbează o altă discrepanţă a populaţiei urbane, din nou între bogaţi şi săraci. A fost creată de sistemul *hukou*, o formă de înregistrare înrădăcinată în structura socială a ţării. Este unul dintre factorii care au dus la întărirea percepţiei potrivit căreia populaţia rurală este alcătuită din cetăţeni de mâna a doua.

Sistemul *hukou* datează de dinainte de Marele Zid, tocmai din timpul dinastiei Xia (2070–1600 î.Hr.), care a început să înregistreze fiecare membru al fiecărei familii. În ١٩٥٣, Partidul Comunist a continuat să folosească vechiul sistem, dar a început să împartă oamenii în săteni şi orăşeni. Ideea nu a fost doar ca să ţină sub supraveghere, ci şi să împiedice migrarea spre zonele urbane, care, la vremea aceea, nu erau capabile să absoarbă un asemenea flux de persoane, şi să evite aceleaşi inegalităţi dintre sat şi oraş din secolul precedent.

Sistemul există şi acum, fiecare persoană fiind obligată să se înregistreze cu nume, numele părinţilor, data naşterii, consort/consoartă etc. – cum este uzanţa în multe alte ţări. Dar, în

China, locul în care eşti înregistrat este şi cel în care trăieşti şi, foarte important, unde primeşti ajutor de la stat şi în ce formă. Discrepanţele apar în categoriile local versus nelocal şi agricol versus neagricol.

Să spunem că familia ta este înregistrată ca neagricolă şi locuind în Shanghai. Acest lucru îţi oferă acces imediat la o gamă largă de servicii medicale şi educaţionale în oraş. De exemplu, conform unui articol din *Revista economică a Chinei*, subvenţia pentru un elev în Beijing, în 1998, a fost de 12 ori mai mare decât în provincia Guizhou, o diferenţă care a crescut de 15 ori în 2001. Pe de altă parte, dacă familia ta este înregistrată ca agricolă, dintr-o zonă rurală aflată la 1 600 de kilometri vest de Shanghai, şcolile la care ai acces sunt cu mult sub standardul celor din Shanghai, ca şi gama limitată de servicii sociale. În plus, locul tău de muncă presupune o activitate manuală, istovitoare, care uneori nu face decât să-ţi asigure traiul de pe o zi pe alta.

Aşa că te muţi la Shanghai ca să cauţi de lucru într-o fabrică. Salariul va fi imediat mai mare şi, în consecinţă, vei putea trimite bani acasă. Dar eşti înregistrat ca „agricol rural", deci nu ai dreptul la asigurări sociale sau la asistenţă medicală în Shanghai. Dacă te căsătoreşti şi ai un copil, copilul nu poate urma şcoala în Shanghai. Această situaţie a dus la crearea unui sub-proletariat masiv alcătuit din muncitori migranţi proveniţi din zonele rurale care acum sunt parţial lipsiţi de servicii sociale. Au fost cetăţeni de mâna a doua la ţară, iar acum descoperă că sunt consideraţi la fel şi în oraş.

Distribuirea venitului în provinciile Chinei, PIB-ul pe cap de locuitor (2010)

Guvernul se confruntă cu o dilemă în momentul în care încearcă să rezolve această problemă. Una dintre opţiuni ar fi să iniţieze o revoluţie în finanţarea unor proiecte sociale în zonele rurale, care să le apropie de standardele celor urbane. Dar acest lucru nu numai că ar însemna cheltuirea unor mari sume de bani, ci ar şi bloca oamenii în sate, tocmai când guvernul ştie că este nevoie de o populaţie urbană capabilă să consume cât mai mult pentru ca politica sa economică să funcţioneze. Mai rău de-atât, cei care trăiesc deja la oraş s-ar putea hotărî să revină acasă. Caz în care miracolul economic dă faliment, şomajul creşte vertiginos şi, inevitabil, urmează tulburările sociale.

Beijingul trebuie să găsească un echilibru. Trebuie să finanţeze un sistem *hukou* în oraşe pentru cei care au venit din zonele rurale, dar şi să lărgească gama de servicii sociale pe măsură ce oraşele continuă să crească – apoi, simultan dacă se poate, să ridice standardele în zonele rurale, în acelaşi timp încurajând migrarea spre zonele urbanizate, preferabil prin crearea de noi oraşe în interior.

Ceea ce este o mare provocare, iar abordarea ei nu poate fi decât complicată; pe lângă suprafaţa imensă, crearea unor centre urbane atât de numeroase, în toată ţara, este o provocare logistică. Beijingul se gândeşte să acorde guvernelor regionale puteri sporite de taxare la nivel local, de obţinere de fonduri prin vânzarea de terenuri şi de cheltuire a banilor cum cred că e mai bine. Ideea ar putea fi fezabilă. Dar, dacă nu va avea succes, Beijingul se va vedea nevoit să susţină guvernele locale ca şi până acum. Iar, dacă va avea succes, ideea ar putea încuraja ceea ce Partidul nu doreşte deloc – regionalizarea.

Se pare că Deng a ştiut că riscul pe care şi l-a asumat va crea multe dintre aceste probleme. Într-un interviu celebru din 1986, Mike Wallace, de la CBS News, l-a întrebat pe liderul comunist în vârstă de 82 de ani despre afirmaţia „e minunat să te îmbogăţeşti", care îi fusese atribuită la sfârşitul anilor 1970. Deng a răspuns:

> Potrivit doctrinei marxiste, societatea comunistă este bazată pe belşugul material... Prin urmare, a te îmbogăţi nu este un păcat. Dar ceea ce înţelegem noi prin a te îmbogăţi diferă de înţelesul pe care i-l daţi voi. Bogăţia într-o societate socialistă aparţine poporului. A te îmbogăţi într-o societate socialistă înseamnă prosperitate pentru întreg poporul. Principiile socialismului sunt: mai întâi dezvoltarea şi apoi prosperitatea tuturor. Îi lăsăm pe unii, din unele regiuni, să prospere mai întâi pentru ca întreaga ţară să prospere mai repede. Tocmai de aceea politica noastră nu va duce la polarizare, la o situaţie în care cei bogaţi devin mai bogaţi, iar cei săraci devin mai săraci.

Deng a avut dreptate doar pe jumătate. Cei bogaţi au devenit mai bogaţi, dar, în ciuda inegalităţii mai mult decât evidente, cei săraci nu au devenit mai săraci – de fapt, mulţi dintre ei s-au îmbogăţit.

China a creat o clasă de mijloc de aproximativ 400 de milioane de persoane şi a scos sute de milioane dintr-o sărăcie lucie. Este un proces în plin avânt, deşi nu ireversibil, dar există destui chinezi care încă îşi mai amintesc cât de săracă era majoritatea populaţiei şi că aproape nu exista şansa de a scăpa de sărăcie – la urma urmei, cei mai mulţi dintre bunicii adulţilor din ziua de azi au fost ţărani într-o societate feudală. Această realitate dă un oarecare răgaz Partidului să rezolve problema; dar, dacă Partidul nu poate reduce, cât de curând, diferenţa dintre bogaţi şi săraci, în cele din urmă resentimentele celor „non-Zhao" se vor accentua.

O altă problemă cu care se confruntă guvernul este îmbătrânirea populaţiei. O situaţie care nu este specifică doar Chinei. Dar pentru China este şi mai gravă din cauza politicii „unui singur copil", ceea ce înseamnă că populaţia îmbătrâneşte mai rapid decât în alte ţări. În mai puţin de un deceniu, numărul persoanelor în vârstă va creşte de la 200 de milioane la 300 de milioane. Este guvernul pregătit pentru o asemenea schimbare demografică? Politica sa economică se bazează pe o forţă de muncă tânără, din abundenţă. În mod proporţional, acest rezervor de persoane active – şi contribuabile – se va micşora în acelaşi timp cu creşterea poverii financiare pe care o presupune grija faţă de populaţia în vârstă, punând în pericol progresul economic.

Din nou soluţia nu este deloc clară. Una dintre opţiuni ar fi majorarea vârstei de pensionare cu cinci ani, dar aceasta nu ar face decât să amâne problema şi, între timp, să creeze alta: absolvenţii de facultate produşi de sistemul de învăţământ au nevoie de locuri de muncă;

şomajul şi imposibilitatea de a promova creează deja dificultăţi, care se vor agrava dacă generaţia mai în vârstă se pensionează mai târziu. Alternativa este ca serviciile sociale să poată asigura pensiile şi renunţarea la politica „unui singur copil". Ultima s-a pus în practică în 2015, iar pentru prima guvernul încă mai caută modalităţi de finanţare.

Există divergenţe multiple care mocnesc în sânul populaţiei han şi care, în caz că se agravează, reprezintă o posibilă ameninţare la adresa guvernului. Autorităţile trebuie să păstreze controlul asupra părţii centrale a Chinei dacă vor să-şi aplice în continuare politica economică şi să ţină din scurt regiunile învecinate. Soluţia lor este să controleze fluxul de informaţii, să preîntâmpine diseminarea opiniilor divergente şi să stopeze consolidarea opoziţiei. Ca să unească trebuie să dezbine; şi astfel, în epoca internetului, a apărut Marele Firewall Chinezesc.

Soluţia aleasă dă naştere unor politici contradictorii: suprimarea informaţiilor în acelaşi timp cu crearea unei economii dinamice, tot mai bazate pe schimbul de date în interiorul ţării şi cu restul lumii. În primele zile ale internetului aceasta nu a fost o problemă pentru un guvern ferm hotărât să-şi apere poziţia de unică sursă de putere şi de informaţii a Chinei. Accesul era limitat, întreaga comunicare la nivel intern era controlată de stat, iar cele câteva cafenele sau universităţi conectate la internet puteau fi uşor monitorizate, atât fizic cât şi electronic. Nu mai departe de anul 2005, doar 10% din populaţie aveau acces la internet. Acum s-a ajuns la 50% – şi procentul este în creştere. Aceasta înseamnă aproximativ 700 de milioane de utilizatori, adică un sfert din internauţii lumii.

A-i ţine izolaţi digital pe chinezi a fost mai uşor decât a-i învrăjbi pe unii împotriva altora. În timp ce restul lumii îl numesc Marele Firewall, chinezii îi spun „Scutul de Aur". Acest firewall îndreptat spre exterior este menit să protejeze populaţia Chinei de idei periculoase precum democraţia, libera exprimare şi cultura neîngrădită. Deşi există unele „subterfugii", cum ar fi serviciile oferite de reţele virtuale private (VPN), capabile să se strecoare pe sub zid, majoritatea chinezilor nu au acces la site-uri atât de diverse ca *Time*, Dropbox, *The Economist*, Facebook, YouTube, Amnesty International, *The Tibet Post*, The Norwegian Broadcasting Company, *Le Monde* sau Pornhub.

Între timp, scopul zidurilor interioare este de a preveni apariţia unor reţele cibernetice cu potenţial politic şi de a ţine sub tăcere ceea ce se întâmplă într-o parte sau alta a ţării – în Xinxiang, de exemplu. Partidul se teme în primul rând ca reţelele sociale să nu fie folosite pentru organizarea unor grupuri cu aceleaşi convingeri care să demonstreze în locuri publice, ceea ce ar duce la revolte.

Rogier Creemers, cercetător la Universitatea Leiden din Olanda în domeniul dreptului şi al guvernării în China, este unul dintre experţii de frunte ai lumii pe probleme ale internetului chinezesc. Creemers susţine că lumea nu înţelege pe deplin atitudinea guvernului chinez faţă de revoluţia digitală: „Aş spune că, prin comparaţie, în general noi vedem internetul la modul idealist – toată lumea e liberă să spună ce gândeşte, informaţia circulă fără oprelişti, e democraţie etc. China însă, chiar de la început, a fost mult mai sceptică, considerând că noua tehnologie va avea noi consecinţe, cărora va trebui să le facem faţă. Când vorbesc despre *wangluo anquan* – securitatea cibernetică – chinezii nu înţeleg doar integritatea tehnologică [protejarea sistemului fizic, a cablurilor electrice, de exemplu] sau delictele de natură cibernetică. Prin ea chinezii înţeleg rolul complex pe care tehnologia internetului l-ar putea juca în destabilizarea socială şi economică. Astfel, zvonurile care circulă online, de exemplu, care pentru noi sunt doar simple zvonuri, pentru chinezi afectează securitatea cibernetică."

Chinezii sunt lideri mondiali în controlul pe care-l exercită în domeniul digital. Desigur, acest control este mai uşor de pus în practică în China decât în Occident, China fiind o dictatură. Este mult mai greu pentru societăţile deschise să aplice acelaşi control strict şi, chiar dacă acesta este unul dintre punctele forte ale democraţiei, este şi o slăbiciune – pe care Rusia încearcă să o exploateze.

Sub preşedintele Putin, Rusia s-a străduit ani în şir să submineze poziţia adversarilor din interior. Exemplul clasic este canalul de televiziune RT, Russia Today, pe vechiul nume, care transmite în engleză, franceză, spaniolă şi arabă. Ratingul este mic, dar RT postează clipuri în şase limbi pe reţelele sociale, ceea ce atrage mai mulţi privitori. O parte din emisiunile canalului sunt obiective, dar în rest linia Kremlinului este evidentă. Mici cazuri de corupţie sau demonstraţii din alte ţări sunt prezentate ca evenimente majore, creând impresia că ţările respective sunt în declin, corupte şi instabile. La RT putem adăugă agenţii de ştiri precum Sputnik şi alte canale. Recent am fost martorii unor boţi pe Twitter şi ai unor relatări postate aparent la întâmplare pe reţelele de socializare, care răspândesc informaţii false cu ţintă precisă şi perturbă discursul online, exploatând intenţionat prejudecăţile oamenilor. Împreună ajută Kremlinul să învrăjbească ţările occidentale şi caută să slăbească încrederea locuitorilor în stat.

Şi China este adepta postării de mesaje pe reţelele de socializare, dar mesajele sunt mai puţin agresive la adresa rivalilor, principala ei preocupare fiind să se protejeze de mesajele venite din exterior. China are propriile versiuni ale unor companii precum Google, Facebook şi Twitter – Renren, Baidu şi, respectiv, Weibo, pe care însă le monitorizează de aproape. Nivelul cenzurii variază de la regiune la regiune; de exemplu, în Tibet şi Xinjiang firewall-urile sunt mai extinse şi mai complexe. Un student din Shanghai care foloseşte un VPN ca să acceseze o sursă de ştiri străină, interzisă, poate scăpa de braţul lung al legii, dar unul din Urumqi, capitala uigură, probabil că primeşte o invitaţie la sediul poliţiei pentru a discuta noua tehnologie. Există metode de identificare a celor care folosesc VPN-uri şi în ce scop, motiv pentru care statul vrea să ştie totul despre ele. Statul ştie că unele companii autohtone şi străine, chiar şi unii indivizi, folosesc tehnologia în interes de afaceri, şi de aceea în mare măsură le trece cu vederea. Dar în 2009, activişti uiguri au reuşit să intre pe Facebook, problemele de ordin juridic ale companiei debutând cu acel incident.

Până în 2013 mai multe platforme media recent înfiinţate au profitat de şansele oferite de internet pentru a face bani, unele chiar au devenit destul de populare, dar, eludând legea, au fost interzise. În august 2015, de exemplu, site-ul de ştiri Initium Media s-a lansat din Hong Kong. După numai o săptămână, la o uzină chimică din oraşul Tianjin, aflat în nordul ţării, a avut loc o explozie. Reporterii de la Initium au reuşit să treacă de cordoanele de securitate, să afle că explozia se soldase cu 173 de morţi şi să dezvăluie legăturile la nivel înalt ale patronului uzinei. Câteva zile mai târziu, fără vreun anunţ oficial, site-ul a fost blocat în China, forţând compania să-şi schimbe strategia şi să se concentreze pe chinezii din afara Chinei – o piaţă mult mai mică.

Autorităţile au intrat în panică în 2010 când telefoanele inteligente au devenit disponibile şi accesibile ca preţ, acum oamenii putând să transmită informaţii uşor şi repede, ٢٤ de ore din ٢٤. Drept pentru care, după cum explică dr. Creemens, conducerea a folosit mai multe politici şi reglementări ca să împingă reţelele de socializare în domeniul privat: „De exemplu, a făcut în aşa fel încât platforma Weibo [microblogging] să piardă din popularitate, iar WeChat să fie cât mai promovată. De ce? Fiindcă WeChat nu este publică: dacă transmiţi o informaţie grupului din care faci parte, aceasta nu ajunge la un număr mare de persoane, iar răspândirea

ei este lentă. Ceea ce înlesneşte monitorizarea platformei – vechiul principiu: dezbină şi stăpâneşte."

Noua legislaţie chineză privind securitatea cibernetică, intrată în vigoare în 2017, a construit ziduri mai înalte ca niciodată, metaforic vorbind. Legislaţia, formulată în aşa fel încât să asigure „suveranitatea digitală", include legile „multifuncţionale" clasice menite să însemne ce vrea Partidul să însemne. De exemplu, dacă o companie străină este implicată în structura informaţională sensibilă a Chinei, trebuie să stocheze toate informaţiile pe care le deţine în baze de date fizice în interiorul Chinei. Cuvântul „sensibil" nu este definit. Aceste informaţii pot fi accesate de guvern şi nu pot fi trimise în afara Chinei fără a fi verificate mai întâi de serviciile de informaţii. Companiile social-media autohtone şi străine trebuie să păstreze toate detaliile despre utilizatorii potenţiali, apoi să le urmărească şi să le înregistreze activitatea online pe durata a cel puţin şase luni şi să fie gata oricând să prezinte aceste date la cererea guvernului. Limbajul juridic este atât de ambiguu încât, teoretic, orice companie străină care are birourile în China ar putea fi solicitată să stocheze orice informaţie despre un cetăţean chinez de pe teritoriul Chinei. De asemenea, companiile trebuie să faciliteze orice investigaţie a băncilor de date iniţiată de guvern.

Toate acestea costă bani, pe care companiile autohtone ar prefera să-i cheltuiască pe alte lucruri şi care ar descuraja companiile străine. Cu o grijă în plus, cea a protejării „proprietăţii intelectuale", firmele de IT şi de noi tehnologii ar putea hotărî să investească într-un mediu de afaceri mai benign. Deşi, în teorie, această mutare ar da mai multe şanse de dezvoltare companiilor autohtone, şi acestea, la rândul lor, sunt afectate de restricţiile asupra circulaţiei libere a informaţiilor şi a ideilor. Chiar şi înainte de adoptarea legislaţiei, în 2016, *Washington Post* scria că, potrivit Camerei de Comerţ Americane din China, patru din cinci companii au suferit un impact negativ asupra afacerilor din cauza regulilor şi cenzurii internetului.

Pentru dr. Creemers, Partidul este „compania supremă de minimizare a riscurilor" care scrutează încontinuu orizontul în căutarea unor semne de nemulţumire politică. Creemers crede că, după introducerea internetului în China, autorităţilor le-au trebuit câţiva ani ca să stabilească exact cum să-l controleze, iar acum le este clară direcţia în care trebuie să-şi canalizeze eforturile:

> Cea mai importantă tactică adoptată de guvern este să împiedice organizarea opoziţiei, în primul rând prin evitarea materializării unor interese comune. Guvernul crede de cuviinţă să divizeze populaţia astfel încât aceasta să nu se poată organiza pe criterii sociale, geografice etc. Marja de manevră a presei tradiţionale este limitată; de exemplu, ziare speciale pentru industria oţelului, care se referă numai la oţel, ziare de provincie care se referă numai la regiunea în care apar. Astfel, chiar dacă un mijloc de comunicare în masă deviază de la linia partidului, pagubele produse sunt limitate. internetul a dat peste cap această tactică. Pentru prima dată în istoria recentă, chinezii au acces la instrumentele comunicării în masă, chiar dacă au fost ani în care internetul a luat-o razna. Unii cred că guvernul este paranoic; eu nu sunt chiar atât de sigur, după părerea mea guvernul este mai degrabă extrem de precaut.

Conştient de riscurile tot mai mari la care este supus monopolul asupra puterii, preşedintele Xi a condus personal procesul de revizuire a strategiei cibernetice a Chinei ordonând grupurilor care se ocupă de el să-i raporteze direct despre stadiul în care se află. Pentru preşedinte, propagarea comunicării este o ameninţare potenţială, motiv pentru care cenzura trebuie să înceapă de la cel mai înalt nivel.

Xi este primul lider chinez care a venit la putere deplin conştient de potenţialul internetului. De la înscăunarea lui, în 2013, Xi a supravegheat personal toate strategiile cibernetice ale

Chinei, atât pe plan intern, cât şi internaţional. Toate departamentele cibernetice majore ale guvernului raportează direct unui comitet condus de Xi. Preşedintele chinez se foloseşte de această prerogativă nu numai ca să elaboreze politicile respective, ci şi să ajute la crearea propriului „cult al personalităţii". Partidul chiar i-a „conferit" titlul de „lider suprem", care îl plasează într-un panteon ocupat numai de Mao şi de Deng şi înseamnă ceva aproape de puterea absolută. Chipul liderului suprem poate fi văzut acum peste tot în China, pe afişe, în birouri şi pe milioane de produse scoase la vânzare în magazinele pentru turişti din ţară, de la Beijing şi Shanghai până la Marele Zid.

La cel de-al XIX-lea Congres Naţional al Partidului Comunist, spre sfârşitul anului 2017, preşedintele şi-a consolidat şi mai mult puterea. A avut grijă ca susţinătorii lui să fie aleşi în Biroul Politic, iar aceştia, la rândul lor, promovează acum „doctrina lui Xi Jinping despre socialismul cu specific chinez pentru o nouă eră". S-a întâmplat pentru prima dată de la Mao încoace ca ideile unui lider au fost prezentate ca „doctrină", ceea ce, în jargonul politic chinez, este superlativul absolut. În martie 2018, Xi a mers mai departe, aprobând eliminarea celor două mandate maxime pentru funcţia de preşedinte, ceea ce, teoretic, îl face preşedinte pe viaţă.

*

O altă discrepanţă de ordin digital este între minoritatea chineză vorbitoare de limba engleză şi ceilalţi chinezi. Caută pe Baidu în germană „Tiananmen Square, uprising, tank"*** şi foarte probabil vei primi un link, tot în germană, despre evenimentele din ۱۹۸۹. Caută acelaşi lucru în chineză şi cel mai probabil vei obţine: „Conform unor legi, regulamente şi politici importante, unele rezultate nu pot fi afişate" sau, dacă ai noroc, un frumos fotomontaj cu una dintre marile atracţii turistice ale lumii.

David Bandurski, co-director al China Media Project, a remarcat apariţia unui nou termen folosit de Administraţia Spaţiului Cibernetic din China – „energie pozitivă". Acesta, susţine el, este un eufemism pentru conţinuturile acceptate de către autorităţi, deşi unii oameni de ştiinţă chinezi bănuiesc că ar fi vorba de o stratagemă menită să-i demaşte pe «adepţii dreptei» sub pretextul promovării «energiei pozitive»". Până în 2016, directorul administraţiei a fost Lu Wei, un om care înţelege cât de puternică poate fi informaţia. Wei a urcat treaptă cu treaptă în ierarhia Agenţiei de Ştiri Xinhua până să fie numit directorul administraţiei. Apoi a fost promovat în funcţia de director adjunct al Departamentului de Publicitate al Partidului Comunist Chinez, care înseamnă, de fapt, funcţia de adjunct al celui care controlează întreaga mass media din ţară. Wei a fost cel care a declarat că ţara lui are „un management cibernetic cu specific chinez", făcându-se ecoul sintagmei lui Deng: „socialism cu specific chinez". Wei a adăugat că, deşi ţara lui este „ospitalieră cu restul lumii, eu îmi aleg musafirii".

Cenzura internetului limitează serios potenţialul economic al Chinei. Ţara este în continuare liderul mondial la comerţul electronic, vânzările digitale cu amănuntul ajungând la aproape 40% din totalul global, dar vânzările cu amănuntul pe internet sunt una, iar inovaţiile sunt alta. China vrea nu numai să creeze o piaţă internă mult mai mare, ci şi să producă mărfuri de înaltă calitate şi să dezvolte tehnologie de avangardă. China este deplin conştientă că, deşi iPhone-urile sunt de fabricaţie chineză, designul şi tehnologia vin de departe, tocmai din Silicon Valley.

Acesta este un preţ pe care guvernul crede că merită să-l plătească, cel puţin pe moment, şi face parte din încercarea de a câştiga timp. Partidul Comunist trebuie să se asigure că poate

hrăni 1,4 miliarde de oameni, că le poate oferi locuri de muncă, le poate spune ce să producă şi poate găsi pieţe pe care chinezii să-şi vândă produsele. În acelaşi timp, partidul crede că trebuie să preîntâmpine orice formă organizată de opoziţie, indiferent dacă este vorba de studenţi îndrăgostiţi de democraţie, tibetani dornici de independenţă, grupări religioase adepte ale practicii Falun Gong**** sau chiar manifestări artistice în favoarea libertăţii. Dacă acest lucru presupune blocarea fluxului liber de informaţii în folosul miracolului economic – de ce nu?

Qin Shi Huang a dărâmat zidurile interioare ale statelor aflate în război numai după ce s-a convins că are capacitatea de a le uni. După mai bine de 2 000 de ani, puterea conducătorilor, ca şi unitatea populaţiei han şi a naţiunii, este tot pe primul plan. Chiar dacă această unitate se realizează printr-un zid digital care desparte China de restul lumii şi o divizează în interior.

1984 (n.tr.)

Piaţa Tiananmen, revoltă, tanc (n.tr.)

Practică ce combină meditaţia şi exerciţiile qigong cu o filosofie morală bazată pe adevăr, compasiune şi îngăduinţă (n.tr.)

CAPITOLUL 2

CONSTRUIȚI ZIDUL!

SUA

Arătați-mi un zid înalt de 15 metri și eu vă arăt o scară de 15,5 metri.

Janet Napolitano, fost director al Departamentului de Securitate Națională al SUA

O parte din gardul de la graniţa dintre SUA şi Mexic, care desparte Ciudad Juarez, Mexic, de Sunland Park, New Mexico

A DOUA ZI DUPĂ CE DONALD TRUMP A FOST ALES drept al 45-lea preşedinte al Statelor Unite, comentatoarea neo-conservatoare ultraironică Ann Coulter a publicat un „program detaliat“ cu meticulozitate al priorităţilor pentru primele 100 de zile ale mandatului. Coulter începea cu: „Ziua 1: porneşte construirea zidului“. Apoi trecea la: „Ziua 2: continuă construirea zidului“. Şi aşa mai departe: „Ziua 3: continuă construirea zidului. Ziua 4: continuă construirea zidului“. Până la: „Ziua 100: raportează poporului american stadiul construirii zidului. Continuă construirea zidului“. Umor inspirat, bazat pe hybris şi „cârlige“ pentru cititor, care o ajută pe autoare să-şi achite ipoteca, dar e puţin probabil ca doamna Coulter să fi fost atât de naivă încât să creadă că zidul va fi construit. Fiindcă, desigur, nu s-a întâmplat aşa.

Luni în şir, domnul Trump a promis să ridice un zid la graniţa dintre SUA şi Mexic care să limiteze imigraţia ilegală în SUA. Deşi pare că, de cele mai multe ori, „îşi consultă propriul geniu“ (ca să-l citäm pe preşedintele Giscard d'Estaing), chiar înainte de a ajunge la Casa Albă, Trump a fost informat despre costurile pe care le-ar presupune construirea unui asemenea zid, despre politicienii care se opun acestui proiect şi, la fel de important, despre terenul pe care ar urma să fie înălţat zidul. Discursurile despre „un zid, un zid mare şi frumos“ au sunat bine în urechile nucleului dur al susţinătorilor săi, dar sunt o bază prea şubredă de la care să porneşti un proiect ingineresc de o asemenea anvergură, motiv pentru care planurile din mintea lui Trump s-au lovit foarte curând de un zid al realităţii – şi au fost atrase în nisipurile mişcătoare din Washington DC.

La doar câteva săptămâni de la alegerea lui Trump, senatori republicani conservatori precum Lindsey Graham se chinuiau să scape din acele nisipuri mişcătoare. Domnul Graham, unul dintre cei mai isteţi senatori de pe Capitol Hill*****, a început să spună că „zid“ este „un cuvânt codificat care se

referă la o mai bună securizare a graniţei", de parcă preşedintele şi-ar fi susţinut discursurile în stilul mesajelor radio codificate ale BBC-ului către Rezistenţa Franceză în cursul celui de-al Doilea Război Mondial – „Aici Londra! Jean are o mustaţă lungă."

Nu a fost deloc un cuvânt codificat; Trump chiar specificase faptul că zidul va fi construit din plăci de beton cu o înălţime medie de 9 metri. Dar, invocarea unui termen metaforic a fost un tertip lingvistic util Partidului Republican, care a ieşit din această situaţie stânjenitoare nu foarte şifonat. Preşedintele Trump a semnat apoi un buget de 1,1 trilioane de dolari pentru cheltuielile prevăzute de guvern pe anul fiscal în curs. Sumele alocate construirii zidului erau egale cu zero.

Acesta este poate cel mai faimos zid inexistent din lume. Dar, chiar dacă încă nu a fost construit, este un simbol elocvent al modului în care divergenţele au măcinat şi continuă să macine acest colos politic şi cultural – SUA.

Absenţa fondurilor însă nu a fost un impediment pentru preşedinte. Agenţia de Protecţie a Graniţelor şi Vămilor SUA a invitat mai multe companii să construiască zidul lui Trump, stipulând că bariera trebuie să fie îndeajuns de solidă ca să reziste până la patru ore la lovituri de „baros, vinci, târnăcop... la dispozitive de mici dimensiuni care funcţionează pe bază de propan sau butan şi alţi combustibili asemănători". Alte condiţii prevedeau ca zidul să fie „impozant ca înălţime" şi „imposibil de escaladat". Cele aproximativ 200 de proiecte propuse au fost cât se poate de interesante.

Unul dintre proiecte a venit din partea unui anume Rod Hadrian din California care, nonşalant, a făcut trimitere la succesul limitat pe care tizul lui îl avusese în stăvilirea hoardelor barbare. Un altul, din partea companiei Clayton Industries cu sediul în Pittsburgh, a propus un gard din sârmă pe partea mexicană a graniţei şi un zid pe partea americană şi, între ele, un şanţ plin cu deşeuri nucleare. Din Clarence, Illinois, compania Crisis Resolution Security Services a supus atenţiei ceva asemănător cu Marele Zid Chinezesc, prevăzut cu foişoare şi creneluri: două ziduri din beton înalte de 8 metri, ridicate pe o bermă de 9 metri, unite sus de un pasaj pietonal, precum cel de pe Marele Zid Chinezesc. Michael Hari, fondatorul companiei, s-a gândit şi la posibilitatea folosirii pasajului ca pistă pentru biciclişti, care să facă zidul şi mai atractiv din punct de vedere turistic. Domnul Hari, fost ajutor de şerif, a declarat în *Chicago Tribune* că are toată compasiunea pentru cei care intră ilegal în SUA, dar şi că a proiectat zidul astfel din raţiuni patriotice: „Am vrea să privim zidul nu doar ca pe o barieră fizică în calea imigrării, ci şi ca simbol al hotărârii americanilor de a-şi apăra cultura, limba şi moştenirea de intruşi".

Acesta este fondul problemei. Pe lângă faptul că pot reduce numărul trecerilor ilegale, deşi această barieră de la graniţă este mai vulnerabilă decât altele, zidurile îi fac pe cei care „vor ca guvernul să acţioneze într-un fel sau altul" să simtă că guvernul a trecut la treabă. După cum spune dr. Reece Jones de la University of Hawaii, autor al volumului *Violent Borders*[******]: „Sunt simboluri puternice ale acţiunilor întreprinse pentru rezolvarea unor probleme evidente". Scopul Marelui Zid Chinezesc a fost separarea lumii civilizate de barbari; scopul zidului lui Trump este separarea americanilor de non-americani. Tocmai conceptul de naţiune este cel care îi uneşte pe americani – acum însă, pentru unii, zidul lui Trump semnifică păstrarea şi sanctificarea acestui concept. Vine în sprijinul lozincii „Să facem America măreaţă din nou" şi arată câţi dintre americani sunt pentru a pune „America pe primul loc".

Fiecare ţară are sciziunile ei. Fondatorii SUA au ştiut acest lucru şi au încercat, cu voia Domnului, să creeze o singură naţiune, în care toţi să fie egali. Imperfecţiunile de început, mai ales sclavia, sunt bine-cunoscute. dar, după o istorie zbuciumată, SUA au devenit, în termeni juridici şi constituţionali, o ţară liberă, care protejează drepturile cetăţenilor şi egalitatea dintre ei şi năzuieşte să desfiinţeze sciziunile interne. O realizare cu adevărat remarcabilă: egalitatea în faţa legii reprezintă o bază solidă pentru punerea în practică a egalităţii.

Unul dintre idealurile Americii a fost dintotdeauna considerarea tuturor cetăţenilor ei drept americani, o populaţie legată prin valori comune, nu prin rasă, religie sau origine etnică. Mottoul din ciocul vulturului de pe Marele Sigiliu al Statelor Unite sună astfel: *E pluribus unum* („Din mai mulţi, unul"). Mai mult decât majoritatea celorlalte ţări, SUA au reuşit, parţial, să facă din oamenii veniţi din toate colţurile

lumii o singură naţiune. În Liban sau Siria, de exemplu, identitatea naţională contează mai puţin decât cea tribală, religioasă sau etnică. Şi totuşi, nu trebuie să priveşti cu prea mare atenţie la „oraşul strălucitor de pe colină“******* ca să-ţi dai seama că unele părţi din el sunt departe de a-ţi lua ochii, iar altele prezintă urme de rugină.

Fiecare zid are povestea lui. Bariera saudită de-a lungul graniţei cu Irakul este funcţională şi chiar funcţionează. Nu este o dovadă a suspiciunii cu care saudiţii îi privesc pe „ceilalţi“, fiindcă dincolo de graniţă „ceilalţi“ au, în mare măsură, aceeaşi religie, limbă şi cultură ca şi locuitorii regatului. America este altfel. Tocmai „alteritatea“ celor care intră în ţară, ca şi teama că aceştia ar putea dilua ceea ce unii percep ca fiind cultura „americană“, fac zidul să însemne atât de mult pentru adepţii lui. Pentru cei care i se opun, zidul contravine valorilor americane: libertate, drepturi cetăţeneşti, egalitate şi o singură Americă pentru toţi. Controversa din jurul zidului demonstrează, într-un fel, cât de greu este de găsit răspunsul la întrebarea: Cine reuşeşte să explice ce va înseamna „american“ în secolul următor?

*

Conform Institutului Naţional de Statistică al SUA, în 2015 Texasul avea 27,5 milioane de locuitori, dintre care 38,8% de origine hispanică. Studiile efectuate de Centrul de Cercetări Pew, alcătuit din experţi independenţi, arată că în 2014 existau 4,5 milioane de imigranţi în Texas, majoritatea vorbitori de spaniolă. Această tendinţă este sesizabilă şi în alte state din regiune. Dacă porneşti din Phoenix, Arizona, spre sud, prin deşertul plat, spre graniţa aflată la aproximativ 290 de kilometri, cu cât înaintezi, cu atât auzi mai mulţi oameni vorbind spaniola şi îi vezi trăind după modelul hispanic. Dacă această tendinţă se menţine, se prea poate ca, în doar câteva decenii, mai multe state să acorde limbii spaniole acelaşi statut cu cel al limbii engleze, ca limbă oficială în şcoli şi în sistemul guvernamental. La nivel federal, SUA nu au o limbă oficială, dar în 30 dintre cele 50 de state limba oficială este engleza. Unele state, inclusiv Texas şi New Mexico, deja folosesc atât engleza, cât şi spaniola în documentele guvernamentale şi, inevitabil, în următorii ani exemplul lor va fi urmat de altele. Pe măsură ce limba şi cultura spaniolă devin tot mai importante, unele regiuni ar putea solicita o autonomie şi mai mare faţă de sistemul federal. Acest lucru s-ar putea întâmpla pe termen mediu, dar posibilitatea este cât se poate de reală; istoria este plină de exemple de state-naţiuni care au avut o astfel de evoluţie.

Prin urmare, pe fondul schimbărilor demografice, unele părţi din electoratul american sunt îngrijorate că SUA nu vor mai fi o ţară vorbitoare de limba engleză, cu o populaţie majoritar albă, aceasta reprezentând una dintre problemele care animă politica americană. Nativismul pare să fi atins apogeul odată cu alegerea lui Trump, iar înălţarea unui zid din beton ar simboliza o anumită perioadă din istoria Americii. Dar este important să înţelegem că graniţa dintre SUA şi Mexic este de mult timp un măr al discordiei. Poziţia ei actuală a fost stabilită în urma Tratatului de la Guadalupe Hidalgo (1848), care a pus capăt Războiului Mexicano-American. Nu e deloc imposibil ca, odată şi-odată, graniţa să se schimbe din nou.

Stabilirea ei a devenit o problemă de securitate naţională după Achiziţionarea Louisianei (1803), în urma căreia sistemul fluvial Mississippi, care se varsă în portul de o importanţă crucială New Orleans, a revenit Statelor Unite. La vremea aceea spaniolii controlau Texasul ca parte din „Noua Spanie“, un motiv de îngrijorare pentru americani – o forţă militară potenţial ostilă putând oricând să atace portul New Orleans. Vrând să preia controlul regiunii, americanii au pretins că Texasul le revenea odată cu Louisiana; Spania s-a împotrivit, dar poziţia ei a fost şubredă încă de la început. Conform unui recensământ spaniol din 1793, în Texas trăiau mai puţin de 5 000 de colonişti. Spania era departe, războaiele europene o slăbiseră, iar SUA erau la un pas de Texas, animate de ambiţia de a se extinde.

În 1819, ca parte din negocierile care au urmat, cele două ţări au căzut de acord ca Florida să fie inclusă în SUA, iar Spania să-şi păstreze controlul asupra Texasului, SUA renunţând la orice pretenţie asupra lui. Dar, în 1821, Mexicul şi-a câştigat independenţa faţă de Spania şi a revendicat Texasul ca parte din teritoriul său. Coloniştii mexicani, în continuare depăşiţi numeric de populaţia indigenă, considerau că cea mai mare ameninţare la adresa hegemoniei Mexicului era tribul comanche, motiv

pentru care prioritatea ţării era creşterea populaţiei Texasului pentru a-şi consolida controlul – ceea ce, până la urmă, a dus la rezultatul opus.

Crezând că o populaţie americană mai numeroasă va fi ca un tampon între tribul comanche şi propriii colonişti, şi va fi uşor absorbită de aceştia din urmă, guvernul mexican a promis tot felul de stimulente pentru a atrage colonişti şi din SUA şi din Mexic. De exemplu, nou-veniţii primeau cetăţenia mexicană la trei ani de la sosire. Din păcate, noii imigranţi nu au asimilat anumite aspecte ale culturii mexicane şi nu s-au integrat pe măsura aşteptărilor guvernului. Mai ales două obstacole le-au stat în cale: religia şi sclavia.

Majoritatea americanilor care veneau în Mexic erau protestanţi, unii foarte pioşi şi deloc dispuşi să adopte catolicismul, despre care Mexicul insista că trebuie să fie singura religie a ţării. Mulţi dintre ei erau şi proprietari de sclavi, în timp ce Mexicul susţinea abolirea sclaviei, pe care a şi scos-o în afara legii în 1829. Dându-şi seama de complexitatea acestei probleme, Mexicul a încercat să limiteze imigraţia; oamenii însă au continuat să intre ilegal în ţară, până în 1834 depăşindu-i pe coloniştii mexicani într-o proporţie de aproape zece la unu. Ostilitatea crescândă convenea Washingtonului, care încuraja revolta împotriva guvernării mexicane; în consecinţă, Texasul s-a declarat republică în 1836. Apoi a încercat să se alăture SUA, dar, vreme de câţiva ani, Washingtonul i-a refuzat cererea. Din două motive principale. Primul, o zonă tampon de facto, între New Orleans şi Mexic, fusese deja creată, deci era de evitat un conflict cu mexicanii. Al doilea, SUA erau divizate în privinţa sclaviei, Texasul fiind un stat în care aceasta se practica. Dar, în 1845, Washingtonul a acceptat cererea: Texasul a devenit al 28-lea stat, iar graniţa de sud a SUA ajungea acum până la Rio Grande.

Apoi SUA au încercat să ocupe noi teritorii în vest, declanşând Războiul Mexicano-American. În 1846, o scurtă ciocnire de-a lungul Rio Grande a declanşat conflictul. Războiul a durat până în 1848 şi, la sfârşit, Mexicul a pierdut aproximativ un sfert din teritoriu prin Tratatul de la Guadalupe Hidalgo, inclusiv aproape în totalitate New Mexico, Arizona, Nevada, Utah şi California. Şi cu asta basta. Mexicul a ieşit slăbit, America a ieşit mai puternică. Dar nu este obligatoriu ca această situaţie să ţină la nesfârşit. Graniţele s-au schimbat în trecut şi se mai pot schimba. Americanii sunt conştienţi de acest lucru: de mult timp se baricadează de-a lungul graniţei de sud, prin urmare nu este vorba doar de o iniţiativă a Partidului Republican.

Graniţa dintre SUA şi Mexic în 1819 şi în 2017, cu gardul actual

După Războiul Mexicano-American din 1848 au fost necesari şase ani pentru stabilirea liniei de demarcaţie dintre cele două naţiuni, iniţial numai 52 de borne marcând graniţa lungă de peste 3 000 de kilometri, care, în general, a fost mai mult trecută cu vederea decât respectată. În anii Prohibiţiei

(1920–1933), pe fondul contrabandei cu alcool tot mai intense dinspre Mexic, guvernul american a înființat Agenția de Patrulare a Granițelor SUA (1924). Un an mai târziu, orașul El Paso a fost încurajat să înalțe un „gard din sârmă groasă, ghimpată, de înălțimea unui cal, peste care contrabandiștii să nu poată trece". Desigur, americanii nu au reușit pe de-a-ntregul să oprească valul de alcool ilegal – la urma urmei, erau în joc mari profituri. Într-un târziu, Prohibiția a luat sfârșit dar nu și trecerea produselor ilegale peste granițã. Americanii și-au intensificat consumul de droguri, drept pentru care, în loc de alcool, cantități tot mai mari de marijuana, heroină și cocaină au ajuns din Mexic în SUA pentru a face față cererii; concomitent, tot mai multe persoane s-au îndreptat spre nord în căutare de locuri de muncă.

Un punct de cotitură în fluxul de migranți dinspre Mexic spre SUA a avut loc în timpul Marii Crize. Întrucât SUA se confruntau cu mari probleme economice, pericolul ca imigranții să ia slujbele americanilor a devenit un subiect la ordinea zilei, mexicanii fiind primii vizați – în timpul Repatrierii Mexicanilor, între 500 000 și 2 milioane de persoane au fost deportate în Mexic, multe dintre ele chiar născute în SUA, deci cetățeni americani. SUA și-au schimbat strategia odată cu intrarea în cel de-al Doilea Război Mondial; dat fiind că majoritatea forței de muncă americane era ocupată de producția de război, din 1942, guvernul s-a străduit să atragă muncitori, mai ales pentru agricultură, care să contribuie la dezvoltarea spectaculoasă a Americii postbelice, o tendință care a continuat până la mijlocul anilor ١٩٦٠.

Politica guvernamentală față de imigrație s-a schimbat din nou pe fondul crizei economice și al creșterii numărului de imigranți; nevoia de măsuri care să limiteze imigrația a dus la ridicarea altor bariere. În ١٩٧٨, Serviciul de Naturalizare și Imigrare (INS) a scos la licitație construirea în Texas a două garduri înalte de peste 3 metri și ranforsate cu sârmă ghimpată. Un antreprenor din Huston a asigurat INS că proiectele lui vor „reteza degetele de la picioare celor care vor încerca să le escaladeze", atât de ascuțită va fi sârma pe care o va folosi. Deja se construiseră mai multe garduri, dar această declarație a atras atenția și indignarea națiunii, criticii numind planul „Cortina Tortilla". Chiar dacă disputa din jurul construirii gardurilor era de notorietate națională, acest incident a ajutat la conștientizarea gravității ei – proces care continuă și astăzi.

Deși alte și alte garduri au fost înălțate între timp, fără promisiunea de a reteza degetele de la mâini și de la picioare, nivelul imigrației nu au scăzut în mod semnificativ. În 1986, președintele Ronald Reagan a făcut un târg: aproximativ 3 milioane de imigranți clandestini care locuiau în SUA de dinainte de 1982 au fost „amnistiați". În schimb, Congresul a aprobat reguli mai stricte, menite să împiedice angajarea imigranților ilegali și să întărească securitatea granițelor.

În anii următori s-au construit alte bariere, dar cu un buget limitat și, din când în când, folosindu-se materiale rămase din Războiul din Vietnam, cum ar fi plăci de tablă, cunoscute sub numele de platelaj perforat, din oțel, utilizate ca piste de aterizare improvizate pentru aparatele de zbor. O parte din zidul construit în sudul Californiei conține zeci de mii de astfel de plăci care, pentru reducerea costurilor, au fost plasate pe orizontală și nu pe verticală. Deși plăcile au acoperit mai mult teren, bariera a ieșit, desigur, mai joasă și, pe măsură ce s-au încrețit, plăcile au oferit puncte de sprijin celor care voiau să sară dincolo. Indiferent de calitatea gardurilor, oamenii le puteau sări relativ ușor. Astfel membrii patrulelor au început să considere gardurile doar niște obstacole menite să reducă viteza cu care imigranții intrau în SUA – așa îi puteau prinde mai ușor, dar nu îi puteau opri să intre.

La începutul anilor 2000, când George Bush era președinte și ca urmare a atentatelor din 11 septembrie, guvernarea SUA a lansat un program de fortificații la granițe, impunând o separare fără precedent aproape pe toată lungimea lor. Congresul a aprobat Legea Gardului Securizat, fiind de acord cu construirea a încă 1 125 de kilometri – printre votanți fiind Hillary Clinton și Barack Obama; dar, chiar și după aceste îmbunătățiri și cu sprijinul ambelor partide, gardul a ajuns, ca să-l citez pe Mike Scioli, purtătorul de cuvânt al Agenției de Patrulare (2008), ceva mai mult decât „un limitator de viteză în deșert".

Când președintele Obama s-a instalat la Casa Albă gardul avea o lungime de peste 965 de kilometri. Obama l-a extins, în unele regiuni l-a dublat, iar în altele chiar l-a triplat. În mandatele lui deportarea

imigranţilor ilegali a continuat în mod constant şi a crescut numărul persoanelor cărora li s-a refuzat intrarea în SUA. Deloc surprinzător dacă luăm în considerare discursul ţinut în faţa Senatului, în aprilie ٢٠٠٦, când Obama a caracterizat sistemul de imigraţie drept „nefuncţional", lăsând să pătrundă în America un „potop de imigranţi ilegali":

> Americanii sunt un popor generos şi ospitalier. Dar cei care intră ilegal în ţara noastră, ca şi cei care îi angajează, nesocotesc statul de drept. Şi fiindcă trăim într-o epocă în care teroriştii ne ameninţă graniţele, nu avem cum să lăsăm atâţia oameni să intre în Statele Unite fără ştirea noastră, fără să fie înregistraţi şi verificaţi. Americanii au dreptate când cer întărirea securităţii la graniţe şi o mai eficientă aplicare a legilor imigraţiei... Şi, înainte ca un nou-venit să fie angajat, locul lui de muncă trebuie să fie disponibil americanilor contra unui salariu corespunzător şi a celorlalte drepturi care li se cuvin.

Obama a adoptat un ton mai blând în momentul în care a cerut ca imigranţilor fără acte să li se permită intrarea în legalitate şi „integrarea treptată în societatea noastră... nu numai din motive umanitare; nu numai fiindcă aceşti oameni s-au văzut nevoiţi să încalce legea pentru a încerca să ofere o viaţă mai bună copiilor lor, ci şi fiindcă aceasta este singura modalitate practică prin care putem controla populaţia care se află în interiorul graniţelor noastre în acest moment". O abordare pragmatică a problemei, care recunoştea dificultăţile pe care le presupuneau identificarea şi deportarea imigranţilor aflaţi deja în ţară, integrarea lor dar, în acelaşi timp, şi acceptarea faptului că imigraţia ilegală era o problemă care impunea luarea unor măsuri de stopare a „potopului".

Cu toate acestea, toate încercările lui Obama şi ale predecesorilor săi de a înălţa bariere de-a lungul graniţei pentru a împiedica fluxul de imigranţi au avut un succes îndoielnic. Adevărat, populaţia migrantă ilegală a scăzut de la 12,4 milioane în 2007 la 11,1 milioane în 2011. Dar este greu de stabilit cu exactitate procentajul care poate fi atribuit barierelor, numărului sporit de deportări sau condiţiilor economice în schimbare.

O parte a problemei este că SUA încă mai oferă şanse de reuşită – nu doar celor care caută să se angajeze, ci şi patronilor lipsiţi de scrupule, dispuşi să-şi exploateze angajaţii, şi aici avem de a face cu ipocrizia care se ascunde în spatele unora dintre argumentele anti-imigraţie. Nenumărate companii americane, mari sau mici, angajează pe mai nimic o mulţime de imigranţi ilegali, fără să le acorde vreun alt drept, şi îi ascund de autorităţi. Guvernul ar putea să aresteze echipe întregi de manageri americani care angajează cu bună ştiinţă imigranţi ilegali. Cât de agreată ar fi această mişcare de către companiile care se bazează pe munca ieftină în construcţii şi la culesul fructelor este o altă mâncare de peşte.

În ultimă instanţă, foarte puţine bariere sunt impenetrabile. Oamenii sunt inventivi şi cei disperaţi găsesc o cale de a trece peste ele într-un fel sau altul. Alte şi alte bariere nu fac decât să-i împingă pe potenţialii imigranţi ilegali spre zonele nepopulate şi nepăzite. Acestea se află de cele mai multe ori în deşert şi, de obicei, trebuie traversate pe jos, ceea ce înseamnă că mii de oameni mor din cauza condiţiilor climatice în încercarea lor de a ajunge în Ţara Făgăduinţei.

Există şi o ironie în a construi ceva ce pare să rezolve problema împiedicării oamenilor de a intra într-o ţară şi, în acelaşi timp, a împiedicării lor de a o părăsi. Multe persoane intră în SUA legal, cu viză turistică. În acest deceniu, mai bine de jumătate dintre cei care au trecut graniţa pe la sud au rămas în ţară; dar, din clipa în care au devenit „ilegali", un zid funcţional le îngreunează întoarcerea acasă. Dacă, de exemplu, lucrezi ilegal în Phoenix, chiar dacă nu îţi merge bine, nu prea ai motive să pleci ştiind că ai putea fi arestat la graniţă.

O altă ironie specifică acestei situaţii este că Mexicul are propriile legi stricte privind imigraţia şi în fiecare an deportează mai multe persoane decât SUA. Politica sa în acest domeniu are la bază Legea Generală a Populaţiei din ١٩٧٤ care stipulează că persoanele care vor să se stabilească în Mexic pot fi refuzate dacă prezenţa lor afectează „echilibrul demografic naţional". Dacă legile Statelor Unite faţă de străini sunt dure, legile Mexicului sunt şi mai şi. De exemplu, dacă eşti prins a doua oară fără acte în regulă, poţi primi până la zece ani de închisoare. Politicienii republicani din SUA simt o mare plăcere în a le aminti omologilor mexicani despre aceste legi. Unii îi tachinează propunând ca toate cele trei ţări

care fac parte din Acordul Nord-American de Liber Schimb (NAFTA) să aibă aceleaşi legi privind imigraţia, dar pornind de la cele din Mexic.

Politicile Americii în domeniul imigraţiei au fost influenţate şi de înmulţirea actelor de terorism în SUA şi în restul Occidentului. Trump a reacţionat cu o poziţie mai radicală decât predecesorii lui – aplicarea statutului de persona non grata, zidul şi hotărârea de a deporta şi de a reţine. Eficienţa acestor măsuri este discutabilă, mai ales în cazul zidului. În primul rând nu există nici o dovadă că teroriştii au intrat în SUA dinspre Mexic – Departamentul de Securitate Naţională a făcut mai multe declaraţii care contrazic aşa-zisele ameninţări venite de la sud; de exemplu, în 2014, Departamentul a insistat că „nu avea nici o informaţie credibilă conform căreia mai multe organizaţii teroriste intenţionează să traverseze graniţa de sud-vest".

Există, de asemenea, informaţii limitate (cel puţin în domeniul public) cum că primirea refugiaţilor în ţară ar reprezenta o ameninţare serioasă. Alex Nowrasteh, un specialist în imigraţie de la Institutul Cato, o grupare libertariană din Washington DC, a studiat atacurile teroriste comise în SUA în ultimele patru decenii şi a conchis că dintre cei 3,25 de milioane de refugiaţi care au fost primiţi în ţară în această perioadă, numai 20 au primit condamnări pentru tentativa de a comite sau comiterea de acte teroriste pe teritoriul SUA şi „numai trei americani au fost ucişi în atacurile întreprinse de refugiaţi – toţi autorii fiind refugiaţi cubanezi, în anii 1970". De fapt, de la atacurile din 11 septembrie, peste 80% dintre cei implicaţi în acte de terorism au fost cetăţeni sau rezidenţi legali ai SUA.

Bill Clinton a subliniat că răspândirea ideilor nu poate fi oprită de ziduri, folosind drept exemplu atacul terorist din 2015, petrecut în San Bernardino, California, în care 14 persoane au fost ucise şi alte 22 rănite. Atacul a fost pus în practică de către Syed Rizwan Farook şi Tashfeen Malik, ambii convertiţi la islamismul radical pe reţelele de socializare – Farook s-a născut în SUA şi era rezident permanent cu acte în regulă. Clinton a declarat: „Putem construi un zid şi la graniţa cu Canada. Putem înălţa ziduri uriaşe de-a lungul Oceanelor Atlantic şi Pacific... Putem trimite întreaga flotă a SUA în Golful Mexic ca să nu lase pe nimeni să treacă. Am putea ridica de la sol toate avioanele din dotarea flotei aeriene a SUA ca să împiedice avioanele străine să aterizeze aici. Reţelele de socializare nu le-am putea opri în nici un fel." Un punct de vedere de care trebuie să se ţină cont. Preşedintele Trump însă nu s-a lăsat convins de sfatul predecesorului său. A susţine că reţelele de socializare sunt greu de supravegheat sau că teroriştii nu intră ilegal în SUA la graniţa cu Mexicul are un impact emoţional mai redus asupra populaţiei decât înălţarea unui zid pe care îl poate vedea oricine.

Ceea ce continuă să treacă graniţa în cantităţi mari sunt produsele ilegale – pe un drum cu două sensuri. Drogurile fabricate în Mexic se vând la preţuri care depăşesc cu mult costurile de producţie fiindcă milioane de americani dau mii de dolari pe substanţele ilegale preferate. În sens invers, armele cumpărate legal în SUA pot fi vândute în Mexic pe sume imense. Realitatea demonstrează că barierele împiedică prea puţin comerţul şi că, de fapt, mai multe droguri trec prin punctele de control oficiale decât prin deşert – este mai ieftin pentru traficanţi să mituiască un grănicer decât să găsească o rută sigură prin zonele patrulate sau să sape un tunel. Acesta este şi motivul pentru care şefii bandelor se luptă să controleze oraşele de graniţă protejate de zid. Dacă pui mâna pe oraş, ai acces la autorităţi. Contrabandiştii de arme şi droguri sunt adesea indivizi fără scrupule, care ucid cu sânge rece, dar, în acelaşi timp, sunt şi oameni de afaceri.

Ar fi în avantajul ambelor ţări să conlucreze în această chestiune, nu doar să controleze fluxul de persoane, de produse şi de substanţe ilegale, ci şi să încurajeze comerţul şi prosperitatea economică în regiune. Mexicul şi SUA se deosebesc mult din punctul de vedere al limbii vorbite, al culorii pielii, al religiei, climei şi istoriei, dar sunt tot mai legate economic, iar pe tot ce trece dincolo de graniţă, pe sub bariere, pe lângă bariere şi peste bariere, scrie profit. Deşi există multe metode de a preveni imigraţia nedorită, un lucru este sigur: o economie dinamică, înfloritoare, la sud de Rio Grande, ar reduce cu mult mai mult fluxul de imigranţi decât un zid, dat fiind că mult mai puţine persoane ar căuta de lucru dincolo de el.

Să luăm, de exemplu, industria constructoare de automobile din zonă, cunoscută acum sub numele de Texas–Mexico Automotive SuperCluster Region. În Texas şi patru state mexicane de lângă graniţă

există 27 de uzine care asamblează vehicule şi produc împreună modele finite. Prin colaborare au reuşit să pună bazele unei industrii de succes şi de-o parte şi de alta a graniţei, creând locuri de muncă, încurajând inovaţia şi dezvoltând economia locală. Tot mai multe colaborări de acest fel sunt în interesul ambelor ţări.

Şi totuşi, în primii doi ani ai preşedinţiei Trump, SUA au continuat să renunţe treptat la modelul multilateral de relaţii internaţionale, denunţând contracte comerciale, majorând tarifele la produsele de import, insistând pe renegocierea NAFTA şi punând sub semnul întrebării angajamentele Americii faţă de NATO. Dacă înţelepciunea acestor mişcări este discutabilă, sigur este că numai SUA le pot face. America reprezintă aproximativ 22% din economia mondială. Mai important, America se poate izola fiindcă exporturile ei ajung doar la 14% din PIB, potrivit Băncii Mondiale. Iar 40% din ele merg la vecini, Mexic şi Canada, prin urmare, chiar dacă războaiele comerciale globale sunt costisitoare pentru America, SUA sunt singura superputere care poate absorbi pierderile potenţiale prin retragerea din globalizare fără a suferi prea mult pe termen scurt.

Istoria însă arată că izolaţionismul dăunează SUA pe termen lung; ori de câte ori s-au retras în propria găoace, nu a trecut mult timp şi au ieşit din nou pe piaţă, dar nu întotdeauna foarte pregătite să o facă. Argumentele pro şi contra izolaţionism sunt unul dintre numeroasele conflicte care perturbă discursul american într-un moment în care marea Republică pare atât de divizată.

*

Aşadar, frumosul, impozantul zid al lui Trump va fi construit?

„Arme, droguri, imigranţi ilegali" – sunt termeni emoţionali în discursul politic, iar oamenii vor soluţii la probleme, motiv pentru care, chiar şi după instalarea la Casa Albă, Trump a continuat fanfaronada, asigurând Asociaţia Naţională a Deţinătorilor de Arme că: „Vom construi zidul. Aveţi încredere în ce vă spun, e floare la ureche." Şi către susţinătorii lui: „Vom construi zidul chiar dacă va trebui să punem lacăt la guvern".

Poate că Donald nu ştie vechiul proverb englezesc „Cuvintele frumoase nu pun unt pe păstârnac" (promisiunile deşarte sau linguşeala nu te ajută cu nimic), care, cu siguranţă, se aplică în acest caz. În ciuda retoricii pre- şi post-electorale, zidul lui Trump a creat problemele asupra cărora fusese avertizat: politica, bugetul, legile fiecărui stat, legile federale, natura şi tratatele internaţionale. De exemplu, Mexicul şi SUA au copii ale documentului pe care l-au semnat în ١٩٧٠, prin care se angajau solemn să ţină deschisă valea inundabilă a Rio Grande. Preşedintele Obama a construit, totuşi, mai multe garduri, deşi termenii tratatului i-au obligat pe constructori să le amplaseze în interiorul SUA şi astfel să lase spaţii libere între ele pentru ca americanii din zonă să poată ajunge la casele lor. O greşeală de proiectare care a fost curând exploatată de latino-americanii care voiau să intre ilegal în Ţara Libertăţii.

Cetăţenii deţin aproximativ două treimi din clădirile şi terenurile din preajma graniţei de sud. Mulţi dintre ei nu vor un zid uriaş, din beton, în curtea din spate şi pot recurge la lege ca să împiedice construirea lui. Dacă statul cumpără terenul, foştii proprietari trebuie să primească în schimb „compensaţii corespunzătoare", iar stabilirea cuantumului acestora poate fi un proces îndelungat. Triburile amerindiene pot şi chiar au lansat campanii legale. De exemplu, tribul Tohono O'odham deţine pământ în ambele ţări şi s-a adresat justiţiei pentru ca acesta să nu fie ciuntit.

Relieful ridică şi el mai multe obstacole. Graniţa se întinde pe 3 200 de kilometri de la Oceanul Pacific la Golful Mexic prin California, Arizona, New Mexico şi Texas. În cel mai bun caz, zidul ar putea fi construit pe doar 1 600 km, restul fiind plin de obstacole naturale precum povârnişuri, stânci şi apă.

Chiar şi aşa, costurile care se vehiculează sunt atât de mari încât multora dintre noi le par aproape absurde. Orice sumă ai alege şi ai mai adăuga ceva tot nu ai nimeri fiindcă nimeni nu ştie exact cât ar costa zidul – „mult" e singurul răspuns. Trump a estimat între 10 şi 12 miliarde de dolari, dar majoritatea celorlalte surse consideră că ar costa şi mai mult. Massachusetts Institute of Technology (MIT) a făcut o estimare brută (aproximând costul materialelor, al forţei de muncă şi al duratei realizării), potrivit căreia 1 600 de kilometri de zid din beton înalt de 9 metri ar costa undeva între 27 şi 40 de miliarde de

dolari. Alţii estimează costurile între 21 şi 25 de miliarde de dolari, ultima sumă venind din partea Departamentului de Securitate Naţională. O sumă ameţitoare şi aceasta, dar, dacă ai vrea să vinzi ideea, poate ai putea să plusezi, să spui, de exemplu, că ar costa doar 21 de milioane de dolari pe kilometru... Nici una dintre aceste sume nu ia în calcul şi cheltuielile de întreţinere. Dar multă lume nu pare a fi deranjată de costurile zidului – la urma urmei, Trump a susţinut că Mexicul va fi cel care le va acoperi, o propunere primită cu mult entuziasm de susţinătorii lui, dar şi cu scrâşnete de dinţi la sud de graniţă, unde fostul preşedinte al Mexicului, Vicente Fox Quesada, a declarat: „Nici gând ca Mexicul să plătească pentru rahatul ăla de zid".

O modalitate mai ieftină de a ieşi din impas ar fi adoptarea explicaţiei avansate de senatorul Graham cum că „zid" înseamnă de fapt „o mai bună securizare a graniţei". În ultimă instanţă, un gard ar rezolva, parţial, problema. Concomitent cu alte măsuri, ar fi mult mai rentabil şi, din punct de vedere psihologic, ar satisface nevoia unor votanţi de a avea o barieră vizibilă, care să le dea mai multă siguranţă. Politicienilor nu le sunt străine avantajele gesturilor asupra iniţiativelor practice. Oricum, Trump rămâne ferm pe poziţie: oamenii vor un zid şi-l vor avea. Dar, chiar dacă la începutul anului 2018 au fost propuse mai multe prototipuri ale zidului, opoziţia Congresului faţă de costurile proiectului a rămas aceeaşi.

Obstacolele din calea construcţiei zidului sunt considerabile. E adevărat, disputele de ordin juridic sunt baraje conceptuale care uneori pot fi ocolite; dar oare merită efortul, dat fiind că există alte bariere fizice în calea ridicării zidului? Dacă zidul este o declaraţie politică, atunci pentru susţinătorii lui răspunsul ar fi da, ceea ce ar depăşi şi dificultăţile pe care le presupune un teren accidentat. Cu cât mesajul este mai concret, cu atât este mai puternic, iar numărul susţinătorilor creşte corespunzător. Atât timp cât nivelul imigraţiei scade (ceea ce s-ar putea întâmpla, datorită altor măsuri de securitate sau factori economici), faptul că zidul nu este continuu va fi trecut cu vederea de mulţi votanţi; zidul va fi considerat drept element primordial în stoparea valului de străini şi protejarea valorilor americane. Un zid este un simbol fizic care conferă siguranţă – uneori simbolismul contează mai mult decât pragmatismul. Preşedintele Trump ar putea sta în faţa câtorva kilometri de zid, lângă o pancartă pe care scrie „Misiune îndeplinită", asigurându-şi astfel nucleul dur de susţinători că „se ţine de cuvânt".

*

Şi alţi preşedinţi au întărit graniţa cu Mexicul, zidul lui Trump însă provoacă discordie în primul rând fiindcă reprezintă un moment deosebit în istoria SUA. Scopul construirii lui nu este doar de a-i opri pe mexicani să intre în ţară. Graniţa defineşte o naţiune, de aceea zidul lui Trump încearcă să definească America – atât din punct de vedere fizic, cât şi ideologic. Ca să înţelegem cum acest zid reflectă şi adânceşte divergenţe de ordin istoric, trebuie să aruncăm o privire şi asupra celorlalte falii din societatea americană.

Dintre toate, cea care ţine de rasă pare a fi cea mai gravă. Populaţia SUA este de aproximativ 324 de milioane. Conform datelor furnizate de CIA World Factbook, bazate pe recensământul din 2010, 72,4% dintre locuitori sunt albi, 12,6% negri, 4,8% asiatici şi sub 1% amerindieni şi alaskani. Cei care aparţin mai multor rase, „două sau mai multe", reprezintă 2,9%, hawaiienii şi alţi locuitori din Insulele Pacificului 0,2%, iar „alţii" 6,2%. Aţi observat, probabil, absenţa populaţiei hispanice, tot mai numeroasă. Asta pentru că Institutul Naţional de Statistică al SUA consideră că „hispanic" se referă la orice persoană de origine latino/hispanică/spaniolă „care poate aparţine oricărei rase sau oricărui grup etnic". Acest grup cu totul diferit este cea mai mare minoritate din SUA, alcătuind aproximativ 17% din populaţie.

Minoritatea hispanică înregistrează o creştere continuă în secolul XXI. Aşa cum am văzut, majoritatea albă este în scădere (mai ales în statele din sud) într-o ţară care şi aşa se chinuieşte să-şi omogenizeze populaţia. Deşi estimările diferă, cei mai mulţi dintre specialişti sunt de acord că, în decurs de câteva decenii, albii nu vor mai fi majoritari. Populaţia non-albă, inclusiv cea hispanică, reprezintă aproximativ 40% din total şi se anticipează că, până în 2050, va ajunge la 53%, moment în care hispanicii vor fi

29%, ceea ce înseamnă că, în următorii 30 de ani, vor fi grupul etnic cu cea mai mare rată de creştere. Pentru cei care văd în această tendinţă un motiv de îngrijorare, construirea unui zid, şi astfel posibila stopare a valului de imigranţi, ascunde speranţa încetinirii acestei schimbări demografice, deşi, în realitate, măsura va influenţa prea puţin situaţia.

Există o întreagă retorică anti-imigraţie care vine în sprijinul campaniei de construire a zidului. Dar ar fi nedrept să presupunem că, în mod automat, voturile pentru Trump au fost rasiste. Aproximativ 8% dintre negri au votat în favoarea lui, ca şi 29% dintre hispanici. Dacă suntem dispuşi să credem că aceştia nu au votat pentru o ideologie rasistă, mi se pare nedrept să considerăm, cum fac unii, voturile acordate lui Trump de către albi ca fiind rasiste. Există multe motive pentru care oamenii îl susţin. Acum 30 de ani, cel mai mare angajator din SUA era compania General Motors, iar salariul mediu al unui angajat era (la cursul de astăzi) de aproximativ 30 de dolari pe oră. Acum cel mai mare angajator este Walmart, care plăteşte aproximativ 8 dolari pe oră. Angajaţii care cred că o duc mai rău decât părinţii lor sau care văd cum locurile de muncă din industria oţelului dispar din Pennsylvania şi apar peste hotare ar putea fi tentaţi să îl sprijine pe cel care le promite că va inversa procesul. Unii dintre aceşti angajaţi sunt negri sau hispanici, în plus americanii de toate nuanţele se pot gândi la efectele nefaste ale imigraţiei ilegale fără să fie neapărat rasişti.

Pe de altă parte, este clar că în nucleul dur de susţinători ai lui Trump există şi rasişti, iar efectul limbajului şi al comportamentului său asupra convingerilor rasiste nu trebuie subestimat. Retorica exacerbează tensiunile din sânul populaţiei americane – apogeul a fost atins în vara anului 2018. 2 000 de copii au fost despărţiţi cu forţa de părinţii lor după ce administraţia Trump a început, din luna aprilie a acelui an, să manifeste „toleranţă zero" faţă de traversarea ilegală a graniţei. Măsura a înlocuit politica discreţionară a deportărilor, care însă nu presupunea neapărat urmărirea penală a vinovaţilor. Acum imigranţii ilegali erau reţinuţi şi deferiţi justiţiei în timp ce copiii lor erau trimişi în „centre speciale", unde puteau rămâne săptămâni în şir. Au urmat scene impresionate în care copiii plângeau după părinţii, personalul centrelor respective neavând voie să îi consoleze în vreun fel. Intenţia preşedintelui Trump pare să fi fost atenţionarea celor care încercau să treacă graniţa fraudulos: „lăsaţi-vă păgubaşi", dar şi a democraţilor: „aprobaţi legislaţia propusă de mine".

Răspândirea hispanicilor pe teritoriul SUA (2014)

De regulă, imigranţii sunt puşi într-o lumină nefavorabilă, sunt „bad hombres"********, ca să-l citez pe Trump. Şi tot el: „Când Mexicul îşi trimite oamenii aici, nu-i trimite pe cei mai buni... trimite oameni care au o mulţime de probleme şi vin cu ele la noi. Vin cu droguri. Vin să încalce legile. Sunt violatori. Unii poate că sunt, totuşi, de treabă." Acest tip de limbaj a dus la un nivel tot mai ridicat al discriminării împotriva populaţiei latino în ultimii zece ani. Un sondaj de opinie efectuat de Pew Research în 2016, de exemplu, a constatat că ٥٢٪ dintre hispanici declară că au fost trataţi incorect din cauza originii etnice, 65% dintre aceştia fiind tineri între 18 şi 21 de ani. Interesant, acelaşi procent a fost valabil

pentru aceeaşi grupă de vârstă a negrilor, dar, în general, mult mai puţini hispanici decât negri au declarat că au avut probleme cu „el racismo".

Fără îndoială, s-au înregistrat progrese enorme în domeniul egalităţii dintre rase şi în fiecare zi zeci de milioane de americani de toate nuanţele coexistă paşnic, socializează, mănâncă, muncesc şi se joacă împreună. Cu toate acestea, rasismul continuă să fie o problemă majoră în toată ţara.

În vreme ce populaţia hispanică tot mai numeroasă se confruntă cu discriminarea, cea mai clară dezbinare de ordin rasial din SUA este cea dintre albi şi negri, care a început odată cu sclavia şi continuă până în ziua de azi. Efectul negativ pe care îl are asupra vieţii americanilor este evident: aproape sub toate aspectele, a te naşte negru în America înseamnă a fi mai puţin înstărit, mai puţin educat şi mai puţin sănătos decât a te naşte alb. Ceea ce, desigur, nu este universal valabil: o familie de negri din clasa de mijloc, deci înstărită, care locuieşte în suburbii, are probabil mai multe şanse în viaţă decât una albă, nevoiaşă, din mediul rural. Un studiu iniţiat de Brookings Institute arată că, indiferent de grupul etnic de care aparţii – alb, negru, hispanic –, dacă provii dintr-o familie săracă, chiar dacă absolvi o facultate, venitul tău va fi mai mic decât cel al unei persoane provenite dintr-o familie mai avută.

Şi totuşi, experienţa ne demonstrează că la loteria vieţii şansele de reuşită sunt mai puţine dacă eşti negru. Rasismul istoric şi contemporan influenţează decisiv discrepanţele alarmante dintre grupurile etnice. Chiar şi în cazul nou-născuţilor. În ţara cea mai bogată din lume, mortalitatea infantilă este de 4,8 la mia de naşteri pentru populaţia albă şi de 11,7 pentru negri – aproape aceeaşi situaţie cu cea dintr-o ţară de nivel mediu cum este Mexicul.

Starea de sănătate precară, veniturile modeste ale familiei şi perspectivele limitate contribuie, toate, la o educaţie precară, factori a căror influenţă devine evidentă încă de la vârsta de doi ani. Conform Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OECD) şi statisticilor privind sistemul educaţional din SUA, mai puţini copii negri decât albi îşi demonstrează capacitatea de a-şi dezvolta deprinderile. Între trei şi cinci ani diferenţa creşte din nou în privinţa deprinderii de a citi; acest lucru este pus pe seama lipsei relative de cărţi în familiile de negri, părinţii având mai puţin timp ca să le citească celor mici, şi poate dezinteresului faţă de cărţi, explicat prin numărul mic de personaje non-albe. Pe măsură ce înaintăm în sistemul educaţional, descoperim că negrii americani sunt eliminaţi şi/sau exmatriculaţi de trei ori mai mult decât elevii albi. În şcolile în care majoritatea elevilor provin din grupuri minoritare, profesorii au, în general, mai puţină experienţă şi sunt mai prost plătiţi.

În spatele acestor cifre este realitatea vieţii de zi cu zi a unei familii monoparentale cu venituri modeste. ٢٠٪ dintre părinţii negri declară că îşi cresc copiii în cartiere nesigure, în timp ce procentul în cazul părinţilor albi este de ٧٪. La vârsta absolvirii liceului numărul negrilor americani care au abandonat şcoala este de două ori mai mare decât cel al albilor. Un studiu arată că, dacă rata de absolvire a liceului pentru albi şi negri ar fi calculată separat, cea pentru albi ar fi echivalentă cu rata din Marea Britanie, iar cea pentru negri cu rata din Chile. La nivel de facultate, 36,2% dintre albi reuşesc să o absolve, faţă de numai 22,5 dintre negri. După ce absolvenţii se angajează, negrii americani au salarii mai mici. Negrii americani sunt, de asemenea, mai predispuşi să ajungă la închisoare: deşi reprezintă aproximativ 14% din populaţia Americii, 38% dintre deţinuţi sunt negri.

Şi tot aşa, de la leagăn până în mormânt. În comparaţie cu Europa, America este o ţară violentă, dar, dacă eşti negru, ţara este şi mai periculoasă. Rata omuciderilor pentru populaţia albă este de 2,5 la 100 000 de persoane. Pentru negrii americani este de 19,4, la egalitate cu multe dintre ţările în curs de dezvoltare sau din Lumea a Treia. Statisticile variază, dar, potrivit CNN, dacă eşti un tânăr negru, posibilitatea de a fi împuşcat sau ucis de un poliţist este de trei ori mai mare decât în cazul unui tânăr alb. Nu este de mirare că speranţa de viaţă a negrilor americani este cu patru ani mai mică decât cea a albilor. Pe lângă mai multe cazuri recente în care negri neînarmaţi au fost împuşcaţi, aceste cifre dezolante au provocat nelinişte şi proteste în toată ţara – de exemplu, tulburările de stradă din Ferguson, în 2014 – şi au dus la apariţia unor mişcări precum Vieţile Negrilor Contează. Şi, odată cu reacţiile autorităţilor şi ale comunităţilor după fiecare incident, reacţii urmărite cu mare atenţie, acesta a devenit un alt motiv de discordie.

Statisticile care evidenţiază aceste probleme sunt uşor de găsit. Explicaţia cauzelor este mai dificil de dat, cert fiind doar faptul că rasismul joacă în continuare un rol important în societatea americană. Este imposibil să faci abstracţie de început – sclavia. Deşi sclavii au fost eliberaţi, majoritatea au rămas săraci, vulnerabili în faţa discriminării sociale; în aceste condiţii le era greu să ajungă rapid egali cu populaţia majoritară. Cât de rapid înseamnă rapid? Au trecut mai bine de 150 de ani şi, în ciuda progreselor înregistrate, mai ales în ultimii 50 de ani, este evident că au rămas multe de făcut.

*

Desigur, rasa nu este singurul motiv de discordie în SUA. Când vine vorba de religie, de exemplu, unul dintre punctele forte ale Americii este caracterul ei laic, chiar dacă are o diversitate de credinţe religioase şi lăcaşe de cult. America rămâne copleşitor creştină, împărţită între grupuri protestante şi catolici, dar, din anii 1960, a fost martora apariţiei altor credinţe cu un număr semnificativ de aderenţi. Aproximativ 80% dintre americani se declară creştini, protestanţii fiind cei mai numeroşi – 46,6% din întreaga populaţie, urmaţi de catolici, 20,8%. Apoi vin evreii (1,9%), mormonii (1,6%), musulmanii (0,9%), budiştii (0,7%), hinduşii (0,7%) şi o pletora de alte grupuri mai mici.

Putem spune că avem de-a face cu un creuzet? Până la un punct. Idealul *E pluribus unum* a supravieţuit într-o anumită măsură, în pofida unor exemple crase de inconsecvenţă şi de ipocrizie. Dar în acest secol spiritul asimilării într-o societate multietnică este la mare luptă cu multiculturalismul. Divergenţele de natură rasială şi etnică alimentează multe dintre conflictele care macină societatea americană şi au dus la apariţia politicii identitare care bântuie Republica. Din ce în ce mai mulţi americani se identifică după etnie, religie sau orientare sexuală, polarizând şi fragmentând şi mai mult naţiunea. Etniile sunt încurajate să-şi afirme identitatea cu agresivitate; în loc să ducă la o acceptare a diversităţii, această abordare pare, în unele cazuri, să rezulte în separarea, într-o măsură mai mare sau mai mică, a unor grupuri de restul societăţii, făcându-le vulnerabile la discriminare.

Am văzut, în cursul campaniei prezidenţiale din 2016, când Donald Trump i-a criticat pe părinţii lui Humayun Khan, un ofiţer american musulman ucis în Irak şi decorat post-mortem, după ce tatăl lui Humayun s-a declarat împotriva apelului lui Trump la interzicerea imigraţiei musulmanilor. Khizr şi Ghazala Khan sunt ceea ce americanii numesc „părinţii Stelei Aurii". Denumirea vine din Primul Război Mondial, când familiile ai căror membri luptau în Europa arborau steaguri cu câte o stea albastră pentru fiecare combatant. Dacă un militar era omorât, steaua albastră era înlocuită cu una aurie.

Tonul atacurilor verbale ale lui Trump asupra familiei Khan cu siguranţă nu ar fi fost acelaşi dacă ar fi fost vorba de o familie de albi creştini. În politica americană, părinţii Stelei Aurii sunt în afara oricărei critici datorită sacrificiului pe care familia l-a făcut în folosul naţiunii. Trump a declarat că şi el a făcut „sacrificii" prin numărul mare de locuri de muncă pe care le-a creat în America. Şi a adăugat că doamna Khan nu a fost lăsată de soţ să vorbească, insinuând că asta s-ar fi datorat religiei. Nu a mai contat că domnul Khan îl ducea frecvent pe tânărul Humayun la Monumentul lui Jefferson şi îi citea cuvintele gravate acolo: „Noi considerăm aceste adevăruri ca fiind evidente, că toţi oamenii se nasc egali..."******** În spatele remarcilor făcute de candidatul Trump pare să fi fost ideea că, într-un fel, această familie de Stea Aurie era diferite de altele. De asemenea, Trump a dat senzaţia că se adresează unei părţi din populaţia Americii care îi defineşte pe americani într-un mod elitist. Senatorul republican John McCain, fost prizonier de război în Vietnam, a exprimat opinia restului ţării despre declaraţia lui Trump: „Chiar dacă partidul nostru l-a ales candidat la preşedinţie, acest fapt nu-i dă dreptul să-i defăimeze pe cei mai buni dintre noi".

Ideea „diferenţei" este exploatată şi de dreapta şi de stânga; este un aspect al politicii identitare care exacerbează divizările din societatea americană. În acest moment al istoriei SUA, deşi unite prin ideea de naţiune, multe grupări se distanţează unele de altele. Acest lucru se poate observa în divergenţele tot mai mari din arena politică.

Cu doi ani înainte de apriga înfruntare dintre Trump, Sanders şi Clinton (2016), Centrul de Cercetări Pew a realizat cel mai amplu studiu al atitudinilor politice americane. Studiul a constatat că opiniile oamenilor devin tot mai categorice, simultan cu respingerea opiniilor altora. De exemplu, 38% dintre democraţii angajaţi politic s-au declarat „liberali convinşi", cu 8% mai mulţi decât în 1994, în timp ce 33% dintre republicani s-au declarat „conservatori convinşi", cu 23% mai mulţi decât cu două decenii în urmă. Mai îngrijorător este numărul de republicani şi democraţi, în continuă creştere, care se dispreţuiesc reciproc, mai ales cei care sunt implicaţi în politică. În 1994, 17% dintre republicani aveau impresii *extrem* de nefavorabile despre democraţi, procent care acum a ajuns la 43%. Pentru cealaltă tabără procentul a fost de 16%, iar acum este de 38%.

Acest fenomen are o bază geografică, votanţii de bază ai Partidului Democrat locuind cu deosebire în conurbaţiile mai mari, iar republicanii în oraşele mici şi în zonele rurale. Preston Stovall, profesor la University of Nevada, Las Vegas, scrie despre *globalişti urbani* şi *naţionalişti non-urbani* care, după părerea lui, „exprimă mai bine diferenţa dintre «democrat» şi «republican»". Stovall deplânge faptul că ideile non-urbanilor se „limitează la reacţiile viscerale ale ignorantului", în timp ce ideile urbanilor sunt „prezentate ca elitiste şi corupte moral":

> Sunt îngrozit de modul în care americanii urbani privesc de sus comunităţile agrare şi rurale. Nu-mi aduc aminte ca, în trecut, o remarcă denigratoare, neinspirată, la adresa americanilor rurali să fi fost tratată mai mult decât cu o ridicare din umeri sau o confirmare... trebuie să evităm tendinţa de gândi că votanţii republicani sunt nişte rasişti needucaţi şi că votanţii democraţi sunt nişte păcătoşi elitişti.

Este important să ţinem cont că aceşti termeni şi aceste statistici se referă în mare măsură la americanii implicaţi în politică; dincolo de grupările ideologice izolate şi de reverberaţiile lor există o mai mare îngăduinţă faţă de ceilalţi şi o mai mare disponibilitate pentru compromis. Chiar şi aşa, această intoleranţă crescândă faţă de alte opinii a dus la retorica tot mai violentă pe care o întâlnim în mass media şi în versiunile stridente de pe internet. Vremurile relativ calme ale buletinelor de ştiri transmise seara de către cele trei reţele TV principale au cedat teren canalelor care difuzează ştiri politice nonstop, a prezentatorilor radio care se întrec în a anunţa ştiri alarmante şi a internetului necontrolat, unde insultele şi ameninţările cu moartea sunt la ordinea zilei. Apariţia platformelor nonstop ale reţelelor de socializare a oferit, de asemenea, o portavoce extremiştilor, în timp ce mass media au amplificat importanţa acesteia, impresia generală fiind că americanii sar tot timpul la gâtul conaţionalilor (sau la postările pe Twitter) când, de fapt, cei mai mulţi se înţeleg între ei în viaţa de zi cu zi. Unii dintre cei mai intoleranţi aparţin tinerei generaţii, mulţi declarându-se împotriva vechiului ideal al liberei exprimări şi susţinând că intoleranţa politică este justificată când ai de face cu oameni cu care nu eşti de acord. Un contrast interesant faţă de China. Acolo statul încearcă să învrăjbească populaţiile, prin restrângerea capacităţii de a discuta deschis unele cu altele şi cu lumea din afară, pentru a păstra unitatea; în SUA, leagănul liberei exprimări, multe dintre triburile de pe reţelele de socializare se delimitează de bună voie de conaţionalii lor şi se sfâşie reciproc.

Apoi există şi extremismul din interiorul instituţiilor de învăţământ din America, condus de o mică minoritate de studenţi cu sprijinul unor profesori. Un mare număr de profesori din vechea generaţie reacţionează ca nişte iepuri surprinşi de farurile unei maşini în momentul în care copiii lor revoluţionari se întorc împotriva celor care i-au învăţat să fie atât de ideologi. De aici şi atmosfera intelectuală încordată din America, cu tineri charismatici, agresivi, „anarhişti" şi profesori timizi, lipsiţi de vigoare intelectuală, care bat în retragere. Aceşti tineri subminează coeziunea sistemului, dat fiind că stridenţa campaniei lor este amplificată de discursul online. Dacă tot mai mulţi studenţi radicali părăsesc universitatea, fie spre stânga, fie spre dreapta, există pericolul ca opiniilor lor extremiste să prevaleze.

Unul dintre cele mai elocvente exemple este cel oferit în 2017 de Evergreen State College din Washington. Un profesor alb, liberal, Bret Weinstein, s-a opus ideii ca instituţia respectivă să explice şi să justifice angajarea profesorilor pe criterii rasiale. Apoi nu a fost de acord cu solicitarea unei organizaţii a studenţilor ca, într-o zi anume, studenţii albi să nu vină la cursuri pentru ca studenţii de culoare să-şi dezbată problemele în condiţii de siguranţă. Drept urmare, studenţii l-au asaltat,

acuzându-l de rasism şi de favorizare a albilor, şi au cerut concedierea lui şi a altor doi profesori. Când rectorul colegiului, George Bridges, a încercat să aplaneze conflictul, a fost înjurat şi i s-a spus să tacă din gură. O înregistrare video a incidentului arată cum studenţii ţipă la Weinstein; când profesorul îi întreabă „Vreţi să auziţi răspunsul sau nu?", studenţii strigă: „Nu!" Incidentul a fost emblematic pentru încercările tot mai frenetice de a-i reduce la tăcere pe cei cu opinii diferite, în care un grup se convinge că un alt grup este întruchiparea răului şi, în consecinţă, nu trebuie să i se dea şansa de a-şi exprima ideile. Sună pueril, sună simplist, dar este periculos şi ameninţă idealul liberei exprimări.

Această obtuzitate a minţii americane vine din ambele părţi ale spectrului politic şi reduce spaţiul dintre ele. Mai periculoşi sunt cei care întreţin suspiciunile şi ura faţă de adversari. La o extremă se situează atât grupurile separatiste de albi, cât şi cele de negri, unele chiar înarmate; demonstraţiile degenerează de multe ori în violenţă. În 2017, de exemplu, Charlottesville a fost scena unui protest împotriva mutării unei statui a comandantului sudist Robert E. Lee; implicate au fost şi grupări susţinătoare ale supremaţiei albilor care au organizat o paradă cu steaguri naziste şi lozinci rasiste şi antisemite. Ciocnirile violente s-au soldat cu moartea lui Heather Heyer, care lua parte la o contrademonstraţie şi a fost călcată cu maşina de un rasist alb. Indignarea populaţiei a fost exacerbată de reacţia lui Trump: acesta a refuzat în mod repetat să condamne dreapta alternativă, din care fac parte şi KKK-ul şi neonaziştii, declarând că violenţe au existat de ambele părţi.

La cealaltă extremă, dar nu foarte departe, sunt grupurile separatiste de negri; chiar dacă reprezintă o reacţie la discriminarea socială la care sunt supuşi de albi, ideologia lor este tot rasistă. Un exemplu clasic este Naţiunea Islamului, al cărei lider, Louis Farrakhan, care crede că în urmă cu 6 000 de ani un om de ştiinţă negru, pe nume Yacub, a creat populaţia albă – „diavoli cu ochii albaştri" meniţi să fie răi şi fără Dumnezeu. Domnul Farrakhan spune şi că evreii practică o „religie de scursură" şi îi vânează pe negri; soluţia propusă de el la problemele cu care se confruntă negrii este sprijinirea separatismului rasial şi interzicerea relaţiilor interetnice.

Printre cele mai faimoase discursuri americane este „O casă dezbinată", care îi aparţine lui Abraham Lincoln. Lincoln l-a ţinut în 1858, când a acceptat nominalizarea filialei din Illinois a Partidului Republican la postul de senator. Titlul provine din Biblie şi apare în Evanghelia după Marcu, 3:25, Evanghelia după Luca, 11:17 şi Evanghelia după Matei, 12:25. Iisus spune: „Şi dacă o casă se va dezbina în sine, casa aceea nu va putea să se ţină"********. Lincoln se referea la dezacordul privind sclavia, acum însă SUA se văd dezbinate din nou: divergenţe asupra rasei, etnicităţii şi a convingerilor politice provoacă tensiuni şi emoţii.

Casa tot mai dezbinată a Americii are nevoie de o abordare mai raţională, mai deschisă şi mai conciliantă; din păcate, dezbaterile sunt adesea conduse – atât de dreapta cât şi de stânga – la modul isteric, cu o încăpăţânare fanatică de a folosi politica identitară pentru a-i desfiinţa pe „ceilalţi". Pe fondul acestei atmosfere agitate, retorica lui Trump despre zid exploatează divergenţele istorice ale naţiunii, dar şi pe cele noi, folosind o definiţie îngustă a „americanului". Toate sciziunile – rasiale, etnice şi politice – se amestecă în această problemă a zidului – ce sunt şi ce ar trebui să fie SUA şi cum îşi urmăresc propriile idealuri de libertate şi de egalitate.

Chiar dacă Barack Obama nu a fost cel mai bun preşedinte al Americii, promovând, ca toţi ceilalţi, politici controversate, viziunea lui despre ţară s-a bazat pe convingerea că o naţiune este mai puternică şi mai bună când îmbrăţişează ideea *E pluribus unum*. Obama deja se pierde în istorie, dar locul lui acolo este asigurat ca exemplu a ceea ce poate realiza America modernă. Ilustrativ este discursul inaugural ţinut în timpul Convenţiei Partidului Democrat în 2004:

> Experţilor le place să ne împartă ţara în... state roşii, cu republicani, state albastre, cu democraţi... Dar am o veste pentru ei... Ne rugăm unui Dumnezeu Atotiubitor în statele albastre şi nu ne convine ca agenţii federali să scotocească prin bibliotecile noastre din statele roşii. Antrenăm echipele de copii din statele albastre şi, da, avem prieteni gay în statele roşii... suntem un singur popor.

Sediul Congresului SUA (n.tr.)
Graniţe violente (n.tr.)

Citat din discursul de rămas bun al preşedintelui Ronald Reagan, aluzie la Evanghelia după Matei, 5:14 (n.tr.)
Combinaţie anglo (*bad*) – spaniolă (*hombres*) – oameni răi (n.tr.)
Din Declaraţia de Independenţă (4 iulie 1776) (n.tr.)
Biblia, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1975, p. 1138

CAPITOLUL 3

ÎN FAȚA FAPTULUI ÎMPLINIT

Israel și Palestina

Voi vedeți în ce stare rea ne aflăm: Ierusalimul este dărâmat și porțile lui mistuite de foc. Hai să zidim zidurile Ierusalimului și nu vom mai fi de batjocură![********]

Cartea lui Neemia 2:17

Biblia, p. 509

Palestinieni aşteptând să treacă dincolo de zid prin punctul de control de lângă Betleem, Cisiordania

LA DOAR CÂTEVA MINUTE DE MERS CU MAŞINA LA SUD DE VECHILE ziduri ale Ierusalimului se înalţă noile ziduri ale Betleemului. Pe măsură ce te apropii, vezi că sunt înalte de 8 metri şi alcătuite din plăci de beton, cu sârmă ghimpată în vârf. Unele secţiuni sunt electrificate şi, din loc în loc, zidurile au câte un turn de pază, din sticlă groasă, antiglonţ, prăfuită, din care tineri soldaţi israelieni supraveghează ambele zone. În sectorul israelian este câmp deschis dar, după ce treci printr-un punct de control, intri pe străzi înguste, doar cât să încapă o maşină, cu blocuri de apartamente joase, cu faţa spre zid. Este o privelişte demoralizantă, intimidantă, apăsătoare şi parcă din altă lume. Casele şi zidurile înalte nu ar trebui să stea atât de aproape unele de altele.

Traversarea graniţei este o experienţă total deprimantă, mai ales dacă o faci pe lângă zidul de beton, ca majoritatea străinilor. Zidul e plasat lângă zonele urbane ca să îi împiedice pe lunetişti să tragă de pe clădirile mai înalte. Cea mai mare parte din restul barierei lungi de 700 de kilometri este un gard.

În ciuda faptului că numai 3% din „bariera despărţitoare“ dintre Israel şi Cisiordania palestiniană este din beton, lumea în general îi spune „Zidul“. De ce? Fiindcă cei 3% sunt, vizual, mult mai frapanţi decât restul de 97%. Care echipă TV sau care fotograf ar folosi drept fundal un gard din sârmă ghimpată când există o barieră de beton înaltă de 8 metri, supravegheată de turnuri şi acoperită de graffiti, care dă bine în cadru? O imagine mult mai incitantă pentru privitori prin impactul pe care îl exercită zidul impunător şi sumbru, cât şi prin ceea ce spune el despre un conflict etern. Indiferent de numele dat barierei, aceasta rămâne un monument al uneia dintre cele mai complicate controverse.

Cuvântul „insolubil“ se potriveşte cât se poate de bine acestei situaţii, deşi depinde de ce înţelegem prin acesta; în timp ce pentru unii înseamnă „greu de controlat sau de gestionat“, pentru alţii, de exemplu, autorii Dicţionarului Cambridge, înseamnă „foarte greu sau imposibil de controlat, de gestionat sau de soluționat“. În acest context, cuvântul este inadecvat fiindcă, deşi dilema cu care se

confruntă Palestina şi Israelul este, cu siguranţă, extrem de dificilă, nu este imposibil de controlat. Şi, chiar dacă nu poate fi rezolvată într-un viitor predictibil, israelienii o „gestionează" de mai multe decenii. În noua epocă a zidurilor reuşesc să-şi ţină adversarii la respect.

În porţiunile din beton, Banksy, un pictor britanic de graffiti, se foloseşte de ciudata juxtapunere a zidului cu viaţa de zi cu zi. De mai mulţi ani pictează fresce pe partea palestiniană. Unele au devenit celebre: o fetiţă caută de arme un soldat din Trupele de Apărare ale Israelului (IDF), un porumbel alb poartă o vestă antiglonţ, o tânără este ridicată peste zid de un buchet de baloane. Se spune (poate e doar o anecdotă) că un palestinian l-ar fi abordat pe pictor, observând că înfrumuseţase zidul. Bansky i-a mulţumit, la care palestinianul a replicat: „Noi nu vrem ca zidul să fie frumos. Îl urâm. Du-te acasă."

O imagine mai puţin „frumoasă", întâlnită frecvent pe unele secţiuni ale zidului, este cea a lui Handala, un băieţel trist, de zece ani, refugiat, desculţ. Handala, pictat mai întâi de palestinianul Naji al-Ali, stă, de obicei, cu spatele la noi – sugerând că se va întoarce doar când li se va face dreptate palestinienilor. Al-Ali, care nu s-a sfiit să-i critice şi pe unii lideri arabi, a părăsit Palestina fără să mai revină vreodată. A fost împuşcat în faţă pe când se afla la Londra, în iulie 1987, şi a murit după cinci săptămâni. Un palestinian despre care poliţia britanică a declarat că era membru al Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (PLO) a fost arestat, dar fără să fie pus sub acuzare.

Evocarea lui al-Ali şi a lui Handala mi-a adus aminte de un amic palestinian din Londra. Amicul este din Betleem, pe care l-a părăsit la sfârşitul anilor ١٩٨٠ şi despre care spune că nu ar mai putea „să-l revadă". „N-aş suporta să trec prin punctele de control israeliene ca să ajung acasă la mine. Ar însemna că le recunosc autoritatea."

Banksy s-a întors, totuşi, şi a făcut câţiva paşi mai departe. Ca să marcheze aniversarea a 100 de ani de la lansarea Declaraţiei Balfour, care le promitea evreilor o ţară în ceea ce la vremea respectivă se numea Palestina, a deschis Hotelul Zidului în Cisiordania. Toate cele zece camere dau spre zid, care se află la nici patru metri de hotel. Chiar dacă, după cum spunea Bansky, „oferă cea mai urâtă privelişte dintre toate hotelurile lumii, hotelul întâmpină cu toată căldura persoanele implicate şi de o parte şi de alta în conflict, ca şi din întreaga lume". Hotelul lui Bansky a devenit un punct de atracţie pentru mulţi dintre vizitatorii Betleemului, creând ceea ce unii critici numesc o versiune a „turismului periculos"; susţinătorii lui Bansky afirmă, însă, că hotelul joacă un rol important în construirea de punţi între Palestina şi lumea din afară. Cert este că tururi Bansky, suveniruri Bansky şi selfiuri cu Bansky sunt la ordinea zilei pentru mulţi dintre turiştii care vizitează locul de naştere a lui Iisus.

Pe terasa îngustă a hotelului sunt mai multe mese şi scaune unde se servesc băuturi turiştilor care s-au aventurat departe de obişnuitele situri creştine străvechi. De pe terasă poţi citi inscripţiile de pe perete, de la amuzanta „Faceţi humus nu ziduri" la dătătoarea de speranţă „Dumnezeu va distruge acest zid" şi la svasticile alcătuite din Steaua lui David. Interiorul hotelului este împodobit cu obiecte emblematice ale rezistenţei palestiniene în faţa stăpânirii israeliene, cum ar fi praştii şi camere de luat vedere stricate. În interior pereţii sunt acoperiţi de picturile lui Bansky, inclusiv una în care un soldat israelian şi un protestatar palestinian se bat cu perne. La parter este un mic muzeu cu istoria conflictului, iar la intrare un manechin în mărime naturală reprezentându-l pe diplomatul britanic Arthur Balfour. Dacă apeşi pe un buton, braţul lui drept începe să semneze celebra declaraţie.

Ceea ce lipseşte din picturile murale este tocmai explicaţia acelei construcţii hidoase din faţa hotelului. Pe strada îngustă nu există loc pentru o reprezentare artistică a unui autobuz israelian aruncat în aer; într-adevăr, arta nu trebuie să fie neutră. Dar pe zid o inscripţie face aluzie, poate neintenţionat, la felul în care cealaltă tabără vede felul în care zidul „gestionează" situaţia, dar nu o şi rezolvă: „Poate că acest zid are grijă de prezent, dar e lipsit de viitor". În politică, prezentul este adesea mai important decât viitorul, mai ales când vrei să câştigi alegerile.

De ce există zidul şi cât de eficient este el sunt întrebări cu răspunsuri controversate. Dar graniţa dintre cele două ţări este obiectul unei controverse violente încă de la înfiinţarea Israelului, după Războiul Arabo-Israelian din 1948. La încheierea armistiţiului s-a convenit asupra unei linii de demarcaţie numite Linia Verde. Ulterior, în 1967, în cursul Războiului de Şase Zile, Israelul a ocupat Cisiordania şi Gaza, ca şi regiunea Sinai de pe Înălţimile Golan. După două decenii sub dominaţia

Israelului, frustrarea şi furia palestinienilor au cuprins toate teritoriile palestiniene, ducând la revolte şi proteste violente în Prima Intifadă (1987–1993). „Intifada" provine din cuvântul arab *nafada*, care înseamnă descotorosire şi, în contextul acesta, se traduce prin eliberare de sub jugul cuiva. După câţiva ani de pace fragilă, răstimp în care Gaza a rămas sub ocupaţie israeliană, disputa lungă de decenii privind aceste teritorii a explodat din nou în anul 2000 printr-un şir de violenţe; declanşarea celei de-a Doua Intifade a dus la construirea zidului.

Din perspectiva palestiniană, bariera este o scuză pentru anexarea unor teritorii şi o încercare de a-i pune pe palestinieni „în faţa faptului împlinit", prin schiţarea unei soluţii cu două state, dar în condiţiile impuse de Israel, în urma căreia Palestina ar pierde cel puţin 10% din Cisiordania, întrucât zidul se află pe teritoriul palestinian, la distanţă de Linia Verde. Israelul invocă motive topografice pentru amplasarea zidului, în anumite zone acesta îndepărtându-se la est de Linia Verde, pe lângă aşezările evreieşti.

Aproximativ 400 000 de evrei trăiesc în Cisiordania. Termenul „aşezări" sugerează mici tabere, localizate, poate, pe coline aride, bătute de vânt. Dar, deşi multe dintre ele au început aşa, unele au devenit oraşe în toată regula, cu primării, supermarketuri şi şcoli. Drumurile care le leagă între ele şi cu Israelul le îngreunează palestinienilor deplasarea în Cisiordania sau controlul unor regiuni întinse pe un teritoriu contiguu. De asemenea, peste 200 000 de evrei trăiesc în Ierusalimul de Est, anexat de Israel în 1967, dar pe care palestinienii şi-l revendică în ideea de a stabili acolo capitala unui viitor stat palestinian. Evreii israelieni consideră Ierusalimul de Est şi Cisiordania drept entităţi separate; în mintea palestinienilor nu există o astfel de divizare.

Problema aşezărilor dezbină opinia publică din Israel care dezbate cu aprindere necesitatea, legalitatea şi moralitatea existenţei lor. Coloniştii evrei religioşi susţin că au dreptul să locuiască în Cisiordania fiindcă aceasta a făcut parte din vechiul Israel şi le-a fost făgăduită în Biblie. Coloniştii laici afirmă că Israelul a luat teritoriul de la Iordania, care a renunţat să îl mai revendice, şi că, prin urmare, prezenţa lor acolo nu este ilegală – o opinie neîmpărtăşită de comunitatea internaţională.

„Uită-te la zidurile alea!", spune un amic palestinian, implicat în societatea civilă, care preferă să rămână anonim. „Sunt oribile! Fac parte dintr-un plan ca să ne fure pământul. Împing zidul sute de metri în teritoriul palestinian pentru ca mai târziu să ne spună că trebuie să negociem o bucată de pământ care a fost dintotdeauna a noastră." În timp ce trecem cu maşina pe lângă zid, arată furios spre zonele palestiniene, acoperite cândva de măslini, acum desţelenite ca să facă loc unei ţări a nimănui despre care amicul meu se teme că va deveni teritoriu israelian. „Mereu au făcut aşa", spune el. „Ne pun în faţa faptului împlinit, dar faptul e al lor, iar pământul e al nostru."

Pe de altă parte, israelienii privesc altfel zidul: până şi inscripţiile şi desenele de pe partea lor spun o poveste diferită. Unele sunt anti-palestiniene şi susţin necesitatea zidului; altele sunt pro-palestiniene şi descriu suferinţa lor; multe, pur şi simplu, sunt peisaje menite să facă zidul „invizibil" – într-adevăr, chiar aşa şi este pentru majoritatea israelienilor. Cei mai mulţi nu au nici un motiv să se apropie de el sau să treacă dincolo. Cei mai mulţi nu vizitează aşezările evreieşti din Cisiordania, iar pentru coloniştii care fac naveta, zidul este doar o parte dintr-o zonă îndepărtată pentru a cărei traversare au prioritate.

Bariera despărțitoare urmează aproximativ Linia Verde, stabilită prin Armistițiul din 1949, dar în unele locuri pătrunde în teritoriul palestinian

Majoritatea israelienilor se declară în favoarea zidului şi cred că acesta are un efect pozitiv. Guvernul israelian subliniază că, în cei trei ani de până la construirea lui, un şir întreg de atentate sinucigaşe şi de atacuri din partea palestinienilor au provocat moartea a sute de israelieni. La un moment dat, atentatorii acţionau în voie din oraşele din Cisiordania care se aflau la mai puţin de o oră cu maşina de ţinte precum Tel Aviv, Netanya şi Ierusalim. În cei trei ani de după terminarea primei etape de construire a zidului au fost ucişi doar ٦٠ de israelieni. Aceasta este justificarea Israelului – zidul este, pur şi simplu, o măsură de securitate menită să stopeze crimele violente. Există o minoritate care se opune, considerând că bariera – şi mai ales traseul ei – este un obstacol în calea unei soluţii paşnice, de durată, a conflictului cu palestinienii. Cei mai mulţi dintre membrii ei se plasează la stânga eşichierului politic israelian şi pot fi foarte vocali când protestează, dar chiar şi în interiorul stângii alcătuiesc doar o minoritate. Pe fundalul scăderii relative a numărului victimelor din rândul populaţiei civile, mulţi israelieni s-au retras psihologic în spatele barierei. Au multe alte probleme şi divergenţe cărora trebuie să le facă faţă, de aceea economia „din spatele zidului" se situează acum deasupra securităţii în sondajele de opinie privind îngrijorările la nivel naţional.

David Kornbluth, unul dintre cei mai distinşi diplomaţi ai Israelului, retras din activitate, crede în soluţia cu două state şi „deplânge situaţia disperată în care se află palestinienii", dar, când vine vorba de bariera de securitate, are o opinie foarte tranşantă, directă şi lipsită de compromisuri, împărtăşită de mulţi: „Zidul este un mare succes. A oprit atentatele sinucigaşe. Nu ar exista o barieră de securitate dacă nu ar fi fost necesară. A costat enorm; nimeni nu a vrut-o, nici stânga, nici partidul aflat la guvernare. După părerea mea, neplăcerile pricinuite palestinienilor, nedorite, nefericite, nu sunt pe măsura rolului jucat de această barieră în stoparea pierderilor de vieţi omeneşti. Bineînţeles că deplâng situaţia în care se află, dar asta nu are nici o legătură cu încercarea lor de a ucide sute dintre civilii noştri." Îi amintesc că aceia care sunt împotriva barierei o consideră un simbol al oprimării şi al puterii

opresorilor. „Nu este deloc un simbol al puterii sau al oprimării; dacă ar fi fost, l-am fi ridicat în 1967. Zidul răspunde unei nevoi practice."

Într-un fel, este punerea în practică a ideologiei lui Ze'ev (Vladimir) Jabotinski (1880–1940) şi a teoriei lui despre „zidul de fier". Jabotinski a fost un ideolog din comunitatea evreiască din Palestina înainte de obţinerea independenţei. El a fost arhitectul principal al strategiei negocierilor cu arabii, care se opuneau cu vehemenţă înfiinţării Israelului dintr-o poziţie de forţă militară zdrobitoare. Din clipa în care arabii îşi vor da seama că nu pot distruge Israelul, susţinea el, de-abia atunci se vor aşeza la masa negocierilor şi se va putea ajunge la un compromis cu ei. „Speranţa şi credinţa mea sunt că atunci le vom putea oferi garanţii care să-i mulţumească şi că ambele popoare vor trăi în pace, ca nişte vecini care se respectă. Dar singura cale spre un astfel de acord este prin zidul de fier."

Pe măsură ce bariera a încercuit, treptat, Cisiordania, atentatele sinucigaşe şi atacurile armate în Israel s-au împuţinat dramatic; guvernul israelian declară că există o legătură directă între barieră şi statistici; criticii însă nu sunt de acord, susţinând că zidul a fost construit într-o perioadă în care duşmanii Israelului au redus deliberat frecvenţa atacurilor, dat fiind că atentatele sinucigaşe le puneau într-o lumină proastă cauza în faţa lumii şi că nu meritau represaliile disproporţionate ale israelienilor. Fawaz Gerges, profesor de relaţii internaţionale la London School of Economics, crede că aceasta este explicaţia: „Organizaţia Hamas şi facţiunile palestiniene au luat decizia de a înceta atacurile în interiorul Israelului în deplină cunoştinţă de cauză, date fiind riscurile politice şi strategice".

Israelul susţine în continuare că zidul joacă un rol vital în securitatea ţării, împreună cu alte bariere pe care le-a construit ca să-şi exercite controlul asupra graniţelor. Pe lângă cel din Cisiordania, a construit o barieră de securitate la graniţa cu Gaza; începută în 1994, are o lungime de aproape 65 de kilometri. Există şi un gard lung de 245 de kilometri de-a lungul graniţei dintre Israel şi Egipt, terminat în 2013, care a oprit imigraţia ilegală din mai multe ţări africane. Între anii 2000 şi 2012, aproape 50 000 de africani, majoritatea din Sudan, Eritrea şi Ethiopia, au trecut graniţa adesea după călătorii istovitoare şi tot adesea patrulele egiptene au tras asupra lor. Cei mai mulţi s-au stabilit în Israel din cauza legilor privind deportarea şi a reticenţei ţărilor africane de a-i reprimi. Un al patrulea gard, mai puţin popularizat, este cel construit de-a lungul graniţei cu Siria după ce în Siria a izbucnit războiul civil. Înaintarea unor grupuri jihadiste islamiste precum Frontul Nusra şi Statul Islamic (IS) spre graniţa cu Siria de pe Înălţimile Golan a făcut ca Israelul să-şi întărească sistemul defensiv şi acolo.

Aşadar, dacă Israelul este sigur că aceste ziduri au dus la scăderea violenţelor, le va păstra pentru totdeauna? Aceasta este o chestiune controversată: mulţi nu le văd ca pe o soluţie de durată la problemele din regiune, ci doar ca pe un pas spre rezolvarea lor şi spun că ar trebui să fie o măsură temporară. Domnul Kornbluth, unul dintre diplomaţii implicaţi în stabilirea traseului barierei, declară: „Înţelegerea finală se realizează în timp... Eu cred că zidul va dispărea, nu că ar marca o eventuală graniţă, nu pentru asta este acolo, ci ca să reducă teroarea... Poate fi dărâmat la fel de repede pe cât a fost înălţat, sunt foarte convins de asta." Pentru ca aşa ceva să se întâmple este nevoie nu numai de un acord între cele două tabere, ci şi în interiorul lor – ambele fiind profund dezbinate.

*

Israelul este o ţară în care dezbinarea cunoaşte mai multe forme, oameni de toate felurile trăind alături – sau, în unele cazuri, nereuşind să trăiască alături.

Israelul este o naţiune nouă şi un creuzet. Este o ţară de mici dimensiuni, cu 8,6 milioane de locuitori care provin din foarte multe colţuri ale lumii. Există un mare număr de ruşi, de exemplu, mai bine de un milion sosind în Israel în anii 1990, când populaţia era de doar 5 milioane. Reflectând numeroasele falii din societatea israeliană, politica statului este şi ea împărţită – mai mult decât în majoritatea democraţiilor – cu partide de stânga, partide de dreapta, partide arabe şi partide religioase, fiecare categorie cu divizările ei.

Primul recensământ israelian datează din 1948, anul în care a fost întemeiat oficial statul Israel. La vremea aceea, 86% din totalul populaţiei erau evrei, 9% musulmani, 3% creştini şi 1% druzi. La

recensământul din 2014 numărul musulmanilor aproape că s-a dublat – 16,9%, druzii au ajuns la 2%, în timp ce numărul evreilor a scăzut până la 75%, iar al creştinilor până la 2%. Restul de 4% reprezintă mai multe minorităţi.

Majoritatea evreiască este departe de a fi omogenă. În general, există două categorii de evrei – aşkenazii şi sefarzii. Ambele se revendică din Israel înainte ca romanii să le împrăştie triburile, dar aşkenazii sunt adesea mai deschişi la culoare, iar originea lor mai recentă este europeană. Sefarzii sunt numiţi astfel după *Sepharad* – Spania în limba ebraică – şi marea lor majoritate este alcătuită de sutele de mii de evrei alungaţi din ţările arabe după înfiinţarea statului Israel, în 1948.

Aşkenazii au reprezentat elita şi au dominat în mare măsură politica şi afacerile Israelului încă de la început, pe de o parte fiindcă foarte mulţi aveau studii superioare şi, pe de altă parte, fiindcă au sosit în Israel la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, cu decenii înainte ca sefarzii să fugă de pogromurile arabilor. Dar, în ultimii ani, influenţa sefarzilor a crescut, iar partidele lor religioase decid adesea echilibrul de putere, fiind invitate să participe la coaliţiile guvernamentale. Între cele două secte sunt puţine diferenţe religioase practice, dar deosebirile de ordin cultural şi politic, influenţate de locul de proveniență, Orientul Mijlociu sau Europa, înseamnă că, deşi căsătoriile mixte nu sunt rare, nu sunt nici ceva obişnuit. Din punct de vedere cultural, sefarzii sunt mult mai apropiaţi de Orientul Mijlociu ca muzică şi obiceiuri culinare, în timp ce dieta aşkenază îşi are rădăcinile în cea a evreilor est-europeni.

Dincolo de împărţirea în aşkenazi şi sefarzi, există o altă delimitare religioasă, strictă, în rândurile populaţiei evreieşti: cea dintre laici (49%), tradiţionali (29%), religioşi (13%) şi ultra-ortodocşi (9%) – cunoscuţi şi ca haredimi, cei care tremură în faţa măreţiei lui Dumnezeu. Majoritatea acestor categorii se declară ca aparţinând religiei iudaice: 87% dintre laici participă la slujba de Paşte, iar jumătate spun că aprind lumânări în noaptea de vineri. Există însă numeroase diferenţe evidente între ele, detectabile în întreaga societate.

Toate aceste grupuri coabitează într-o ţară mică şi vorbesc aceeaşi limbă, dar rareori interacţionează social. De fapt, multe cartiere sunt împărţite pe aceste criterii: există porţiuni din Ierusalim, din Tel Aviv şi alte oraşe, unde zone întregi sunt aproape exclusiv laice sau religioase. Căsătoriile mixte dintre laici şi religioşi sunt excepţia de la regulă. Mulţi evrei laici spun că resping în aceeaşi măsură ideea ca unul dintre copiii lor să-şi întemeieze o familie cu un haredim sau cu un creştin. Copiii lor urmează şcoli segregate – haredimii sunt înscrişi la şcoli de băieţi sau de fete, laicii la şcoli nereligioase.

Există şi cartiere mixte, religioase/laice, în zonele urbane, dar chiar şi aici îţi poţi da seama imediat cine este ortodox. Chiar şi forma tichiei pe care bărbaţii o poartă pe cap poate fi un indiciu asupra credinţei lor. De exemplu, mulţi coloniști din Cisiordania au obiceiul de a purta tichii tricotate, mai mari decât cele din fetru, purtate de ortodocşii moderni şi de unii haredimi ca semn de recunoaştere. Cunoscătorii pot spune de care rabin ascultă un haredim după forma pălăriei de blană pe care o poartă. Pe de altă parte, ultra-religioşii şi laicii aproape că nici nu se bagă în seamă. Ca o stradă cu două benzi. Haredimul cu pălărie de blană, favoriţi, ciorapi albi şi ceea ce, pentru străini, seamănă cu un halat nu va cere informaţii de la o femeie laică, şi invers.

Diferenţa dintre grupuri este evidentă şi din punct de vedere economic. Economia Israelului merge relativ bine în comparaţie cu cea a altor ţări, dar prosperitatea ei este distribuită inegal, iar discrepanţele dintre grupuri devin tot mai mari. Sărăcia este răspândită – unul din cinci israelieni face parte dintr-o familie al cărei venit reprezintă mai puţin de jumătate din media naţională (dublul mediei pentru ţările OECD) – haredimii tinzând să o ducă cel mai prost, din mai multe motive. Familiile numeroase influenţează nivelul de sărăcie, haredimii având mai mulţi copii decât ortodocşii moderni sau laicii. Într-un sondaj de opinie realizat de Centrul de Cercetări Pew, 28% dintre haredimi au declarat că au şapte copii sau mai mulţi, în timp ce numai 1% dintre laicii au atât de mulţi. De asemenea, cei mai mulţi şomeri sunt haredimi fiindcă aceştia preferă să studieze Tora în loc să muncească.

Aceste falii din societatea evreiască pot fi observate la tot pasul, cu precădere în lăcaşurile de cult. Să luăm, de exemplu, Zidul de Vest, zidul de susţinere a rămăşiţelor celui de-al Doilea Templu, distrus de romani în anul 70 d.Hr. Specialiştii în religie au opinii diferite despre cât de „sfânt" este zidul fiindcă

acesta nu a făcut parte din sfânta sfintelor. Dar nu putem nega că este un loc de mare importanţă pentru aproape toţi evreii, indiferent dacă sunt religioşi sau nu. Dincolo de el se află Complexul Al-Aqsa, care adăposteşte Domul Stâncii, construit în secolul al VII-lea şi considerat a fi cel de-al treilea lăcaş sfânt al islamului. Musulmanii israelieni şi palestinieni, ca şi turiştii străini, au voie să viziteze complexul pe care arabii îl numesc „Nobilul Sanctuar"; accesul evreilor însă este interzis, o măsură aplicată de guvern din raţiuni de securitate.

La apropierea de Zidul de Vest sesizezi imediat diferenţa. Un gard care începe din piaţă şi se opreşte la zid împarte spaţiul deschis într-o treime şi două treimi. În singura treime, din dreapta, sunt femeile, în stânga bărbaţii. Există câteva mişcări religioase în Israel cu congregaţii mixte în sinagogi, dar reprezintă o minoritate absolută şi aproape că nu au nici o influenţă asupra chestiunilor religioase. Sinagogile ortodoxe sunt mai puternice, iar congregaţiile lor sunt separate în funcţie de gen; cum este şi accesul la Zidul de Vest.

Nu toate femeile acceptă această situaţie; unele cred că ar trebui să se roage în grup, motiv pentru care poartă şaluri, ca şi bărbaţii. Acest lucru a dus la o dispută aprigă între un grup numit Femeile Zidului (WOW), care ţin slujbe la faţa locului, şi haredimi, care încearcă – adesea cu violenţă – să le împiedice. Dezbaterea durează de 30 de ani, de când prima sută de femei s-a rugat la zid şi a fost întreruptă de atacurile verbale şi fizice ale bărbaţilor şi femeilor haredim. Disputa încearcă şi acum să-şi găsească rezolvarea în tribunale şi în piaţa de lângă Zidul de Vest.

Când WOW apar pentru rugăciunea lor lunară, adesea sunt bruscate şi scuipate şi de bărbaţi şi de femei, motiv pentru care întotdeauna solicită protecţia poliţiei. În 2013, autobuzele pe care erau lipite afişe în sprijinul WOW s-au ales cu geamurile sparte în timp ce treceau prin cartierele ultra-ortodoxe din Ierusalim. Talmudul arată clar că Dumnezeu a distrus cel de-al Doilea Templu din cauza urii pe care evreul o simte faţă de ceilalţi evrei – o ironie care se pare că a scăpat unora dintre contestatari.

Aceste diferenţe din interiorul societăţii afectează şi sfera politică. Cei mai mulţi membri ai categoriei laice, de exemplu, se consideră mai întâi israelieni şi apoi evrei; majoritatea ortodocşilor se consideră mai întâi evrei şi apoi israelieni; aceste atitudini pot influenţa şi justifica sciziunile politice din ţară. În general, israelienii sefarzi sunt de dreapta, în timp ce aşkenazii sunt împărţiţi. Sectele mai religioase tind să susţină mai ales partidele politice religioase; haredimii, în schimb, pur şi simplu votează cu cine le spune rabinul. Ceea ce înseamnă că partidele politice religioase fac aproape mereu parte din guvernele de coaliţie şi de multe ori susţin puncte de vedere diametral opuse asupra multor subiecte vitale cum ar fi convertirea religioasă, recrutarea, aşezările din Cisiordania, căsătoria, divorţul şi segregaţia pe bază de gen.

Partidele religioase sunt preocupate mai mult de învăţământ şi de religie, de exemplu, şi, după cum am văzut, opiniile lor nu coincid neapărat cu cele ale restului populaţiei. Ultra-ortodocşii militează neîncetat pentru a-şi păstra dreptul de a organiza nunţile după regulile lor şi încearcă, adesea cu violenţă, să-şi impună voinţa ca nimeni să nu meargă cu maşina în timpul Sabatului, mai ales în cartierele lor – o măsură pe care uneori o susţin prin blocaje de circulaţie. Mulţi se opun oricărei forme de compromis teritorial cu palestinienii: dacă 60% dintre israelienii evrei sprijină soluţia cu două state pentru pune capăt conflictului, în jur de 60% dintre cei care votează cu un partid religios se declară în favoarea unei soluţii cu un singur stat.

Între timp, israelienii laici sunt revoltaţi că, în ciuda bătăliilor juridice şi politice, ultra-ortodocşii nu sunt obligaţi să facă armata, dar primesc fonduri pentru a-şi dezvolta comunităţile şi a-şi pune în aplicare proiectele. De asemenea, laicii se tem că vor fi depăşiţi numeric şi alungaţi din Ierusalim, dat fiind că rata natalităţii în secte este mult superioară – un factor care este considerat şi o ameninţare economică la adresa ţării, foarte mulţi dintre haredimi îngroşând rândurile şomerilor.

În ciuda tuturor deosebirilor de ordin social, religios şi „rasial" dintre evreii israelieni, David Kornbluth spune că acestea, ca şi, uneori, opiniile contrare, maschează o unitate fundamentală în faţa ameninţărilor externe, când populaţia tinde să acţioneze la unison: „Israelul este o ţară extrem de puternică şi de organizată în vremuri de război... când începe războiul ţara este unită. Mulţi spun că adevărata ameninţare la adresa Israelului o reprezintă sciziunile interne, că ele ar putea duce la

prăbuşirea lui. Israelul rămâne, totuşi, o ţară foarte puternică." Puternică? Poate; dar oricât de uniţi ar fi israelienii evrei, mai există un impediment – prăpastia dintre ei şi populaţia arabă a Israelului – care probabil nu va dispărea niciodată, dacă nu există egalitate în interiorul ţării şi o soluţie echitabilă, cu două state, acceptată de palestinieni.

Majoritatea arabilor din Israel, o cincime din populaţie, nu vor să locuiască într-o Palestină sărăcită şi ştiu că, având cetăţenie israeliană, nivelul lor de viaţă este mai ridicat decât al celor mai mulţi arabi din Orientul Mijlociu. Dar asta nu înseamnă că sunt mulţumiţi de situaţie – dimpotrivă. Deşi arabii din Israel s-au înmulţit în mod spectaculos, rata natalităţii lor fiind mai mare decât cea a vecinilor evrei, nu reuşesc să ţină pasul din punct de vedere economic şi social. Creşterea lor numerică va aduce cu sine creşterea influenţei politice, ceea ce le va permite să aleagă mai mulţi politicieni arabi în Knesset (parlament); dar, pe termen mediu, este puţin probabil ca voturile lor să schimbe configuraţia guvernelor israeliene.

Arabii israelieni au cetăţenie deplină şi drepturi sociale şi religioase garantate de lege. Au propriile partide politice, ziare şi posturi de radio şi de televiziune. Arabii sunt reprezentaţi în Curtea Supremă, au jucători în echipa naţională de fotbal. Dar, deşi trăiesc în aceeaşi ţară cu israelienii şi sunt egali în faţa legii, în multe privinţe îşi duc viaţa separat de ei.

Majoritatea copiilor arabi din Israel sunt înscrişi la şcoli de limbă arabă. Trăiesc în sate arabe sau, dacă se află în zonele urbane, în cartiere arabe. Haifa este probabil oraşul israelian cu populaţia cea mai amestecată, dar şi acolo se văd clar deosebirile dintre cartiere. Tinerii arabi citesc ziare arabe, ascultă emisiuni în limba arabă, dar, când urmăresc posturile TV israeliene, observă cât de puţin sunt reprezentaţi. Aproape toţi vorbesc ebraica fluent, dar o folosesc numai la locul de muncă. Ca şi haredimii, de obicei sunt cel mai prost plătiţi, dar, spre deosebire de ultra-ortodocşi, care nu vor să muncească, arabii din Israel pur şi simplu nu au acces la slujbele mai bine remunerate. Rata sărăciei este de 50% pentru familiile arabe, la un nivel asemănător cu cea pentru haredimi.

De zeci de ani, bugetul educaţiei per copil a fost semnificativ mai mic în localităţile arabe, deşi un plan cincinal inaugurat în 2016 ar trebui să amelioreze situaţia. Consecinţa indirectă a nivelului educaţional mai scăzut este că opt din cele mai sărace zece oraşe din Israel sunt arabe. În jur de 79% dintre arabii din Israel consideră că sunt discriminaţi. Mai multe guverne au încercat să dea legi împotriva discriminării, astăzi alocându-se grupurilor minoritare un procent fix din locurile de muncă existente în sectorul public; din păcate, procentul este rareori respectat, iar legile nu sunt aplicate.

Comunităţile non-evreieşti sunt şi ele dezbinate pe criterii etnice şi religioase – de exemplu musulmanii, beduinii, creştinii şi druzii. Unele populaţii arabe o duc mai rău decât altele: creştinii au un nivel socio-economic mai apropiat de israelienii evrei, în timp ce beduinii sunt cel mai dezavantajat dintre toate grupurile indigene din Israel. Încearcă să trăiască izolaţi, dar descoperă că în secolul XXI un astfel de trai este din ce în ce mai greu. În urma disputelor teritoriale dintre stat şi triburile de beduini, aproape jumătate din cei aproximativ 200 000 de beduini locuiesc în „sate nerecunoscute", unele fără apă sau electricitate. Zilele vieţii de nomad sunt pe sfârşite şi chiar cei puţini care încă mai încearcă să-şi mute vitele dintr-un loc într-altul nu o mai pot face ca înainte de înfiinţarea statului-naţiune.

Experienţa beduinilor este uşor diferită de cea a restului comunităţii arabe: în primul rând beduinii sunt mai puţin ataşaţi emoţional de „ideea de naţiune", unul dintre motivele pentru care unii se oferă, în fiecare an, să servească în IDF, chiar dacă sunt scutiţi de serviciul militar, ca şi musulmanii din Israel. Unii musulmani non-beduini satisfac serviciul militar pe bază de voluntariat, alături de un număr redus de arabi creştini din Israel, ca şi de mulţi druzi, dar pentru majoritatea israelienilor non-evrei acesta este un domeniu interzis. Mulţi, probabil majoritatea, dintre arabii din Israel se consideră palestinieni. Întrucât serviciul în IDF înseamnă adesea operaţiuni în Cisiordania şi la graniţe, acest lucru ar putea fi privit ca participare la oprimarea fraţilor arabi sau palestinieni. Statul israelian nu recunoaşte că ar exercita vreo formă de opresiune şi este conştient că serviciul militar obligatoriu pentru cetăţenii arabi pur şi simplu nu ar funcţiona.

Tocmai această „etnicitate arabă" este cea care îi unește pe arabii de o parte și de alta a graniței – este o identitate care traversează hotarele naționale – deși există multe diferențe între ei. Folosim des termeni mult prea simpli, generali, cum ar fi „israelieni", „arabi" și „palestinieni", care pot fi utili într-o abordare succintă a politicii și geopoliticii la nivel macro, dar, dacă treci dincolo de ei, găsești o mare complexitate, vezi micro-sciziunile care constituie ceea ce, în percepția noastră, este tabloul general, „israelian" sau „palestinian".

*

Din clipa în care ajungem în teritoriile palestiniene, ne dăm seama că marea divizare este chiar de ordin teritorial. Există multe bariere în calea formării unui singur stat palestinian, printre ele faptul că nu este vorba doar de un singur teritoriu palestinian, ci de două – Cisiordania și Gaza. Distanța dintre ele nu este problema cea mai mare. Dacă toate părțile ar cădea de acord, cei 40 de kilometri de teritoriu israelian ar putea fi străbătuți de un pod sau de un tunel. Din păcate, cele două regiuni rămân despărțite nu doar de geografie, ci și de politică și ideologie.

Chiar dacă, teoretic vorbind, Israelul ar fi dispus să negocieze, nu ar avea cu cine fiindcă palestinienii sunt departe de a avea aceeași opinie. Mișcarea Fatah, relativ laică, este forța politică dominantă în Autoritatea Palestiniană (PA) și guvernează cele 2,5 milioane de palestinieni din Cisiordania; Hamas, mișcarea islamistă radicală, îi conduce pe cei 1,7 milioane de palestinieni din Fâșia Gaza. Cele două au idei diferite despre politica față de Israel. Hamas rămâne o mișcare islamistă care, deși a acceptat, în Noua sa Cartă din 2017, posibilitatea unui stat palestinian întemeiat între granițele din 1967, stipulează în Articolul 20 al Cartei: „Hamas respinge orice alternativă la eliberarea deplină și totală a Palestinei, de la râu până la mare", referindu-se la râul Iordan și la Marea Mediterană, între care se află Israelul. Noua Cartă atenuează o parte din limbajul virulent antisemit din prima cartă, dar nu îl înlocuiește oficial, iar organizația rămâne adepta violenței în atingerea scopurilor. O mare parte din Occident o consideră în continuare o grupare teroristă. Fatah, pe de altă parte, este o mișcare laică, cel puțin în teorie, și acceptă oficial conceptul de „două state pentru două popoare".

În 2006, imediat după retragerea Israelului din Gaza, Hamas a câștigat alegerile din Gaza și din Cisiordania, în primul rând fiindcă votanții își pierduseră răbdarea față de corupția deșănțată a conducătorilor Fatah. Au urmat mai multe guverne de unitate națională, cu Fatah mai puternică în Cisiordania și Hamas în Gaza, până când situația a atins un punct critic în 2007. Pretinzând că forțele de securitate loiale Fatah nu se supun ordinelor unui ministru de interne din partea Hamas, această organizație a creat o nouă „forță executivă" care nu peste mult timp a ucis un responsabil cu securitatea din Fatah. Președintele Abbas a scos organizația Hamas în afara legii, au urmat ciocniri tot mai violente care au culminat în luna iunie, când forțele Hamas au preluat controlul tuturor clădirilor guvernamentale din Gaza și au ucis numeroși susținători Fatah. Înfruntările dintre cele două facțiuni au dus la moartea a sute de palestinieni înainte ca forțele Fatah să se retragă spre granița cu Israelul. Președintele Abbas a prezentat evenimentele ca pe o „lovitură de stat" și a anihilat centrele de putere Hamas din Cisiordania. În pofida unor eforturi repetate, cele două tabere nu au reușit să ajungă la o înțelegere. Nici una nu este pregătită să cedeze autoritatea, cum nici una nu se bucură de sprijin total. În octombrie 2017 au semnat un acord de reconciliere, pe care președintele Abbas l-a salutat ca pe o „declarație care pune capăt discordiei". Dar complicațiile nu au întârziat să apară, ambele părți considerându-se legitime. Cert este că, pentru a se înregistra un progres cât de mic, orice nou acord de pace din Orientul Mijlociu are nevoie de unitate.

Hamas, al cărei nume întreg este „Mișcarea de Rezistență Islamică", își impune propria versiune a islamului în Gaza și încearcă să domine toate aspectele vieții. Acest lucru i-a îndepărtat nu numai pe adepții Fatah care au mai rămas acolo, ci și o parte din populația mai moderată. Minuscula comunitate creștină, poate sub 3 000 de persoane, se simte persecutată și o mare parte din ea dorește să părăsească teritoriul, ca atât de mulți alți creștini deziluzionați din Orientul Mijlociu. Hamas continuă să lanseze rachete la întâmplare în zonele civile israeliene sau nu reușește să oprească alte grupări să

facă acelaşi lucru. Şi această atitudine a creat divergenţe de opinie între cei care sprijină ceea ce consideră a fi „rezistenţă“ împotriva „blocadei israeliene“ şi cei care cred că aceste acte de sfidare, în mare parte inutile, nu fac decât să atragă furia şi riposta dură a Israelului.

Israelul şi teritoriile palestiniene din Gaza şi din Cisiordania

În ciuda retragerii israelienilor, locuitorii din Gaza rămân prinşi între bariera lungă de 65 de kilometri construită de Israel şi un gard de-a lungul graniţei cu Egiptul. La vest, au deschidere la Marea Mediterană, dar de obicei văd o şalupă de patrulare sau o navă de război israeliană. Prin urmare, nici pe mare nu se poate scăpa. Atât Israelul, cât şi Egiptul restricţionează intrarea sau ieşirea din Fâşie, ceea ce creează mari dificultăţi, la fel cum ambele state susţin că Hamas şi celelalte organizaţii ar recurge la acţiuni extrem de violente în afara Gazei dacă s-ar putea mişca în voie. Egiptul este la fel de îngrijorat în privinţa aceasta ca şi Israelul fiindcă Hamas a apărut din Frăţia Musulmană (FM), o mişcare creată în Egipt. Guvernul dominat de militari de la Cairo, după răsturnarea guvernului FM de scurtă durată, în 2013, nu doreşte ca Hamas să acţioneze pe teritoriul său.

Israelul permite intrarea zilnică în Gaza a sute de camioane cu alimente, medicamente şi combustibili, dar aceste importuri sunt limitate în momentul în care izbucnesc ostilităţile la graniţă. Sute de tuneluri săpate de contrabandişti pe sub graniţa cu Egiptul asigură o bursă neagră prosperă pentru tot felul de produse, cât şi trecerea celor îndeajuns de curajoşi ca să-şi asume riscul prăbuşirii tunelului. Am văzut chiar şi un tractor cum remorca un Mercedes nou-nouţ – saloanele de maşini din Gaza sunt pline – dar practica aceasta este departe de a asigura o economie normală. Uneori israelienii reduc importurile de beton ca să împiedice construirea tunelurilor, susţinând că cei din Gaza ar profita mai mult de pe urma lui dacă ar fi folosit la şcoli şi spitale. Se estimează că Hamas cheltuieşte aproximativ 100 de milioane de dolari pe an cu armata, 40 de milioane fiind folosite la tuneluri.

Egiptenii şi-au consolidat gardurile de-a lungul anilor şi uneori inundă tunelurile ca să îi oprească pe luptători şi pe contrabandiştii de arme să ajungă în Sinai, care este ţinta unor atacuri teroriste frecvente. Într-adevăr, măsurile luate de egipteni şi de israelieni împotriva tunelurilor reduc incursiunile violente, dar afectează şi economia la negru, fără de care populaţia izolată suferă şi mai mult. În ٢٠١٦, Israelul şi-a anunţat intenţia de a construi o barieră subterană, la o adâncime de mai bine de 30 de metri, care să împiedice grupurile înarmate să iasă din tuneluri şi să atace oraşele israeliene de la graniţă.

Primăvara şi vara anului 2018 au fost martorele unor săptămâni de violenţe: în mai multe zile de vineri, mii de palestinieni au încercat să ia cu asalt gardul din Gaza ca să-şi demonstreze „dreptul de a reveni“ acolo unde au locuit unele dintre familiile lor, în 1948, şi unde acum este Israelul.

Zeci de palestinieni au fost împuşcaţi mortal şi sute au fost răniţi, dat fiind că soldaţii israelieni au tras cu muniţie de război de dincolo de graniţă. Câţiva lideri Hamas au participat la demonstraţii şi au îndemnat protestatarii să moară ca nişte martiri. Multe dintre victime au fost luptători Hamas, o parte

înarmaţi, în unele locuri gardul a fost rupt, dar majoritatea celor căzuţi au fost neînarmaţi şi împuşcaţi de la distanţă, ceea ce a dus la acuzaţii cum că israelienii au folosit forţa în mod disproporţionat. Potrivit criticilor, uneori soldaţii israelieni au deschis focul chiar şi în absenţa a două condiţii vitale impuse de dreptul internaţional în cazul utilizării muniţiei letale: ţinta constituie un pericol, iar pericolul este iminent. Cu posibilităţi reduse de a-i ataca pe israelieni, locuitorii din Gaza au înălţat sute de zmeie peste graniţă, distrugând recoltele de pe mii de hectare.

Fiecare tabără a văzut evenimentele prin propria prismă. Palestinienii au susţinut că însăşi existenţa gardului demonstrează nedreptatea istorică la care sunt supuşi. Israelienii au declarat că satele lor aflate la mai puţin de un kilometru de graniţă trebuie apărate şi că fără gard, locuitorii lor ar fi ucişi.

Viaţa este grea şi în Cisiordania, dar nu se compară cu cea din Gaza. Palestinienii de aici pot intra în Israel sau în Iordania, chiar dacă uneori cu dificultate, şi pot trece mai departe. În fiecare an zeci de mii sunt trataţi în spitale israeliene fiindcă asistenţa medicală din Cisiordania lasă de dorit. Permisele de muncă sunt mult mai greu de obţinut. La sfârşitul anilor 1980, palestinienii veniţi din Cisiordania şi din Gaza au reprezentat aproximativ 8% din forţa de muncă din Israel; acum reprezintă doar 2%. Acest declin a fost provocat în parte de măsurile de securitate luate după Prima şi a Doua Intifadă şi în parte de muncitorii din alte ţări, majoritatea asiatici, care le-au luat locul.

Prin urmare, dincolo de marea barieră de securitate locuiesc 2,5 milioane de palestinieni care se întreabă cum s-a ajuns în această situaţie. În secolele anterioare cauzele invocate au fost puţine: împărţirea Palestinei, sprijinită de lumea din afară; „Nakbha“, sau catastrofa, pierderea războiului menit să împiedice înfiinţarea statului Israel, în ١٩٤٨; dezastrul din ١٩٦٧ şi ocupaţia. Aceşti factori rămân explicaţia de bază a situaţiei palestinienilor, dar nu mai sunt suficienţi.

Mulţi palestinieni mai tineri întreabă, fără să-şi modereze aversiunea faţă de Israel, de ce conducătorii lor i-au dezamăgit atâtea generaţii la rând. Este un fapt general acceptat că o mare parte din Autoritatea Palestiniană este coruptă, iar generaţia de politicieni care a ajuns la putere în timpul preşedinţiei lui Arafat şi a lui Abbas nu se bucură de sprijinul larg al populaţiei. Unii s-au îndreptat spre Hamas, convinşi că, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, forţa va schimba mersul lucrurilor, iar adâncirea divergenţelor dintre Fatah şi Hamas anunţă reluarea luptelor din 2007 – de data aceasta în Cisiordania. Tot mai mulţi palestinieni s-au săturat de ambele facţiuni majore; în Cisiordania nu este deloc un lucru neobişnuit să auzi, chiar şi în şoaptă, că modul în care AP colaborează cu Israelul în domeniul securităţii face din ea un „aghiotant“ al ocupaţiei.

Dar ce este de făcut? Care ar fi soluţia politică? Palestina este departe de a fi o societate deschisă. Disidenţa poate duce la arestare şi tortură, după cum pot depune mărturie mulţi jurnalişti palestinieni, iar în vara anului 2018 demonstraţiile anti-guvernamentale din Gaza şi din Cisiordania au fost înăbuşite cu multă cruzime. Democraţia liberală, în accepţiunea Occidentului, nu există în Palestina. Un partid liberal moderat, care militează pentru drepturile minorităţilor sexuale, de exemplu, ar atrage puţini aderenţi şi ar acţiona într-un mediu în care propagarea unor astfel de idei ar fi periculoasă. Puţinele steaguri în curcubeu desenate pe zid/bariera despărţitoare sunt repede acoperite de vopsea.

Nimic surprinzător: Orientul Mijlociu tinde să fie o regiune extrem de conservatoare în comparaţie cu Europa şi America de Nord; pe de altă parte, şansele apariţiei unei democraţii liberale în Palestina sunt periclitate de ocupaţia israeliană. Conservatorii pot spune, şi chiar spun, că lupta pentru autodeterminare naţională trebuie să aibă întâietate. Din aceste motive antipatia generală faţă de actuala conducere din Cisiordania nu va duce neapărat la apariţia unei democraţii liberale autentice, iar tensiunile dintre Cisiordania şi Gaza vor avea grijă ca Palestina să rămână o casă dezbinată.

Palestinienii nu se aşteaptă la un ajutor substanţial din partea vecinilor arabi. Guvernele din Orientul Mijlociu îi folosesc pe palestinieni doar ca pe nişte instrumente politice, în acelaşi timp discriminându-i pe refugiaţii pe care îi găzduiesc, nelăsându-i să părăsească taberele insalubre. În majoritatea ţărilor arabe, palestinienii şi copiii lor, chiar dacă aceştia din urmă se nasc în ţările respective, nu pot deveni cetăţeni cu drepturi depline, nu au voie să voteze şi nici să candideze în alegerile naţionale. Iordania se dovedeşte mai flexibilă decât restul, dar şi acolo persoanele de origine palestiniană sunt discriminate şi slab reprezentate în parlament. În Liban, unde locuiesc mai bine de ٤٠٠ ٠٠٠ de palestinieni,

aproximativ 50 de categorii de locuri de muncă le sunt interzise acestora: de exemplu, palestinienii nu pot deveni avocaţi, jurnalişti sau medici. Nici în Liban şi nici în Siria nu au voie să deţină proprietăţi şi trebuie să trăiască în tabere. Cei care eludează legea nu-şi pot lăsa proprietăţile copiilor.

Explicaţia unora dintre aceste forme de discriminare este că toţi palestinienii, chiar şi cei care sunt strănepoţii refugiaţilor care au părăsit Palestina în 1948, au dreptul de a „reveni". Deşi acest lucru nu contravine obligaţiei de a li se acorda toate drepturile cetăţeneşti, guvernelor arabe le convine să îi ţină într-o stare de sărăcie în primul rând ca să nu îi lase să se integreze în societate şi, în al doilea rând, pentru ca situaţia lor critică să distragă atenţia de la eşecul politicii interne. Pe fondul atâtor divergenţe, este puţin probabilă adoptarea în viitorul apropiat a soluţiei cu două state, acceptabilă pentru toate părţile, chiar dacă multă lume se declară în favoarea ei. Există atât de multe provocări şi piedici – unde să fie graniţa, cum să se rezolve situaţia coloniştilor şi a refugiaţilor, ce se va întâmpla cu Ierusalimul – încât nici una dintre ţări nu pare capabilă să elaboreze o politică raţională pe care toţi să o susţină între propriile graniţe, darămite o politică acceptată de ambele părţi. Aşa că, pe moment, bariera rămâne pe loc în încercarea de a opri violenţele care izbucnesc atât de des de la înfiinţarea Israelului.

Statul modern al Israelului s-a născut în violenţă şi simte că este silit să lupte în fiecare deceniu al existenţei sale. Dar, dacă în trecut Israelul era perceput ca perpelindu-se într-un cazan încins, acum este văzut de mulţi ca o relativă oază de pace într-o regiune tot mai turbulentă. Această percepţie l-a făcut pe fostul prim-ministru Ehud Barak să-şi descrie ţara în termeni oarecum belicoşi ca pe „o vilă în plină junglă" – şi, oarecum, a grăbit înălţarea atâtor bariere.

Dar, pe moment, Israelul este destul de stabil – cel puţin comparativ cu restul Orientului Mijlociu. În ultimii ani, dat fiind că lumea arabă a fost zguduită de revoluţii şi de alte conflicte, Israelul nu a mai fost în centrul atenţiei. Israelienii ştiu însă că acalmia nu este de durată. Hezbollah, Hamas, ca şi multe alte grupări şi organizaţii, încă nu şi-au încheiat socotelile cu ţata lor. Situaţia este fragilă şi este nevoie doar de o scânteie ca să reaprindă conflictul, aşa cum am văzut la sfârşitul anului 2017, când preşedintele Trump a recunoscut oficial Ierusalimul drept capitală a Israelului, punând întreaga regiune pe jar. Pe moment, toate taberele îşi adună întăriri pentru viitor. Zidurile controlează violenţa – doar pe moment.

CAPITOLUL 4

LINII ÎN NISIP

Orientul Mijlociu

Alege un conducător care va investi în poduri, nu în ziduri. În cărți, nu în arme. În moralitate, nu în corupție.

Suzy Kassem, *Ridică-te și salută soarele:*

Scrierile lui Suzy Kasssem

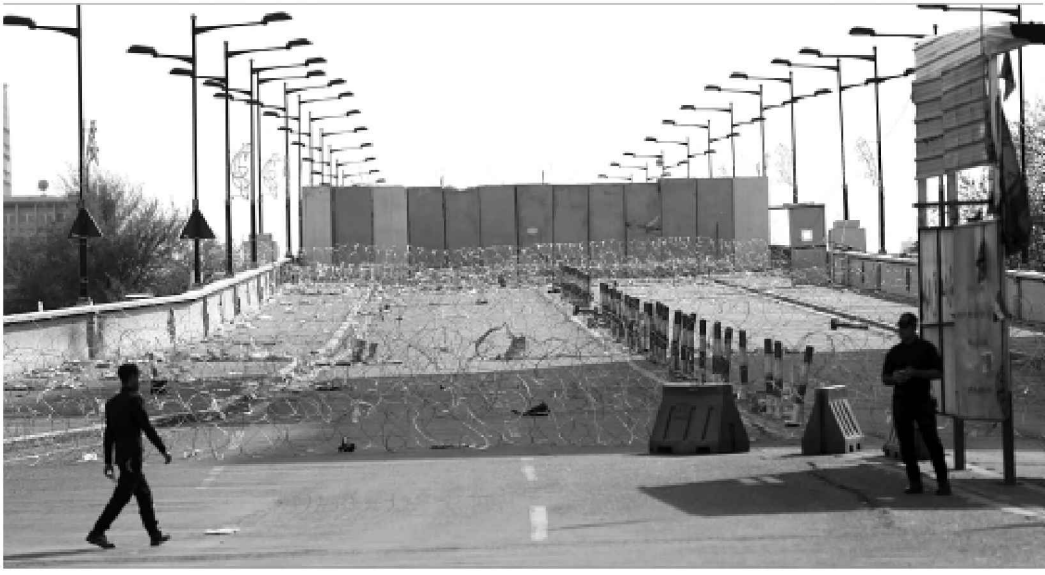

Un drum către Zona Verde securizată din Bagdad, Irak, 2016

PAN-ARABISMUL S-A IZBIT DE UN ZID. DE FAPT, S-A IZBIT de multe ziduri, garduri şi divizări. Visul unei uniuni a ţărilor vorbitoare de arabă, de la Oceanul Atlantic la Marea Arabiei, nu a fost niciodată realist, fapt demonstrat fizic acum de triumful graniţelor-zid de-a lungul şi de-a latul regiunii. Multe dintre liniile trasate în nisip de puterile coloniale au ziduri uriaşe deasupra, dovadă elocventă a divizărilor profunde din politica şi cultura arabă a secolului XXI.

Dar zidurile nu apar numai de-a lungul graniţelor. Ziduri mici sunt în tot Orientul Mijlociu. Fiecare este un testament al violenţei teroriste, endemică acum în regiune. Le poţi vedea în Bagdad, Damasc, Amman, Sana'a, Beirut, Cairo, Riyadh – în aproape toate capitalele. Acestea sunt barierele din beton şi zidurile antiexplozie care au răsărit în jurul ambasadelor, sediilor organizaţiilor caritabile, organizaţiilor internaţionale, secţiilor de poliţie, cazărmilor, clădirilor guvernamentale, cvartalelor de locuinţe, bisericilor, hotelurilor şi chiar al unor cartiere întregi.

De o parte este viaţa normală, claxoanele maşinilor, vânzătorii ambulanţi care îşi laudă marfa, pietoni care îşi văd de treabă într-o capitală aglomerată; de cealaltă parte este o versiune a vieţii normale, cu funcţionari administrativi, reprezentanţi ai guvernului, funcţionari de stat, diplomaţi. Şi ei îşi văd de treabă, dar conştienţi că, fără zidurile de beton din faţa ferestrelor, fără paznicii de la intrare şi, poate, fără punctul de control de la capătul străzii, în orice clipă un camion încărcat cu explozibil ar putea dărâma clădirea sau un grup de terorişti ar putea năvăli peste ei.

Nu este o ameninţare fără temei. Lista atacurilor declanşate înainte de ridicarea zidurilor este lungă. În acest secol, mai mult de 150 în tot Orientul Mijlociu, inclusiv în cartierele din Riyadh unde locuiesc muncitorii străini; în hoteluri din provincia Sinai, Egipt, şi în Amman, Iordania; la instalaţii petrolifere din Yemen şi Algeria; la biserici din Bagdad; la Consulatul SUA din Benghazi; la Muzeul Bardo din Tunis; la parlamentul iranian şi la sanctuarul ayatolahului Khomeini.

Zidurile au apărut în aceste centre urbane de risc maxim ca reacţie la multe atacuri. Modelul acestui tip de zid l-a constituit „Zona Verde" din Bagdad, al cărei perimetru a fost construit după invadarea Irakului, în 2003, pentru a proteja „Guvernul Provizoriu" condus de americani în anii post-Saddam.

Acoperind o suprafaţă uriaşă din centrul Bagdadului, Zona Verde a fost înconjurată de plăci de beton înalte, asemănătoare cu cele din care este format zidul din Cisiordania. În Zona Verde se auzeau exploziile rachetelor care aterizau în interiorul ei, dar un zgomot mai frecvent era cel al exploziilor maşinilor-capcană sau al atacurilor sinucigaşe din afară, care se soldau cu o mulţime de morţi şi de răniţi, o amintire constantă a vieţii irakienilor obişnuiţi şi a militarilor americani în lumea reală.

Unele dintre drumurile principale care duceau de la aeroport în Zona Verde erau străjuite de blocuri din beton menite să prevină amplasarea bombelor. Blocurile au fost puse şi pe drumurile secundare pe măsură ce ameninţarea a devenit tot mai evidentă. După o vreme, militarii chiar le-au dat numele unor state americane pornind de la dimensiunile lor: un bloc „Colorado" era de mărime medie, adică avea aproape 2 metri înălţime şi cântărea 3,5 tone, „Texas" era mai mare, peste 2 metri înălţime şi 6 tone, iar Alaska avea aproape 4 metri înălţime şi 7 tone. Blocurile costau şi bani şi vieţi omeneşti. Chiar dacă îşi dovedeau eficienţa, erau departe de a fi inexpugnabile în faţa bombelor special construite, care proiectau suflul exploziei într-o singură direcţie şi puteau penetra unele ziduri. Fiecare bloc costa mai bine de ٦٠٠ de dolari. Înmulţiţi asta cu mii de blocuri şi opt ani de ocupaţie – costurile financiare s-au ridicat la miliarde de dolari.

Cu toate acestea, zidurile au ajuns să facă parte din războiul urban, înălţarea lor devenind o constantă a strategiei militare a Americii. Soldaţii şi-au însuşit rapid deprinderile necesare, ajungând să ridice peste 100 de blocuri din beton într-o singură noapte, uneori chiar şi sub tirul inamicului. Pe fondul creşterii tensiunilor dintre sunniţi şi şiiţi, exacerbate în mod deliberat de miliţiile din ambele tabere, cartiere întregi au început să fie împrejmuite de ziduri. Betonul salva vieţi, reducând capacitatea miliţiilor sunnite şi şiite de a ataca populaţia civilă şi muncitorii străini, dar fiecare placă a fost ca o piatră funerară şi a jucat un rol hotărâtor în înmormântarea ideii conform căreia răsturnarea lui Saddam va avea drept rezultat un Irak stabil.

Contrar aşteptărilor, invadarea Irakului a contribuit la destabilizarea câtorva ţări, la răspândirea ideologiei islamiste violente şi, în cele din urmă, la crearea unui vast spaţiu al nelegiuirii, din care violenţa s-a proiectat în toate direcţiile. Revoltele arabe ulterioare, care au început în 2011 în Tunisia, Egipt şi Libia (pe care mulţi le numesc, greşit, Primăvara Arabă, aşteptându-se să declanşeze o reformă pe scară largă în toată regiunea), ar fi putut avea loc oricum – nu putem şti; dar, când au izbucnit, fiecare ţară avea o grupare de jihadişti instruiţi în Irak.

Mulţi au crezut că rezolvarea conflictului israeliano-palestinian va duce la o stabilitate mai mare în Orientul Mijlociu, această teorie însă a fost desfiinţată de convulsiile din lumea arabă din ultimii ani. Acum conflictele din Irak, Libia, Siria, Egipt şi Yemen arată că instabilitatea din regiune are foarte puţin de a face cu situaţia din oraşele Gaza, Ramallah, Tel Aviv şi Haifa.

*

În 2014, deşi numai 5% din populaţia globală locuia în lumea arabă, aceasta a fost ţinta a 45% dintre atacurile teroriste la nivel mondial, cu 68% dintre victime, şi a adăpostit 58% dintre refugiaţii planetei. În unele ţări întreaga naţiune a avut de suferit; în altele, s-au creat fisuri adânci; în restul lor sciziunile sunt latente, putând să reapară în orice moment. Războaiele şi revoltele au scos la suprafaţă marile discordanţe din ţările dominate de arabi. Chiar dacă rămâne ideea de unitate arabă, datorită faptului că arabii trăiesc în acelaşi spaţiu, vorbesc aceeaşi limbă şi, într-o anumită măsură, au aceeaşi religie, perspectiva unei unificări pan-arabe este un vis îndepărtat.

Religia este unul dintre cei mai importanţi factori de sciziune. În ٢٠٠٤, regele Abdullah al Iordaniei a creat o sintagmă controversată „semiluna şiită", referindu-se la extinderea influenţei iraniene, dinspre capitala şiită a Iranului, Teheran, prin capitala Irakului, Bagdad, dominată de şiiţi acum, şi din Damasc, Siria, unde familia Assad, care conduce ţara, se trage dintr-o sectă şiită (alawiţi), până la fortăreaţa şiită Hezbollah din sudul Beirutului, în Liban. O sintagmă riscantă, folosită într-o regiune în care toată lumea ştia de existenţa tensiunilor sectare, dar prefera să le treacă sub tăcere. Regele Abudullah era deplin conştient de riscurile pe care le presupunea sectarianismul. Într-un interviu acordat unui ziar, în 2007,

cu patru ani înainte de izbucnirea războiului din Siria, regele a lansat un avertisment profetic, asupra ceea ce avea să urmeze: „Dacă sectarianismul se radicalizează şi se răspândeşte, efectul lui devastator îi va afecta pe toţi. Va încuraja sciziunea, polarizarea şi izolaţionismul. Regiunea noastră se va îneca într-un conflict al cărui rezultat nu poate fi anticipat."

Sciziunea dintre sunniţi şi şiiţi în interiorul islamului datează din secolul al VII-lea, cu alte cuvinte este aproape la fel de veche ca şi religia în sine. Schisma a apărut în urma controversei privindu-l pe cel care trebuia să conducă islamul după moartea lui Mahomed, în 632. „Şi'at Ali", sau „partizanii lui Ali", sunt cei pe care astăzi îi numim şiiţi. Aceştia susţineau că islamul trebuia să fie condus în continuare de descendenţii lui Mahomed şi îl sprijineau pe Ali ibn Abi Talib, vărul şi ginerele lui, în încercarea de a deveni calif. Cei pe care astăzi îi numim sunniţi se declarau împotrivă, argumentul lor fiind că islamul ar fi trebuit condus de oameni învăţaţi din interiorul comunităţii, drept pentru care îl sprijineau pe Abu Bakr, un tovarăş de-al profetului. În cele din urmă, „sunna", sau „calea" lui Mahomed, a avut câştig de cauză, după uciderea lui Hussein, unul dintre fiii lui Ali, în Bătălia de la Karbala (680) în Irakul de astăzi, unde majoritatea musulmanilor, aproximativ 85%, sunt sunniţi.

Din momentul schismei şi până în prezent fiecare tradiţie consideră că nu cealaltă este adevărata cale a islamului; şiiţii, de exemplu, îi recunosc numai pe liderii religioşi care spun că descind din profet prin Ali şi Hussein. După 1 400 de ani, diferenţa se manifestă în multe feluri aparent nesemnificative, dar importante pentru credincioşi, care despart cele două secte.

Nici una nu este conformă cu Coranul, dar, ca pretutindeni în lume, odată cu trecerea timpului şi cu gruparea comunităţilor pe cartiere, diferenţele cresc, iar micile diferenţe sunt exagerate când vine vorba de politică. Numele date copiilor nu sunt exclusive pentru o tabără sau alta, dar se pot face şi unele generalizări. De exemplu, e puţin probabil ca un Yazid să fie şiit fiindcă se spune că cel care l-a ucis pe Hussein se numea Yazid. În unele ţări vestimentaţia cuiva sau lungimea bărbii arată dacă acel bărbat este sunnit sau şiit, iar când intri în casa unei familii religioase, tablourile şi afişele de pe pereţi arată din ce sectă face parte. Preoţii sunniţi sau şiiţi poartă veşminte diferite – este ieşit din comun, dar nu imposibil, să vezi un preot sunnit cu un turban negru pe cap. Şi felul lor de a se ruga diferă: din când în când sunniţii îşi încrucişează braţele în timpul slujbei, pe când şiiţii îşi ţin braţele pe lângă corp.

Majoritatea arabilor sunt sunniţi, dar şiiţii sunt majoritari în Iran, Irak şi Bahrein şi alcătuiesc o minoritate substanţială în Liban, Yemen, Kuwait şi Arabia Saudită, unde sunt concentraţi în estul ţării. Ceea ce îi uneşte – credinţa în Cei Cinci Stâlpi ai Islamului – este, de obicei, suficient pentru o coexistenţă paşnică, dar cei care aparţin minorităţii se plâng uneori că sunt discriminaţi, nu au acces la guvernare şi la alte posturi importante din viaţa publică. Întotdeauna au existat perioade de tensiune care, din când în când, au dus la explozii de violenţă la nivel local şi regional. La una dintre ele asistăm chiar acum.

În epoca Saddam, Irakul a fost dominat de populaţia sunnită, minoritară, dar, după răsturnarea lui Saddam, grupările şiite au devenit mai puternice; miliţiile din ambele tabere au întreprins numeroase atentate cu bombe şi atacuri armate ca să-şi atingă scopurile politice. Irakul suferă de pe urma atacurile teroriste mai mult decât orice altă ţară – aproape 3 000 în 2016, soldate cu peste 9 000 de morţi – Statul Islamic (IS) fiind autorul celor mai sângeroase. Apărut în Irak după invazia SUA din 2003, IS a devenit una dintre cele mai notorii organizaţii teroriste, extinsă în tot Orientul Mijlociu, inclusiv Siria, Libia, Yemen şi Egipt. Majoritatea guvernelor din regiune sunt conştiente că IS se poate infiltra şi poate destabiliza alte zone cu concepţiile lui extremiste şi activităţile violente, motiv pentru care se străduiesc să le preîntâmpine.

În Yemen, războiul civil a izbucnit în ٢٠05, între forţele şiite rebele houthi şi guvernul condus de sunniţi; în timp ce Iranul sprijină gruparea rebelă, Arabia Saudită, printre alte state, îi sprijină pe sunniţi. În conflict s-au implicat şi IS şi al-Qaeda. Violenţele s-au intensificat şi s-au extins în toată ţara după 2015, soldându-se cu mii de morţi şi cu strămutarea a 3 milioane de persoane. În noiembrie ٢٠١٧, UNICEF descria situaţia ca pe „cea mai gravă criză umanitară din lume", exacerbată de foamete şi de epidemiile de holeră.

Siria s-a împărţit în mare măsură pe criterii etnice şi sectare: sunniţi, şiiţi, alawiţi, kurzi, creştini, druzi etc. Tatăl preşedintelui Assad, Hafez, a ţinut ţara unită sub o dictatură laică dură, dar, odată cu izbucnirea violenţelor în 2011, cătuşele au căzut repede. Războiul civil din Siria este unul dintre cele mai complicate şi mai violente conflicte din lume, în care sunt implicaţi mai mulţi jucători. Războiul sirian a început ca o revoltă împotriva preşedintelui Assad, dar, încă din 2013, a devenit un război indirect pentru mai multe puteri străine. Iranul sprijină regimul Assad, în timp ce Arabia Saudită sprijină unele dintre grupările sunnite rebele. IS joacă din nou un rol major în conflict, deşi până la sfârşitul anului 2017 pierduse aproape întreg teritoriul pe care îl ocupase atât în Siria, cât şi în Irak. Până spre sfârşitul anului 2018, Rusia, Iranul, Marea Britanie, Franţa, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Turcia, Israelul, Iranul, Hezbollah etc. s-au implicat şi ele în conflict. Divergenţele dintre Iran şi Israel, Turcia şi kurzi, Rusia şi Occident, şiiţii şi sunniţii din Orientul Mijlociu se manifestă pe câmpurile de luptă din ceea ce este acum doar un stat-naţiune în ruine. Toate taberele au comis atrocităţi; guvernul a fost acuzat şi de folosirea armelor chimice împotriva propriului popor. Ca rezultat al violenţelor tot mai răspândite, milioane de oameni şi-au părăsit casele şi alte milioane s-au refugiat din ţară.

Răspândirea musulmanilor sunniţi în ţările Orientului Mijlociu

Acestea şi alte conflicte din Orientul Mijlociu au cauze multiple, dar evident este faptul că religia constituie un factor major în adâncirea discrepanţelor. Iar cea dintre sunniţi şi şiiţi este mai mare acum decât a fost de-a lungul secolelor, în parte din pricina politicii de stat: apriga rivalitate regională dintre Arabia Saudită sunnită şi Iranul şiit a exacerbat problema dat fiind că ambele ţări vor să-şi impună voinţa în regiune. Diferenţele dintre cele două ţări sunt şi de natură etnică, prima fiind arabă, cealaltă cu o populaţie majoritar persană, şi, în acelaşi timp, derivă din rivalităţile care se creează între statele puternice; pe de altă parte, limba folosită de ambele ţări are un pronunţat caracter sectant. Sunniţii radicali vorbesc acum despre „safawi" – numele arab dat dinastiei persane (iraniene) Safavidă care s-a înfruntat cu Imperiul Otoman sunnit. Ambele vor să fie puterea dominantă în ţările islamice; au politici economice disonante, de exemplu, în domeniul producţiei şi al vânzării petrolului şi, după cum am văzut, se poziţionează în tabere diferite în conflictele religioase care izbucnesc în alte ţări din regiune. Ambele se acuză reciproc că sprijină grupări şi activităţi teroriste. Drept răspuns, în Orientul Mijlociu şi în nordul Africii această epocă a dezbinării face loc unei epoci a zidurilor.

Arabia Saudită a construit sute de kilometri de garduri de-a lungul graniţei de nord şi de sud, Kuwaitul s-a înconjurat de garduri, iar Iordania şi-a întărit graniţa cu Siria, înălţând unul dintre cele mai moderne garduri din lume; la nord, turcii au construit şi ei un zid înalt de 3 metri şi gros de peste 2 metri de-a lungul graniţei cu Siria, în timp ce tulburările din Libia au convins Tunisia şi Egiptul să-şi ridice garduri de-a lungul graniţelor.

Răspândirea musulmanilor şiiţi în ţările Orientului Mijlociu

Bariera construită în jurul Iordaniei este cea mai impresionantă din punct de vedere tehnologic, chiar dacă justificarea ei este cea mai deprimantă. Războaiele cu Siria la nord şi cu Irakul la est au umplut Iordania cu sute de mii de refugiaţi. Regatul Haşemit a început să-şi construiască sistemul defensiv în 2008, conştient că violenţa şi haosul din Irak s-ar putea extinde. Acest lucru se întâmpla înainte de izbucnirea Războiului din Siria, dar, chiar şi atunci, instabilitatea regiunii şi escaladarea terorismului internaţional au determinat administraţia Obama să ofere ajutor aliatului său. La început iniţiativa a fost modestă, doar planul de a construi turnuri de pază de-a lungul unei porţiuni vulnerabile, de peste 48 de kilometri, din graniţa cu Siria, folosită uneori de contrabandişti. Pe măsură ce haosul din Siria se adâncea, iar IS ameninţa să-şi exporte teroarea în Iordania, proiectul s-a extins, odată cu costurile. Iordania este 95% sunnită, motiv pentru care IS voia să-şi promoveze convingerile extremiste într-o ţară religioasă şi fragilă.

Washingtonul a subvenţionat „Programul de Asigurare a Securităţii la Graniţa Iordaniei" din fondurile Agenţiei aparţinând Pentagonului pentru Reducerea Ameninţărilor la Adresa Sistemului de Apărare (DTRA), compania Raytheon primind cea mai mare parte din contract. Acum există un gard modern, lung de aproape 300 de kilometri, de-a lungul graniţei cu Siria. Este dotat cu turnuri de pază, cu camere de luat vederi pe timp de noapte şi cu senzori la nivelul solului care pot detecta mişcări până la 8 kilometri de o parte şi de alta a graniţei. O structură similară se întinde de-a lungul a 185 de kilometri din graniţa cu Irakul. Site-ul DTRA afirmă că lumea „poate fi de-a dreptul înspăimântătoare" şi atrage atenţia asupra utilizării unor arme de distrugere în masă atât în Siria, cât şi în Irak. Contribuţia sa la înălţarea gardului, se adaugă acolo, „demonstrează din plin modul în care înţelegem noi să apărăm lumea de armele de distrugere în masă".

Ce nu spune DTRA este că bariera asigură securitatea şi militarilor americani trimişi în Iordania. Oficial, sunt doar câteva zeci de militari SUA acolo; în realitate sunt, de obicei, cel puţin câteva sute, care îşi fac treaba departe de bazele militare iordaniene. Aceste efective declarat scăzute pot apărea în documente oficiale atât timp cât militarii sunt „detaşaţi" şi nu „angajaţi permanent" acolo. Chiar dacă Iordania este un aliat al americanilor, guvernul preferă să nu se afişeze prea aproape de această superputere ca să evite inflamarea resentimentelor faţă de americani în rândurile minorităţii considerate a fi islamiste.

Gardurile construite de saudiţi de-a lungul graniţelor sunt chiar mai lungi şi mai costisitoare decât cele din Iordania, dar şi ele sunt înălţate cu ajutorul americanilor. Proiectul Graniţei de Nord acoperă peste 885 de kilometri din graniţa cu Irakul. Acesta constă dintr-un gard triplu, o bermă uriaşă din nisip, 32 de „staţii de reacţie" conectate la şapte centre de control şi comandă, toate dotate cu 240 de vehicule rapide.

Relaţiile dintre Arabia Saudită şi Irak sunt dificile. Mulţi irakieni acuză Arabia Saudită că îşi exportă propria interpretare radicală a islamului sunnit şi astfel ajută la întărirea IS, care a provocat atâta

vărsare de sânge în țara lor; și, de la răsturnarea lui Saddam Hussein, Irakul, dominat de șiiți, s-a apropiat tot mai mult de Iran. Dar, în ۲۰۱۷, în încercarea de a îndepărta Irakul de Iran, Riyadhul a pornit o ofensivă de câștigare a bunăvoinței, mergând până la a invita politicieni irakieni de rang înalt să îl viziteze. Relațiile dintre cele două țări s-au îmbunătățit în ultimii ani, dar, pentru moment, Irakul rămâne mai apropiat de Iran.

În sud, Arabia Saudită a ridicat un gard de-a lungul unei porțiuni din granița cu Yemenul. Acest proiect a început în ۲۰۰۳ și, la fel ca în cazul planului inițial al Iordaniei de a construi un gard la granița cu Siria, scopul lui a fost reducerea contrabandei de arme și persoane din Yemenul sărac lipit pământului în Arabia Saudită, o țară prosperă. La început saudiții s-au concentrat pe oprirea vehiculelor prin plasarea sacilor de nisip și a blocurilor din beton în zonele de trecere din munții de la sud-vest. Dar, în 2009, după ce rebelii houthi șiiți din Yemen au întreprins un raid peste granită și au ucis doi paznici saudiți, Riyadhul a aprobat construirea, pe o distanță de aproximativ 161 de kilometri, a unor garduri cu senzori electrici pentru a împiedica traversarea granței pe jos. Prin campania militară a rebelilor houthi s-a vrut o autonomie mai mare în Yemen, dar, uneori, houthii au trecut și în provincia saudită Jizan, făcându-i pe saudiți să se întoarcă împotriva lor. Ostilitățile s-au intensificat din momentul în care saudiții și-au dat seama că principalul lor rival regional, Iranul, îi ajuta pe houthi.

Odată cu izbucnirea războiului civil din Yemen, al-Qaeda a fost capabilă să-și întărească poziția în țară și să se folosească de ea pentru a trimite cât mai mulți oameni în Arabia Saudită. Acum Arabia Saudită avea o problemă triplă: luptătorii houthi șiiți cu raidurile lor peste granită, migranții care intrau ilegal în țară și al-Qaeda, care jurase să răstoarne de la putere familia regală, toți cei trei factori presând granița din sud; prin urmare, gardul devenea și mai necesar. Gardul încă mai trebuie să acopere sute de kilometri din granița de sud, în zonele de deșert, dar aici distanțele sunt atât de mari, iar condițiile atât de vitrege încât este greu să eviți patrulele, iar locurile de trecere sunt mai puține.

Pe lângă problemele de la granițe, Arabia Saudită este conștientă și de amenințarea diviziunii interne. Deși țara este în întregime dominată de sunniți, șiiții reprezentând cel mult ۱۰٪ din cele ۳۳ de milioane de locuitori, această minoritate este în mare parte concentrată în provinciile estice, unde se află majoritatea terenurilor petroliere. Provinciile dominate de șiiți devin tot mai agitate: comunitățile lor sunt insuficient finanțate și li se refuză participarea la viața națiunii – acuzații pe care guvernul le dezminte. Pe fondul acestei potențiale surse de conflict, a instabilității constante a Yemenului și a divergențelor din Irak, Arabia Saudită nu e prea dornică să dărâme barierele pe care le-a ridicat, dimpotrivă, încearcă să le întărească.

Kuwaitul este, de asemenea, interesat să mențină o zonă-tampon între el și Irak, în ciuda căderii lui Saddam Hussein în 2003, dat fiind că cele două țări sunt în conflict de multă vreme. Kuwaitul a fost înființat ca regat prin Convenția Anglo-Otomană din 1913, dar guvernele Irakului nu au acceptat niciodată granițele trasate în mare măsură de către britanici și, din când în când, au revendicat acest stat bogat în petrol ca a nouăsprezecea provincie irakiană.

Forțele irakiene au invadat Kuwaitul în 1990, dar au fost alungate de coaliția condusă de SUA. Apoi Kuwaitul a trasat, la propriu, în nisip o linie de demarcație între cele două țări: o barieră lată de aproape 10 kilometri, alcătuită din trei berme de nisip paralele de-a lungul întregii granițe. În unele porțiuni bariera se termina în vârf cu sârmă ghimpată, iar în față avea șanțuri antitanc. Menită să-i țină la respect pe irakieni, în anul 2003, în cursul următoarei invazii conduse de SUA, bariera a fost un obstacol în calea americanilor. O operațiune majoră care a impus străpungerea simultană a bermei în mai multe locuri și la o viteză îndeajuns de mare pentru ca irakienii să nu poată ataca coloanele de vehicule care atacau în șir indian și să le oprească înaintarea. Americanii au reușit să facă loc celor 10 000 de vehicule care, în cele din urmă, s-au îndreptat spre Bagdad.

În anul următor, chiar dacă Irakul nu a mai fost o amenințare strategică pentru Kuwait, kuwaitienii au simțit nevoia unei noi bariere, mai eficiente, între ei. Sub supravegherea ONU, cele două părți au căzut de acord asupra unei amplasări și astfel un gard de aproape 218 kilometri a fost înălțat din Umm Qasr, un oraș irakian de la granită, de-a lungul frontierei comune dintre Irak, Kuwait și Arabia Saudită. Ca atât

de multe alte ţări din Orientul Mijlociu, Kuwaitul încearcă să se apere de proliferarea violenţei din Irak şi, de asemenea, să stopeze imigraţia ilegală în economia sa mult mai dezvoltată.

Între timp, Turcia este mai preocupată de ameninţarea reprezentată de Siria, motiv pentru care, în iunie ٢٠١٨, a terminat construcţia unui zid din beton de-a lungul a aproape întregii graniţe. Pe lângă zid există tranşee, un sistem de iluminat cu reflectoare, turnuri şi posturi de observaţie, camere de termoviziune, radar, un sistem de ţintire şi mici vehicule blindate numite Cobra II care circulă de-a lungul zidului, cu camere de luat vederi montate pe macarale pentru a înregistra tot ce se întâmplă dincolo. Trecând de partea opoziţiei faţă de Assad şi jucând un rol activ în conflict, Turcia încearcă acum să îi oprească pe refugiaţi şi pe teroriştii să vină din Siria. Conflictul din Siria este periculos pentru Turcia şi dintr-o altă perspectivă: forţa crescândă a grupurilor de kurzi care se implică în el.

*

Când vorbim despre Orientul Mijlociu, de obicei ne gândim la „arabi" ca la ceva interschimbabil sau ca la un monolit, când, de fapt, în această regiune coabitează numeroase popoare, religii, secte şi limbi, cu minorităţi precum kurzii, druzii, yazidii şi caldeenii.

Kurzii sunt cea mai mare minoritate; aproximativ 30 de milioane trăiesc numai în Orientul Mijlociu. Deşi estimările variază, se pare că aproximativ 2 milioane trăiesc în Siria, 6 milioane în Irak, 6 milioane în Iran şi 15 milioane în Turcia. Adesea se spune că sunt cea mai mare naţiune fără stat din lume, chiar dacă aceste subdiviziuni naţionale se împart la rândul lor în aproximativ 100 de triburi care aderă la diferite secte religioase şi vorbesc mai multe limbi împărţite în dialecte diferite, cu propriul alfabet sau propria scriere.

Există, desigur, o mişcare care militează pentru crearea unui stat-naţiune, Kurdistan, dar, date fiind diferenţele, aşezarea geografică şi opoziţia statelor existente, este puţin probabil ca poporul kurd să se unească într-un singur stat. Irakul, Siria şi Turcia au, toate, populaţii kurde numeroase, dar nu le lasă să se unească sau să devină ministate. La fel, este puţin probabil ca SUA, care au o oarecare compasiune faţă de kurzi, să îi ajute – mai ales că Turcia, care se luptă cu trupele kurde în Irak şi Siria, face parte din NATO. Kurzii sunt întotdeauna primii sacrificaţi.

Referendumul consultativ din 2017 organizat în Kurdistanul irakian, când kurzii s-au declarat în favoarea independenţei, trebuia să fie un pas spre înfăptuirea marelui vis kurd, dar Turcia şi Iranul nu vor permite apariţia unui Kurdistan unit, care să le ciuntească din teritoriu. În Irak, guvernul central a răspuns la votul pentru independenţă trimiţând armata să ocupe oraşul petrolifer Kirkuk, controlat de kurzi, dând de înţeles că nu va permite nici independenţa şi nici depăşirea zonelor tradiţional dominate de kurzi. Aceştia sunt şi ei împărţiţi în două triburi, ca şi în alte zone. Între timp, kurzii sunt discriminaţi în ţările în care trăiesc. Cei din Irak au amintiri neplăcute despre Partidul Baath „socialist" al lui Saddam Hussein. Partidul a gazat mii de kurzi în timpul campaniei militare Anfal din anii 1980 şi a ucis alte câteva mii în deceniul următor.

Acest autoritarism brutal nu a fost deloc neobişnuit în Orientul Mijlociu şi mulţi, nu numai kurzii, au suferit consecinţele.

Ce nu a mers în lumea arabă? Aproape nimic. Ce soluţii s-au încercat? Aproape toate.

Multe cauze au fost invocate. Religia, de exemplu, a dus la mari divergenţe, după cum am văzut. Colonialismul a avut drept rezultat crearea statelor-naţiuni ale căror graniţe au ignorat diviziunile culturale tradiţionale – oameni care se credeau altfel decât alţii şi care fuseseră guvernaţi altfel trebuia acum să jure credinţă unei entităţi cu care mulţi credeau că au prea puţin în comun, în timp ce alţii, care se identificaseră ca o singură comunitate, erau împărţiţi în două. Geografia regiunii nu era deloc generoasă cu bogăţiile naturale faţă de majoritatea zonelor, cum nici cei binecuvântaţi – sau poate blestemaţi – cu zăcăminte de petrol nu împărţeau profiturile echitabil. Bogăţia, câtă este, adesea pare să fie irosită de elite şi astfel sărăcia este la ea acasă, pe fondul unei absenţe generalizate a progresului social şi economic.

„Raportul asupra Dezvoltării Umane în Ţările Arabe“ (٢٠٠٢), întocmit de un grup de intelectuali arabi eminenţi, condus de statisticianul egiptean Nader Fergany şi sponsorizat de Programul pentru Dezvoltare al Naţiunilor Unite, a rezumat cel mai bine situaţia pentru cele ٢٢ de ţări arabe. Raportul consemna la capitolul plusuri nivelul avansat al sistemului educaţional şi creşterea speranţei de viaţă, precum şi reducerea ratei mortalităţii la copii. Cam atât. Autorii au omis din statistici o dovadă tradiţională a succesului, „venitul pe cap de locuitor“, pe motiv că bogăţia masivă a câtorva ţări, provenită din exportul de petrol şi care ajungea în buzunarele câtorva persoane, denatura datele. Apoi au adăugat accesul la internet şi nivelurile de libertate, creând aşa-numitul „Indice de dezvoltare umană alternativă“. Şi conchideau cu duritate: „regiunea este mai bogată decât dezvoltată“.

În mod deosebit, cercetătorii au scos în evidenţă ceea ce au numit „Cele Trei Deficite“ care făceau regiunea să stagneze: primul, absenţa anumitor libertăţi, lumea arabă neţinând pasul cu tot ce este mai nou la nivel global în materie de ştiinţă, gândire politică şi religie comparativă. Relativ puţine cărţi traduse din alte limbi sunt disponibile în regiune. Al doilea, legat de primul, este incapacitatea de a moderniza comunicaţiile pentru a disemina cunoştinţele disponibile. Al treilea, participarea femeilor la viaţa politică, socială şi economică este la cel mai scăzut nivel din lume.

Absenţa drepturilor civile, a liberei exprimări şi cenzura flagrantă în majoritatea ţărilor arabe înseamnă că, în pofida unor sume rezonabile alocate sistemului educaţional, banii sunt utilizaţi în mod greşit şi, în consecinţă, rezultatele sunt sub aşteptări. Potrivit aceluiaşi raport, în ultimii 1 000 de ani mai puţine cărţi au fost traduse în arabă decât sunt traduse în spaniolă, în Spania, într-un singur an. La internet a avut acces doar 0,6% din populaţie.

Deşi o generaţie de intelectuali arabi progresişti a luat raportul ca pe un semnal de alarmă, progresiştii sunt o minoritate în lumea arabă, foarte puţini ocupând funcţii de decizie ca să producă schimbări pozitive. După aproape 20 de ani, numărul utilizatorilor internetului a crescut dar şi presiunea a continuat. Până în anul 2016, conform „Raportului asupra Dezvoltării în Ţările Arabe“ întocmit de ONU, utilizarea internetului a crescut masiv, la peste 50%, dar, în general, Cele Trei Deficite au continuat să ţină regiunea pe loc. Regimurile arabe s-au manifestat cu aceeaşi cruzime faţă de orice formă de disidenţă, libertăţile individuale au fost restrânse drastic, multe dintre ideile din afară au fost respinse şi 11 ţări arabe au suferit conflicte interne.

Mulţi laici arabi pun problemele şi absenţa libertăţilor pe seama „închiderii minţii arabe“, cum o numesc unii. Sintagma se referă la sfârşitul practicării „ijtihadului“, care se traduce prin „efort“, dar e legată de interpretarea problemelor religioase care nu sunt abordate clar în Coran sau în Hadith – relatările despre ce a făcut şi a zis profetul Mohamed. Câteva secole la rând orice învăţat musulman a putut interpreta în felul său problemele religioase, dar până la sfârşitul califatului sunnit Abbasid (–٧٥٠ ١٢٥٨) s-a hotărât închiderea porţilor ijtihadului. Din acel moment, legile şi interpretările făcute de oamenii importanţi ai generaţiilor precedente nu au mai putut fi puse sub semnul întrebării.

Există voci care consideră că această „închidere“ ţine lumea arabă pe loc şi, în anii din urmă, a creat una dintre marile sciziuni ale societăţilor arabe, între cei care vor reforma şi cei care se agaţă de tradiţie. Dacă această teorie este adevărată, ar trebui să explice cum se face că alte ţări, în care populaţiei i se refuză libertăţile şi drepturile civile, au reuşit să se dezvolte şi să rivalizeze cu Occidentul în domeniul tehnologiei şi al progresului economic; de exemplu, Singapore şi China.

Este, desigur, adevărat că arabii au un respect profund faţă de tradiţie şi autoritate şi sunt mai puţin deschişi la schimbare decât multe alte naţii. Un arab care pare să încerce să aducă un suflu nou este noul prinţ moştenitor al Arabiei Saudite, Mohammed bin Salman (MbS, pe scurt). În ceea ce pare a fi un plan bine pus la punct, regele Arabiei Saudite, Salman bin Abdulaziz al Saud, i-a conferit fiului său, în vârstă de 32 de ani, titlul de prinţ moştenitor şi puteri sporite. Ambii par să fi ajuns la concluzia că regatul nu va supravieţui dacă îşi va păstra baza economică şi normele societale actuale. În 2018, au acordat prin lege femeilor dreptul de a conduce maşini şi de a asista la meciurile de fotbal şi au autorizat deschiderea cinematografelor pentru prima dată. Unii critici din Occident au luat în râs aceste schimbări, considerând că sunt prea prudente. Dar prin această atitudine nu au făcut decât să arate că nu înţeleg cât de radicale pot fi ele, mai ales prin mesajul prin care îl transmit blocurilor religioase atât

de influente că le-a cam trecut timpul. Cei doi par să ştie şi că aceste măsuri, oricât ar fi de „prudente", riscă să fie întâmpinate cu reticenţă şi chiar cu violenţă. În acelaşi an zvonuri privind posibile lovituri de stat împotriva casei regale saudite au circulat în întreaga regiune a Golfului.

Prinţul moştenitor saudit şi-a făcut cunoscut şi modelul economic pentru anul 2030 – diversificarea economiei pentru a nu se mai baza doar pe exportul de energie. O parte din model a fost reprezentată de controversata reformă prin care femeile au primit dreptul de a conduce automobile, dat fiind că o economie modernă nu poate ignora 50% din forţa de muncă. Prinţul şi-a continuat reforma printr-o epurare a tradiţionaliştilor. Împreună cu aliaţi din zona Golfului, precum prinţul moştenitor din Abu Dhabi, Mohammed bin Zayed Al Nahyan, MbS încearcă să scape de cămaşa de forţă a tradiţiei, dar ştie că nu trebuie să se grăbească. În această încercare prinţii sunt în mare parte sprijiniţi de tânăra generaţie din ţările lor.

Din punct de vedere politic, arabii au experimentat naţionalismul şi socialismul *faux*, ca şi liderul puternic. Viaţa sub dominaţia jihadistă în varianta IS este un alt sistem eşuat, în timp ce alţii trăiesc sub conducerea ereditară a familiilor regale. Dintre toate aceste regimuri ultimul pare a fi cel mai stabil şi, pornind de foarte de jos, relativ benign, dar nici un sistem încercat de arabi nu a reuşit să îi unească într-un stat-naţiune prosper şi omogen şi nici să creeze o regiune unită, în pofida limbii comune, un factor unificator.

Marele vis al unei Arabii unite a fost prezent în toate proclamaţiile Revoltei Arabe din 1916. Dar a rămas aşa, iar discrepanţele dintre popoarele ei aproape sigur arată că nu se va realiza vreodată. Profesorul arab Fawaz Gerges recunoaşte că perspectiva este sumbră: „Iar şi iar conducătorii arabi se bat între ei pentru influenţă şi putere şi deseori se amestecă în treburile celorlalţi... aceste rivalităţi cumplite au un efect devastator asupra sistemului statal arab şi au dus la haos şi războaie civile. Sistemul este distrus."

Nu există o platformă democratică solidă pe care să poţi construi ceva, iar statele-naţiuni nu reuşesc să atragă loialitatea majorităţii populaţiei. După cum sună un raport din 2016 al ONU: „Tinerii cred cu toată convingerea că sunt victimele discriminării şi ale excluziunii", ceea ce duce la o „slăbire a disponibilităţii lor de a respecta instituţiile guvernamentale".

Am văzut deja fisurile din edificiul Uniunii Europene, care au drept rezultat o retragere parţială în naţionalism. Diferenţa în Orientul Mijlociu este că arabii sunt mai puţin legaţi de conceptul de stat-naţiune şi nu au îmbrăţişat pe deplin ideile despre libertatea individuală; prin urmare, când instituţiile guvernamentale cedează, mulţi apelează la precursorii statului-naţiune – religia, etnicitatea şi tribul.

Pe măsură ce sunniţii, şiiţii, triburile şi etniile se ascund în spatele zidurilor fizice şi psihologice, iar statele-naţiuni slăbesc, religia le oferă respect de sine, identitate şi certitudine. Pe această bază islamiştii pot construi o concepţie despre lume potrivit căreia socialismul, naţionalismul sau chiar statul-naţiune sunt un cancer, iar antidotul este islamul. Islamiştii ridică bariere ideologice în jurul lor, atât de înalte încât cei aflaţi după ele nu mai văd ce se întâmplă. Devenind prizonierii unor minţi înguste, unii ajung să îi vadă pe „ceilalţi" ca „necredincioşi" sau „safawi", un termen care se referă la dinastia şiită Safavidă din Persia (1501–1736), şi astfel demni doar de a fi subjugaţi sau ucişi. Unii merg chiar mai departe, pătrunzând pe teritoriul paranoicilor, al celor care lansează tot felul de teorii ale conspiraţiei, folosind termenul mult mai radical de „sahiyyu-safawi" (sionist-safavid), care sugerează un complot perfid, urzit de Israel/Iran împotriva sunniţilor. Odată ce au ajuns atât de departe, multora le vine greu să se mai întoarcă.

Una dintre explicaţiile acestei atitudini o constituie sărăcia şi educaţia precară. Nici una, nici alta nu pot fi ignorate; din nefericire, li se dă o prea mare importanţă, fapt ce duce la convingerea că, dacă eradichezi sărăcia şi ameliorezi educaţia, eradichezi ideologia islamistă. Explicaţia nu ţine cont de numărul imens de jihadişti educaţi, ale căror rânduri sunt îngroşate an de an de absolvenţi de universitate, mai ales de cei cu diplomă de inginer. Şi nici nu evidenţiază motivul pentru care o parte din ideologia cea mai violentă vine din cea mai bogată ţară din regiune – Arabia Saudită. Indiscutabil, standarde de viaţă mai bune şi o educaţie laică solidă fac parte din soluţie, dar, ce ironie!, aici este nevoie de un alt zid, cel pe care îl construiesc majoritatea societăţilor moderne – între religie şi politică.

Întrucât islamul este un mod de viaţă atotcuprinzător, multora dintre adepţi le este greu să desprindă religia şi etnicitatea de politică. În Coran nu există nimic care să rezoneze cu fraza atribuită lui Iisus: „Daţi deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu".******** Fără această disociere, preceptele religioase tind să susţină sau chiar să le domine pe cele laice, iar religia sau secta predominantă are grijă ca populaţia să adere la ea.

Prin contrast, în Europa înfiinţarea şi organizarea partidelor politice pe criterii pur etnice sau religioase au fost eradicate în mare măsură. Majoritatea partidelor politice încearcă să câştige simpatizanţi din cât mai multe categorii sociale, iar religia nu joacă un rol important în guvernare şi în legislaţie.

Dar „politica laică" rămasă în memoria Orientului Mijlociu este cea practicată de guvernările despotice – Partidul Baath din Siria şi cel din Irak, de exemplu. Ambele se declarau partide socialiste laice, deasupra oricăror divergenţe de ordin religios şi etnic, dar tratau cu brutalitate populaţia. Din această cauză unii au ajuns să se îndoiască de capacitatea partidelor laice de a le apăra interesele şi, în consecinţă, s-au apropiat de partidul care le sprijină religia.

Pe moment, ţările şi popoarele arabe rămân divizate şi devastate de conflictele din interior şi dintre ele. Saudiţii şi iranienii duc o luptă geopolitică regională care, la nivel local, se manifestă prin vechea sciziune dintre şiiţi şi sunniţi care, la rândul ei, întreţine conflictele de dincolo de propriile graniţe. Multe dintre conflictele din regiune – cum ar fi Războiul din Irak – au dus la activarea altora, cu toată suita de atitudini extremiste şi violenţe transfrontaliere. Prinse în vâltoare sunt minorităţile – creştinii, yazidii şi druzii.

Visul unei unităţi pan-arabe s-a transformat în coşmarul dezbinărilor pan-arabe. Din clipa în care demonii sectari sunt lăsaţi de capul lor, este nevoie de ani de zile, uneori de secole, pentru a scăpa de suspiciunea şi de teama faţă de „ceilalţi". State-naţiuni peticite precum Siria s-au dezmembrat, iar proiectul statelor viitoare este încă neclar. Există o generaţie de arabi tineri, educaţi, din mediul urban, care încearcă să facă uitate divergenţele, dar povara istoriei îi ţine în loc.

Preşedintele egiptean Anwar Sadat rostea următoarele cuvinte într-un discurs ţinut în faţa Knessetului israelian în 1977, referindu-se la conflictul arabo-israelian; după mai bine de 40 de ani cuvintele lui sunt tot actuale, valabile pentru întreaga regiune: „Dar mai rămâne un zid. Acest zid este bariera psihologică dintre noi; o barieră a suspiciunii; o barieră a respingerii; o barieră a fricii, a amăgirii; o barieră a iluziei fără a trece la acţiune, la fapte sau a lua hotărâri."

Biblia, pp. 1123-1224

CAPITOLUL 5

UN MAGNET PENTRU MIGRANȚI

Subcontinentul indian

Ca toate zidurile, și acesta era ambiguu, cu două fețe. Ce era dincoace de el, ce era dincolo de el depindea de locul în care te aflai.

Ursula K. Le Guin, *Dezmoșteniții*

Un soldat din Forţele de Apărare a Graniţei Indiene păzeşte o spărtură din gardul care desparte India de Bangladesh

LA GRANIŢA DINTRE INDIA ŞI BANGLADESH se află cel mai lung gard din lume. Se întinde pe aproape toţi cei 4 023 de kilometri de hotar cu care India îşi înconjoară vecinul mult mai mic; singura parte din Bangladesh fără gard este coasta de 580 de kilometri de-a lungul Golfului Bengal. Gardul se îndreaptă în zigzag din golf spre nord, pe un teren plat în mare parte, urcă spre regiunea mai deluroasă de lângă Nepal şi Bhutan, o ia la dreapta de-a lungul munţilor, apoi coboară spre sud, adesea prin zone puternic împădurite, înapoi spre mare. Traversează câmpiile şi jungla, pe lângă râuri şi peste dealuri. Teritoriile de o parte şi de alta sunt bine populate şi în multe locuri pământul este cultivat cât mai aproape de barieră, ceea ce înseamnă că recoltele o ating ici şi colo.

Pe sute de kilometri bariera este dublă, unele părţi sunt din sârmă ghimpată, altele din zid, multe electrificate şi luminate în timpul nopţii. În unele porţiuni, ca în Bengalul de Vest, care reprezintă o jumătate din lungimea graniţei, gardul este prevăzut cu senzori inteligenţi, indicatoare de direcţie, camere de termoviziune şi de vedere pe timp de noapte, conectate la un sistem de comandă prin satelit.

Indienii încearcă să renunţe la un sistem care se baza pe un număr mare de grăniceri care patrulau aproape constant pe distanţe lungi în favoarea unuia în care pot detecta rapid spărturile din gard şi deplasa la faţa locului unităţi de intervenţie rapidă. Ca şi în cazul altor graniţe din această lume, tehnologia a simplificat ceea ce în trecut ar fi luat sute de ore de monitorizare, raportare şi intervenţie. Chiar dacă un senzor se blochează la mai mulţi kilometri de camera de control, în doar un minut se înalţă o dronă şi o patrulă este trimisă la faţa locului; an de an tehnologia devine tot mai sofisticată.

În ciuda acestor măsuri, gardul indian nu reuşeşte să îi oprească pe cei care vor să treacă graniţa. Oamenii continuă să încerce, în ciuda sârmei ghimpate şi a faptului că grănicerii au împuşcat sute de

persoane care au vrut să ajungă în India ca şi multe altele care au vrut să se întoarcă în Bangladesh pe furiş, după ce intraseră la fel în India. Printre ei, în 2011, a fost şi Felani Khatun, o fată de 15 ani.

Familia lui Felani muncea ilegal în India, fără paşapoarte sau vize din cauza birocraţiei şi a costurilor. Ca să se întoarcă acasă pentru o scurtă vizită, Felani şi tatăl ei i-au dat unui contrabandist 50 de dolari ca să îi treacă dincolo. Imediat după ivirea zorilor, în timp ce gardul era învăluit în ceaţă, fata a început să urce pe o scară din bambus plasată acolo de către contrabandist. Îmbrăcămintea largă i s-a prins în sârma ghimpată. Felani a intrat în panică şi a strigat la tatăl ei după ajutor. În urma infiltrării mai multor grupuri de terorişti, Forţele de Apărare a Graniţei Indiene (BSF) aveau ordin să tragă fără somaţie; şi au tras. Fata a avut parte de o moarte lentă. A rămas atârnată de gard, sângerând, dar încă vie, mai multe ore. Când soarele s-a ridicat pe cer, iar ceaţa s-a risipit, soldaţii au văzut-o şi au auzit-o cum cere apă până când, în cele din urmă, Felani a murit din cauza rănilor. Moartea lentă, violentă, a unei persoane atât de tinere a şocat întreaga lume, care a condamnat politica deschiderii focului fără somaţie. Inevitabil, cazul a fost uitat, dar politica a rămas, ca şi gardul. Moartea fetei demonstrează cât de costisitoare în vieţi omeneşti sunt astfel de bariere. India nu este singura care procedează astfel; numărul unor asemenea morţi creşte peste tot. Dr. Reece Jones arată că „anul 2016 a bătut recordul morţilor la graniţă (7 200 în total) din cauza înăspririi măsurilor de securitate".

Justificările construirii gardului la graniţa Indiei cu Bangladeshul includ prevenirea contrabandei cu arme şi mărfuri şi împiedicarea trecerii insurgenţilor; dar, în primul rând, gardul este menit să împiedice imigraţia ilegală în număr extrem de mare, care s-a soldat cu forţarea graniţei şi uciderea în masă a străinilor. Prin urmare, principalul lui scop este să ţină oamenii la distanţă. Dar aceasta este o regiune turbulentă, în care migraţia nu este singura problemă. Divergenţele care macină subcontinentul, cum se întâmplă atât de des şi prin alte părţi, îşi au originea şi în graniţele trasate de puterile coloniale şi sunt agravate de prejudecăţile de ordin etnic şi religios şi de realităţile politice. Multe dintre divizările religioase provin din conducerea Indiei de către musulmani în Evul Mediu.

După primele invazii islamice din Asia Centrală, populaţia predominant hindusă s-a convertit în masă; dar suprafaţa uriaşă a Indiei a creat probleme invadatorilor: ca şi în cazul Chinei, este aproape imposibil ca o putere din afară să controleze în totalitate India fără ajutorul unor aliaţi. Astfel, deşi zeci de milioane de persoane s-au convertit la islam, au rămas sute de milioane de hinduşi. Chiar şi sub dinastia mogulă (1526–1857), când puterea musulmană s-a extins aproape în toată India, cuceritorii şi-au dat seama de ceea ce aveau să descopere britanicii mai târziu: ca să se folosească de bogăţiile subcontinentului, era mai uşor să dezbine şi să conducă regiunile ţării decât să caute puterea absolută. Majoritatea populaţiei de la vest de Deşertul Thar şi din bazinul Deltei Gangelui (aceleaşi regiuni care acum formează Pakistanul şi Bangladeshul) a fost convertită la islam, dar în aproape toate celelalte părţi majoritatea indienilor a rămas hindusă.

În ١٩٤٧, după retragerea britanicilor, fondatorii Indiei, mai ales Mahatma Gandhi, şi-au propus să creeze un stat democratic, cu mai multe credinţe, care să se întindă de la est la vest, din Hindu Kush la Munţii Rakhine, şi de la nord la sud, de la Munţii Himalaya până la Oceanul Indian. Muhammad Ali Jinnah însă, care avea să devină primul conducător al Pakistanului, a considerat că musulmanii – o minoritate în acest stat al viitorului – aveau nevoie de propria ţară. Ali Jinnah a vrut „o ţară musulmană pentru musulmani" şi a participat la inventarea unei graniţe trasate mai mult pe criterii religioase decât geografice. Graniţele au fost trasate – de către britanici – în aşa fel încât să separe zonele cu o populaţie majoritar musulmană. Aşa că în anul acela au apărut două state, India şi Pakistan, ultimul cuprinzând Pakistanul de Vest şi Pakistanul de Est. Divizările religioase au devenit geografice, şi mentale şi fizice.

Dar, de multe ori, graniţa despărţea comunităţi existente şi, desigur, toate zonele erau, într-o oarecare măsură, mixte, drept pentru care mulţi oamenii s-au văzut nevoiţi să se mute. Marea împărţire a subcontinentului din 1947 a fost însoţită de un masacru cumplit. Milioane au fost ucise în timpul strămutărilor în masă ale sikhşilor, hinduşilor şi musulmanilor care doreau să ajungă în acele regiuni în care să se simtă în siguranţă. Din punct de vedere psihologic, nici una dintre ţările implicate nu şi-a revenit pe deplin; divergenţele dintre ele sunt la fel de mari şi acum şi se manifestă, tot mai mult, prin ziduri din beton şi din sârmă ghimpată.

*

India este un magnet pentru migranţi. Este o democraţie, cu legi care protejează minorităţile şi, în comparaţie cu vecinii săi, are o economie prosperă. Refugiaţi şi imigranţi ilegali se strâng acolo din Afghanistan, Sri Lanka, Myanmar (fosta Birmanie), Tibet, Pakistan şi Bangladesh. Sunt cel puţin 110 000 de tibetani care au fugit de când China le-a anexat teritoriul în 1951, în jur de 100 000 de tamili din Sri Lanka, sosiţi în timpul războiului civil din insulă, care s-a sfârşit la începutul acestui secol, iar tulburările din Afghanistan au dus la un flux constant de refugiaţi. Dar, de departe, cel mai mare număr de imigranţi provin din Bangladesh, care este înconjurat de India din trei părţi.

De la împărţirea Indiei în anul 1947, valuri de oameni din ceea ce era pe atunci Pakistanul de Est au intrat în această ţară ca să scape de persecuţii, intoleranţă şi greutăţi economice, numărul lor crescând după conflictul violent cu Pakistanul de Vest. Nu trebuie decât să arunci o privire pe hartă ca să-ţi dai seama că cele două nu au fost destinate să rămână o singură ţară. În primul rând distanţa dintre ele este de peste 2 000 de kilometri, fiind despărţite nu numai din punct de vedere geografic, ci şi lingvistic. După ani de discriminare din partea Pakistanului de Vest, în 1971, bengalezii din Pakistanul de Est au început să revendice independenţa. Guvernul pakistanez a încercat să le înăbuşe demonstraţiile fără milă, reprimarea violentă soldându-se cu milioane de morţi şi cu alte milioane de bengalezi care s-au refugiat în India. Astăzi se crede că mai multe mii continuă să treacă graniţa în fiecare an.

Viaţa este grea pentru mulţi dintre locuitorii Bangladeshului. Aproximativ 12,9% trăiesc sub limita naţională a sărăciei, aşa cum este stabilită de Banca de Dezvoltare a Asiei. Guvernanţii fac eforturi uriaşe ca să rezolve problema, dar viaţa rămâne extrem de dură pentru zeci de milioane de oameni. În zonele rurale se practică agricultura în forme primitive, extenuante, iar oraşele tot mai mari se umplu de cartiere sărace pentru cei care îşi caută de lucru în industrie. Grupurile minoritare, cum ar fi hinduşii şi creştinii, declară că sunt persecutate şi, în general, intoleranţa religioasă se agravează, alimentată de islamiştii radicali. Convertirea forţată a hinduşilor la Islam, cât şi răpirea fetelor sunt la ordinea zilei. Constituţia Bangladeshului nu recunoaşte minorităţile. Articolul ٤١ garantează libertatea religioasă, dar, în realitate, ultimii ani au fost martorii atacurilor întreprinse de grupări extremiste asupra a zeci de temple hinduse, incendierii a sute de case şi agresării a mii de persoane. Normal, mulţi s-au refugiat în India, care este majoritar hindusă. Dacă adăugăm furtunile şi inundaţiile anuale din Bangladesh, înţelegem de ce atât de mulţi oameni vor să treacă graniţa.

Pentru mulţi însă nu este vorba doar de a migra în căutare de lucru sau din cauza persecuţiilor: graniţa dintre India şi Bangladesh a împărţit comunităţi care secole la rând au trăit fără bariere între ele. Unele se aseamănă din punct de vedere cultural şi lingvistic – ideea că vecinul este de altă naţionalitate le este străină – şi chiar din momentul separării au continuat să treacă dintr-o parte într-alta.

Cifrele exacte sunt greu de obţinut, dar, în general, se estimează că numărul celor care s-au mutat permanent din Bangladesh în India în cursul acestui secol a depăşit 15 milioane. Migraţia a creat mari probleme în statele indiene aflate foarte aproape de graniţă – Bengalul de Vest, Assam, Meghalaya, Mizoram şi Tripura – unde s-a stabilit majoritatea (în mare parte musulmană) refugiaţilor din Bangladesh, deşi migranţi ilegali se găsesc în toate marile oraşe. Unul dintre statele cele mai afectate este Assam, în nord-estul Indiei. În cursul Războiului de independenţă din Bangladesh majoritatea celor care au fugit în India erau hinduşi cărora, la scurtă vreme, li s-au alăturat din ce în ce mai mulţi musulmani. Între 1971 şi 1991, populaţia musulmană a crescut cu 77%, de la 3,5 milioane la 6,3 milioane, provocând o reacţie puternic ostilă împotriva lor în Assam, unde localnicii s-au plâns nu numai că îşi pierd slujbele şi casele, ci şi că identitatea şi cultura lor sunt în pericol. Unii hinduşi au pus toate neajunsurile pe seama nou-veniţilor, indiferent de apartenenţa etnică, doar fiindcă nu erau din Assam. Musulmanii însă au avut de suferit cel mai mult. Diferenţele neînsemnate, cum ar fi consumul de carne de porc sau de vită, s-au amplificat odată cu creşterea tensiunilor.

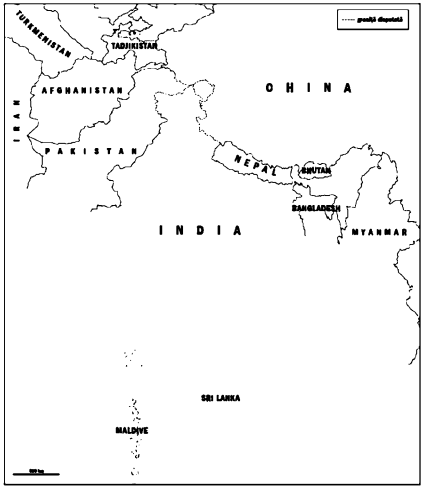

Subcontinentul indian este traversat de migraţii în masă, oamenii părăsindu-şi căminele din cauza sărăciei, a efectelor schimbărilor climatice şi a persecuţiei religioase.

În 1982, au început demonstraţiile împotriva refugiaţilor din Bangladesh, la care s-au adăugat înfiinţarea unor miliţii şi, în cele din urmă, violenţele de stradă în cursul cărora au fost măcelăriţi mii de străini. Musulmanii au fost victimele principale, dar, în multe cazuri, nu s-a făcut diferenţă între grupuri religioase sau etnice. Indira Gandhi a răspuns cu planuri pentru un gard din sârmă ghimpată de-a lungul graniţei, pe care guvernul următor, condus de Rajiv Gandhi, a promis să îl construiască.

Evenimentele din Assam ne ajută să înţelegem problemele mai complexe cu care se confruntă India. Ca şi în alte părţi, natura reliefului din Assam face aproape imposibilă securizarea deplină a graniţei. Deşi lungimea graniţei cu Bangladesh este doar de 263 de kilometri, o parte din ea este alcătuită de râul Brahmaputra, care iese din matcă în fiecare an şi îşi schimbă cursul, îngreunând trasarea unui hotar permanent.

Din 1971, populaţia Assamului a crescut mai bine de două ori, de la 14,6 milioane la peste 30 de milioane, în primul rând în urma imigraţiei ilegale. Naţionaliştii hinduşi susţin că, până în 2060, zona ar putea avea o majoritate musulmană. În 2015 erau 19 milioane de hinduşi şi 11 milioane de musulmani, 9 din 27 de cartiere fiind majoritar musulmane. La fel de important este că recensământul din 2017 a arătat că locuitorii originari din Assam constituie acum o minoritate în stat, iar proporţia lor va continua să scadă odată cu sosirea altor imigranţi.

După revoltele sângeroase din 1982, parlamentul a aprobat Acordul Assam din 1985, semnat, pe de o parte, de guvernul naţional şi guvernele statale şi, pe de altă parte, de liderii mişcărilor violente care agitaseră spiritele cu trei ani înainte. Scopul Acordului a fost de a reduce numărul migranţilor din zonă şi a avut ca punct de referinţă războiul din Pakistan (1971). Cei sosiţi înainte de 1971 puteau rămâne, dar în anumite condiţii; toţi străinii veniţi în Assam începând din 25 martie 1971 – ziua în care armata pakistaneză a început operaţiuni pe scară largă împotriva civililor – urmau să fie depistaţi şi deportaţi, dat fiind că, în 1985, Bangladeshul era considerat îndeajuns de stabil pentru ca refugiaţii să se poată întoarce.

Acordul nu a avut efectul scontat. Dintre cele 10 milioane de persoane fugite din Bangladesh în timpul războiului, multe au rămas în India şi alte milioane au continuat să treacă graniţa. În consecinţă, de-a lungul anilor, gardurile s-au lungit, s-au înălţat şi mai mult şi s-au modernizat din punct de vedere tehnologic. Guvernul central a preferat să construiască ziduri în loc să aplice prevederile Acordului şi să creeze cadrul legal pentru găsirea unei soluţii. În tot acest timp a crescut şi numărul victimelor: conform organizaţiei

Human Rights Watch, în primul deceniu al acestui secol personalul BSF a împuşcat mortal aproximativ 900 de refugiaţi din Bangladesh care au încercat să treacă graniţa.

Majoritatea celor care îşi asumă riscurile reuşesc să ajungă în India. Dar, odată ajunşi acolo, se trezesc în plin coşmar juridic. India nu are legi eficiente pentru refugiaţii şi imigranţii ilegali. Nu a semnat Convenţia ONU privind refugiaţii pe motiv că aceasta nu ia în considerare complexitatea problemelor regionale. În locul ei, India aplică Legea Străinilor din 1946, potrivit căreia străinul este „persoana care nu este cetăţean al Indiei", o definiţie într-adevăr succintă, dar care nu face diferenţa între un refugiat autentic, care are dreptul să solicite azil, şi un migrant economic.

Problemele constante – resentimentele populaţiei indiene, statutul neclar al imigranţilor – scot în evidenţă dificultăţile din ţările unde nu există sisteme bine puse la punct care să se ocupe de migraţia în masă, mai ales când migranţii trec dintr-o ţară în curs de dezvoltare într-alta.

Sanjeev Tripathi, fostul director al agenţiei de informaţii externe din India – Departamentul Cercetare şi Analiză, susţine că India are nevoie de o nouă lege care să definească refugiaţii şi imigranţii ilegali. De asemenea, India trebuie să ajungă la un acord cu Bangladeshul pentru ca Dhaka******** să-şi recupereze locuitorii fugiţi şi să le emită documente, o măsură care „să fie urmată de o acţiune concertată de depistare a imigranţilor din Bangladesh, de plasare a lor în categorii separate de refugiaţi şi migranţi ilegali, de relocare şi repatriere a lor, cât şi de stopare a fluxului". În cuvintele aceluiaşi Trpathi, sistemul actual „a contribuit în mod substanţial la schimbarea configuraţiei demografice în statele din nord-estul Indiei, unde localnicii se simt copleşiţi de intruşi. Aceasta le-a afectat stilul de viaţă şi a dus la tensiuni mocnite între cele două tabere."

Problema poate fi rezolvată pe cale legală prin voinţa guvernanţilor; din păcate, cooperarea diplomatică din partea Bangladeshului este mai mult decât deficitară. Bangladeshul nu numai că se eschivează în privinţa întocmirii actelor necesare preluării migranţilor; este un fapt binecunoscut că grănicerii din Bangladesh îi trimit înapoi pe cei care vor să revină în ţară, mai ales dacă aparţin minorităţii hinduse.

Mai există şi problema identificării celor intraţi ilegal în India. Sunt milioane, bine înrădăcinaţi în ţară; mulţi au cărţi de identitate numite *aadhaar* care, la prima vedere, nu îi deosebesc de cetăţenii indieni, deşi nu oferă acces la toate facilităţile la care are dreptul un cetăţean indian. Mai mult de atât, în regiuni precum Bengalul de Vest identificarea lor este şi mai dificilă fiindcă trăsăturile şi dialectul vorbit de un cetăţean al Bangladeshului nu se deosebesc prea mult de cele ale unui vest-bengalez.

Politicienii indieni se contrazic şi când vine vorba de acordarea cetăţeniei hinduşilor fugiţi din Bangladesh pe motiv că sunt persecutaţi acolo. Când a venit la putere, Partidul naţionalist hindus Bharatiya Janata (BJP) şi-a propus să rezolve problema. În manifestul partidului din 2014 se spunea că „India va rămâne căminul firesc al hinduşilor persecutaţi, care vor fi primiţi cu braţele deschise". BJP a temporizat, conştient că, deşi imigraţia musulmanilor constituie un motiv de mai mare îngrijorare pentru mulţi votanţi din statele de la graniţă, ostilitate există, într-o proporţie mai mare sau mai mică, faţă de toţi intruşii.

Mulţi susţinători ai guvernului BJP au o poziţie radicală faţă de ceea ce ar trebui făcut şi cer politici care unora li s-ar părea prea dure. Printre acestea se numără trimiterea în judecată a celor care ascund imigranţi ilegali şi interzicerea angajării imigranţilor ilegali dacă aceştia nu sunt luaţi în evidenţă de autorităţi. În campania electorală naţională din 2014, Narenda Modi, liderul BJP, a promis în repetate rânduri că va înăspri controalele la graniţă şi i-a avertizat pe imigranţii ilegali din Bangladesh „să-şi facă bagajele". Modi a ajuns prim-ministru.

În 2017, Amit Shah, preşedintele BJP, i-a acuzat pe unii politicieni din Partidul Congresului, care se pronunţă împotriva deportărilor, că vor să alipească statul Assam la Bangladesh. Mulţi membri ai guvernului văd problema prin prisma securităţii naţionale. Din acest punct de vedere, problema arată astfel: Pakistanul nu a iertat niciodată India fiindcă a ajutat Bangladeshul să devină independent. Pentru a semăna discordie, Pakistanul promovează o strategie cunoscută sub numele de „adâncime strategică agresivă" prin încurajarea imigraţiei ilegale, subvenţionarea terorismului transfrontalier dinspre Bangladesh, sprijinirea activităţilor unor grupări precum Harkat-ul-Jihad al-Islami şi Jamaat-ul Mujahideen Bangladesh şi pătrunderea frauduloasă a sute de luptători în India. Potrivit acestei teorii, prin schimbarea raportului dintre hinduşi şi musulmani în regiunile indiene de la graniţa cu Bangladeshul, vor lua fiinţă partide politice care vor cere autonomie şi, în cele din urmă, independenţă, creând astfel o nouă ţară musulmană. Există chiar şi un

nume pentru acest stat al viitorului, format din Assam şi Bengalul de Vest: Bango Bhoomi. Astfel, conchide teoria, India este slăbită, iar Pakistanul câştigă un avanpost în coasta Bangladeshului.

Cei convinşi de existenţa unui asemenea plan se străduiesc să vină cu dovezi şi, ca să-şi întărească argumentaţia, arată spre schimbările demografice. La nivel statal, relaţiile dintre India şi Bangladesh sunt cordiale, dar tensiunile care domină politica internă a subcontinentului de după împărţirea lui, naţionalismul hindus şi cel musulman, îi îndeamnă pe politicieni să apeleze la emoţiile provocate de criza identitară.

Indiferent dacă teoria Bango Bhoomi este reală sau nu, mulţi experţi non-guvernamentali în controlul graniţelor susţin că zidurile şi gardurile nu fac decât să limiteze fluxul de imigranţi, iar în privinţa combaterii terorismului sunt pur şi simplu ineficiente. Referindu-se la acest din urmă aspect, dr. Reece Jones crede că, în ciuda sumelor imense cheltuite cu noul gard, ultramodern, dintre India şi Bangladesh, „este puţin probabil ca acesta să aibă vreun impact" asupra infiltrării teroriştilor întrucât „de cele mai multe ori teroristul dispune de fondurile necesare procurării de documente false şi, în consecinţă, trece fără probleme graniţa la punctele de control sau călătoreşte cu documente valabile". Jones observă şi că „ameninţarea terorismului este folosită pentru a justifica zidurile când, de fapt, ţinta este aproape întotdeauna migraţia neautorizată a populaţiei sărace". Oricum, astfel de discuţii despre Bango Bhoomi sunt, evident, neavenite în Bangladesh, care consideră gardul construit de India drept un act plin de aroganţă şi de agresivitate, care nu face decât să dăuneze relaţiilor dintre cele două ţări.

Deloc surprinzător, mulţi locuitori ai Bangladeshului se simt încolţiţi: la est, vest şi nord este gardul indian, iar la sud, în Golful Bengal, este marea. Iar marea se apropie tot mai mult.

Bangladeshul este una dintre ţările cele mai dens populate din lume. Este mai mic decât statul american Florida, dar adăposteşte 165 de milioane de persoane, în comparaţie cu cele 20 de milioane ale Floridei, iar populaţia este în continuă creştere. Cea mai mare parte din teritoriu se situează la nivelul mării, în Delta Gangelui. Are sute de râuri, multe dintre ele ieşind din matcă în fiecare an şi alungând milioane de oameni din casele lor. Majoritatea se întorc după retragerea apelor; pe de altă parte, mulţi climatologi anticipează că, în decurs de 80 de ani, temperatura solului va creşte cu 2^0C, iar nivelul mării cu aproape 1 metru. Dacă aşa vor sta lucrurile, o cincime din Bangladesh va dispărea sub ape. Câteva dintre zonele cele mai ameninţate sunt cele care mărginesc India, de exemplu Khulna, Satkhira şi Bagerhat, iar aproximativ 80% din ţară se situează cu puţin peste nivelul mării.

În amonte, topirea redusă a gheţarilor din Munţii Himalaya a transformat deja în deşert o parte din terenul fertil al Bangladeshului. Procesul sigur va continua, forţând sute de mii de oameni să părăsească zonele rurale şi să se îndrepte spre oraşe, uneori doar ca să beneficieze de apă potabilă după ce sursele lor sunt contaminate de mare, care pătrunde în râuri. Organizaţia Internaţională pentru Migraţie estimează că 70% din populaţia săracă din Dhaka a ajuns în capitală din cauza dezastrelor ecologice, cum ar fi inundaţiile sau uraganele.

Există deja „refugiaţi climatici" în multe colţuri ale lumii ale căror rânduri vor fi îngroşate de alte zeci de milioane, majoritatea orientându-se spre zonele urbane, dat fiind că până şi cele mai mici schimbări ale climei pot avea consecinţe catastrofale pentru populaţia locală. În Africa, de exemplu, seceta din ultimele decenii a dus la înfometarea multor regiuni, în timp ce Deşertul Sahara se extinde treptat spre sud. În Asia însă refugiaţii climatici încearcă mai ales să scape de inundaţii. Un studiu din 2010, publicat de London School of Economics, arată că, din primele zece oraşe de coastă cele mai expuse inundaţiilor, nouă erau din Asia. Dhaka era pe locul trei, după Kolkata şi Mumbai.

Când raportezi aceste previziuni la o ţară precum Bangladeshul, unde asistenţa medicală modernă este precară, iar nivelul de educaţie este scăzut, este clar că, dacă o cincime din teritoriu va fi inundată, iar o parte din ce rămâne nu va mai putea fi cultivată, milioane de oameni vor fi nevoiţi să migreze. Unii vor încerca să ajungă în Occident, dar cei mai mulţi, mai ales cei mai săraci, se vor îndrepta spre India, unde vor fi opriţi de gard şi de grăniceri. În acel moment India se va confrunta cu o problemă politică şi umanitară şi mai gravă decât cea pe care se chinuieşte acum să o rezolve.

Musulmanii alcătuiesc aproximativ 15% dintre indieni, bătând spre 200 de milioane. În Bangladesh, însă, aproape 90% din populaţie este musulmană. O migraţie în masă ar da naştere unei crize pe măsură şi unui şir lung de întrebări. Dat fiind tratamentul la care sunt supuşi imigranţii ilegali, câţi refugiaţi din Bangladesh ar primi India? Câţi ar accepta populaţia majoritară, mai ales în statele de la graniţă, fără să se ajungă la violenţe şi la măsuri extreme luate de partidele politice? Hinduşii din Bangladesh ar avea parte de regim

preferenţial fiindcă ei suferă cel mai mult de pe urma discriminării religioase? Acestea sunt probleme cu care ambele ţări se confruntă deja, iar inundaţiile catastrofale nu ar face decât să le exacerbeze: schimbările climatice şi greutăţile de ordin economic influenţează migraţia, oamenii fiind nevoiţi să se strămute, fără a fi capabili să se integreze foarte uşor, cultural şi economic, în alte ţări.

Bangladeshul are sute de râuri şi, prin urmare, o mare parte din teritoriul său este ameninţat de inundaţii.

Bangladeshul are propriile dificultăţi cu migraţia. Etnia Rohingya din Myanmar este un grup minoritar de musulmani care trăieşte într-un stat majoritar budist. Aproximativ 750 000 locuiesc în regiunea Arakan, la graniţa cu Bangladesh. Se înrudesc cu chittagonienii din sudul Bangladeshului şi au problema lor. Rohingyanii nu au un stat al lor şi li se refuză cetăţenia din cauza originii lor. În 1982, dictatura din Myanmar a promulgat o Lege a Cetăţeniei în care menţionează cele 135 de „rase" naţionale care s-au stabilit în ţară înainte ca britanicii să colonizeze regiunea Arakan, în 1823. În ciuda dovezilor care atestă prezenţa etniei Rohingya în zonă încă din secolul al VII-lea, junta a decis că nu face parte din Myanmar. Rohingyanii au restricţii severe de circulaţie, cu greu îşi pot deschide o afacere şi încearcă de cele mai multe ori fără succes să îşi înregistreze naşterile şi căsătoriile din comunităţile lor, fiind astfel şi mai izolaţi.

La începutul anilor 1990, până la 250 000 de rohingyani au fugit în Bangladesh invocând crimele şi violurile comise de către armata din Myanmar, ca şi persecuţia religioasă, torturile şi munca silnică la care erau supuşi. Înaltul Comisariat pentru Refugiaţi de pe lângă ONU (UNHCR) i-a considerat refugiaţi şi, la început, Bangladeshul le-a oferit azil. Dar, confruntate cu un număr tot mai mare de fugari, autorităţile au început să deporteze zeci de mii peste graniţă, adesea folosind forţa, ceea ce a dus la confruntări între refugiaţi şi grăniceri. Până la mijlocul deceniului mai rămâneseră doar aproximativ 20 000 în Bangladesh. Este imposibil să se stabilească o cifră exactă fiindcă guvernul a încetat să îi mai înregistreze şi a cerut organizaţiilor umanitare să nu îi mai ajute pe cei neînregistraţi – pe motiv că vrea să descurajeze sosirea altora. Cu toate că este una dintre cele mai sărace ţări din lume, Bangladeshul a primit aproape o jumătate de milion de refugiaţi în secolul acesta, chiar dacă nu este deloc pregătită pentru aşa ceva.

În ١٩٩٨, UNHCR a scris guvernului militar din Myanmar solicitând un tratament egal pentru etnia Rohingya în urma acuzaţiilor de discriminare generală şi de rele tratamente. Junta a răspuns: „Etnicii Rohingya sunt diferiţi din punct de vedere rasial, etnic şi cultural de celelalte rase naţionale din ţara noastră. Limba şi religia lor sunt şi ele diferite." În ultimii ani violenţele anti-Rohingya s-au intensificat din nou: militarii le dau foc la sate şi la moschei, îi ucid, mai ales ca reacţie la un atac asupra unei patrule de la graniţă de către o grupare Rohingya militantă, în august 2017. În consecinţă, numărul celor care încearcă să intre în Bangladesh creşte din nou dramatic: numai în a doua jumătate a anului 2017 peste 600 000 de persoane au trecut graniţa.

Sute de mii de rohingyani trăiesc acum în bidonvilurile din jurul portului Cox's Bazar din Bangladesh sau în taberele UNHCR. Într-o țară săracă, supraaglomerată, care se zbate să aibă grijă de propriii cetățeni, resursele umanitare de-abia ajung, iar aceşti imigranți sunt adesea priviți ca o sursă de anarhie şi de infracțiuni, plasați în afara societății şi fără posibilitatea de a munci legal. Unele voci din Bangladesh cer controale mai stricte la graniță, mai ales în urma celor mai recente valuri de refugiați: există însă şi apeluri la o reacție umanitară mai consistentă. Sunt, de asemenea, temeri că starea de tensiune din regiune ar putea atrage organizații teroriste care să se folosească de conflict, exploatând deosebirile etnice şi religioase şi răspândind idei extremiste în sânul grupurilor minoritare afectate. Regiunea ar putea deveni scena unei radicalizări profunde, inflamând şi mai mult spiritele şi ducând la noi acte de violență.

Bangladeshul este hotărât să deporteze refugiații cât mai curând posibil; Myanmar încearcă să câştige timp, declarând că, pe de o parte, refugiații vor fi reprimiți, iar, pe de altă parte, intenționând să modernizeze şi să extindă bariera de-a lungul celor 274 de kilometri de graniță. Se spune, de asemenea, că ar fi plantat mine care să împiedice revenirea refugiaților. În plus, nu este clar unde s-ar putea întoarce etnicii Rohingya: mai mult de 200 de sate au fost arse din temelii, iar discriminarea lor sistematică este la ea acasă.

Nu se întrevede nici o soluție viabilă atât timp cât statul Myanmar continuă să-şi hărțuiască minoritățile; prin urmare, încă o graniță măreşte tensiunea şi instabilitatea.

*

Populațiile în derivă de pe subcontinent se confruntă cu provocările secolului XXI într-o geografie creată de mâna omului, din garduri şi granițe naționale lipsite de respect față de istorie.

La sud de Assam, Munții Rakhine despart India de Myanmar şi sunt acoperiți de o junglă deasă. Oamenii îşi croiesc drum prin junglă ca să ceară azil în India, dar nu într-un număr atât de mare încât să facă din migrația lor o problemă națională. Mai îngrijorătoare este revolta tribului Naga din Myanmar, care uneori ajunge şi în India şi care a dus la construirea unui gard, nu de către indieni, ci de către Myanmar, de-a lungul unor porțiuni din graniță.

Etnicii Naga provin, de fapt, din mai multe triburi care trăiesc pe dealuri acoperite de păduri. Au în comun tradiții culturale, deşi vorbesc limbi foarte diferite – majoritatea folosesc dialecte ale limbii naga, care este neinteligibilă pentru străini şi uneori chiar şi pentru celelalte triburi. Unii au renunțat la vânătoarea de capete cu doar câteva decenii în urmă, după ce s-au convertit la creştinism, dar rămân legați de multe practici culturale străvechi şi consideră că nu aparțin nici Myanmarului, nici Indiei.

În urma înființării statului India, în ١٩٤٧, şi a statului Myanmar (Birmania) în anul următor, etnicii Naga s-au trezit despărțiți de noile granițe suverane. O luptă armată a izbucnit în anii ١٩٥٠, când unele triburi Naga de partea indiană a graniței au încercat să-şi câştige independența față de New Delhi. Crearea statului Nagaland (cel mai mic din India) în ١٩٦٣ a redus nivelul violențelor, dar nu a dus la o rezolvare permanentă. Până în anii ١٩٧٠, militanții au fost goniți în Myanmar, dar şi-au continuat lupta de acolo, alături de alte triburi Naga. Există acum aproximativ ٢ milioane de etnici Naga de-a lungul fiecărei părți a graniței, o zonă pe care naționaliştii Naga vor să o transforme într-un stat independent.

Guvernul din Myanmar, care se confruntă mereu cu revolte interne, nu a luat prea multe măsuri ca să îi împiedice pe etnicii Naga să folosească regiunea pentru a-şi instrui şi echipa milițiile şi a întreprinde incursiuni frecvente peste graniță. Firește, această atitudine constituie o sursă majoră de iritare pentru guvernul federal din India şi guvernele statale din Assam, Manipur şi Nagaland. În ٢٠١٥, după un raid încheiat cu uciderea a ١٨ soldați indieni, mai multe comandouri indiene au executat o operațiune-fulger – prima de acest fel după mai mulți ani – traversând granița în timpul nopții. Comandourile au descins din elicoptere şi au înaintat câțiva kilometri în interiorul Myanmarului, după care au atacat două tabere de rebeli Naga. New Delhi a susținut că au fost uciși în jur de 38 de rebeli, deşi numărul exact nu se ştie nici acum.

Oficial, guvernul din Myanmar s-a arătat furios, dar, în realitate, el însuşi trimisese trupe în statele indiene Manipur şi Mizoram pe urmele „teroriştilor" din grupările rebele Chin şi Arakan, drept pentru care, neoficial, a tolerat incursiunea în teritoriul său suveran. Tot neoficial, guvernul indian a făcut caz de întreaga afacere convingând Myanmarul să se gândească serios la modul în care ar putea preveni astfel de acțiuni în viitor. Un nou stimulent l-a constituit influența crescândă a Chinei în Myanmar, care ar putea fi contrabalansată prin întărirea legăturilor cu India.

La începutul anului 2017, pe fondul continuării operaţiunilor armate ale indienilor împotriva insurgenţilor, Myanmarul a început să construiască un gard scurt la graniţă, în „Zona administrată de Naga", o regiune în care etnia Naga se bucură de o autonomie limitată. Oficial, India nu are nimic de a face cu gardul; dar New Delhi oferă Myanmarului 5 milioane de dolari pe an ca să promoveze „dezvoltarea zonelor de la graniţă". Ridicat în numele securităţii naţionale a ambelor ţări, gardul împiedică pătrunderea miliţiilor Naga în India şi construirea unor clădiri de-a lungul graniţei în Myanmar. Deşi guvernul declară că scopul său nu este de a restricţiona migrarea oamenilor obişnuiţi, gardul ameninţă să despartă comunităţi şi familii care până acum au tratat graniţa ca pe ceva imaginar. Cele două guverne au ajuns la un compromis adoptând Regimul Mişcării Libere, prin care etnicii Naga pot circula 16 kilometri de o parte şi de alta a graniţei fără vize. Măsura a dus la apariţia pieţelor de-a lungul frontierei, unde etnicii Naga pot cumpăra produse indiene care înainte ajungeau la ei numai prin contrabandă. Această stare de lucruri este ameninţată acum de înălţarea gardului, care va despărţi şi mai mult un popor care nu se consideră nici indian şi nici myanmarez, ci Naga.

*

Nu toate graniţele Indiei sunt atât de solicitate încât să fie apărate de garduri. India şi Bhutanul sunt în relaţii strânse şi, dat fiind că India primeşte 98% din exporturile Bhutanului, nici una dintre ţări nu se gândeşte să „întărească" frontiera. Deşi relaţiile Indiei cu Nepalul sunt mai încordate, mai ales după „blocada" graniţei din 2015, care a durat patru luni, New Delhi nu vede de ce ar construi un gard de-a lungul celor 1 610 kilometri de frontieră, mai ales că doreşte să îşi păstreze influenţa acolo şi să nu îi lase pe chinezi să îi ia locul.

Când vine vorba de China, există o barieră naturală – Munţii Himalaya – care separă cele două ţări pe o mare parte din graniţa lungă de peste 4 000 de kilometri şi le apără una de alta. Există un măr al discordiei între ele – statul indian Arunachal Pradesh, revendicat de China, disputa însă nu a degenerat într-o graniţă ostilă. Cu toate acestea, China monitorizează frontiera cu zeci de sateliţi plasaţi în spaţiul cosmic.

Din nou, tensiuni există la graniţa Indiei cu Pakistanul. De la împărţire, relaţiile dintre cele două ţări s-au deteriorat, motiv pentru care aceasta este o graniţă „fierbinte". India a construit o barieră lungă de aproximativ 550 de kilometri de-a lungul disputatei „Linii de control" (linia de încetare a focului) din interiorul Kashmirului, o regiune pe care ambele ţări şi-o revendică. Cea mai mare parte din ea se află la 150 de metri în interiorul Indiei şi constă dintr-un gard dublu, înalt de peste 3,6 metri. Seamănă cu gardul dintre Bengalul de Vest şi Bangladesh, dotat cu senzori de mişcare şi camere de termoviziune conectate la un sistem de comandă care avertizează trupele de intervenţie rapidă în cazul unei incursiuni. Fâşia de pământ din interiorul gardului dublu este minată.

În ١٩٤٧, în virtutea Legii Independenţei Indiene, statele au avut de ales între a se alătura Indiei, Pakistanului sau a deveni independente. Maharaja Hari Singh, conducătorul Kashmirului, era hindus, spre deosebire de majoritatea populaţiei, care era musulmană. Mahara a ales neutralitatea, declanşând astfel o revoltă musulmană încurajată de Pakistan care, la rândul ei, l-a silit pe Maharaja să cedeze Kashmirul Indiei. A urmat un război în toată regula: drept rezultat, teritoriul a fost divizat, deşi în ambele părţi populaţia este majoritar musulmană. Un alt război a avut loc în 1965, iar în 1999 s-au înregistrat ciocniri violente între unităţi militare indiene şi grupări subvenţionate de Pakistan. Între timp, ambele naţiuni şi-au construit arme nucleare, conflictul dintre ele devenind şi mai periculos. Situaţia continuă să fie încordată în partea Kashmirului controlată de India şi, din când în când, această dispută înverşunată dintre cele două puteri nucleare tinde să se agraveze. Se negociază şi se renegociază, se fac gesturi de prietenie, adesea prin organizarea unor meciuri de crichet, India însă a ajuns la concluzia că, până la rezolvarea divergenţelor, o modalitate de a păstra pacea este să construiască bariere care să împiedice infiltrarea grupărilor de insurgenţi care ar putea declanşa un război.

Deşi este un proiect uriaş, care durează de câteva decenii, New Delhi întăreşte sistemul defensiv la graniţa de nord şi de vest, după ce a îngrădit părţi din Punjab şi Rajasthan în anii ١٩٨٠ şi ١٩٩٠, iar acum vrea să „etanşeizeze" toată graniţa de vest, din Gujurat la Marea Arabă până în Kashmir, în Munţii Himalaya, cu ceea ce numeşte un Sistem Integrat Comprehensiv de Management al Graniţei (CIBMS). O parte din acest teren este deja greu de traversat din cauza mlaştinilor din sud, iar, la nord, din cauza Deşertului Thar.

CIBMS este un sistem similar celui de la frontiera cu Bangladeshul, dar graniţa de aici este mult mai solicitată, iar pericolul unei înfruntări militare între India şi Pakistan este constant. Noile bariere sunt echipate

cu radare, camere de termoviziune, camere de luat vederi pe timp de noapte etc., conectate la camere de control plasate la fiecare 5 kilometri. India vrea să instaleze 200 000 de reflectoare şi să doteze 130 de sectoare riverane cu lasere subacvatice conectate la centrele de control. Armata indiană intenţionează să cumpere vehicule aeriene fără pilot (UAV) capabile să identifice un ziar de la o înălţime de 19 metri, cât şi echipament care poate detecta oameni aflaţi în mişcare la zeci de kilometri distanţă. Pakistanul a criticat construirea acestor bariere, declarând că încalcă rezoluţiile ONU şi acordurile locale; indienii spun, în schimb, că tirurile de artilerie peste graniţă şi raidurile miliţiilor au scăzut în urma acestor măsuri.

Astfel de dispute sunt interpretabile. În timp ce India vede construirea unui post de pază fortificat ca pe o măsură de apărare, Pakistanul o consideră o rampă de lansare pentru o mişcare ofensivă. Acordul de Bază privind Graniţa dintre India şi Pakistan (1960–1961) încearcă să împace ambele puncte de vedere, dar nu a fost semnat de nici o parte, iar în practică astfel de acorduri sunt provizorii. Fiecare an poate aduce un nou motiv de zâzanie, care nu avea cum să fie discutat la începutul anilor 1960. De exemplu, în 2017 India a înălţat un catarg de 110 metri la graniţa Attari, în Punjab. Imediat Pakistanul a acuzat India de încălcare a acordului şi că respectivul catarg, care poate fi văzut din oraşul Lahore, ar fi echipat cu camere de luat vederi care spionează Pakistanul.

Situaţia din Kashmir este mai clară. Chiar dacă nu există o înţelegere privind amplasarea graniţei, în teorie conduita de o parte şi de cealaltă a Liniei de Control este reglementată de Acordul de la Karachi (1949). Acordul interzice construcţiile cu rol defensiv pe o distanţă de 500 de metri de o parte şi de alta a liniei, o prevedere frecvent ignorată de ambele ţări. Armistiţiul fragil este şi el încălcat de multe ori. Pe lângă schimburile de focuri între grănicerii indieni şi cei pakistanezi, New Delhi acuză Islamabadul că subvenţionează grupări teroriste ca să treacă graniţa în India, să instige la violenţă şi chiar să organizeze atentate în oraşele indiene. Încă de la începutul anilor ١٩٨٠, cele două ţări s-au angajat în dueluri de artilerie sporadice pe Gheţarul Siachen din apropierea Liniei de Control. Situată pe lanţul Karakoram din Munţii Himalaya, aceasta este cea mai înaltă zonă de conflict din lume. La peste 6 000 de metri peste nivelul mării soldaţi indieni şi pakistanezi se înfruntă într-una dintre zonele cele mai ostile din punct de vedere climatic. Militarii nu pot rămâne mai mult de 12 săptămâni la mare altitudine fiindcă absenţa oxigenului provoacă insomnie şi halucinaţii. Chiar dacă grănicerii din cele două ţări trag unii într-alţii, mai mulţi mor din cauza degerăturilor decât a exploziilor.

Kashmirul rămâne marele măr al discordiei între India şi Pakistan. Graniţa trasată de străini a despărţit comunităţi, iar acum este un monument fortificat al duşmăniei dintre două naţiuni care dispun de arma nucleară.

Şi graniţa de vest a Pakistanului cu Afghanistanul, lungă de peste ٢ ٤٠٠ de kilometri, a fost trasată de străini. Cuceritorii musulmani au folosit Afghanistanul ca pe un avanpost din care să invadeze India, motiv pentru care britanicii l-au folosit pentru a marca marginea de vest a bijuteriei din coroana imperiului lor. Graniţa este şi acum cunoscută sub numele de Linia Durand, după sir Henry Mortimer Durand. În ١٨٩٣, Durand şi emirul afghan Abdur Rahman Khan au trasat linia care a consacrat Afghanistanul ca pe o zonă-tampon între India controlată de britanici şi Asia Centrală controlată de ruşi.

A fost, este şi va rămâne o graniţă problematică. Îi separă pe paştunii din stânga şi dreapta liniei în cetăţeni ai unor ţări diferite, o separare pe care mulţi nu o acceptă. Din acest motiv, şi pentru că Afghanistanul revendică un teritoriu la est de linie, Kabulul nu recunoaşte graniţa.

De teamă ca naţionalismul paştun să nu ducă la secesiune, Pakistanul preferă un Afghanistan slab. Tocmai de aceea o parte a armatei pakistaneze îi sprijină pe ascuns pe talibani şi alte grupări din interiorul Afghanistanului – chiar dacă acesta ripostează violent la est de Linia Durand. Există acum talibani afghani şi talibani pakistanezi, care au legături strânse şi convingeri similare, şi unii şi alţii ucigând civili şi militari pakistanezi.

În primăvara anului ٢٠١٧ situaţia devenise atât de gravă încât Pakistanul şi-a anunţat intenţia de a construi un gard în două districte de-a lungul graniţei în Zonele Tribale Administrate de la Centru. Gardul urma să descurajeze operaţiunile talibanilor. Dar, chiar dacă pakistanezii reuşesc să construiască un gard pe acest teren muntos, atât de dificil, duhul a scăpat din lampa fermecată: talibanii sunt în ţară şi se mişcă nestingheriţi prin ea.

La sud de Linia Durand se află graniţa dintre Pakistan şi Iran, unde iranienii sunt cei care construiesc un zid despărţitor. Înalt de peste 3 metri şi gros de aproape un metru, acest zid din beton apără mai multe

porţiuni din graniţă, după ani de contrabandă cu droguri, dar şi după infiltrarea unor miliţii sunnite din Pakistan în Iran, care este o ţară majoritar şiită. Drept rezultat, în 2014, mai multe unităţi iraniene au traversat graniţa ca să atace un grup de militanţi, angajându-se într-un schimb de focuri cu grănicerii pakistanezi. Deşi relaţiile rămân cordiale între cele două ţări, într-o epocă a zidurilor Iranul preferă separarea fizică pentru a preveni deteriorarea situaţiei, continuând astfel tendinţa inaugurată de India, Bangladesh şi alte naţiuni din regiune.

Toate exemplele de mai sus contrazic visul unor politicieni şi al multor oameni de afaceri de a crea o zonă comercială vastă, deschisă, pe subcontinent. India, mai ales, apelează la Myanmar, Nepal, Bhutan şi Bangladesh să înlesnească circulaţia şi comerţul în regiune. Se intenţionează construirea unor şosele şi căi ferate transnaţionale, cu trecerea accelerată dintr-o ţară într-alta şi, în ultimă instanţă, cu reducerea masivă a controalelor la graniţă, ca în unele zone ale UE. Din păcate, progresul este lent, iar programele de întărire a frontierelor, aplicate în majoritatea ţărilor, contravin spiritului practic şi al cooperării regionale.

Conflictul cel mai grav este la graniţa dintre India şi Pakistan şi la cea dintre India şi Bangladesh fiindcă, în esenţă, este de natură religioasă. India este o ţară majoritar hindusă, cu un sistem democratic şi tradiţii laice, deşi în ultimii ani s-a înregistrat o creştere îngrijorătoare a naţionalismului hindus. Pakistanul este o republică islamică, unde democraţia suferă, iar dictatura militară este la ea acasă, în timp ce Bangladeshul, deşi teoretic este o republică laică, a devenit tot mai religios atât în sectorul de stat, cât şi în viaţa publică, minorităţile şi ateii fiind în pericol de a fi ucişi pentru convingerile lor.

*

Nu toate barierele de pe subcontinent sunt din piatră sau sârmă ghimpată; unele sunt invizibile, dar prezente tot timpul. India are parte de divizări interne masive la o scară şi la un nivel al prejudecăţilor atât de mari încât, dacă ar exista aşa ceva în alte ţări, ar provoca un scandal imens care şi-ar atrage condamnarea internaţională – şi totuşi, lumea în general păstrează tăcerea în faţa ororilor sistemului castelor din India.

În acest sistem se regăsesc ecouri ale apartheidului, chiar dacă diferenţele sunt semnificative – nu în ultimul rând faptul că nu este trecut în constituţia ţării. Sistemul castelor a creat o societate segregată în care unii oameni sunt consideraţi fiinţe superioare, iar alţii fiinţe impure şi fiecare trebuie „să-şi păstreze locul". În consecinţă, anumitor categorii de persoane le este interzis accesul la unele slujbe şi li se restricţionează libertatea de mişcare. Sistemul asigură rămânerea unei caste conducătoare în poziţii privilegiate şi le condamnă pe celelalte la o viaţă de privaţiuni în care sunt supuse violenţelor fără să poată apela la lege. Zidurile dintre caste sunt aproape invizibile pentru cei din afară.

Rădăcinile sistemului castelor sunt religioase şi vechi de mai bine de 3 000 de ani. Hinduşii sunt împărţiţi în grupuri ierarhice rigide, bazate pe ocupaţia lor. Împărţirea este justificată de *Manusmriti* – cartea de căpătâi despre legea hindusă, pentru care sistemul este „baza ordinii şi a armoniei societăţii". Castele superioare locuiesc aproape unele de altele, localurile sunt segregate, căsătoriile mixte sunt, în general, interzise sau cel puţin dispreţuite, iar în practică multe locuri de muncă sunt inaccesibile castelor inferioare.

Unele societăţi europene pre-industriale erau bazate pe transmiterea ereditară a ocupaţiei, fapt ce păstra intact sistemul social, dar nu avea nici o legătură cu religia, motiv pentru care, în timp, a căzut în desuetudine. Sistemul castelor din India se destramă şi el în unele locuri din cauza presiunilor la care îl supune stilul de viaţă urban, dar baza lui religioasă îi asigură perenitatea în viaţa de zi cu zi. India rămâne o societate predominant rurală şi astfel capacitatea de a-şi ascunde rădăcinile şi de a evita moştenirea religioasă este limitată. Dar, chiar dacă populaţia migrează treptat la oraşe, sistemul castelor rezistă odată cu sistemul religios.

Conform sistemului, există patru categorii de persoane: brahmani, kshatriya, vaishya şi shudra. Brahma este zeul creaţiei, iar brahmanii, care domină sfera educaţională şi intelectuală, se spune că s-au născut din gura lui. Kshatriya (născuţi din braţele lui) sunt războinicii şi prinţii, vaishya (născuţi din coapsele lui) sunt comercianţii, iar shudra (născuţi din picioarele lui) fac muncile de jos. Aceste patru categorii sunt împărţite în aproximativ 3 000 de caste care, la rândul lor, sunt împărţite în 25 000 de sub-caste.

În afara sistemului sunt „Cei de neatins", cum li se spunea cândva, dar acum sunt numiţi daliţi („paria"). În India, dacă vezi pe cineva cum aruncă la gunoi un animal mort sau mătură strada, e foarte posibil ca persoana respectivă să fie un dalit. Cei care curăţă toaletele sau canalizarea aproape sigur sunt daliţi. Dintre

aceştia se aleg cele mai multe victime – mai ales în cazuri de viol, omucideri şi bătăi, vinovaţii având mai multe şanse să scape decât atunci când comit infracţiuni împotriva altor grupuri. În unele zone rurale nu au voie nici acum să scoată apă din fântânile publice sau să intre în templele hinduse. Casta în care te naşti îţi dictează ce slujbă să ai şi nu este ceva neobişnuit să vezi o persoană dintr-o „castă inferioară" cu o mătură în mână, chiar dacă are o diplomă universitară. Toate castele „inferioare" sunt discriminate, cel mai mult având de suferit daliţii.

În sistemul castelor şi culoarea pielii joacă un rol, pe care multă lume încearcă să-l bagatelizeze, dar care nu poate fi neglijat. Un studiu genetic din anul ٢٠١٦, întreprins de Centrul de Biologie Moleculară şi Celulară din Hyderabad, a descoperit „o influenţă profundă a pigmentului pielii" asupra structurii sociale, pielea mai deschisă la culoare fiind predominantă la castele „superioare". Teoretic, legile laice naţionale interzic discriminarea, dar, întrucât sistemul este dominat de membrii castelor superioare care vor să îl păstreze, legile nu sunt aplicate. Mulţi politicieni şovăie să ia atitudine fiindcă se bazează pe voturile în bloc ale anumitor caste.

Sistemul este adânc înrădăcinat în cultura ţării. Mahatma Gandhi, de exemplu, care provenea dintr-o casă „superioară", spunea: „Cred că, dacă societatea hindusă a rezistat atâta timp, a făcut-o fiindcă este bazată pe sistemul castelor... Ca să distrugă sistemul castelor şi să adopte sistemul social vest-european hinduşii ar trebui să renunţe la principiul ocupaţiei ereditare, care este sufletul sistemului castelor. Principiul ereditar este principiul etern. A-l schimba înseamnă a crea dezordine." Ca să fim drepţi cu el, ulterior Gandhi s-a declarat împotriva sistemului castelor şi al tratamentului la care sunt supuşi „Cei de neatins". Dar a continuat să apere ideea varnelor (clasele sociale), susţinând că fiecare indian moşteneşte o vocaţie care îi arată ce trebuie să facă în viaţă, dar care nu implică şi niveluri de superioritate. Varnele, scria el, „sunt legea vieţii care guvernează total familia umană".

Această percepţie a dreptului şi a „legii naturale" rămâne endemică. Daliţii, ca şi alte caste, se folosesc de legile laice ca să obţină aceleaşi drepturi ca şi ceilalţi. Au înregistrat un oarecare progres, dar demersurile lor duc la reacţii tot mai violente. Statisticile din 2014 privind infracţionalitatea la nivel naţional au evidenţiat o creştere de 29% a numărului de infracţiuni comise împotriva persoanelor din castele inferioare pe durata a doi ani, acestea recurgând tot mai mult la sistemul juridic pentru a-şi căuta dreptatea. Cauza principală a violenţelor la care sunt supuşi daliţii de către comunităţile locale este deţinerea sau achiziţionarea de terenuri de către aceştia, scopul fiind marginalizarea lor în continuare.

Statistici naţionale credibile, care să arate cât de mare sau de mică este o castă, sunt greu de găsit fiindcă ultimul recensământ din India care a inclus şi castele a avut loc în 1931. La momentul acela, „Cei de neatins" reprezentau 12,5% din întreaga populaţie. Acum, în pofida celor 27 de ani de discriminare pozitivă, membrii acestei caste rămân cei mai săraci şi mai oprimaţi. Guvernul federal, armata, diplomaţia şi magistratura, ca şi posturile de conducere din marile companii, mediul universitar, mass media şi sistemul educaţional sunt toate dominate covârşitor de brahmani, chiar dacă aceştia constituie doar 3,5% din populaţie. Toate societăţile sunt stratificate, dar nici măcar sistemul elitist al şcolilor particulare din Marea Britanie, bazat pe diferenţele de ordin social, nu are o structură socială atât de rigidă, de osificată. Dată fiind baza religioasă şi rurală a culturii indiene, va fi nevoie de mult timp pentru depăşirea acestor prejudecăţi – doar în caz că se vor găsi destui indieni care să vrea acest lucru. Sistemul supravieţuieşte în parte fiindcă adepţii lui susţin pe faţă ideea că ţine societatea la un loc: India simte nevoia să fie protejată de fragmentarea societăţii, cum s-a întâmplat în Europa după Revoluţia industrială. Contraargumentul adversarilor este imoralitatea sistemului – o piedică în calea progresului, ţara neputând să-şi folosească pe deplin toate talentele.

De-a lungul deceniilor care au trecut de la obţinerea independenţei, unii daliţi au depăşit obstacolele şi au ieşit din anonimat, în primul rând K.R. Narayanan, care a fost preşedinte între anii 1997 şi 2002. Pe fondul creşterii migraţiei populaţiei de la sate la oraşe, zidurile invizibile încep să slăbească: casta de care aparţii este mai puţin evidentă în oraş, unde nu toţi iau sistemul foarte în serios şi există chiar unele cazuri de căsătorii mixte. Dar P.L. Mimroth de la Centrul pentru Drepturile Daliţilor crede că rădăcinile discriminării sunt atât de bine înfipte în psihicul naţional încât va fi nevoie de generaţii întregi până când spiritul legilor împotriva sistemului castelor va fi acceptat fără rezerve: „Am greşit când am crezut că educaţia va distruge ideea inaccesibilităţii. Va fi nevoie de mai bine de 100 de ani ca să schimbăm asta."

După cum demonstrează statisticile, sistemul funcţionează la fel de bine în toată ţara: zeci de milioane de oameni sunt în situaţia de a li se refuza drepturi civile de bază, nu de lege, ci de cultură. Aceasta nu este imaginea pe care majoritatea străinilor şi-au făcut-o despre India. Generaţii de turişti şi de studenţi cu rucsacul în spate se întorc în India animaţi de spiritul hinduismului care promovează prietenia, nonviolenţa, spiritualismul şi vegetarianismul. Puţini observă că dincolo de el există unul dintre cele mai degradante sisteme sociale de pe planetă.

În ١٩٣٦, marele intelectual indian B.R. Ambedkar a fost invitat să vorbească în programul conferinţei anuale a unui grup hindus reformist. Ambedkar şi-a transmis organizatorilor cuvântarea care, pe lângă multe alte afirmaţii provocatoare, conţinea următoarele cuvinte: „Nu poate exista un sistem de organizare socială mai degradant decât cel al castelor... Este sistemul care slăbeşte, paralizează şi mutilează oamenii, interzicându-le o activitate utilă." Invitaţia a fost contramandată pe motiv că unele fragmente din cuvântare erau „de nesuportat". Ambedkar şi-a publicat-o sub formă de eseu în acelaşi an.

În secolul XXI, societatea indiană este departe de a fi „slăbită" – India este o ţară plină de dinamism, tot mai importantă, care dezvoltă o gamă largă de industrii high-tech –, dar în interiorul ei există milioane de bariere care se opun evoluţiei a zeci de milioane de cetăţeni. Zidurile din jurul Indiei trebuie să îi ţină pe oameni la distanţă, iar cele dinăuntru trebuie să îi ţină pe oameni cu capul plecat.

Divizările de pe subcontinent devin tot mai evidente, fiind exacerbate de migraţia masivă, continuă, a celor care fug de sărăcie, persecuţii şi schimbările climatice. Dacă previziunile majorităţii oamenilor de ştiinţă privind schimbările climatice sunt corecte, migraţia nu se va opri în acest secol. Un zid care să reziste la o presiune atât de mare încă nu a fost construit. Bariere pot şi vor fi construite ca o „soluţie" temporară, parţială, unilaterală, dar, dacă nu vor fi însoţite şi de prosperitate, toată lumea va avea de pierdut. În încercarea de a controla demografia regională, de-a lungul a mii de kilometri de frontieră se construiesc bariere mai înalte, mai late şi mai sofisticate din punct de vedere tehnologic. Dar, după cum am văzut, astfel de bariere nu îi opresc pe oameni să treacă dincolo – mulţi nu au alternativă –, iar monitorizarea din ce în ce mai violentă a graniţelor poate avea consecinţe teribile. Felani Khatun a plătit cu viaţa, iar în câmpiile din delta Bangladeshului sunt milioane ca ea.

Capitala Bangladeshului (n.tr.)

CAPITOLUL 6

STAREA NAŢIUNILOR

Africa

Forţele care ne unesc sunt intrinseci şi mai mari decât influenţele din afară care încearcă să ne despartă.
Kwame Nkrumah

O tânără sahraw cu un steag sahraw, în faţa Zidului Marocan care împarte Sahara Occidentală în teritoriul controlat de Maroc şi cel deţinut de Frontul Polisario

ÎN VÂRFUL AFRICII SE ÎNALŢĂ UN ZID. ESTE UN ZID din nisip, din ruşine şi tăcere.

Zidul Marocan se întinde pe o lungime de 2 736 de kilometri prin Sahara Occidentală şi prin părţi din Maroc. Construcţia desparte ceea ce Marocul numeşte Provinciile de Sud, situate pe coasta Oceanului Atlantic, de Zona Liberă din deşertul interior – o regiune pe care etnicii sahraw o numesc Republica Democrată Arabă Sahraw. Zidul este din nisip, înalt de peste 2 metri, mărginit de un şanţ şi cu milioane de mine plantate pe câţiva kilometri de o parte şi de alta a barierei. Este considerat cel mai lung câmp minat continuu din lume. Din 5 în 5 kilometri există câte un avanpost al armatei marocane, cu un efectiv de până la 40 de militari care patrulează zona dintre avanposturi; la 3 kilometri în spatele fiecărui avanpost sunt amplasate unităţi mobile de intervenţie rapidă, iar în spatele lor unităţi de artilerie. Zidul este echipat cu radare care „văd" până la 90 de kilometri în interiorul Zonei Libere. Tot acest sistem este menit să îi ţină la respect pe luptătorii din forţele militare sahraw, care alcătuiesc Frontul Polisario (FP), cât mai departe de zid şi de zonele pe care Marocul le consideră ca făcând parte din teritoriul său.

Este un loc insuportabil. Ziua temperaturile pot atinge 50^0C, iar noaptea pot coborî până aproape de 0^0. De multe ori vântul sirroco, încărcat de nisip, bate peste pământul arid, dând aerului culoarea muştarului şi reducând vizibilitatea. Pentru un străin este o regiune ostilă, sinistră, dar pentru populaţia sahraw este acasă.

Înainte de retragerea Spaniei din regiune, în ١٩٧٥, exista deja o mişcare pentru independenţa Saharei de Vest. După plecarea spaniolilor, ٣٥٠٠٠ de marocani au luat parte la „Marşul Verde" – au pătruns în regiune şi au revendicat-o drept teritoriu marocan. Ulterior, Spania a cedat-o Marocului şi Mauritaniei; guvernul din Rabat a anexat teritoriul şi a trimis 20 000 de militari, cărora imediat li s-a opus PF. Luptele au durat 16 ani şi s-au soldat cu zeci de mii de morţi. În ciuda efectivelor mult superioare şi a echipamentului militar modern, armata marocană nu a reuşit să anihileze tactica războiului de gherilă folosită de PF. Drept pentru care, în 1980, a început construcţia a ceea ce este cunoscut drept „Zidul Ruşinii", pe care l-a terminat în 1987.

Iar acum este linişte. Sahara Occidentală nu este un conflict uitat, ci mai degrabă un conflict despre care puţini oameni au auzit. Sahrawii care trăiesc de o parte şi de alta a zidului vorbesc dialectul hassaniya al limbii arabe, se simt diferiţi de marocani din punct de vedere cultural şi, tradiţional, sunt un popor nomad, deşi acum majoritatea trăiesc în oraşe, iar zeci de mii dintre ei în tabere de refugiaţi. Imigraţia marocană a schimbat complet structura populaţiei din Sahara de Vest, dat fiind că guvernul a încurajat oamenii să se stabilească acolo oferind scutiri de taxe, subvenţii şi plăţi unice. Nu se ştie exact numărul sahrawilor rămaşi, dar estimările sunt între 200 000 şi 400 000. Până la mijlocul secolului XX nu au avut conceptul de graniţe, ci pur şi simplu s-au mutat dintr-un loc într-altul, pe o suprafaţă întinsă, în funcţie de precipitaţii. Acum 85% din ceea ce consideră a fi teritoriul lor tradiţional se află sub control marocan. Cuvântul sahraw înseamnă „locuitori ai deşertului" şi chiar asta vor să fie – nu locuitori ai Marocului. Ei sunt, ca şi alte popoare pe care le vom întâlni în acest capitol, victime ale graniţelor trasate de alţii – în acest caz o graniţă lungă din nisip şi în nisip.

Marocul nu este singura ţară cu mişcări secesioniste. În toată Africa există încercări de desprindere, conflicte care degenerează în războaie civile de o violenţă incredibilă, cum ar fi cele pe care le-am văzut în Sudanul de Sud şi în Republica Democrată Congo (RDC). Cum se face că atâtea ţări africane sunt scena unor astfel de lupte? Motivele sunt multiple şi variate, dar cel mai important este felul în care au luat fiinţă statele-naţiuni de pe acest continent.

Mişcările de independenţă luptă pentru recunoaştere şi autodeterminare. Ideea statului-naţiune, apărută în Europa, s-a răspândit cu iuţeala fulgerului în secolele al XIX-lea şi XX, reclamând o guvernare independentă pentru o „naţiune" – oameni care alcătuiesc, într-o oarecare măsură, o comunitate lingvistică, geografică, culturală, etnică şi istorică.

Când colonialiştii europeni au trasat graniţele pe hartă şi au creat statele-naţiuni care, în mare parte, reprezintă continentul african, au tratat cu indiferenţă un teritoriu imens, cu o bogată diversitate de popoare, obiceiuri, culturi şi etnicităţi – iar statele-naţiuni pe care le-au creat de cele mai multe ori nu avut nici o legătură cu naţiunile deja existente acolo. Aceste naţiuni – sau popoare – sunt uneori numite triburi. Experţii occidentali sunt adesea refractari la a folosi cuvântul „trib", iar unii universitari occidentali sau africani merg până la a spune că aceia care au inventat conceptul au fost colonialiştii. Şi unii şi alţii nu fac decât să se

joace cu cuvintele fiindcă li se pare că „trib“ a devenit, în mod eronat, pentru unii sinonim cu înapoierea. Ne place sau nu, în multe state-naţiuni din Africa există triburi – este absurd să le negi importanţa.

Am un amic la Londra care este din Africa de Vest. Primul lucru pe care mi l-a spus despre el a fost numele, apoi că este din Coasta de Fildeş şi apoi că face parte din tribul Mandinka. Acest lucru era un motiv de mândrie pentru el şi o identificare cu un popor prezent în mai multe ţări vest-africane, în fiecare dintre acestea având o minoritate semnificativă. Amicul meu nu face notă discordantă: foarte mulţi africani folosesc cuvântul „trib“ când se referă la naţiune sau popor, identificându-se cu cel de care aparţin. Membrii tribului, într-o măsură mai mare sau mai mică, au aceeaşi istorie, aceleaşi obiceiuri, inclusiv culinare, şi poate aceeaşi limbă şi religie. Prin aceasta africanii nu se deosebesc de alte popoare din restul lumii; ceea ce îi distinge de ceilalţi este forţa acestui tribalism în multe dintre statele-naţiuni africane. Două familii de englezi care se întâlnesc în străinătate pot purta o conversaţie deloc relaxată care sună cam aşa: „A, sunteţi englezi. De unde?“ „Din Milton Keynes.“ „A, din Milton Keynes“, replici urmate de pauze întrerupte poate de un schimb de opinii despre cum ajungi cel mai rapid în Milton Keynes. Un mandinka din Coasta de Fildeş care se întâlneşte cu un mandinka din Gambia în timp ce vizitează Nigeria ar avea mult mai multe lucruri de împărtăşit.

Clasificările sunt dificile, dar se ştie că Africa are cel puţin 3 000 de grupuri etnice cu o varietate uriaşă de limbi, religii şi culturi. Printre cele mai numeroase sunt Amhara şi Oromo din Ethiopia, aproximativ 54 de milioane. Nigeria este patria a patru dintre cele mai numeroase zece triburi de pe continent – Yoruba, Hausa, Igbo şi Ijaw, în total aproape 100 de milioane într-o ţară cu o populaţie de 186 de milioane de locuitori. Shona din Zimbabwe, Zulu din Africa de Sud şi Ashanti din Ghana au fiecare în jur de 10 milioane de membri. Există multe grupuri mai mici şi subgrupuri. În funcţie de cum sunt numărate, se estimează că numai în Nigeria ar fi între 250 şi 500 de triburi.

Tribalismul poate avea foarte multe aspecte pozitive, de la sentimentul apartenenţei la o comunitate, la o istorie, valori şi obiceiuri comune, un punct de echilibru în vremuri tulburi. Chiar şi pe fondul dezvoltării oraşelor, aceste tradiţii tribale continuă să creeze noi comunităţi pe măsură ce oamenii se adună la un loc.

De obicei, ca nou-venit într-un oraş, te orientezi spre un cartier în care te simţi acceptat din punct de vedere social, unde există persoane care să-ţi arate cum să te descurci. În mod frecvent, te alături unor persoane cu care te identifici, în mijlocul cărora te simţi în siguranţă – numărul din ce în ce mai mare duce la recrearea unui trib. Vedem acest lucru peste tot, în fiecare „Chinatown“ din lume, de exemplu, la fel cum îl vedem în oraşe africane precum Nairobi în Kenya, unde oameni din diferite triburi se stabilesc în cartierele populate cu membri ai aceluiaşi trib. Un luhya din zona rurală a Kenyei, care se mută în capitală, s-ar putea simţi ca acasă mult mai repede în cartierul Kawangware, chiar dacă acesta este unul dintre cele mai sărace. Triburile kenyene au întemeiat adevărate sate tribale în Nairobi. Acest proces are loc de zeci de ani pe tot continentul. În romanul *Coming to Birth* (1986) al scriitoarei kenyene Marjorie Oludhe Macgoye, protagonista, o fată de 16 ani pe nume Paulina, care provine din tribul Luo, soseşte în Nairobi din satul Kisumu şi se îndreaptă spre cartierul Makongeni. Makongeni a fost, şi rămâne, cu populaţie majoritară luo.

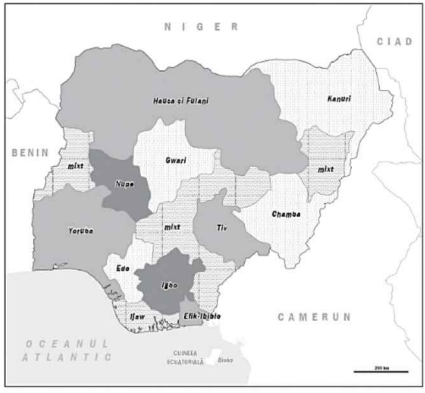

Regiunile lingvistice din Nigeria

Deşi apartenenţa la un trib este un lucru pozitiv, un motiv de mândrie pentru mulţi, în Africa – precum şi în celelalte părţi ale lumii – una dintre întrebările esenţiale este în ce măsură existenţa triburilor împiedică făurirea celei mai mari unităţi tribale, statul-naţiune, şi coeziunea acestuia. Problema îşi are rădăcinile în felul în care s-au format statele-naţiuni.

*

Dacă mergi cu maşina câteva ore la est de Lagos vei descoperi, cu oarecare dificultate, ruinele unui oraş masiv, înconjurat de ziduri, pierdut în junglă, şi apoi în istorie, de mai multe secole. Zidurile se crede că ar fi fost începute în secolul al VIII-lea ca să-i oprească pe invadatori. În secolul al XI-lea oraşul Benin era deja capitala Imperiului Benin, cel mai întins din Africa de Vest.

Când au venit aici, în 1485, spre uimirea lor, portughezii au găsit o zonă urbană mai mare decât propria capitală, Lisabona. Situat pe o câmpie, cale de patru zile de la ocean, oraşul era înconjurat de ziduri masive înalte de până la 21 de metri şi de şanţuri extrem de adânci, toate bine apărate. În ediţia din 1974 a publicaţiei *Guinness Book of Records* se menţionează că „zidurile oraşului, împreună cu toate celelalte din regat, ocupau locul doi în ierarhia celor mai întinse metereze din lume, ridicate înainte de epoca mecanizării". Un articol din anii 1990, semnat de Fred Pearce şi apărut în revista *New Scientist* (despre opera geografului şi a arheologului Patrick Darling), consemna faptul că, la un moment dat, zidurile au fost „de patru ori mai lungi decât Marele Zid Chinezesc", deşi constructorii au folosit mai puţin material. Se estimează că ar fi avut o lungime de aproape 16 000 de kilometri şi ar fi adăpostit până la 100 000 de persoane.

Beninul pare să fi fost conceput după regulile a ceea ce astăzi numim proiect fractal – un model complex, repetitiv, care include modele similare la o scară tot mai mică. În centrul oraşului se afla palatul regelui, care controla o societate prin excelenţă birocratică. Din centru porneau în formă de evantai 30 de străzi principale, late cam de 37 de metri, în unghiuri drepte una faţă de cealaltă, din care porneau alte străzi mai înguste. Oraşul era împărţit în 11 cartiere. Unele erau luminate noaptea de felinare înalte, din metal, în care ardea ulei de palmier, care scoteau în evidenţă şi operele de artă de peste tot. Beninul era alcătuit din case, unele din două niveluri, şi complexe rezidenţiale din lut roşu, înconjurate de ziduri. În afara oraşului erau 500 de sate, de asemenea înconjurate de ziduri, toate legate între ele şi de capitală. Beninul era înconjurat de un şanţ cu apă, ca şi alte 20 de oraşe mai mici şi sate.

Primii exploratori portughezi au rămas impresionaţi de dimensiunile oraşului, de arhitectura lui şi de extraordinarele opere de artă. În 1691, Lourenco Pinto, căpitanul unei corăbii portugheze, remarca: „Toate străzile sunt drepte şi lungi cât vezi cu ochii. Casele sunt încăpătoare, mai ales cea în care stă regele, frumos împodobită şi cu coloane bine lucrate. Oraşul este bogat, cu oameni harnici. Este atât de bine guvernat încât nimeni nu fură, iar locuitorii se simt atât de în siguranţă încât nu au uşi la case."

În ۱۸۹۷, acest giuvaer al Africii de Vest a fost distrus de trupele britanice în încercarea lor de a-şi extinde controlul asupra continentului. După câţiva ani în care s-au străduit să îşi consolideze puterea în regiune, situaţia a degenerat în violenţe. O unitate de aproximativ ۱ ۲۰۰ de infanterişti a atacat oraşul, dând foc palatului şi caselor, prădând icoanele şi operele de artă. Multe dintre sculpturile din bronz furate din Benin se află şi azi în muzee din întreaga lume. Regele a scăpat, dar s-a întors câteva luni mai târziu şi a fost exilat în sudul Nigeriei, unde a murit în 1914.

Cea mai mare parte din acest oraş impunător a fost distrusă în timp ce britanicii victorioşi îşi impuneau autoritatea în regat, aruncând în aer mari porţiuni din ziduri şi încorporând Beninul şi împrejurimile lui în „Nigeria Britanică". Localnicii au recuperat cât au putut din materialele de construcţie rămase ca să-şi construiască alte case, dar, treptat, oraşul s-a depopulat. Ce a mai rămas a fost uitat repede, mai puţin de către oamenii din regiune. La începutul anilor 1960 arheologii au pornit să exploreze şi să cartografieze ceea ce acum este un sit al Patrimoniului UNESCO, cum sunt şi rămăşiţele unui complex similar de ziduri şi şanţuri în Sungbo's Erebo, la 225 de kilometri spre est.

Deşi au rămas prea puţine urme care să dovedească existenţa oraşului, acesta a fost un exemplu edificator al ingeniozităţii, diversităţii şi bogăţiei civilizaţiilor africane pre-coloniale. Când s-au impus, aceste regate erau entităţi separate; acum sunt doar mici părţi dintr-un întreg mult mai mare – Nigeria. Graniţele stabilite de europeni, ca şi cele ale „Nigeriei Britanice", au fost trasate în locurile în care ajunseseră exploratorii europeni, fără să se ţină cont de naţiunile şi regatele existente, care evoluaseră organic în jurul triburilor. Europenii au pus laolaltă, cu forţa, sute de naţiuni sau de triburi.

Nenumăratele naţiuni africane nu au fost niciodată democraţii dar, de obicei, conducătorul provenea din acelaşi trib mare ca şi supuşii lui, într-un sistem de guvernare conceput în interiorul tribului. După retragerea colonialiştilor, diferitele naţiuni au fost anunţate că erau grupate într-o regiune anume şi, de cele mai multe ori, sub conducerea unei persoane care, în ochii multora, nu avea dreptul la aşa ceva. Există o dublă contradicţie în moştenirea colonială. Prima este crearea unor state-naţiuni din mai multe naţiuni şi triburi; a doua este că, în acelaşi timp, europenii le-au învăţat despre democraţie şi autodeterminare. O mare parte din discordia şi conflictele de pe continentul african sunt consecinţa acestui experiment în unificare rapidă.

Prima generaţie de lideri ai statelor africane independente a înţeles că orice încercare de a redesena hărţile coloniale ar duce la sute de minirăzboaie, motiv pentru care au hotărât să continue cu graniţele existente în speranţa că vor putea construi state-naţiuni adevărate, reducând astfel divizările etnice. Din păcate, majoritatea liderilor au eşuat în implementarea politicilor de unificare a popoarelor între aceste graniţe, apelând la forţă şi la aplicarea devizei colonialiştilor – dezbină şi stăpâneşte. Popoarele atât de numeroase şi de diferite, silite să trăiască în aceste state-naţiuni nou create, nu au avut parte de experienţa benefică a rezolvării în timp a diferendelor dintre ele şi a omogenizării. Unele state încă se mai luptă cu contradicţiile înrădăcinate de colonialism în sistemele lor.

Angola este un exemplu edificator: este mai mare decât statele americane Oklahoma, Arkansas, Kansas şi Mississippi luate la un loc. La sosirea portughezilor, în secolul al XVI-lea, regiunea era locuită de cel puţin zece grupuri etnice importante împărţite în poate 100 de triburi. Portughezii ar fi încorporat şi mai multe naţiuni în colonia lor, dar s-au lovit de britanici, belgieni şi germani. Diferitele grupuri etnice aveau prea puţin în comun – în afară de aversiunea faţă de stăpânii lor coloniali. La începutul anilor 1960 s-au găsit destule care să pornească împreună un război de independenţă. Portughezii au plecat în 1975, dar au lăsat în urmă o ţară inventată, cu numele de Angola, care trebuia să funcţioneze ca un stat-naţiune unit.

Teritoriile africane ocupate în trecut de puterile coloniale

Să ne imaginăm o clipă că nu ar fi existat colonialismul şi că, odată cu modernizarea ei, Africa ar fi urmat acelaşi drum ca şi Europa, dezvoltându-şi statele-naţiuni relativ omogene. Unul dintre triburile angoleze este Bakongo, care vorbeşte kikongo, o limbă bantu, şi care, înainte de colonizare, avea un regat întins peste teritorii care acum aparţin Angolei, RDC şi Gabonului. Membrii tribului se consideră înrudiţi cu vorbitori de kikongo din Republica Congo şi RDC – împreună ajungând la aproximativ 10 milioane. În RDC ei reprezintă cel mai mare grup etnic, dar în Angola sunt o minoritate, ceea ce explică apariţia mişcării Bundu dia Kongo, prezentă în toate cele trei ţări, care vrea un stat-naţiune format din vorbitori de kikongo, bazat pe ideile precoloniale despre teritoriu. Mişcarea se străduieşte să făurească un stat-naţiune unificat – ca multe alte mişcări cu o istorie asemănătoare.

Naţionalismul popoarelor împărţite cu forţa în era colonială nu poate fi trecut cu vederea. Aceste popoare nu au fost de acord să se alăture federaţiilor cu nume date de europeni. Iar când au putut să îi alunge pe europeni, s-au simţit frustrate că trebuiau să se arate loiale unui sistem impus, împotriva voinţei lor, în care mult prea des principalul grup etnic le domina pe toate celelalte. În unele ţări aceste divizări pot fi controlate politic, dar în multe locuri hăţurile au fost scăpate din mână, ajungându-se la război civil şi la apariţia unor mişcări separatiste.

Să luăm, de exemplu, disputa din jurul graniţei maritime şi terestre dintre Camerun şi Nigeria, începută în 1994. Ambele ţări au revendicat o peninsulă bogată în petrol pe nume Bakassi. Situaţia a degenerat într-un conflict armat cu episoade sporadice, care a dus la înfiinţarea Frontului de Autodeterminare Bakassi (BSDF), care difuzează clipuri cu membri în uniformă, înarmaţi cu puşti de asalt, şi are un post de radio pirat numit „Zori de zi“, care îndeamnă la autodeterminare. Camerunul are şi alte probleme cu cei care doresc independenţa. Este o ţară în care majoritatea populaţiei vorbeşte franceza, dar din cele 23 de milioane de locuitori aproximativ 5 milioane vorbesc engleza. Aceştia susţin că sunt discriminaţi şi tot mai mulţi cer autonomia pentru cele două provincii vestice de la graniţa cu Nigeria, în care trăieşte majoritatea anglofonilor. Există şi un „preşedinte“ în exil, un steag şi un imn naţional gata pentru eventualitatea, puţin probabilă, ca cele două provincii să se unească sub numele de „Camerunul de Sud“.

Există multe alte exemple. Provincia Casamance din partea de sud a Senegalului luptă şi ea pentru autonomie. Kenya are „Consiliul Republican Mombasa“, care vrea independenţa regiunii de coastă, susţinând că aceasta are propria cultură şi nu ar fi trebuit inclusă în Kenya atunci când kenyenii şi-au dobândit independenţa faţă de Marea Britanie. Deviza ei, în kiswahili, este „Pwani si Kenya“ – „coasta nu este Kenya“. Kenyenii au probleme şi cu terorismul somalez, motiv pentru care autorităţile au construit, în 2017, un gard parţial electrificat de-a lungul graniţei comune, gard care acum este aproape terminat. Ca în

atâtea alte situaţii din lumea largă, locuitorii de ambele părţi ale graniţei declară că gardul le afectează afacerile, legăturile de familie şi circulaţia vitelor când păstorii vor să le ducă la păşunat.

Puţine dintre numeroasele mişcări secesioniste (cum am văzut mai sus) vor avea succes în viitorul apropiat sau mediu, deşi desprinderile nu pot fi excluse – unele au reuşit în ultimii ani. Ethiopia a pierdut Eritreea în faţa unei mişcări de independenţă şi, în continuare, trebuie să ţină piept unor facţiuni separatiste în regiunile Ogaden şi Oromia, în timp ce Sudanul este împărţit în două ţări, Sudanul de Sud devenind cel mai nou stat din lume în 2011. Din nefericire, situaţia a degenerat în război civil: tribul dominant Dika a fost acuzat că discriminează triburile Nuer, Acholi şi altele, ceea ce a dus la lupte între ele. Războiul s-a soldat cu sute de mii de victime şi a silit un milion de oameni să se refugieze în alte locuri.

Iată şi un eveniment cunoscut în istoria recentă a Africii. Poate că unul dintre cele mai cumplite exemple a fost oferit de Nigeria, unde un masacru al tribului Igbo a precedat războiul civil din anii 1967–1970 şi înfiinţarea efemerei „Republici Biafra"; în total, peste 3 milioane de persoane au fost ucise, iar Nigeria se confruntă în continuare cu aspiraţiile biafrezilor la un stat-naţiune numai al lor. Acesta este departe de a fi un caz singular. Burundi este altul. Deşi, din punct de vedere etnic, 85% din populaţie aparţine tribului hutu, minoritatea tutsi, care reprezintă 14%, este cea care face legea în domeniul politic şi economic, ţara fiind zguduită de tensiunile dintre ele. În 1965, un atentat asupra regelui, care făcea parte din etnia tutsi, a dus la lupte între cele două triburi în urma cărora au murit cel puţin 5 000 de persoane. În 1972, masacre în masă au dus la o invazie a rebelilor hutu care îşi aveau baza în Zair. Se crede că în următorii patru ani s-au înregistrat aproape 200 000 de victime. Manifestări mai mici de violenţă au tulburat anii 1980 înainte de izbucnirea unui război civil în toată regula, în 1993, care a continuat până în 2005. De data aceasta, preşedintele hutu Mechior Ndadaye a fost ucis de asasini tutsi, atentatul declanşând un şir de confruntări între cele două tabere. Violenţa a mai scăzut în ultimii ani, deşi 400 000 de burundezi au fugit din ţară, majoritatea în Tanzania.

În Ruanda, aproximativ 800 000 de etnici tutsi şi hutu, aceştia din urmă mai moderaţi, au fost ucişi în genocidul din 1994. În RDC, există peste 200 de grupuri etnice, iar din 1996 ţara este scena unor violenţe teribile – estimările diferă, dar unii consideră că numărul morţilor ajunge la 6 milioane, conflictul sângeros continuând şi astăzi; multe alte ţări, printre care Liberia şi Angola, au fost scena unor conflicte intense, pe scară largă. La originea actelor de violenţă stau impunerea graniţelor, înapoierea şi sărăcia; dar, fără îndoială, un rol important îl joacă divizările etnice. Şi, dat fiind că naţiunile depăşesc de multe ori frontierele dintre statele-naţiuni, conflictul dintr-una se extinde repede şi în cealaltă.

Deşi toate statele-naţiuni au diferende cu vecinii lor, în restul lumii majoritatea disputelor teritoriale bazate pe geografie şi pe etnicitate au apărut firesc de-a lungul timpului. În multe cazuri s-au şi rezolvat. Experienţa africană însă este rezultatul unor contradicţii geografice şi etnice relativ recente, implantate în toată regiunea de către cei din afară. Da, ne-am întors la colonialism – fiindcă nu avem cum să scăpăm de el până când africanii nu se vor distanţa de efectele lui. Dacă ţinem cont de dimensiunile ingineriei sociale, 60–70 de ani de independenţă nu sunt mare lucru.

Desigur, nu este de ajutor nici faptul că graniţele europene încă mai sunt baza oricărei soluţii diplomatice privind disputele teritoriale – cum am văzut că se întâmplă în Maroc şi Sahara Occidentală, care sunt obligate şi acum să respecte graniţele trasate de Spania. Neştiind cum să reacţioneze sau de partea cui să se plaseze, comunitatea internaţională nu recunoaşte pretenţiile Marocului şi nici pe cele ale Frontului Polisario asupra Saharei Occidentale; regiunea se află pe lista ONU a Teritoriilor Ne-autoguvernate, ceea ce înseamnă că zona nu a fost decolonizată oficial. Aşadar, din punct de vedere teoretic, Spania încă mai este puterea administrativă în Sahara Occidentală, chiar dacă în practică cea mai mare parte din aceasta este sub control marocan.

Un alt exemplu este disputa dintre Camerun şi Nigeria, care în cele din urmă a ajuns în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie (CIJ) şi reglementată în 2002. Interesant este că nici una dintre ţări nu a invocat revendicările vechilor triburi şi nici dorinţele locuitorilor actuali, ci documente din era colonială, elaborate şi semnate de europeni, la vremea când britanicii stăpâneau Nigeria, iar Camerunul făcea parte din Imperiul German. Aceste documente au stat la baza hotărârii luate de ICJ, care s-a exprimat în favoarea Camerunului, stabilind că „suveranitatea asupra Peninsulei Bakassi aparţine Camerunului, iar graniţa este cea delimitată prin Acordul anglo-german din 11 martie 1913". ICJ a subliniat că disputa privind graniţa

terestră „trebuie raportată la un cadru istoric mai larg, care include împărţirea teritoriilor de către puterile europene în secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX, mandatele Ligii Naţiunilor, tutela ONU şi independenţa celor două state".

Nu toţi nigerienii sunt mulţumiţi de rezoluţia ICJ şi nici de decizia guvernului de a i se supune. Unii vor redeschiderea cazului. Ziarul *Vanguard* din Delta Nigerului face o campanie intensă de ani de zile pentru revocarea rezoluţiei şi reluarea procesului pornind de la dreptul vechilor triburi asupra teritoriului. O opinie recentă se sfârşea cu următoarea declaraţie de intenţie: „Recuperarea Peninsulei Bakassi este o misiune care trebuie îndeplinită!"

Lumea academică nu a ajuns la un consens când vine vorba de măsura în care diferitele dispute şi conflicte se datorează etnicităţii. Unii susţin că politicienii nu fac decât să se folosească de o facţiune sau alta ca să-şi atingă scopurile. Este adevărat că aşa ceva se mai întâmplă, dar asta nu înseamnă că exploatarea diferenţelor este ieşită din comun sau că diferenţele nu au rădăcini adânci.

În unele cazuri, afilierile tribale puternice pot distrage atenţia decidenţilor politici de la interesul naţional, făcându-i să favorizeze tribul de care aparţin. De exemplu, chiar dacă democraţia sud-africană, relativ stabilă, trebuie să fie oarbă din punct de vedere etnic, sistemul politic este conceput pe criterii etnice şi tribale: etnicii zulu sunt legaţi de Partidul Inkatha al Libertăţii, în timp ce etnicii xhosa domină Congresul Naţional African. Constituţia ţării a recunoscut aceste divizări şi a înfiinţat Case Provinciale ale Liderilor Tradiţionali în Limpopo, KwaZulu-Natal, Eastern Cape, Free State, Mpumalanga şi North West. În general, acestea corespund diferitelor „naţiuni" sau triburi africane.

O altă problemă de ordin politic este că tribalismul încurajează favoritismul – sau, mai pe şleau, corupţia. O problemă uriaşă, caracteristică întregului continent şi descrisă de Daniel arap Moi, fost preşedinte al Kenyei, drept „cancerul" Africii, care se manifestă în toate felurile. Numirile politice, tranzacţiile comerciale şi sentinţele judecătoreşti pot fi astfel influenţate, ceea ce înseamnă că nu întotdeauna cea mai potrivită persoană pentru o funcţie este cea care o şi primeşte. Corupţia descurajează căsătoriile din afara unui grup bine definit şi aduce prejudicii unităţii naţionale. Este, de asemenea, nocivă pentru bunăstarea economică a ţării. Fondurile destinate dezvoltării economice, infrastructurii sau cheltuielilor publice sunt deturnate în buzunarele unor indivizi din ce în ce mai bogaţi şi mai puternici. ONU estimează că Africa pierde prin corupţie circa 50 de miliarde de dolari în fiecare an. Desigur, corupţie există în toate ţările lumii, în Africa însă este cea mai răspândită. Tocmai de aceea Uniunea Africană a declarat 2018 anul pentru „Câştigarea luptei împotriva corupţiei".

Pe de altă parte, unele voci susţin că sistemul tribal este astfel conceput încât să asigure o distribuire mai echitabilă a bogăţiei şi a puterii într-o ţară sau alta. Nigeria, de exemplu, după cum am văzut, este marcată de divizări etnice şi religioase clar delimitate. Multe regiuni sunt dominate autoritar de un grup sau altul; astfel, în timp ce sudul ţării este predominant creştin, nordul este majoritar musulman. Sudul are o rată a alfabetizării mai mare, un sistem de asistenţă medicală mai bine pus la punct şi mai mulţi bani. Harta politică a Nigeriei urmează acelaşi tipic. Drept rezultat, există o lege nescrisă a înlăturării oricărei forme de discriminare sau a oricărui dezechilibru de putere pe tot cuprinsul ţării: în primul rând, preşedinţia alternează între un creştin şi un musulman. Acesta este un exemplu de la cel mai înalt nivel, dar în numeroase foruri de conducere deciziile sunt luate în funcţie de efectul pe care îl vor avea asupra triburilor din ţară, cu scopul de a evita nemulţumirile şi demonstraţiile. Dacă partidele politice care reprezintă triburile A, B şi C nu iau în considerare opiniile tribului D, se pot aştepta la reacţii violente în acea parte din ţară. În general, practica nu diferă de modul de operare al altor sisteme politice, dar în Africa se bazează mai mult pe criteriul tribal/etnic decât în alte locuri.

Unele ţări au avut mai mult succes decât altele în limitarea efectelor politice ale acestor divizări. Kwame Nkrumah din Ghana, de exemplu, a scos în afara legii partidele bazate pe afinităţi tribale, iar în Coasta de Fildeş Félix Houphouët-Boigny, preşedinte din 1960 până în 1993, a împărţit puterea astfel încât să aplaneze tensiunile regionale. Botswana este relativ stabilă, în parte fiindcă este unul dintre puţinele state africane cu un înalt grad de omogenitate, un sistem democratic şi o economie funcţională. Tanzania este o altă excepţie, chiar dacă este alcătuită din peste 100 de triburi. Pentru a întări identitatea naţională, primul ei preşedinte, Julius Nyerere, a insistat ca singura limbă naţională să fie swahili. Deja vorbită aproape peste tot, swahili a devenit liantul naţiunii. Dar chiar şi Tanzania manifestă mici fracturi: islamiştii din Zanzibar vor

un referendum care să pună capăt uniunii dintre Tanganyika şi Zanzibar, care a dus la crearea Tanzaniei în 1964.

În ce măsură tribalismul ar putea afecta dezvoltarea unei ţări în care are un cuvânt greu de spus? Un răspuns precis este aproape imposibil de dat fiindcă nu avem un exemplu de ţară fără triburi ca termen de comparaţie. Dar şi aşa putem afirma că nevoia unui echilibru constant între revendicările divergente ale unor grupuri afectează dezvoltarea statului ca entitate unică. Şi, desigur, când degenerează în violenţe, conflictele pot destabiliza o ţară întreagă, îi pot perturba economia, pot alunga din casele lor milioane de persoane şi se pot solda cu milioane de morţi. Costurile lor sunt uriaşe, atât pentru ţară cât şi pentru cetăţeni, influenţând masiv ciclurile teribile ale sărăciei şi inegalităţii care fac ravagii pe întreg continentul.

*

Africa este continentul cel mai sărac din lume. Globalizarea a scăpat de sărăcie sute de milioane de persoane, în acelaşi timp adâncind prăpastia dintre cei bogaţi şi cei ne-bogaţi. Discrepanţa este evidentă mai ales în Africa, unde se află şapte din primele zece ţări cele mai inechitabile din lume. Pe continent pot fi văzute oraşe moderne, care se umplu rapid de zgârie-nori, companii multinaţionale şi o clasă de mijloc din ce în ce mai numeroasă. Dar în toate aceste centre urbane înfloritoare pe lângă bogătaşi trăiesc oameni incredibil de săraci, care supravieţuiesc cu mai puţin de 2 dolari pe zi. Un studiu al Băncii Mondiale din 2016 a constatat că procentul africanilor săraci a scăzut de la 56% în 1990 la 43% în 2012, deşi, în realitate, numărul celor care trăiesc în aceste condiţii mizere a crescut de la 280 de milioane la 330 de milioane, odată cu creşterea numărului de locuitori.

Zimbabwe se numără printre ţările cele mai sărace din Africa, o mare parte din populaţie dorind să caute o viaţă mai bună, mai ales la vecinele ei prospere din sud – Botswana şi Africa de Sud. Numai că ţările mai bogate nu au nevoie de un exod al migranţilor săraci, dintre care mulţi încearcă să treacă graniţele în mod ilegal. Botswana are un gard electric de 483 de kilometri de-a lungul frontierei cu Zimbabwe. Motivul oficial este că vrea să oprească răspândirea febrei aftoase la vite, dar mai greu de justificat este înălţimea gardului doar dacă vitele din Zimbabwe se pricep la săritura în înălţime. Zimbabwe şi populaţia ei nevoiaşă sunt despărţite printr-un gard şi de Africa de Sud. Fiind una dintre cele mai bogate ţări din sudul Africii, aceasta este un adevărat magnet pentru migranţi – unul dintre considerentele pentru care a construit un gard şi la graniţa cu Mozambicul.

În ciuda acestor bariere, mulţi oameni trec în Africa de Sud, numărul mare de imigranţi creând tensiuni ca peste tot în lume. În 2017, conducerea Nigeriei a apelat la guvernul sud-african să înceteze „atacurile xenofobe" în cursul unor violenţe antiimigranţi provocate, conform presei, de comentariile regelui zulu Goodwill Zwelithini kaBhekuzulu cum că străinii ar trebui „să-şi facă bagajele" şi să plece. Ulterior, regele a declarat că fusese citat greşit, dar răul fusese făcut şi mulţi dintre manifestanţi scandau „Regele a spus". Principalele ţinte au fost membri ai comunităţii de 3 milioane de imigranţi din Zimbabwe; pe de altă parte, în Africa de Sud se aflau aproximativ 800 000 de nigerieni, şi ei în pericol de a fi linşaţi. Mulţi nigerieni şi multe case ale nigerienilor au fost atacate, unele firme mici deţinute de nigerieni au fost prădate şi incendiate, s-au înregistrat şi morţi, iar sute de oameni s-au văzut siliţi să se refugieze în tabere înfiinţate de autorităţi. Tulburările au dus şi la demonstraţii anti-sud-africane în Nigeria, unde firme sud-africane au fost atacate, proprietarii lor fiind somaţi să „plece acasă".

Aici observăm un scenariu întâlnit în multe ţări ale lumii: teamă de imigranţi şi furie împotriva lor, acuzaţii cum că imigranţii nu numai că iau slujbele localnicilor, ci şi că duc la creşterea infracţionalităţii prin traficul de droguri, prin crima organizată etc. Infracţionalitatea nu este neapărat legată de imigraţie, dar este sigur legată de sărăcie şi ambele sunt răspândite în Africa. Statisticile arată că Africa se situează pe locul doi, după Americi, ca rată a infracţionalităţii, mai ales la omucideri. Un raport ONU despre rata infracţionalităţii la nivel global pentru anul 2012 arăta că, din cele 437 000 de omucideri din acel an, 36% fuseseră comise în Americi, iar 31% în Africa. Prin comparaţie, doar 5% din omucideri fuseseră comise în Europa. Acelaşi raport sublinia că în unele părţi ale Africii numărul omuciderilor era în creştere.

Sărăcia pare a fi atât o cauză a infracţionalităţii, cât şi o consecinţă a acesteia, săracii fiind prizonierii acestui cerc vicios. Majoritatea celor care trăiesc la limita subzistenţei, în bidonviluri, nu recurg la infracţiuni,

chiar dacă nu au acces la ceea ce persoanele înstărite consideră a fi elementele de bază ale unei vieți confortabile. Chiar și așa, ei suportă consecințele infracționalității – furturi, violențe, arme, bande, trafic de droguri, abuzuri ale legii, exploatare – toate duc la nesiguranță și subdezvoltare, factori care întăresc sărăcia în care s-au născut.

Dar, în timp ce săracii sunt prinși în acest cerc vicios, bogații devin mai bogați și își folosesc bogăția ca să se ferească de greutățile celorlalți, retrăgându-se în dosul unor ziduri: zone rezidențiale închise, un semn clar al discrepanțelor economice și al crasei inegalități caracteristice întregului continent. Acest mod de viață are multe puncte de atracție, cum o demonstrează următoarea reclamă:

> Simplifică-ți viața! Evadează în cea mai nouă suburbie din Lusaka. O zonă rezidențială sigură, exclusivă... MukaMunya este protejată de un gard electric prevăzut cu senzori, o poartă și un sistem de securitate nonstop care permit doar accesul pe bază de invitație... drumul principal este asfaltat, prielnic unei mașini joase, preferata directorilor executivi. Zona beneficiază de o mulțime de locuri de agrement... Clubul situat în mijlocul parcului oferă două terenuri de tenis, unul de squash, o piscină lungă de 25 de metri și un bar bine aprovizionat. În apropiere se află una dintre cele mai titrate școli din Lusaka, o „centură ecvestră" și un drum lejer până în oraș.

Zidurile unei zone rezidențiale închise promit lux, siguranță și exclusivitate. Dacă numele tău nu este pe listă, trebuie să plătești ca să intri. O sumă mare. MukaMunya înseamnă „Locul meu" în soli, una dintre limbile bantu din Zambia, dar majoritatea populației visează doar să stea acolo.

Comunitățile fortificate nu sunt ceva nou. Încă din vremurile când oamenii se ocupau doar cu agricultura, apoi în perioada romană și în Evul Mediu, zidurile din jurul mai multor locuințe au făcut parte dintr-un mod de viață normal. De-abia mai aproape de prezent – odată cu crearea statului-națiune și a unui sistem de securitate internă, inclusiv a poliției – orașele au renunțat la ziduri ori s-au extins dincolo de ele. Acum zidurile au început să se ridice din nou. Dar, dacă în trecut întreaga comunitate se putea retrage în spatele lor ca să se apere de o amenințare, acum doar o minoritate locuiește acolo în permanență.

Tendința de a locui în zone rezidențiale închise a revenit în secolul XX și s-a impus tot mai mult. Acum astfel de comunități sunt construite în toate țările Africii, în frunte cu Zambia, Africa de Sud, Kenya și Nigeria. Africa de Sud a fost cea care a inaugurat-o pe continent. Conform publicației *The Economist*, încă din 2004 numai în Johannesburg erau 300 de cartiere închise și 20 de zone de securitate, iar în 2015, Graça Machel, văduva lui Nelson Mandela, a inaugurat „zona rezidențială verde" Steyn City din Africa de Sud – un teren de patru ori mai mare decât Monaco – în care se află și cea mai scumpă casă din Africa de Sud.

Situația nu este valabilă numai pentru Africa, desigur. În SUA, de exemplu, construirea „orașelor fortificate" se pare că a început în California, în anii 1930, cu enclave închise cum ar fi Rolling Hills Estate. Unii cercetători remarcă o accelerare a construirii comunităților închise în anii 1980 și cred că, pe măsură ce guvernele au redus cheltuielile cu asistența socială și cu spațiile comune, americanii care își puteau permite s-au retras din spațiul public. Un studiu din 1997 estima că la vremea respectivă în SUA existau 20 000 de comunități închise, cu 3 milioane de locuitori.

Tendințe similare apar și în America Latină, de exemplu, care a înregistrat și ea o creștere dramatică a numărului de „comunități-fortărețe" în acest secol. În Lima, Peru, ceea ce se numește acum Zidul Rușinii desparte Las Casuarinas, unul dintre cele mai bogate cartiere ale orașului, de Pamplona Alta, unul dintre cele mai sărace cartiere. Unele comunități au crescut atât de mult încât sunt aproape orașe în interiorul altor orașe: Alphaville din São Paolo, Brazilia, de exemplu, are mai bine de 30 000 de locuitori, schimbând total modul de funcționare și de organizare a centrelor urbane, în timp ce chinezii construiesc zone rezidențiale mult mai întinse.

Acest stil modern de viață nu este numai pentru cei foarte bogați. Creșterea rapidă a clasei de mijloc în multe țări africane a dus la dezvoltarea comunităților închise pentru cei care nu își pot permite luxul unei case ultrasofisticate, dar care pot achiziționa un apartament într-un complex de blocuri turn moderne. Să luăm Nigeria de exemplu: în capitala ei, Lagos, cu ۲۱ milioane de locuitori, trăiesc unii dintre cei mai săraci oameni ai planetei, în mahalale, în bidonviluri care plutesc pe lagunele orașului, sau înghesuiți pe insulele din jur, aproape de vile care au costat multe milioane de dolari. În noile cartiere luxoase nu e ceva ieșit din comun să vezi un apartament cu două camere la prețul de mai bine de un milion de dolari. Cu siguranță nu ai primi rest la un milion dacă ți-ai cumpăra un apartament într-unul dintre noile „orașe", cum ar fi Eko Atlantic, construit doar pe circa 6 kilometri de teren asanat din Oceanul Atlantic, în apropierea capitalei.

Oraşul este înconjurat de astfel de complexe rezidenţiale, dovadă a faptului că această ţară bogată în petrol, cu 186 milioane de locuitori, are o clasă de mijloc în plin avânt şi că modul în care este distribuită bogăţia schimbă aspectul zonelor urbane.

Apariţia în cascadă a acestor proprietăţi este, în parte, o reacţie la creşterea infracţionalităţii, după cum am văzut. Dar, ca o ironie, un studiu din 2014 apărut în *Journal of Housing and the Built Environment* sugera că a te muta într-o fortăreaţă nu face decât să mărească riscul de a fi călcat de hoţi, care consideră că au ce fura de la nişte oameni îndeajuns de înstăriţi cât să îşi poată permite o locuinţă într-o comunitate închisă.

Studiul recunoştea că, în general, astfel de complexe rezidenţiale oferă o protecţie mai mare, dar şi că, prin construirea lor, spaţiile publice rămân goale şi astfel mai expuse infracţiunilor. Oriunde apar, comunităţile închise slăbesc coeziunea socială. Sigur, întotdeauna au existat cartiere ale bogătaşilor, cum au existat şi spaţii sociale în care toată lumea are acces – pieţe publice, pieţe comerciale, parcuri sau zone de agrement. Din păcate, noul model urban sau suburban este exclusivist: poţi ajunge în piaţa oraşului numai dacă treci de cordonul de securitate. Această absenţă a interacţiunii poate diminua implicarea civică, poate crea senzaţia de invulnerabilitate printre cei din interior şi astfel poate duce la o disociere de ordin psihologic, oamenii mai nevoiaşi simţindu-se ca nişte „străini", rămaşi pe dinafară. Îmbogăţirea peste măsură, fără crearea unei prosperităţi relative pentru toţi, nu face decât să divizeze populaţia şi mai mult.

Consecinţele sunt suportate de întreaga comunitate, cu un efect devastator asupra atitudinilor faţă de conducerea locală şi cea naţională. Dacă un număr mare de persoane locuiesc în comunităţi în care plătesc companii private ca să le asigure infrastructura (de exemplu, conductele de apă şi drumurile), protecţia (cu paznici şi pompieri) şi asistenţa medicală, rolul conducerii locale şi naţionale se diminuează. Iar dacă unui guvern nu îi rămâne decât să administreze sectoarele mai mici ale societăţii, coeziunea statului-naţiune scade şi ea. În acest scenariu ar fi greu ca un politician să vină cu lozinca premierului britanic David Cameron din 2016, când vorbea de dificultăţile financiare – „Suntem cu toţii în aceeaşi barcă".

Sau în limbajul ONU din raportul privind habitatul: „impactul comunităţilor închise poate fi observat în fragmentarea socială şi spaţială, reală şi potenţială, a oraşelor, care duce la utilizarea şi disponibilitatea diminuată a spaţiului public şi la polarizarea socio-economică. În acest context, comunităţile închise au un impact contraintuitiv, contribuind la creşterea infracţionalităţii şi a fricii pe măsură ce clasa de mijloc lasă străzile în seama populaţiei sărace, vulnerabile, copiilor şi familiilor străzii, o pradă sigură pentru infractori." Pe de altă parte, unele studii sugerează că în interiorul zonelor rezidenţiale exclusiviste se creează o coeziune socială, a bunei vecinătăţi, care transcende apartenenţa la un trib sau la o etnie anume. Aici conceptul tribal bazat pe etnicitate îşi pierde valabilitatea.

Într-un studiu din ٢٠١٥ despre comunităţile închise din Ghana, când rezidenţii au fost întrebaţi de ce optaseră să locuiască acolo, răspunsul cel mai frecvent a fost „confort sporit", urmat de „siguranţă" şi de „calitatea rezidenţilor". „Apartenenţa la o comunitate" a fost pe locul şase şi o aluzie la impactul comunităţilor închise asupra culturii a ocupat locul opt: „ o zonă-tampon faţă de sistemul familiei extinse". Deşi acest motiv a fost doar al optulea, poate fi considerat o percepţie fascinantă a felului în care această reinterpretare modernă a unui oraş înconjurat de ziduri va contribui treptat la slăbirea legăturilor din interiorul familiilor extinse de pe întreg continentul.

În locurile în care asistenţa socială oferită de stat este precară, şi unde rareori se munceşte pe bază de contract, este normal ca unul sau doi membri ai unei familii care câştigă mai bine să îşi folosească venitul ca să ajute zeci de alţi membri ai familiei lor extinse. A angaja un membru al familiei nu este nepotism, ci o responsabilitate faţă de familie. Aceasta este de mult opinia în Africa, prin urmare ridicarea unei bariere fizice între membrii familiei extinse va avea un efect negativ, dat fiind că majoritatea zonelor rezidenţiale sunt pentru familia restrânsă, nu pentru cea extinsă. Comunităţile închise reprezintă o altă lume, nu doar în sensul fizic al cuvântului. Pentru cei din interior noul „trib", mult mai lax, este clasa socială a vecinilor.

Noile triburi care locuiesc în spatele zidurilor se identifică unele cu altele fiindcă au obiecte de valoare care pot fi furate, nu fiindcă mamele şi taţii lor provin dintr-o regiune anume sau vorbesc o limbă anume. Au stiluri de viaţă asemănătoare, adesea interese asemănătoare, care sunt protejate în mod asemănător. Când ai destui bani, îi poţi plăti pe alţii ca să te protejeze; când nu ai, te asociezi cu alţii şi astfel, în spatele zidurilor, sensul cuvântului „noi" se diluează, uneori reducându-se la „eu".

*

Identitatea etnică încă mai prevalează în majoritatea ţărilor africane. Deşi graniţele statelor-naţiuni sunt reale, în măsura în care există într-un cadru legal şi uneori sunt marcate de o barieră fizică, nu întotdeauna există şi în mintea celor care trăiesc în interiorul sau în jurul lor. Ca în cazul etniei sahraw, al cărei teritoriu tradiţional este împărţit de Zidul Marocan, mulţi simt şi acum atracţia pământurilor ancestrale.

Consensul postcolonial al liderilor africani de a nu schimba graniţele s-a bazat pe teama că orice schimbare ar duce la un conflict etern şi pe speranţa că vor edifica state-naţiuni autentice în care să se reducă deosebirile etnice. Un proces incredibil de greu, nu în ultimul rând fiindcă în Africa naţiunile încă mai traversează graniţele statelor-naţiuni, pe când, de exemplu, în Europa de Vest, există adesea delimitări clare, geografice sau lingvistice, între o naţiune şi alta.

Suntem deja în al doilea deceniu al secolului XXI şi Africa se regăseşte într-un moment în care, privind retrospectiv, ştiam că va ajunge: un moment în care trebuie să echilibreze redescoperirea percepţiei precoloniale a conceptului de naţiune cu realităţile statelor-naţiuni actuale. Este un echilibru fragil, încărcat de pericole, dar ignorarea sau negarea divizărilor existente de-a lungul şi de-a latul acestui vast continent nu le vor face să dispară.

Cândva a fost „Lupta după Africa"; acum este o cursă după un nivel de prosperitate care să îi convingă pe oameni să conviețuiască și să găsească soluţii la problemele care îi despart.

CAPITOLUL 7

O UNIUNE TOT MAI COMPACTĂ?

Europa

Astăzi nici un zid nu poate separa crizele umane sau umanitare dintr-o parte a lumii de crizele de securitate naţională din altă parte. Ceea ce începe cu neputinţa de a respecta demnitatea unei vieţi mult prea des sfârşeşte cu un dezastru pentru naţiuni întregi.

Kofi Annan

Oamenii se adună la Zidul Berlinului în timpul dărâmării lui, noiembrie 1989

ÎNTR-O DIMINEAŢĂ CENUŞIE DIN 1979, M-AM URCAT într-un tren militar din Germania de Vest care trecea prin Germania de Est spre Gara Charlottenburg, în sectorul vest-german al Berlinului, fosta capitală a unei Germanii unite. La vremea aceea, Zidul Berlinului era vechi de 18 ani şi părea să facă parte din viaţa noastră, o construcţie care ne despărţea pentru totdeauna. O altă perspectivă era

greu de anticipat – prezentul era înţepenit în beton şi sârmă ghimpată, o parte a conflictului care ameninţa să fisioneze destui atomi cât să murim cu toţii.

Ca ofiţer activ în RAF******** aveam o legitimaţie de militar care înlocuia paşaportul în această călătorie. La graniţă am oprit într-o gară încadrată de garduri din sârmă ghimpată şi dominată de un turn de pază. Soldaţi sovietici scumpi la vorbă şi încruntaţi au urcat în tren şi ne-au verificat documentele în timp ce poliţia est-germană a transporturilor, cunoscută sub numele de „TraPos", s-a folosit de câini ca să se uite pe sub vagoane. Locomotiva capitalistă şi personalul însoţitor au fost înlocuite de versiuni comuniste de nădejde şi, după circa două ore, am intrat pe coridorul militar care lega Germania de Vest de Berlinul de Vest.

Uşile vagoanelor fuseseră legate cu lanţuri din afară, geamurile erau fixe, iar noi intram într-o lume tristă, sărăcăcioasă, doar pe jumătate luminată, în care realitatea părea mereu cenuşie. În staţii nu aveam voie să ne ridicăm în picioare şi nici să vorbim cu oficiali sau civili est-germani ori sovietici. Coridorul lung de 234 de kilometri era flancat de garduri înalte, din sârmă ghimpată, şi, din loc în loc, de turnuri de pază, cu proiectoare şi soldaţi înarmaţi cu pistoale automate. În spatele gardurilor erau „zonele de risc", cu o vizibilitate perfectă, unde se trăgea fără somaţie în caz că cineva era îndeajuns de curajos – sau de nesăbuit – să încerce să treacă dincolo. După o călătorie de patru ore, cu nenumărate opriri şi zăngănit de fiare, am intrat în Berlin şi ne-am îndreptat spre simbolul celei mai importante divizări ideologice a secolului XX. Un zid fără termen de comparaţie – construit nu ca să îi ţină la respect pe invadatori, ci ca să îi ţină pe oameni captivi.

În tinereţea mea, matematica divizării era simplă: „ei" şi „noi". Era o lume bipolară, relativ uşor de înţeles. „Ei" trăiau dincolo de o „Cortină de Fier", într-o lume ciudată unde, dacă un cetăţean voia să meargă dintr-un oraş într-altul – să spunem din Sankt Petersburg la Moscova –, trebuia să solicite un permis.

Acum pentru majoritatea europenilor libertatea de mişcare este un fapt de la sine înţeles. Dar nu cu mult timp în urmă călătoria pe continent era restricţionată sever. În timpul Războiului Rece, ca să treci graniţele în Europa de Vest îţi trebuia un paşaport, obţinerea lui fiind o chestiune de rutină. Dar, ca să treci dincolo de Cortina de Fier, în Europa de Est, îţi trebuia un paşaport, alte documente şi permise, plus ţi se aducea la cunoştinţă că fiecare mişcare îţi va fi monitorizată. Cortina de Fier şi Zidul Berlinului erau realităţile fizice dure care îţi aminteau că un continent cu o istorie comună, culturi interconectate şi vechi rute comerciale fusese despicat în două de ideologie şi de politica Marilor Puteri.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în timp ce învingătorii capitalişti şi comunişti îşi cântăreau forţele peste această nouă prăpastie, sistemul economic sovietic a început să îşi decepţioneze cetăţenii. Doar privind pe fereastră sau traversând strada, oamenii obişnuiţi din Est puteau vedea cât de repede şi de frumos se reconstruia Germania de Vest. Emisiunile televiziunii vest-germane se prindeau aproape în toată Germania de Est, aducând în casele oamenilor de rând imaginea unei societăţi de consum în plin avânt. Est-germanii chiar glumeau pe seama celor mai estice dintre regiuni, care nu prindeau televiziunea vest-germană, numindu-le „Văile celor care n-au habar". Fiecare zi în care oamenii vedeau progresul celor din vest era o lovitură adusă ideii că sistemul sovietic era superior. În ١٩٥٨, Partidul Unităţii Socialiste din Germania se lăudase că, în următorii doi ani, sarcina lui principală era să depăşească Germania de Vest la puterea de cumpărare a bunurilor de larg consum. Deşi acest lucru nu s-a întâmplat, Uniunea Sovietică a reuşit să se plaseze în fruntea cursei de cucerire a spaţiului cosmic; o parodie est-germană, foarte populară, a unei lozinci comuniste din acea vreme suna astfel: „Ohne Butter, Ohne Sahne, auf dem Mond die rote Fahne" („N-avem unt, n-avem smântână, dar steagul roşu flutură pe Lună").

Înainte de construirea zidului, atât de mulţi est-berlinezi preferaseră să migreze în sectoarele de vest, fie doar să muncească acolo, fie permanent, încât economia est-germană se afla în mare dificultate. Aproximativ 2 milioane părăsiseră Germania de Est în deceniul precedent şi exodul

continua. Între ianuarie 1960 şi sfârşitul lui iulie 1961, alte 330 000 de persoane s-au mutat în vest. Germania de Est îşi pierdea forţa de muncă şi credibilitatea.

Pe 13 august, la miezul nopţii, cu aprobarea Moscovei, armata est-germană a început să împartă în jumătate una dintre marile capitale ale lumii. Autorităţile de pe o parte a zidului l-au numit *Antifaschiestischer Schutzwall* (bastion antifascist), cele de pe cealaltă parte l-au numit „zidul ruşinii". În primii ani bariera a constat, în unele porţiuni, din plăci din beton, iar în rest din străzi blocate, ferestre zidite şi gard din sârmă ghimpată. În decurs de un deceniu s-a construit un zid solid, prevăzut din loc în loc cu turnuri de pază, buncăre, garduri electrificate, câini, zone de risc în care se trăgea fără somaţie şi sute de soldaţi înarmaţi.

În partea de est oamenii nu aveau voie să se apropie de el, dar în vest puteai chiar să atingi această construcţie care friza nebunia, dovadă palpabilă a împărţirii germanilor şi, în general, a europenilor. Pe partea vest-germană umorul negru al Războiului Rece putea fi scris pe perete. Îmi amintesc două exemple de graffiti, ambele în engleză: „Sări zidul şi intră în Partid" şi „Atenţiune! Teren de antrenament pentru săritura în Germania de Est". Chiar dacă, în realitate, nimeni nu putea sări zidul, zeci de mii de est-germani au încercat să găsească alte modalităţi de a trece din est în vest, cel puţin 140 pierzându-şi viaţa – unii cercetători consideră că numărul lor a fost mult mai mare. Tunelurile păreau a fi cea mai evidentă soluţie, deşi au fost şi altele, memorabile şi însoţite de succes.

La doar patru luni după înălţarea zidului, mecanicul de locomotivă Harry Deterling, în vârstă de 28 de ani, a îndreptat trenul de călători pe care îl conducea spre zid, cu toată viteza, şi a trecut prin fortificaţii. Deloc o coincidenţă, şase dintre membrii familiei lui se numărau printre călători. Doi ani mai târziu, Horst Klein, acrobat de meserie, a observat un cablu din oţel nefolosit, întins peste zid. La o înălţime de 18 metri, pe deasupra patrulelor, a trecut, centimetru cu centimetru, doar prin forţa braţelor, în Berlinul de Vest. Poate că evadarea cea mai îndrăzneaţă şi mai spectaculoasă a avut loc în 1979. Folosindu-şi cunoştinţele de mecanică, Hans Strelczyk şi Gunter Wetzel au construit un balon cu aer cald, rudimentar, propulsat de cilindri cu propan. Soţiile lor au cusut balonul din prelate şi cearşafuri. După ce au testat direcţia vântului, cele două cupluri şi-au luat şi copiii cu ele (patru) şi s-au înălţat până la 2 500 de metri, de unde au plutit mai mulţi kilometri spre vest şi libertate.

Judecând după raţiunea lui de a fi, zidul a fost, totuşi, un succes. Nu se ştie exact câte persoane au reuşit să îl treacă, dar se estimează că au fost numai 5 000: astfel exodul în masă a fost oprit. Economia est-germană a început să se stabilizeze după ce forţa de muncă a fost oprită în loc şi, la mijlocul anilor 1960, statul îşi controla deja comerţul şi valuta şi putea funcţiona în ton cu restul statelor vasale imperiului sovietic.

Oricum, est-germanii nu avuseseră de ales şi cei mai mulţi ştiau asta. Erau prinşi ca într-o capcană în spatele zidului care, şi fizic şi mental, a ţinut captive mai multe generaţii. La scurt timp după ridicarea lui, psihologii şi psihiatrii au început să folosească termenul de „boală a zidului" (*Mauerkrankheit*). Bariera, teoretizau ei, crease un sindrom potrivit căruia unele persoane se considerau ţinute sub cheie, consecinţele fiind tulburări de natură psihologică şi comportamentală precum schizofrenia, alcoolismul, depresia şi chiar sinuciderea. Psihanalistul elveţian Carl Jung a mers chiar mai departe, susţinând că, din cauza Cortinei de Fier, Europa, în general, era „disociată ca un nevrotic". Desigur, populaţia oricum suferea, mai mult sau mai puţin, de o boală mentală, şi este greu de crezut că zidul nu avusese partea lui de vină.

Pentru cei de aici, din Vest, Estul a fost „acolo" – după Cortina de Fier. Mai multe generaţii de gânditori şi de intelectuali au fost convinse că sistemul est-german era superior celui din Vest, atât din punct de vedere economic, cât şi moral. Când, în 1989, ceea ce era prea evident le-a apărut în toată hidoşenia, a fost şi încă mai este greu pentru unii să admită că ceea ce au crezut o viaţă întreagă s-a bazat pe ruinele unui sistem uriaş de încarcerare. Cât despre noi, ceilalţi, nu am făcut excursii cu trenul, în timpul vacanţelor de vară, la Budapesta, Dresda şi Varşovia, şi nici în weekend nu am dat fuga la Praga sau Tallinn. Majoritatea eram trecuţi de 30 de ani înainte să întâlnim pe cineva de „acolo" fiindcă era greu să ajungem acolo – şi aproape imposibil pentru ei să ajungă „aici". Mulţi

oameni din spatele Cortinei de Fier trăiau într-un sistem în care aveau nevoie de un permis special ca să meargă dintr-un oraş într-altul în chiar propria ţară, darămite să treacă o graniţă internaţională spre Vest. Timp de 28 de ani aşa a fost. Apoi, brusc, nu a mai fost aşa.

În 1985, Mihail Gorbaciov a devenit secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Treptat, Gorbaciov a început să desfacă lanţurile din jurul vieţilor oamenilor. Cuvântul *perestroika* s-a auzit tot mai des, însemnând „restructurare", dar şi „ascultare". Odată cu el a venit şi ideea de *glasnost* sau deschidere. Societatea şi politica s-au deschis într-o mie şi una de feluri, iar oamenii au început să se audă ce spun. Spre sfârşitul primăverii anului 1989, ideea se răspândise atât de departe încât Ungaria, în spatele Cortinei de Fier, a început să scoată o parte din gardul de la graniţa cu Austria. În vara aceluiaşi an, mii de est-germani s-au hotărât să îşi petreacă vacanţa în Ungaria.

În august sute de familii est-germane şi-au ridicat corturi în faţa consulatului vest-german din Budapesta, şi alte sute s-au refugiat în Biserica Sfintei Familii, toate sub ochii vigilenţi ai ofiţerilor din Serviciul Secret al Germaniei de Est – Stasi. La un moment dat, s-a auzit că la graniţa cu Austria se va organiza un „picnic paneuropean" şi lumea a pornit într-acolo. Pe 19 august, spre seară, câteva sute de oameni s-au adunat lângă o poartă din lemn, zeci de oameni s-au opintit în ea şi apoi sute au năvălit prin spărtură, unii strigând de bucurie sau râzând, alţii pur şi simplu continuând să alerge, nevenindu-le să creadă că trecuseră graniţa. Trei săptămâni mai târziu Ungaria şi-a deschis toată graniţa şi 60 000 de persoane au trecut dincolo. Cancelarul vest-german Helmut Kohl a declarat ulterior: „În Ungaria s-a scos prima bucată din Zidul Berlinului".

Europa în timpul Războiului Rece (1947–1989), împărţită de Cortina de Fier.

În toamnă au avut loc mari demonstraţii antiguvernamentale în Germania de Est. În octombrie, Erich Höneker, liderul atât de detestat, a demisionat şi a fost înlocuit de Egon Krenz, detestat şi el aproape în aceeaşi măsură. Fără instrucţiunile stăpânilor sovietici, biroul politic a cedat presiunii, permiţând est-germanilor să solicite vize de călătorie în Germania de Vest. Un proces care ar fi putut fi controlat, autorităţile comuniste ar fi putut câştiga timp ca să rămână la conducere dacă nu ar fi intervenit ceva, unul dintre acele mici detalii care pot schimba istoria. Oficialul care trebuia să anunţe decizia privind acordarea vizelor pe 9 noiembrie era ministrul propagandei, Günter Schabowski. Acesta tocmai se întorsese din concediu, nu participase la şedinţa în care fusese luată hotărârea şi nu ştia care urma să fie procedura, care includea şi informarea, a doua zi, a comandanţilor unităţilor de grăniceri pentru ca aceştia să ştie ordinele. Întrebat: „Când se pune în aplicare noul regulament?",

ministrul a şovăit şi apoi a răspuns: „Din câte ştiu eu imediat, numaidecât". La zid erau adunaţi deja mii de est-berlinezi; în doar câteva ore s-au adunat zeci de mii, de ambele părţi.

La început, grănicerii est-germani nu au lăsat pe nimeni să treacă, apoi, pe fondul confuziei generale, au ştampilat câteva paşapoarte pentru ca, în final, să se dea la o parte şi să lase mulţimile să pătrundă. Scenele care, cu doar un an în urmă, erau de neimaginat au fost impresionante. Vest-germani şi est-germani se îmbrăţişau, sticlele de şampanie erau destupate, iar „demolatorii", est-germani şi vest-germani de rând, urcau pe zid cu dălţi, ciocane şi topoare ca să dea jos marea barieră. Cuvântul de ordine în noaptea aceea a fost *wahnsinnig* – nebunie curată.

A fost o zi înălţătoare, emoţionantă, pentru toţi europenii. Eram în Paris la vremea aceea şi, după vreo 36 de ore, am văzut un Trabant est-berlinez rablagit, cu patru tineri est-berlinezi înăuntru, trecând pâr-pâr pe Champ-Élysées. Odată cu deschiderea graniţei hotărâseră că primul lucru pe care voiau să îl vadă era Oraşul Luminilor şi merseseră aproape nonstop până acolo. De-a lungul impresionantului bulevard parizienii se opreau ca să îşi aplaude vecinii germani şi naşterea unei noi ere.

Cele două Germanii s-au unit politic în 1990, după 55 de ani. În 1989, se spune că Willy Brandt, fostul cancelar al Germaniei de Vest, ar fi declarat: „Acum ceea ce merge împreună va creşte împreună". Unii au crezut că se referă la Germania când, de fapt, Brandt avea în vedere Europa.

Aşadar, o Germanie unită? O Europă unită? Până la un punct. Mai rămânea bariera pe care dălţile şi ciocanele nu o puteau distruge – „zidul din minte". Zidul nu numai că împiedicase oamenii să călătorească, ci crease şi prăpăstii adânci – economice, politice şi sociale – care aveau să se dovedească mult mai greu de trecut decât bariera fizică. Aşadar, după lacrimile de bucurie şi declaraţiile de frăţie, au apărut problemele spinoase ale reunificării. Aceasta nu era o fuziune între egali. În 1990, Germania de Est avea o populaţie de 16,1 milioane, iar Germania de Vest 63,7 milioane, economia Vestului eclipsând-o pe cea a Estului. Sistemul vestic, democratic, capitalist, a trecut la distrugerea maşinii comuniste înarmat cu mandatul dat de alegerile comune, în urma cărora fostul Partid Comunist din Germania de Est fusese, pur şi simplu, zdrobit.

Toate ţările mari au diferenţe culturale regionale, dar aici era vorba de o ţară mare în care vesticii şi esticii nu avuseseră contacte şi trăiseră în sisteme diferite. De exemplu, în Germania de Vest credinţa în Dumnezeu şi mersul la biserică erau în declin, în timp ce, pentru Germania de Est, acestea aparţineau trecutului. Chiar dacă est-germanii respinseseră comunismul, nu însemna că erau pregătiţi pentru aspectele mai dure şi mai egoiste ale capitalismului. Pe de altă parte, chiar dacă mulţi vest-germani salutaseră unificarea, foarte curând au început să bombăne împotriva costurilor financiare ale absorbţiei unei economii falite şi a unei populaţii care trebuia „re-educată" pentru a şti cum să trăiască într-o lume modernă.

Până la urmă s-a ajuns la o versiune germană a dihotomiei „noi şi ei" – *ossi* (esticii) şi *wessi* (vesticii). Sondaje de opinie din 2004 au constatat că unul din opt est-germani tânjea după zilele de dinainte de căderea zidului, iar în 1999 mulţi est-germani încă mai pomeneau de umilinţa suferită în momentul în care îşi pierdeau locurile de muncă, de programele obligatorii de reconversie şi de dificultatea cu care se adaptau la noul sistem şi la cultura de consum. Chiar şi în 2015 un studiu întreprins de Institutul Populaţiei şi Dezvoltării din Berlin conchidea că cel puţin o jumătate dintre toţi germanii încă mai resimţeau diferenţa atât din punct de vedere economic, cât şi cultural. Zonele estice încă mai sunt numite „noile State Federale", ceea ce ne spune că, pentru unii, Estul s-a unit cu Vestul, şi nu două entităţi care au atât de multe lucruri în comun.

În pofida unor investiţii de mai bine de ٢ miliarde de dolari, regiunile estice rămân mai sărace decât Vestul, iar la sfârşitul anului ٢٠١٧ rata şomajului era de ١٢٪, dublă faţă de cea din Vest. Aceasta nu este povestea unui experiment eşuat: regiunea a devenit mult mai bogată şi mai eficientă decât în trecut – Dresa, Leipzig şi alte oraşe prosperă, nivelul de viaţă a crescut – dar, după mai bine de un sfert de secol de la reunificare, diferenţele se păstrează. Din primele 20 cele mai prospere oraşe ale Germaniei, Jena este singurul din Est. Şi asta nu pentru că în Est salariile sunt mai mici, ci pentru că

în sistemul comunist oamenii aveau puţine proprietăţi. La reunificare economiile lor au fost convertite la rata de două mărci est-germane pentru una vest-germană.

În 2010, un grup de sociologi de la Universitatea Bielefeld a constatat că, în ciuda faptului că reprezintă aproximativ 20% din populaţie, mai puţin de 5% din aşa-zisa „elită" din politică, afaceri şi mass media proveneau din Germania de Est, chiar dacă nivelul educaţiei este mai înalt acolo, mai ales la matematică şi ştiinţele naturii – datorită, în primul rând, investiţiilor importante în şcoli după reunificare. Diferenţa dintre nivelurile de educaţie a făcut ca tinerii cei mai înzestraţi din regiunile estice să plece în Vest, atraşi de locurile de muncă mai bine plătite. Dat fiind că fetele obţin rezultate mult mai bune la învăţătură decât băieţii, raportul dintre numărul de fete şi de băieţi a scăzut în Est, la care se adaugă şi o scădere a natalităţii. Relaţii pe termen lung şi căsătorii între persoane din Est şi din Vest erau cândva ceva neobişnuit, acum însă se întâmplă din ce în ce mai des. Dar în cele mai multe cazuri e vorba de bărbaţi din Vest şi femei din Est; faptul că nu a devenit o regulă este demonstrat de porecla pentru un cuplu *ossie/wessi – wossi*. Această situaţie a contribuit la scăderea numărului de locuitori din estul Germaniei, deşi acum ritmul este mai lent. Unele rapoarte constată chiar oprirea declinului, în parte datorită prosperităţii unor oraşe precum Dresda şi Leipzig („oraşul cel cool al Germaniei"), succes pus şi pe seama exodului tinerilor din zonele rurale.

Există şi diferenţe culturale regionale: atât alimentele, cât şi bunurile de larg consum au jucat un rol important în modelarea identităţii germane de după unificare. Acum 25 de ani est-germanii umpleau magazinele care vindeau blugi Levi, video-recordere şi ciocolată de calitate. Consumul „noilor" produse demonstra dominaţia Vestului în noua relaţie. Foarte puţine produse est-germane ajungeau în supermarketurile din Vest, iar „Trabbie"-ul, automobilul care de-abia îşi trăgea sufletul, a devenit ţinta umorului pan-european. Glumele pe seama Trabantului au dispărut (ca şi multe dintre fabricile şi uzinele producătoare de bunuri est-germane), diferenţele regionale şi culturale au devenit mai puţin politice, dar, chiar şi în ٢٠١٠, una dintre ştirile principale a avut-o drept protagonistă pe cancelarul Merkel, o *ossie*, care, întrebată despre mâncarea ei preferată, a ales o supă de carne şi murături est-germană, de origine rusească, numită solianka. Cu timpul, mâncăruri specifice unui loc sau altul, cum ar fi solianka şi castravetele Spreewald, vor ajunge doar un element al identităţii culinare regionale, pierzându-şi izul politic. Drum de întoarcere nu există, pe măsură ce *Ostalgie* (un cuvânt format din nostalgie şi est) se estompează.

Discrepanţele din Germania modernă nu sunt nici pe departe atât de evidente pe cât au fost în timpul Războiului Rece, unele datorându-se factorilor care premerg fracturii dintre comunism/capitalism. Contururile zidului şi ale Cortinei de Fier încă se mai văd – şi se mai simt. Resturi din zid se văd de-a lungul Bernauer Strasse, la Niederkirchnerstrasse, lângă Bundestag, parlamentul din Berlin, şi la Muzeul Zidului, situat pe locul fostului punct de control Charlie. În târgurile de vechituri încă mai poţi cumpăra o bucată de beton „scos cu dalta din zid în acea noapte faimoasă din 1989", deşi şansele de a te alege cu un fragment autentic sunt reduse, dat fiind că, după câte bucăţi s-au vândut în aceşti ani, zidul ar fi trebuit să fie una dintre cele mai mari construcţii din lume. Oricum, poţi duce acasă un mic simbol cenuşiu al istoriei, al suferinţei umane, al divizării politice supreme a secolului XX – o Europă scindată într-un fel aproape inimaginabil pentru mulţi dintre tinerii de azi.

*

După căderea Zidului Berlinului ar fi trebuit să urmeze doar bucurie şi dragoste şi, la momentul acela, chiar ne-am simţit uniţi. Senzaţia însă dispare pe zi ce trece.

Lucrurile s-au mişcat rapid. Când est-germanii au scăpat de comunism şi s-au unit cu cei din Vest, consensul politic a fost ca viitorul să aparţină unei Europe unite, fără graniţe, cu o singură monedă, în care statul-naţiune să dispară treptat. Această federaţie UE urma să interacţioneze cu alte blocuri

importante dintr-o lume globalizată, dominată de acorduri comerciale uriaşe. Oamenii, mărfurile şi banii urmau să circule liber între statele membre.

Întemeietorii UE au ajutat la reconstruirea unei Europe ruinate şi divizate după cel de-al Doilea Război Mondial, pornind de la crearea unei prosperităţi a statelor-naţiuni într-o zonă comercială comună; de aici şi numele iniţial – Comunitatea Economică Europeană. Urmaşii lor au preluat ideea fuzionării statelor europene într-o singură naţiune unificată, legate prin aceeaşi ideologie. Este o aspiraţie nobilă, bazată pe dorinţa de a pune capăt celor 2 000 de ani în care triburile europene s-au războit între ele. În anii 1990, Iugoslavia a descoperit prea târziu că nu reuşise să stingă flăcările naţionalismului balcanic sub pătura socialismului slav şi a văzut cum arde din temelii întregul edificiu; cei care voiau un suprastat european au văzut în Iugoslavia un argument în favoarea punerii proiectului UE în practică. Din păcate, mai multe mici detalii şi câţiva factori la nivel macro, cu impact deosebit, au scos în evidenţă hibele din sistem.

Din momentul în care comunitatea statelor-naţiuni a început să se transforme într-o uniune a statelor membre, în anii 1980, tot mai multe prerogative au fost transferate la Bruxelles, ducând la o diluare a suveranităţii pe care nu toate statele au agreat-o. De-a lungul anilor, unele ţări au cerut mai multă independenţă şi dreptul de a lua decizii legate de buget, legi, regulamente comerciale etc., în interesul propriilor populaţii. Aceste ţări nu acceptă dictatura unei puteri centralizate cu sediul în Bruxelles. Pe de altă parte, respectarea directivelor UE a provocat probleme economice serioase în unele ţări. Legea Pieţei Unice din Europa (1986) a stabilit crearea unei singure pieţe; a urmat crearea monedei unice, euro, în 1999. Dar cele două măsuri nu au fost însoţite de elaborarea unei singure politici fiscale sau financiare şi nici de o flexibilizare a sistemului euro care să poată absorbi şocurile financiare regionale. În vremuri prospere, oamenii erau mai puţin înclinaţi să pună la îndoială valabilitatea acestui sistem interdependent. Acum euro se luptă să îşi păstreze poziţia pe pieţele lumii şi poate avea fluctuaţii alarmante, o realitate deloc atrăgătoare pentru statele care doresc să adere la UE; în acest context sunt şi învingători şi perdanţi din punct de vedere financiar. Grecia, de exemplu, are o rată insuportabilă a şomajului în rândul tinerilor, în parte din cauza politicilor economice impuse de Berlin şi Bruxelles.

UE se confruntă şi cu provocarea creată de unirea Europei de Est cu cea de Vest, după extinderea din 2004, prin aderarea mai multor state estice. Libera circulaţie este unul dintre idealurile UE, prin care europenii au dreptul de a locui, a munci şi a călători în toate ţările membre. Introducerea ei a avut drept scop dezvoltarea economică a întregii Europe şi încurajarea integrării populaţiilor europene. Este un ideal îmbrăţişat de mulţi – să călătoreşti pe tot continentul, fapt imposibil cu doar câteva decenii în urmă, mai ales în locurile ascunse după Cortina de Fier. În unele privinţe, libera circulaţie a redus ostilitatea faţă de „ceilalţi", atât de comună în cursul Războiului Rece. Dar, la fel cum în Germania Zidul Berlinului este încă prezent în conştiinţa oamenilor, există în continuare multe diferenţe între Vest şi Est. State precum Ungaria, Polonia şi Bulgaria au fost supuse aceloraşi restricţii de călătorie şi lipsuri economice ca şi Germania de Est, iar economiile lor au fost date peste cap de prăbuşirea Uniunii Sovietice. În ciuda progresului înregistrat, ţările cele mai sărace sunt cele care au făcut parte din blocul estic.

Când ţările din Est au fost încorporate în UE, PIB-ul pe cap de locuitor în ţări precum Marea Britanie şi Franţa era aproape de şase ori mai mare decât în Polonia. Chiar şi aşa, mulţi dintre politicienii din ţările vest-europene au subestimat numărul celor care vor căuta de lucru în Vest şi nu au fost deloc pregătiţi când s-au trezit cu câteva milioane. Este adevărat că, din punct de vedere economic, migranţii sunt necesari, de multe ori aceştia acceptând locuri de muncă pe care localnicii le resping. Dar logica dură a economiei nu reuşeşte întotdeauna să convingă un instalator, un constructor sau un taximetrist britanic, olandez sau francez în privinţa avantajelor aduse de forţa de muncă din afară atunci când văd că nou-veniţii vor aceleaşi locuri de muncă, aceleaşi case şi aceeaşi asistenţă medicală ca şi ei. Când atât de mulţi migranţi economici au început să vină din ţările sărace ale Europei în ţările bogate, vesticii au început să protesteze împotriva afluenţei de migranţi din Europa

de Est şi să pună sub semnul întrebării avantajele liberei circulaţii. Reacţia cea mai vehementă a venit din partea britanicilor, odată cu apariţia UKIP********, culminând cu votul Brexit.

La această stare de nemulţumire crescândă s-au adăugat criza financiară din 2008 şi reducerile din bugetul de cheltuieli sociale şi investiţii din întreaga Uniune. În timp ce băncile dădeau faliment, contribuabilii din fiecare stat-naţiune trebuia să tragă ponoasele. Creşterea ratei şomajului şi a migraţiei într-o regiune a graniţelor deschise nu au făcut decât să scoată în evidenţă slăbiciunile sistemului. Scandinavii s-au întrunit ca să discute posibilitatea unei Uniuni Nordice în eventualitatea dezmembrării UE. Grupul de la Vişegrad (Slovacia, Republica Cehă, Polonia şi Ungaria) se prezintă ca un front tot mai unit în faţa Bruxellesului. „Efortul" unei „singure Europe" este contestat de Brexit, de mişcări separatiste din Scoţia, Italia şi Spania şi de ascensiunea partidelor eurosceptice din aproape fiecare ţară. Sfârşitul anului 2017 a adus problema în prim-plan odată cu criza din Catalonia, subliniind tensiunile existente atunci când într-un stat coexistă mai multe naţiuni.

Extinderea Uniunii Europene după înfiinţarea ei

„O singură Europă" are încă destui susţinători. Cel mai important este preşedinte Franţei, Macron, care a prezentat mai multe planuri privind creşterea suveranităţii în interiorul UE şi, un element crucial, propune un singur ministru de finanţe pentru toate ţările. Domnul Macron pare să creadă că postul de „lider al lumii libere" este disponibil şi se arată dispus să îl ocupe, mai ales după rezultatele slabe ale cancelarului Merkel în alegerile din 2017. Pentru alţii însă, visul lui european este un coşmar. Foarte probabil doar un grup restrâns de ţări îi va accepta ideile şi chiar Germania se manifestă cu prudenţă, îngrijorată că va trebui să rezolve orice problemă economică apărută pe parcurs.

Optimiştii vor susţine fără reţineri proiectul european, naţionaliştii înfocaţi îl vor combate din toată puterile, iar agnosticii îl vor sprijini numai dacă le va fi de folos – în timp ce mari părţi din electoratul european consideră că nu mai este fiabil. Fără prosperitate economică, singura capabilă să îi ţină împreună, şi cu un sprijin tot mai anemic pentru un sistem care dă rateuri, valurile de naţionalism nu vor mai putea fi stăvilite sau ignorate.

UE nu a reuşit niciodată să înlocuiască statul-naţiune în inimile celor mai mulţi dintre europeni. S-ar putea argumenta că întemeietorii săi au acţionat prea repede sau au fost prea aroganţi, crezând că înfiinţarea unei Europe Unite va avea drept rezultat o populaţie care să se identifice mai întâi cu Europa şi apoi cu statul-naţiune. În 1861, Massimo d'Azeglio, unul dintre artizanii Italiei unificate,

spunea: „Italia am făcut-o; acum trebuie să facem italieni". Chiar şi acel fapt s-a dovedit o provocare, în unele privinţe, procesul de omogenizare continuând şi acum; cazul a fost valabil chiar şi acolo unde regiunile aveau aceeaşi religie, istorie şi, într-o anumită măsură, geografie. A crea mai întâi UE şi Zona Euro şi apoi europeni este un proiect infinit mai dificil, în care interesele, nevoile şi priorităţile foarte diferite ale Finlandei şi Ungariei trebuie să se armonizeze cu cele ale Greciei şi Portugaliei.

Multor teoreticieni le place să susţină că naţionalismul este un „construct fals" fiindcă se bazează pe „comunităţi imaginate", dar nu este nimic fals în ceea ce simt oamenii faţă de identitatea naţională, iar „imaginat" nu înseamnă inexistent. Palestinienii, de exemplu, prin limbă, religie şi cultură, au dezvoltat un simţ puternic al identităţii care îi face să creadă că alcătuiesc o naţiune şi, în consecinţă, merită un stat. Deşi puţini teoreticieni pun la îndoială acest argument, din punct de vedere intelectual continuă să creadă că naţionalismul este depăşit, primitiv chiar. Aici s-ar putea să aibă dreptate, dar să ignori realitatea naţionalismului, care se manifestă peste tot în lume, este o prostie. Unii teoreticieni, intelectuali şi părţi din mass media, oameni de afaceri şi politicieni se consideră liberi de naţionalism. În 2016, preşedintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, declara despre graniţele naţionale că sunt „cea mai rea invenţie posibilă". Juncker s-ar putea să aibă dreptate, dar, cu o exprimare atât de neinspirată, este greu să îi câştigi pe naţionalişti de partea unui suprastat european.

Noua elită, din care domnul Juncker este un exemplu elocvent, nu pare să înţeleagă naţionalismul în toată complexitatea lui şi se grăbeşte să îl expedieze. După cum scria istoricul Tony Judt în 1996, în pofida unei atitudini rezervate faţă de posibilitatea unei omogenizări a europenilor: „Trebuie să recunoaştem realitatea naţiunilor şi statelor şi să fim conştienţi de un mare risc: când sunt neglijate, acestea pot deveni o resursă electorală de naţionalişti virulenţi".

Aşa s-a şi întâmplat. Pe măsură ce naţiunile au fost supuse unor schimbări rapide provocate de migraţie, atitudinea faţă de imigranţi s-a radicalizat, iar sprijinul acordat partidelor naţionaliste virulente s-a consolidat. Presiunea acestei provocări, plus faptul că UE deja se chinuia să îşi unifice membrii, care încă nu se dezmeticiseră după criza financiară, au lărgit fisurile apărute în edificiul UE, de la Marea Baltică la Marea Mediterană, iar acum ameninţă visul european. Garduri, ziduri şi noi sciziuni fac parte din viaţa Europei.

Criza migranţilor s-a acutizat constant începând din 2011, atingând un vârf în 2015. La început majoritatea liderilor europeni s-au arătat ospitalieri, dar, în faţa valurilor tot mai mari de refugiaţi, şi-au dat seama că UE nu este pregătită să le facă faţă – numai în 2015 numărul lor a depăşit un milion; totodată, din ce în ce mai mulţi dintre locuitori s-au declarat împotriva primirii atâtor imigranţi. Concomitent cu schimbarea atitudinii, unele ţări din UE au început să îşi fortifice graniţele pentru un control mai strict al fluxului de imigranţi.

Fără legătură cu criza migranţilor, o Rusie resurgentă contribuie şi ea la transformarea Europei într-un Continent al Barierelor. După anexarea Crimeii de către Rusia, Ucraina a început să construiască fortificaţii de-a lungul graniţei de est. În 2015, Estonia şi Letonia au început să construiască garduri de-a lungul frontierelor cu Rusia, iar în 2017, Lituania, care introdusese deja serviciul militar obligatoriu ca răspuns la manevrele Rusiei, le-a urmat exemplul. Toate trei ştiu cât de greu le-ar fi celorlalţi membri NATO să le apere. Gardul nu ar fi o barieră fizică inexpugnabilă în faţa unei invazii ruseşti, un tanc ar trece prin el fără probleme, dar delimitarea teritoriului este ca un avertisment psihologic pentru Moscova. Anunţă că „suntem pregătite să ne apărăm" şi nu le mai dă trupelor ruseşti prea multe ocazii să se „rătăcească" într-unul din statele baltice.

Toată părţile sunt îngrijorate în privinţa Coridorului Suwalki, sau Trecătoarea Suwalki. Coridorul, situat pe teritoriul Poloniei, este lat de 103 kilometri şi leagă enclava rusă Kaliningrad de aliatul Moscovei – Belarus. Armata rusă are permisiunea de a tranzita Lituania, acolo unde se învecinează cu Coridorul, pentru a-şi aproviziona bazele formidabile din Kaliningrad. În eventualitatea începerii ostilităţilor, ruşii ar putea închide uşor trecătoarea, izolând astfel total statele baltice de restul aliaţilor NATO. Situaţia este complicată de faptul că trecătoarea a făcut parte din Lituania, de unde şi tensiunile încă existente dintre Polonia şi Lituania. Dar ameninţarea cea mare vine din partea Rusiei,

fapt care explică de ce zona devine una dintre cele mai periculoase şi, în consecinţă, fortificate din Europa.

Criza migraţiei rămâne însă motivul principal pentru care Europa are acum aproximativ acelaşi număr de kilometri de bariere fizice de-a lungul graniţelor naţionale ca pe vremea Războiului Rece. Reconstruirea lor a început chiar cu frontierele UE. Existau deja garduri şi ziduri în câteva locuri, de exemplu, cele care înconjurau enclavele marocane Melilla şi Ceuta din Spania – o mică parte din Africa despre care Spania susţine că este Spania. În Melilla, cum se întâmplă cu atâtea alte bariere, gardul dublu, înalt de peste 6 metri, s-a dovedit vulnerabil. La începutul anului 2018, cel puţin 200 de migranţi africani l-au sărit, unii atât de disperaţi încât i-au atacat pe poliţiştii care încercau să-i oprească. Ulterior majoritatea au fost prinşi şi duşi la un centru de detenţie pentru migranţi, dar, în ultimii ani, alte mii au reuşit să pătrundă în Spania pe acolo.

Una dintre primele bariere înălţate în 2011 a fost un gard din spirale de sârmă ghimpată de-a lungul graniţei dintre Grecia şi Turcia menit să împiedice accesul migranţilor şi al refugiaţilor din Orientul Mijlociu şi Africa. În 2015, Bulgaria a făcut la fel.

Şi totuşi, barierele construite în aceste puncte de intrare nu stăvilesc noile valuri de migranţi. Rutele alese de ei se schimbă mereu – mulţi aleg ruta maritimă, mai periculoasă, din Turcia spre Grecia, de exemplu – şi, cu toate că, în urma unui acord din 2016 între UE şi Turcia, aceasta din urmă acceptă să reprimească un mare număr de migranţi, mulţi reuşesc să ajungă în UE. Ca reacţie, de-a lungul graniţelor dintre ţările UE au început să apară puncte de control şi bariere.

Ungaria a fost printre primele; la 26 de ani după căderea barierelor ridicate de Războiul Rece, altele noi au început să se ridice. Ungaria a început să construiască un gard mai întâi de-a lungul graniţei cu Serbia, apoi unul de-a lungul graniţei cu Croaţia, sfârşind cu circa 483 de kilometri de gard din sârmă ghimpată. În vara anului 2015, câteva mii de imigranţi treceau zilnic în Ungaria; până în 2017 numărul lor a ajuns aproape de zero. Guvernul ungar este unul dintre cele mai vehemente împotriva imigraţiei şi a planurilor UE de găzduire a migranţilor. În 2016, premierul Viktor Orbán a organizat un referendum în care ungurii erau întrebaţi dacă sunt de acord ca UE să impună statelor membre cote de imigranţi. Marea majoritate au votat conform poziţiei adoptate de guvern, deşi prezenţa la urne a fost redusă. Cu toate acestea, cea mai mare parte a populaţiei pare să accepte acest punct de vedere: potrivit unui sondaj de opinie condus de Centrul de Cercetări Pew, 76% dintre unguri consideră că refugiaţii vor contribui la creşterea numărului de acte teroriste, iar 82% îi văd ca pe o povară pe umerii ţării, luând slujbele localnicilor şi beneficiind de ajutoare sociale. Guvernul ungar continuă să îşi impună agenda de lucru, exploatând teama oamenilor de ameninţările venite din afară, concentrându-se pe pericolele imigraţiei – terorismul şi răspândirea islamismului – şi înăsprind politicile privind imigraţia. Deşi Ungaria este mereu criticată pentru atitudinile şi politicile ei faţă de migranţi, UE nu i-a impus sancţiuni, iar popularitatea premierului nu a avut de suferit în ţară; domnul Orbán a câştigat alegerile generale din 2018 cu o nouă majoritate confortabilă.

Între naţiunile din est şi vest ale UE pare să se deschidă o prăpastie culturală. Aşa cum am văzut, în unele ţări UE din est populaţiile, ca şi politicienii aleşi, se declară cu mai multă convingere împotrivă migraţiei decât cele din vest. Declaraţiile antiimigraţie atât de vehemente ale lui Orbán, de exemplu, ar duce la sfârşitul carierei unui politician occidental. Una dintre cele mai mari diferenţe este că mulţi politicieni de dreapta din est îşi exprimă convingerile politice asupra imigraţiei în termeni culturali, nu economici. Este ceva obişnuit să îi auzi cum spun că ţara lor are o cultură creştină şi, în consecinţă, ar fi o greşeală să permiţi accesul unor persoane din societăţi ne-creştine. Unii susţinători ai acestei opinii privesc cu groază către modul în care Europa devine multietnică şi multiculturală şi sunt hotărâţi să nu lase ca aşa ceva să se întâmple şi în ţările lor. Prin această atitudine se împotrivesc valorilor promovate de UE. Drept rezultat, aceasta este o problemă serioasă pentru UE şi ameninţă să fărâmiţeze organizaţia de-a lungul graniţelor geografice.

Oricum, alte naţiuni – atât din est cât şi din vest – au urmat exemplul Ungariei, înfiinţând puncte „temporare" de control la frontiere, inclusiv în zona Schengen, a „liberei circulaţii". Slovenia a construit

un gard de-a lungul graniței cu Croația; Macedonia – unul la granița cu Grecia; Austria – câte unul la punctele de trecere cele mai aglomerate spre Slovenia și Italia; iar Franța intenționează să ridice un zid la Calais ca să împiedice migranții să traverseze Canalul Mânecii. La nord, Norvegia a construit un gard de-a lungul graniței cu Rusia, iar Suedia a început să restricționeze fluxul de migranți care intră în orașul Malmö pe podul Oresund, dinspre Danemarca. Pe lângă ziduri și garduri, alte țări au început să își întărească frontierele prin alte măsuri care au drept scop în primul rând restricționarea circulației migranților și a refugiaților non-europeni care au reușit să pătrundă în UE prin granițe mai puțin securizate –, iar valul de atacuri teroriste din ultimii ani justifică, în opinia multora, aplicarea lor. Pe de altă parte, însăși existența acestor bariere are un impact negativ asupra unuia dintre idealurile de bază ale UE.

Barierele au un efect serios și asupra țărilor în care sunt blocați imigranții – mai ales acolo unde aceștia continuă să sosească. În Grecia, de exemplu, sunt zeci de mii acum, înghesuiți în centrele de pe insule, fără posibilitatea de a le părăsi, cheltuindu-le resursele. În timp ce criza migranților afectează unele țări mai mult decât altele, câteva chiar refuzând să împartă povara, relațiile dintre statele membre sunt și ele puse la încercare.

Dar și așa foarte mulți europeni au o opinie favorabilă imigrației și sunt dispuși să îi primească pe nou-veniți. O parte dintre ei consideră că Occidentul are o obligație morală să îi ajute pe cei care fug din calea violențelor și a persecuțiilor, în timp ce alții susțin argumentul, invocat de mulți politicieni, economiști și lideri ai lumii afacerilor, că țările europene au nevoie de imigranți: din cauza îmbătrânirii populației și a ratei natalității scăzute, unele țări – Germania, de exemplu, unde vârsta medie este de 46,8 ani – se confruntă cu o scădere a populației și astfel au nevoie de imigranți pentru a-și asigura o economie sănătoasă. Dar, deși guvernele încearcă în mod repetat să explice acest lucru, oamenii tind să reacționeze pornind de la situația de fapt și nu de la o problemă vagă, ce ține de viitor, motiv pentru care numărul celor care se declară în favoarea imigrației se micșorează. De unde și sondajele de opinie, precum cel din 2014, prin care Centrul de Cercetări Pew a constatat că 86% dintre greci și 80% dintre italieni voiau mai puțini imigranți în țările lor. Sondajul a fost efectuat în momentul în care criza migranților se accentua, dar cu mai bine de un an înainte de a atinge apogeul, în 2015. Doar 1% dintre greci și 14% dintre germani voiau mai mulți imigranți.

Mulți lideri UE par să nu fi fost pregătiți pentru această reacție violentă împotriva imigrației, care poate fi explicată prin modul în care oamenii văd și simt impactul atâtor nou-veniți asupra vieții lor. Divergența clară de opinii care se manifestă pe întreg continentul își are originea în nivelul de educație. Mult mai multe persoane fără studii superioare vor o imigrație redusă, probabil fiindcă adesea sunt la concurență cu imigranți din și din afara UE pentru slujbele mai prost plătite. Multora din această categorie le displace să fie acuzați de bigotism fiindcă nu se adaptează la schimbările din jur; ecuația dintre absența educației și bigotism este văzută ca un dublu afront.

Creșterea numărului atacurilor teroriste din Europa a dus la asocierea terorismului cu nivelul tot mai mare al imigrației. Oamenii se tem că UE se umple de teroriști care se dau drept refugiați sau azilanți ca să poată călători nestingheriți prin țările europene. Adevărat, unii dintre autorii atacurilor din noiembrie 2015 din Paris au pătruns în Franța ca migranți, dar majoritatea atacurilor au fost puse în aplicare de cetățeni ai UE.

Unele persoane simt că și serviciile publice sunt amenințate, că acestea nu pot face față atâtor solicitări, fapt care trimite și la ideea de echitate. Imaginează-ți că ești în sala de așteptare a unui cabinet medical din Ungaria sau Franța, unde un număr semnificativ de pacienți nu s-au născut în acea țară. Chiar dacă vrei ca toți să fie consultați, te gândești și că, în timp ce tu plătești pentru asistența medicală de zeci de ani, ceilalți nici pomeneală de așa ceva. Cu cât aștepți mai mult să fii consultat, cu atât ți se pare că nu e corect. Sigur, instinctul de bază este cel care reacționează, dar nu fără motiv. Sistemul UE este astfel conceput încât să fie echitabil, multe state membre contribuind efectiv, iar cetățenii tuturor statelor membre beneficiind de pe urma lui, indiferent de statul în care se

găsesc la un moment dat. Dar, dacă persoanele din sala de aşteptare nici măcar nu provin dintr-un stat UE, atunci, pentru unii, senzaţia de nedreptate poate deveni insuportabilă.

În toată UE, liderii caută modalităţi de a face faţă nivelului înalt de imigraţie şi de nemulţumire din rândul populaţiei. În ٢٠١٦, Danemarca a promulgat o lege conform căreia cei care doresc azil şi sosesc în ţară cu bani peşin şi bijuterii pot păstra numai ceea ce echivalează cu până la 10 000 de coroane (aproximativ 1 000 de lire sterline); tot ce depăşeşte această sumă este folosit pentru a acoperi costul „hranei, asistenţei medicale şi al cazării". Obiecte cu valoare sentimentală, precum verighete, nu mai intră sub incidenţa legii după ce s-au făcut aluzii la tratamentul la care Germania nazistă i-a supus pe evrei. În unele părţi din Germania şi în Elveţia s-au introdus, tacit, măsuri similare, deşi practica este mai puţin răspândită: elveţienii, de exemplu, au consemnat doar ١١٢ cazuri în care au fost confiscate bunuri, de la un total de ٤٥ ٠٠٠ de refugiaţi care au sosit în ٢٠١٥.

Fără îndoială că în Danemarca această măsură, ca şi altele prevăzute de aceeaşi lege, a fost luată ca să mai domolească starea de îngrijorare provocată de numărul tot mai mare de refugiaţi, de costurile întreţinerii lor şi, foarte posibil, să îi descurajeze pe alţi refugiaţi să se îndrepte spre această ţară. Guvernul stătea cu ochii pe popularitatea în ascensiune de care se bucurau grupările de extremă dreaptă, dar neglija faptul că legea daneză le impunea danezilor şomeri şi fără asigurare să îşi vândă obiectele de valoare până la un anumit nivel înainte de a primi ajutorul de şomaj. După ce, în 2015, au acordat azil unui număr de 21 000 de imigranţi, politicienilor le-a venit tot mai greu să vândă ideea caritãţii unei culturi înrădăcinate în principiul scandinav al egalitarismului social. Danezii primeau mai mulţi azilanţi decât Franţa, chiar dacă au o populaţie de douăsprezece ori mai mică – şi, cu toate că noile reguli erau criticate chiar din interior, ceea ce îi irita pe foarte mulţi era acuzaţia de rasism la adresa măsurilor luate de guvern şi comparaţiile cu cele luate de nazişti.

Există, de asemenea, unele persoane îngrijorate că nou-veniţii nu împărtăşesc „valorile europene" care sunt greu de definit, deşi majoritatea europenilor sunt de acord că ţările membre UE au idei similare în privinţa libertăţilor individuale: egalitate între sexe, egalitate indiferent de orientarea sexuală, libertate de gândire, conştiinţă şi religie, libertate de expresie. Afluenţa indivizilor proveniţi din ţări în care aceste libertăţi nu sunt respectate îi poate face pe unii europeni să creadă că valorile lor sunt ameninţate. Între naţiunile UE au izbucnit mai multe conflicte culturale în urma unor divergenţe privind ideea de valoare şi de multiculturalism. De exemplu, segregaţia pe bază de gen trebuie aplicată în instituţiile de învăţământ superior? Burka este compatibilă cu conceptul francez de *laïcité* – separarea religiei de viaţa publică? Ce sentinţe ar trebui date pentru mutilarea organelor genitale la femei dacă unii cetăţeni văd în asta o normă culturală? Libertatea de expresie ar trebui să includă şi propagarea unor convingeri cum ar fi categorisirea unor grupuri de persoane drept „tot ce este mai rău pe lume", aşa cum sunt prezentaţi evreii şi creştinii în Coran? Sau că, în chestiuni religioase, femeii nu îi este îngăduit „nici să înveţe pe altul, nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea liniştită",******** aşa cum ne învaţă Noul Testament?

Acum, Europa este casă pentru oameni veniţi din întreaga lume. A primit sute de mii de vietnamezi la sfârşitul anilor 1970 şi, în deceniul următor, numeroşi chinezi şi indieni, iar în cele mai multe capitale există comunităţi de latino-americani. Ei fac parte din amestecul de etnii al noii Europe la care toţi încearcă să se adapteze, doar că cea mai dificilă coabitare pare a fi cea dintre musulmani şi ne-musulmani. Motivele sunt multe, cel mai invocat fiind că musulmanii sosesc aici în număr mare pentru ca, într-un final, să depăşească populaţiile locale.

În realitate, musulmanii europeni reprezintă o mică parte din populaţia UE. Studiul cel mai complet, anterior ultimei crize a migranţilor/refugiaţilor, a fost realizat de Centru de Cercetări Pew în anul 2010. Potrivit lui, în UE, cei mai mulţi musulmani se găsesc în Germania (4,8 milioane) şi Franţa (4,7 milioane). Asta înseamnă 5,8% şi respectiv 7,5% din populaţiile locale. În Marea Britanie erau ٢,٩ milioane (٤,٨٪), în Suedia ٤,٦) ٠٠٠ ٤٣٠٪) şi în Grecia ٥,٣) ٠٠٠ ٦١٠٪). Numărul musulmanilor creşte – în ultimii ٣٠ de ani s-a înregistrat o creştere de 1% pe deceniu, astfel încât, dacă 6% din populaţia UE

(13 milioane) era musulmană în 2010, se aştepta ca procentul să crească (înainte de afluenţa masivă din 2015) la 8% până în 2030. Dar numărul lor este încă mult mai mic decât s-ar crede.

Percepţia greşită se datorează mai multor factori: de exemplu, unii reprezentanţi ai comunităţilor musulmane (adesea fără justificare) sunt mult mai vocali în privinţa problemelor religioase decât oricare altă comunitate şi, prin urmare, mai prezenţi în mass media. Dar un factor mai important şi foarte vizibil este, probabil, concentrarea mai multor etnii în centrele urbane. Aproximativ 20% din populaţia Stockholmului este musulmană, ca şi 13% din populaţia Amsterdamului, 15% din cea a Bruxellesului şi 12% din cea a Kölnului. Ar fi uşor pentru mulţi să presupună, după ce văd în jurul lor, zi de zi, că în tot restul ţării este la fel. De exemplu, un raport al guvernului Marii Britanii de la sfârşitul anului 2016 a constatat că în unele cartiere cu populaţie preponderent musulmană din oraşele din nord, cum ar fi Bradford, înşişi musulmanii credeau că populaţia ţării este musulmană într-o proporţie de peste 50%.

Sondajul de opinie din 2010 arată şi el că există o deosebire evidentă între cea mai mare parte din Europa de Vest şi Europa de Est şi de Sud în privinţa atitudinilor faţă de musulmani. În sud şi est, prevalau atitudinile negative, de exemplu ٧٢٪ dintre unguri îi priveau pe musulmani cu adversitate, ca şi ٦٩٪ dintre italieni, ٦٦٪ dintre polonezi şi 65% dintre greci. În nord şi vest, majorităţi clare au o părere bună despre musulmani. În Marea Britanie „numai" 28% dintre respondenţi au avut o atitudine negativă; în Germania, 29%.

În unele părţi din Europa de Vest însă, resentimentele faţă de musulmani par să fie tot mai prezente. Îngrijorarea populaţiilor autohtone faţă de islam este probabil cea mai mare în Franţa. În sondajul de opinie din 2010, de exemplu, numai 29% dintre francezi aveau o atitudine negativă faţă de musulmani, dar de atunci ostilitatea faţă de această religie a crescut constant, fapt care poate fi legat atât de valul de atacuri teroriste care s-au abătut asupra Franţei, cât şi de migraţia crescută. Un sondaj de opinie Ipsos apărut în *Le Monde*, intitulat „Divergenţe în Franţa anului 2017", remarca faptul că 60% dintre respondenţi „cred că religia islamică este incompatibilă cu valorile Republicii Franceze". Despre problema imigraţiei, 65% au declarat că sunt prea mulţi străini în Franţa. Aici atitudinile politice se despart clar – 95% dintre adepţii Frontului Naţional au fost de acord cu această declaraţie, faţă de numai 46% dintre socialişti. Cu câteva luni mai înainte, preşedintele de atunci, François Hollande, fusese unul dintre cei 46%. Într-o carte intitulată *Un preşedinte n-ar trebui să spună asta* este citat şi Hollande cu următoarea remarcă: „Cred că vin prea mulţi imigranţi care n-ar trebui să fie aici". Tot Hollande ar fi afirmat că Franţa are o „problemă cu islamul... Nu-i nici o îndoială."

Desigur, Franţa are o problemă cu integrarea. Există acum cartiere întregi din oraşele mai mici sau mai mari ale Franţei unde populaţia este covârşitor musulmană. Aceste cartiere se află, de obicei, la periferia zonelor urbane şi se numără aproape întotdeauna printre cele mai sărace. O situaţie deloc inedită. Dacă înlocuim unele cuvinte din acest fascinant eseu din 1928, apărut în revista *Foreign Affairs* sub semnătura lui Charles Lambert, parcă ar fi fost scris în 2018:

> Străinii care migrează în Franţa tind să se strângă laolaltă şi unele dintre departamentele noastre au devenit veritabile centre de ***iredentism.*** Câteva sate din Départment du Nord sunt populate în întregime de polonezi care şi-au adus cu ei soţiile, copiii, preoţii şi profesorii. Imigranţii din Polonia alcătuiesc 20% din populaţia oraşului Lens, 40% din cea a oraşului Courrières, ١٨٪ din cea a oraşului Ostricourt. ٣٠٠٠ de italieni s-au stabilit în sud-vest. Cucerirea provinciilor noastre de la frontiere continuă sistematic printr-un proces de infiltrare. În cartierul Riviera aproape o treime din întreaga populaţie este străină, iar în Nisa aproape o jumătate.

Aceste comunităţi au fost, în cele din urmă, asimilate, lucru ce se poate repeta cu populaţiile de musulmani în continuă creştere. Există însă şi diferenţe – unele care ţin de experienţa câştigată de europeni în urma ultimelor valuri de imigranţi. În primul rând, dacă acceptăm faptul că rasismul încă mai există pe continent, atunci culoarea pielii majorităţii musulmanilor europeni i-ar putea ţine la distanţă, atât din punct de vedere social, cât şi economic. În al doilea rând, spre deosebire de comunităţile poloneze şi italiene din anii 1920, unele voci din comunităţile musulmane spun că locul în

care au ajuns este abominabil şi trebuie să îi reziste. Chiar dacă aceşti predicatori ai urii, care apelează des la o concepţie despre lume religioasă până la extrem, nu reprezintă majoritatea, în comunităţile unde credinţa joacă un rol central au o platformă şi o influenţă mai mare decât omologii lor albi de extremă dreaptă. Adesea comunităţile de imigranţi întâmpină dificultăţi în a se stabili în zone necunoscute şi în a fi acceptate de populaţia autohtonă, acest conflict fiind accentuat dacă „liderii" comunităţilor îndeamnă la separare.

*

Cu un deceniu în urmă singurul partid european de extremă dreaptă (altul decât cele din propriile ţări) pe care majoritatea oamenilor îl puteau numi era probabil Frontul Naţional Francez. Acum sunt mai multe care au devenit cunoscute în toată Europa, printre ele Zorii Aurii (Grecia), Democraţii Suedezi, Partidul pentru Libertate (Olanda), Partidul Libertăţii (Austria) şi Jobbik (Ungaria). Cele mai multe dintre partidele ultranaţionaliste se opun continuării procesului de integrare în UE, iar o problemă centrală abordată de toate este teama de islam, evident o forţă motrice pentru mulţi dintre adepţii lor. Naţionaliştii susţin că, pur şi simplu, sunt împotriva islamismului sub forma islamului politic radical, iar ultra-naţionaliştii merg şi mai departe, exprimându-şi făţiş islamofobia şi antipatia faţă de musulmani ca grup uman.

Când a deschis porţile Germaniei pentru migranţi şi refugiaţi, în 2015 – mulţi din ţările majoritar musulmane din Orientul Mijlociu şi Africa – Angela Merkel a fost, desigur, criticată de alţi lideri UE, dar s-a confruntat şi cu o opoziţie tot mai acerbă din interiorul Germaniei. Ceea ce nu înseamnă că Germania nu a fost ospitalieră. Statul s-a străduit să îi găzduiască pe nou-veniţi şi mii de voluntari s-au oferit să ajute în centrele de refugiaţi, cu o gamă largă de servicii, inclusiv predarea limbii germane şi orientarea profesională. Dar, odată cu sosirea unui număr din ce în ce mai mare de migranţi, germanii au început să îşi dea seama de complexitatea misiunii de a crea o societate integrată. Numai în anul 2015, aproape un milion de cetăţeni non-UE au sosit în Germania; majoritatea erau sirieni, urmaţi de afghani, irakieni, iranieni şi eritreeni. Germanii nu mai fuseseră martorii unor mişcări de populaţii atât de mari de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Una dintre primele probleme este că, după sosire, nou-veniţii tind să graviteze în zonele în care comunităţi etnice similare s-au stabilit deja, ceea ce poate duce la dificultăţi de integrare şi la schimbări rapide ale demografiei şi ale caracterului cultural al anumitor cartiere. După cum remarca Biroul Federal pentru Migraţie şi Refugiaţi: „Refugiaţii vor să meargă acolo unde pot fi alături de ai lor: pakistanezii vor să meargă în zona Rin-Main, afghanii la Hamburg, sirienii la Berlin. Dar în zonele aglomerate spaţiul de cazare este limitat, iar chiriile sunt mari. Ghetourile se dezvoltă rapid."

După ce reacţia iniţială de simpatie s-a potolit, şi în urma unor incidente, cum ar fi numeroasele agresiuni sexuale din Köln, în ajunul Anului Nou (2015), puse pe seama mai ales a populaţiei imigrante (deşi nimeni nu a fost condamnat), s-a înregistrat o creştere constantă a violenţelor în toată Germania. În 2015, au fost mai bine de 1 000 de atacuri asupra adăposturilor de refugiaţi. Deşi anul acesta a marcat apogeul crizei migranţilor, în 2016, când numărul nou-veniţilor a scăzut semnificativ sub ٣٠٠ ٠٠٠, ca rezultat al acordului cu Turcia care a redus afluenţa imigranţilor pe Marea Egee, s-au înregistrat şi alte incidente asemănătoare.

În Germania, contururile zidului şi ale Cortinei de Fier încă se mai văd în chestiuni mai serioase decât obiceiurile culinare şi accentele, lucru valabil mai ales când vine vorba despre imigraţie. Atitudinile faţă de imigranţi sunt mult mai radicale după ce traversezi Elba. Mai simplu spus, în vestul Germaniei sunt mai mulţi imigranţi decât în est (cu excepţia Berlinului), datorită unui sistem de cote folosit în distribuirea refugiaţilor şi a azilanţilor în toată ţara; dat fiind că este mai sărac şi mai puţin populat, estul a primit mai puţini imigranţi. Atât în 2015, cât şi în 2016, trei dintre regiunile vestice, Bavaria, Westphalia de Nord şi Baden Württemberg, au preluat aproape 50% dintre migranţi/refugiaţi. Prin contrast, în 2015, Saxonia-Anhalt a primit 2,8%, Mecklenburg-Vorpommern 2%, iar Brandenburg

3,1%. Cu toate acestea, în est se înregistrează mai multe agresiuni fizice asupra migranţilor. În 2016, Agenţia de Informaţii Interne a Germaniei (BfV) a emis un raport în care se afirma că, în regiunile din vest, exista o medie de ١٠,٥٪ atacuri extremiste la un milion de locuitori. În Saxonia, regiune din est, s-au înregistrat ٤٩,٦٪, în Brandenburg ٥١,٩٪, iar în Mecklenburg-Vorpommern 58,7%. Cele trei regiuni sunt şi locul preferat al celor mai mari grupări neonaziste.

În ٢٠١٦, raportul anual al guvernului german despre „Starea unităţii germane" scotea în evidenţă nu numai efectele asupra celor discriminaţi, ci şi, potrivit lui Iris Gleicke de la Ministerul Federal pentru Afaceri Economice şi Energie, faptul că dificultăţile întâmpinate în asigurarea „păcii sociale în regiunile de est ale Germaniei" constituiau o „ameninţare foarte serioasă la adresa dezvoltării economice" a regiunilor din est. Gleicke adăuga: „Marea majoritate a est-germanilor nu sunt xenofobi şi nici extremişti de dreapta". Deşi germanii sunt prudenţi în privinţa trimiterilor cu caracter istoric, numărul mare de agresiuni a făcut-o pe Gleicke să evoce anii 1930 şi Cămăşile Brune ale lui Hitler: „Noi, est-germanii, trebuie să rezolvăm singuri problema, să hotărâm dacă vrem să ne apărăm oraşele şi satele sau să le abandonăm coşmarului brun. Societatea nu trebuie să privească în altă parte când oamenii sunt atacaţi sau când adăposturile de refugiaţi sunt incendiate." Psihicul germanilor este foarte sensibil la astfel de comentarii, deşi există un contingent tot mai mare de persoane care nu vor ca greşelile din trecut ale ţării să le dicteze cum să simtă sau ceea ce pot şi nu pot să spună. Atitudine care ne aduce la organizaţiile Europenii Patrioţi împotriva Islamizării Vestului (PEGIDA) şi Partidul Alternativa pentru Germania (AfD).

Încă din ٢٠١٤, membri ai PEGIDA au început să organizeze marşuri în Dresda şi în alte regiuni din est. Deşi această ostilitate făţişă au plasat-o dincolo de politica tradiţionalistă, la începutul anului 2015, PEGIDA atrăgea deja mulţimi uriaşe şi cucerise adepţi în toată ţara. O demonstraţie din Leipzig a atras 30 000 de oameni, una din München – 20 000, în Hanovra – 19 000, iar în Dresda – 10 000. Cum se întâmplă de multe ori când politica părăseşte periferia şi se instalează în societate, multe dintre îndemnurile mobilizatoare auzite la demonstraţi veneau direct din tribunele stadioanelor de fotbal. Un exemplu elocvent au fost „ultraşii" echipei Dinamo Dresda, care i-au luat-o înainte preşedintelui Trump cu termenul *Lügenpresse* („presă mincinoasă") cu cel puţin un an de zile. Îndemnurile din tribunele stadioanelor din Dresda au ajuns pe străzi. Mulţimea simţea că autorităţile, în cârdăşie cu mass media, nu le spuneau adevărul despre imigraţie.

Până la începutul verii, sprijinul acordat partidului s-a diminuat ca urmare a prea multor demonstraţii şi a unui şir de scandaluri în care au fost implicaţi lideri PEGIDA, inclusiv fondatorul mişcării, Lutz Bachmann, surprins de fotografi în timp ce poza ca Hitler. Resentimentele însă au rămas şi, în momentul în care criza migraţiei a atins apogeul, în vara anului 2015, au răbufnit, pregătind terenul pentru o versiune mai „acceptabilă" a PEGIDA – adică AfD, care este un fel de UKIP pe steroizi.

De fapt, AfD exista ca partid încă din 2013, dar atunci se concentra pe campania împotriva monedei euro. Pe măsura acutizării crizei migranţilor şi-a îndreptat atenţia spre imigraţie şi a stabilit contacte cu PEGIDA. În vara anului 2016, profitând că PEGIDA pierdea din susţinători, AfD se pregătea să devină cea mai mare mişcare radicală de extremă dreaptă. Numărul membrilor a crescut rapid, ca şi reprezentarea în conducerile locale. Clopotele de alarmă au început să sune din clipa în care AfD a ieşit pe locul doi în alegerile din Mecklenburg-Vorpommern, cu 21% din voturi, lăsând CDU al cancelarului Merkel pe locul trei. La ora alegerilor generale de la sfârşitul anului 2017, era bine organizat şi îndeajuns de popular ca să pătrundă masiv în Bundestag. A fost prima dată de la începutul anilor 1960 când extrema dreaptă a ajuns să fie reprezentată în parlament. Deşi partidul Angelei Merkel a primit cele mai multe voturi, AfD a făcut progrese însemnate, mai ales în estul ţării, ieşind pe locul trei. Dovadă că centrul de greutate al politicii europene se clătina.

Politicile AfD includ respingerea zonei Schengen şi introducerea controlului permanent la graniţe, atât la nivel naţional, cât şi la nivel UE. AfD susţine verificarea amănunţită a celor care solicită azil şi că practicile şi credinţa musulmanilor nu îşi au locul în Germania dacă vin în contradicţie cu „baza socială democrată liberă, cu legile noastre şi rădăcinile umaniste şi iudeo-creştine ale civilizaţiei

noastre", potrivit doctrinei de partid. Înmuind tonul, AfD acceptă faptul că musulmanii pot deveni „membri de valoare ai societăţii", dar este convins că multiculturalismul nu funcţionează. De asemenea, se declară împotriva monedei euro, făcând campanie pentru reintroducerea mărcii germane, şi vrea ca statul-naţiune să aibă aceleaşi puteri ca înainte.

Toate aceste idei au ecou pe întreg continentul. Divizările de ordin politic şi regional pe care le vedem în Germania apar peste tot. În urma alegerilor generale din Olanda (martie 2017), Partidul pentru Libertate, de extremă dreaptă, a ieşit pe locul doi. În mai, Marine Le Pen, conducătoarea Frontului Naţional, a intrat în turul doi al alegerilor prezidenţiale şi a câştigat 33,95% din voturi, aproape dublu faţă de tatăl ei, Jean-Marie, în 2002. Partidul Libertăţii din Austria s-a bucurat şi el de un sprijin masiv, ieşind pe locul trei în alegerile din octombrie 2017. În vara anului 2018, alegerile din Slovenia s-au soldat cu victoria extremei drepte. Chiar şi cancelarul Merkel a virat scurt spre dreapta în campania electorală din 2017 din dorinţa de a stăvili creşterea extremismului de pe această parte. Democraţiile liberale s-au confruntat mereu cu un adevăr dureros: cele care nu pot reduce la tăcere mişcările antidemocrate din interior trebuie să găsească modalităţi de a le controla. Unele părţi din mass media europeană au manifestat o toleranţă ieşită din comun faţă de rezultatele acestor alegeri. Versiunea oficială este că Europa combate extremele: dar dublarea numărului de voturi, ca în cazul lui Le Pen, nu demonstrează că Frontul Naţional ar fi combătut în vreun fel sau altul.

Încă din ٢٠١٤, îngrijorările provocate de migraţie l-au făcut pe premierul Ungariei, Viktor Orbán, să declare că vrea să creeze o „democraţie iliberală". În spatele acestei sintagme este ideea că politicile şi valorile liberale pot fi respinse de un electorat care votează pentru un partid naţionalist ostil acestora, dar ţara rămâne o democraţie. Guvernul polonez ales în ٢٠١٥ a avut o platformă similară. Această ideologie contravine idealurilor UE şi este una dintre divizările tot mai consistente care ameninţă să distrugă uniunea. Aşa cum afirmă Institutul Brookings într-un raport despre migraţie: „Criza a destabilizat politica întregului continent european, dând peste cap sistemele politice ale ţărilor şi ameninţând solidaritatea UE ca întreg".

Aceasta este o provocare fundamentală pentru o Europă divizată. Şi nu este legată doar de imigraţie; este legată şi de economie, comerţ, suveranitate şi liberalism, în general. Dar, în timp ce încercăm să facem faţă noilor realităţi ale imigraţiei în masă şi necesităţii morale de a prelua refugiaţi, nu trebuie să pierdem din vedere valorile esenţiale. Dacă o facem, îi putem condamna pe toţi europenii viitorului, indiferent de unde sunt, să trăiască într-o societate mai represivă decât în prezent. Merită să amintim că majoritatea celor care vin în Europa încearcă să scape de regimurile despotice care i-au dezamăgit. Într-adevăr, trebuie să tratăm cu fermitate islamismul radical, să controlăm migraţia în masă şi să ne îngrijim de refugiaţi, dar în aşa fel încât să nu subminăm valorile noastre liberale şi sistemele bazate pe statul de drept.

Tocmai aceste valori, legi şi sisteme au înlăturat cea mai recentă mare schismă din Europa, cea care a apărut după 1945. Acum reapar divizări, mai vechi şi mai noi. Următorii ani ne vor arăta dacă putem face din Europa un cămin sigur sau ne vom întoarce la ce a fost, abandonându-ne unui viitor divizat.

Royal Air Force (Forţele Aeriene Regale) (n.tr.)
Partidul pentru Independenţa Regatului Unit (n.tr.)
Biblia, p. 1332

CAPITOLUL 8

VAIETELE BRITANICILOR

Marea Britanie

Fiecare om este o insulă pentru sine. Dar chiar dacă ne desparte o mare de diferenţe, sub ea este o lume întreagă de puncte comune.

James Rozoff

Un „zid al păcii“ care desparte comunitatea catolică de cea protestantă din Belfast, Irlanda de Nord

IMAGINEAZĂ-ŢI CĂ EŞTI UN SOLDAT ROMAN CARE PĂZEŞTE zidul lui Hadrian******** pe la anul 380 d.Hr. Eşti din Etruria/Toscana, unul dintre relativ puţinii soldaţi din legiunea ta care provin din peninsula italică. Este februarie, ger, şi faci de planton noaptea, pe metereze. Cerul este înnorat, nu ai cum să vezi stelele, plouă mărunt, mai este puţin şi mijesc zorile. Vântul aspru îţi intră pe sub tunică, iar tu îi mulţumeşti lui Jupiter pentru

braccae (pantalonii din lână) pe care i-ai primit săptămâna trecută, după numai trei luni de aşteptare. Nu îţi dai seama care este răul mai mic, vremea sau atacurile sporadice ale barbarilor de la nord de zid. Colegul tău care păzeşte aceeaşi porţiune de zid nu-ţi este de prea mare ajutor fiindcă este din nordul Galiei. De-abia se descurcă în latină şi este nou-venit aici, dar speră ca, după 25 de ani de armată, să obţină cetăţenia romană.

Priveşti contururile vagi ale acestui ţinut golaş, cu firele de iarbă şi buruieni îndoite de vânt, te gândeşti acasă, la târgurile Lucca şi Siena, la satele din jur, la malul mării. Apoi oftezi adânc şi îţi spui: „Pro di immortales, quid hic facio?" („Ce naiba caut eu *aici*?") Sau ceva asemănător.

Zidul lui Hadrian trebuie să fi impresionat triburile „primitive" de pe insulă. Construit în anul 122 d.Hr., era lung de aproximativ 118 kilometri, iar unele părţi din el erau înalte de peste 4,5 metri şi late de peste 3 metri. În faţa lui era un „şanţ de luptă" adânc de aproape 3 metri şi lat de peste 9 metri. Între ele erau înfipte pâlcuri de ţepuşe. Zidul avea numeroase porţi fortificate, fiecare milă romană era marcată de câte un mic fort, iar între ele se înălţau câte două turnuri. De o parte a zidului era „civilizaţia", de cealaltă „barbarii". Chiar şi în ziua de azi unii englezi şi scoţieni susţin, în glumă, că împărţirea este încă valabilă, deşi zidul nu mai are rolul de a-i separa.

După 1 500 de ani, Zidul lui Hadrian, simbol al întinderii Imperiului Roman – cât şi al limitelor lui –, aproape că a dispărut. După plecarea romanilor a căzut în paragină. Ţăranii au desprins bucăţi din el ca să îşi facă ţarcuri pentru oi sau chiar case, comunităţile de creştini, tot mai numeroase, au rupt şi ele din el ca să îşi înalţe bisericile şi, treptat, pe măsură ce amintirea ocupaţiei romane în Britannia s-a estompat, zidul s-a năruit, devenind una cu locul pe care romanii se străduiseră să îl cucerească.

Romanii nu au reuşit să unească ţinuturile britanice. Zidul lui Hadrian a fost construit ca să apere teritoriul cucerit de cei pe care nu îi puteau supune. La sosirea lor în sud-estul Angliei (anul 43 d.Hr.), au găsit numeroase triburi aflate în Epoca Fierului. Aceste triburi ştiau de romani; avuseseră deja unele legături economice sau culturale cu imperiul şi auziseră poveşti despre capacitatea militară a Romei după incursiunile lui Iulius Caesar cu aproape un secol în urmă. Atunci triburile opuseseră o rezistenţă crâncenă, acum însă, când legiunile se năpustiseră asupra lor, fuseseră nepregătite şi, mai important, neunite. Britanicii au fost copleşiţi de romani, care apoi s-au stabilit în Colchester, pregătindu-se să ocupe toată insula.

Istoricii cred că, până în anul 47 d.Hr., 11 triburi din sud-est se predaseră şi că romanii controlau zona de la sud de Humber până la estuarul râului Severn, aproape de graniţa cu Ţara Galilor. De acolo au pornit ofensiva, pas cu pas, spre Ţara Galilor şi spre nord. În anul 84 d.Hr., ajunseseră până la Moray Firth, la peste 240 de kilometri în interiorul a ceea ce este acum Scoţia. Există dovezi că romanii au ajuns pe mare până la peninsula Kintyre şi că legiunile au pătruns în zonele de munte, dar Moray Firth a fost limita de nord a teritoriului cucerit în Britannia. Dacă ar fi putut să continue, dacă întreaga insulă ar fi căzut sub stăpânirea lor, istoria Marii Britanii, poate că ar fi fost alta.

Dar graniţele Imperiului Roman erau ameninţate în alte părţi, iar trupele trebuiau să apere grosul imperiului şi nu să îi forţeze limitele. Aşa că romanii s-au întors, oprindu-se cam în zona în care se află hotarul dintre Anglia şi Scoţia de astăzi. După ce s-au oprit, au construit zidul: cea mai importantă dovadă palpabilă a forţei militare şi a extinderii Romei. Din punct de vedere geografic, regiunea nu are, de exemplu, râurile sau munţii care atât de des alcătuiesc graniţele naturale. Aici au trasat linia romanii.

Zidul a ajutat la modelarea a ceea ce va ajunge să fie numit Regatul Unit. Vreme de două secole şi jumătate linia a rezistat. Sub ea viaţa s-a romanizat tot mai mult; deasupra ei a continuat o altfel de cultură, celtică. Viitoarele Ţara Galilor şi Scoţia nu au fost niciodată înfrânte pe de-a-ntregul şi s-au diferenţiat mereu de regiunea cunoscută mai târziu sub numele de Anglia – parte din Britannia, unde Pax Romana a rezistat şi unde s-au construit majoritatea drumurilor şi oraşelor romane.

Până în anul 211 d.Hr., sudul Angliei era deja numit „Britannia Superior" pe motiv că era mai aproape de Roma. Capitala a fost mutată la Londra. Nordul Angliei era numit „Britannia Inferior" (o altă distincţie relevantă şi acum), iar oraşul York a fost declarat capitala lui. Până în anul 296, Anglia a devenit şi mai divizată. Acum sudul era numit „Britannia Prima", nordul, până la Zidul lui Hadrian, „Maxima Caesariensis", zona Midlands era guvernată sub numele de „Flavia Caesariensis", iar Ţara Galilor era cunoscută drept „Britannia Secunda". Nici una dintre aceste denumiri nu va rezista, deşi liniile de demarcaţie se mai văd şi astăzi.

În cele din urmă, evenimentele petrecute pe continent s-au întors împotriva romanilor. La câţiva ani după ce soldatul nostru roman îşi punea întrebarea retorică, generalul Magnus Maximus s-a întrebat acelaşi lucru, iar, în anul 383 d.Hr., răspunsul lui a fost să-şi ducă legiunile acasă ca să îl înfrunte pe împăratul Romei. Câţiva ani mai târziu întregul avanpost, cel mai nordic, al imperiului şi-a făcut bagajele şi s-a îndreptat spre Roma.

După plecarea lui Maximus, „barbarii" (picții și scoții) au năvălit în sud, făcându-i pe britoni să-i scrie Romei ca să trimită o legiune care să îi alunge, ceea ce s-a și întâmplat. Între timp, Zidul lui Hadrian se năruise, motiv pentru care romanii i-au sfătuit pe britoni să construiască o barieră care să îi oprească pe invadatorii din nord. Dar nu le-au spus și cum să folosească piatra, astfel că britonii au înălțat un zid din turbă. „Barbarii" au trecut peste el fără probleme, fapt ce a dus la o a doua rugăminte adresată Romei – care suna la fel ca prima: „Salvează-ne!" Legiunea a revenit, i-a alungat pe invadatori și de data aceasta le-a arătat localnicilor cum să construiască un zid din piatră.

Degeaba. Fără romani nici piatra nu putea opri hoardele din nord. Britonii au apelat la Roma pentru a treia oară – cerere cunoscută sub numele de „Vaietele britonilor". De data aceasta, reacția nu a fost cea așteptată, dar a rămas în analele istoriei britanice și până astăzi este folosită în discursul politic. Roma a răspuns: „Apărați-vă singuri". Puterea unificatoare din Europa i-a respins pe britoni, britonii au respins puterea unificatoare și astfel au rămas să se apere „singuri". Comparațiile cu Brexitul sunt amuzante, dar nu și neapărat pertinente. Problema atunci era că nu aveau cum să se apere. Umbrele se alungeau; crepusculul Britaniei romane făcea loc Evului Mediu întunecat.

Spre sfârșitul anilor 600, o parte din zid încă mai stătea în picioare, făcându-l pe marele învățat anglo-saxon Venerabilul Beda să descrie astfel porțiunea de lângă râul Tyne: „lat de 2,45 metri și înalt de 3,65 metri, în linie dreaptă de la est la vest, după cum pot depune mărturie toți cei care-l văd". Dar zidul era deja mâncat de vreme. În anii 1700, însemna atât de puțin pentru oamenii obișnuiți încât a fost supus unuia dintre cele mai crunte acte de vandalism cultural din istoria Marii Britanii.

În ١٧٤٥, mareșalul George Wade a primit misiunea de a ține calea armatei iacobite a Tânărului Pretendent******** care se îndrepta spre sud. Trupele și artileria lui, pornite din Newcastle spre vest, nu au reușit să ajungă la timp din cauza drumurilor proaste. Insuccesul l-a făcut pe Wade să construiască un drum nou, spre Carlisle, de-a lungul Zidului lui Hadrian. Wade construise și alte drumuri în Scoția și avea reputația unui militar foarte practic. Cele mai apropiate materiale de construcție erau chiar în câmpul lui vizual – nu trebuia decât să dărâme porțiuni largi din zid și să le folosească la temelia drumului lung de aproape 50 de kilometri.

Distrugerea zidului a continuat până în anii 1800, când valoarea sa, ca mare monument istoric, a început să fie recunoscută de tot mai multă lume. Adepții conservării siturilor istorice au trecut la treabă, curățind zidul de moloz și frunziș și întreținându-l. Porțiunile cele mai bine păstrate se află în Northumberland, pe o distanță de 32 de kilometri, între Hexham și Haltwhistle, reprezentând acum unul dintre principalele obiective turistice din Marea Britanie. În lunile de vară, mii de oameni străbat pe jos drumul prin aceeași regiune neprimitoare pe care au străbătut-o și romanii cu atâtea secole în urmă. Iarna însă îți dai seama mai bine de ceea ce a însemnat pentru ei locul în care se termina civilizația. Chiar dacă majoritatea turnurilor, a crenelurilor și a porților au dispărut, zidul încă mai stă în picioare, atât fizic cât în imaginația colectivă a britanicilor. Le amintește despre vremea când au luat pentru prima oară contact cu continentul european, când s-a tras linia de demarcație între cele mai mari țări din insulă – Anglia și Scoția.

Până și astăzi, în secolul XXI, după ce o mare parte din zid a dispărut, chiar dacă ce a mai rămas din el se află mai ales la sud de granița cu Scoția, construcția romană încă mai simbolizează una dintre principalele divizări din ceea ce, paradoxal, rămâne un Regat Unit.

*

În timp ce în Europa vedem cât de greu le este statelor-națiuni și celor pe care îi reprezintă să se unească sub un singur stindard, Regatul Unit unește, de sute de ani, popoare și identități diferite.

În acest moment, Marea Britanie traversează o perioadă „noi și ei", între națiunile pe care le cuprinde și în interiorul populațiilor, mulți britanici simțindu-se mai divizați ca oricând. Situația s-a agravat în ultimii ani, de la votul din 2016 care a decis părăsirea Uniunii Europene. Culturile și identitățile devin conflictuale, interacționează altfel cu problemele mai mari, ale globalizării, ale naționalismului și ale UE.

Cei mai mulți dintre britanici sunt uniți în mod legal, lingvistic și, într-o mare măsură, cultural. Scoția și Anglia au fost națiuni distincte o mare parte din istoria lor, cu o relație adesea agitată. Neînțelegerile au început în secolul al XIII-lea, când regele Eduard I al Angliei a revendicat Scoția. După mulți ani de lupte împotriva invadatorilor englezi, independența Scoției a fost recâștigată de Robert the Bruce, în 1314. În secolele care au urmat, granița a fost deseori motiv de gâlceavă, ducând la raiduri și incursiuni de ambele părți; cele două țări s-

au apropiat în 1603, când regele Iacob al VI-lea al Scoţiei a devenit şi regele Iacob I al Angliei, pentru ca în 1707, prin Legile Uniunii, să se unească oficial.

Chiar dacă Scoţia nu este un stat-naţiune separat, scoţienii sunt o naţiune diferită de englezi – şi, poate cel mai important lucru, se şi simt aşa. În ciuda exagerării diferenţelor dintre ei, acestea există şi nu doar fiindcă un mai mare număr de bărbaţi la nord de graniţă poartă fustanele.

Cu doar câteva secole în urmă exista o singură diferenţă etnică, nu foarte semnificativă. Scoţii se trăgeau din popoarele celtice, ca şi galezii şi cei din Cornwall. Celţii au sosit pe insule cu aproximativ 4 000 de ani în urmă şi chiar au locuit o vreme în Anglia de astăzi, deşi au fost înlocuiţi treptat de frizieni, angli, iuţi şi saxoni. Chiar dacă diferenţele de ordin genetic dintre englezi şi scoţieni sunt aproape insesizabile, englezii sunt uneori numiţi „sassenach" de către scoţieni – adică „saxoni" în limba gaelică.

Gaelica sau „gàidhlig" era prima limbă pentru majoritatea populaţiei din nord-vestul Scoţiei în secolul al XVII-lea. Dar la numai 50 de ani de la Legile Uniunii, doar aproximativ 23% dintre locuitori au mai vorbit-o; numărul a scăzut la 4,5% în 1901 şi la 1,2% la începutul secolului XXI. În jur de 60 000 de persoane vorbesc gaelica acum, cele mai multe în Insulele de Vest, şi sunt bilingve. Scoţienii ştiu prea bine că limba pe care o vorbesc acum nu provine din cea iniţială. Au rămas doar cu memoria ei istorică – ideea că, demult, au fost altfel decât englezii. În timp ce englezii îşi aduc vag aminte că au fost mult mai numeroşi şi uneori au dominat relaţia dintre ei şi scoţieni, în conştiinţa celor din urmă a rămas gustul amar al oprimării.

Problema autodeterminării nu a dispărut, în ciuda independenţei crescânde a Scoţiei în interiorul Uniunii. După unirea cu Anglia, Scoţia şi-a păstrat controlul asupra sistemului educaţional şi juridic – de exemplu, legea englezească permite doar verdictele de „Vinovat" sau „Nevinovat", în timp ce legea scoţiană are o a treia categorie: „Nedovedit". Lăsând la o parte gluma potrivit căreia acest verdict se traduce uneori prin: „Nevinovat – dar să nu te mai prind că o faci din nou", a treia categorie se conformează unuia dintre principiile fundamentale ale autodeterminării: impunerea propriului sistem juridic. Cu toate acestea, Scoţia şi Anglia au fost conduse în mare parte ca o singură ţară. De-abia în 1885 s-a creat postul de secretar pentru Scoţia, dar chiar şi atunci cu prerogative limitate. În 1926, a devenit un post de maximă importanţă în cabinetul de miniştri al Marii Britanii, cu titlul de secretar de stat pentru Scoţia.

În 1997, a fost organizat un referendum privind ieşirea Scoţiei din Uniune, marea majoritate a scoţienilor votând pentru. În 1998, a fost promulgată Legea Scoţiei, prin care s-au creat un executiv şi un parlament scoţian cu sediul în Edinburgh, cu puteri sporite, independente de Londra, unde se dezbat numai problemele Scoţiei. În 2007, executivul şi-a schimbat numele în guvern scoţian, denumire care a căpătat recunoaştere juridică în 2012. În anul următor s-a cerut organizarea unui referendum pentru independenţă în 2014. Desprinderea de Marea Britanie părea acum o posibilitate distinctă. Cu doar două zile înainte de vot, principalele trei partide politice britanice, îngrijorate şi sperând într-un vot negativ, au declarat că, în cazul respingerii independenţei, „noi puteri sporite" vor fi acordate parlamentului scoţian. Aceasta a fost probabil una dintre explicaţiile rezultatului final: 55% au votat împotriva independenţei.

În urma referendumului, Westminsterul******** s-a conformat şi a dat Legea Scoţiei din 2016, prin care parlamentul Scoţiei dobândea mai multe drepturi, printre care amendarea Legii Scoţiei din 1998, controlul poliţiei transporturilor britanice din Scoţia, păstrarea a jumătate din TVA colectată în Scoţia şi decizia asupra limitelor de viteză şi a indicatoarelor de circulaţie rutieră. Ultimele două par banale în comparaţie cu puterea de a decide în domeniul juridic şi al educaţiei, dar controlul chestiunilor minore, ca şi al celor majore, de stat, satisface nevoia de a te simţi stăpân în propria ţară.

Poate că aceasta şi explică aparenta scădere a sprijinului acordat cauzei independenţei. După anunţarea rezultatului, nu a trecut mult timp şi oamenii au început să vorbească despre un al doilea referendum, drept pentru care, la alegerile generale din 2015, Partidul Naţional Scoţian s-a bucurat de o susţinere masivă, ceea ce a i-a adus 56 de locuri în Camera Comunelor, faţă de şase câte avusese până atunci. Dar, odată cu noile prerogative, oamenii s-au arătat mai puţin interesaţi şi astfel insistenţa Partidului Naţional Scoţian pentru organizarea unui alt referendum este poate motivul pentru care şi-a pierdut din susţinători la alegerile generale din 2017, obţinând cu 21 de locuri mai puţin. Acum se pare că, în viitorul previzibil, regatul va rămâne unit. Identitatea scoţiană este puternică, dar nu îndeajuns pentru ca majoritatea populaţiei să şi-o exprime printr-un stat independent. Conceptul de Regat Unit încă mai estompează diferenţele identitare care există între naţiunile care îl alcătuiesc.

Multe din cele spuse aici despre relaţia dintre scoţieni şi englezi sunt valabile şi pentru cea dintre galezi şi englezi. Din nou, englezii sunt mai puţin conştienţi decât galezii de opresiunea la care i-au supus pe aceştia din

urmă, ceea ce uneori umple relaţia dintre ei de asperităţi. Dar şi parlamentul naţional galez a primit puteri sporite, ceea ce face ca problema autodeterminării să fie trecută sub tăcere. Suprimarea limbii galeze s-a sfârşit cu mult timp în urmă: mai multe legi promulgate de parlament garantează egalitatea cu limba engleză în faţa legii. De asemenea, au fost înfiinţate posturi TV şi de radio în limba galeză, ceea ce a încurajat folosirea ei. Aproximativ 20% dintre galezi vorbesc „cymraeg" – asta înseamnă cam jumătate de milion. Cymraeg este una dintre limbile celtice, înrudită îndeaproape cu cea vorbită în Cornwall, ambele provenind din limba folosită în aceste regiuni în secolul al VI-lea.

Locuitorii din Cornwall se consideră şi ei drept o regiune separată de restul ţării – naţionaliştii de acolo spun că Anglia începe „la est de râul Tamar", care desparte Cornwall de Devon. Cei de acolo au fost recunoscuţi ca grup minoritar naţional în 2014; cu toate acestea, sprijinul acordat independenţei regiunii Cornwall este încă timid.

În pofida conştientizării profunde a propriei identităţi, majoritatea locuitorilor din Insulele Britanice se înţeleg bine, respectând aceleaşi valori şi acceptând ideea atotcuprinzătoare a Uniunii. Există, desigur, şi cazuri în care răbufnesc resentimentele faţă de englezi, în Ţara Galilor şi Scoţia – odată mi s-a întâmplat să nu fiu servit într-un club muncitoresc din Perthshire. Dar asemenea incidente sunt rare şi pentru fiecare bigot sunt mii de oameni care nu ţin cont de diferenţe decât atunci când vor să „persifleze" sau să tachineze fără răutate.

În tinereţe, am avut privilegiul să fac o călătorie cu trenul împreună cu câteva sute de scoţieni (eu fiind englez) la Wrexham, ca să văd meciul de fotbal dintre Scoţia şi Ţara Galilor. Călătoria a fost udată din plin cu băutură şi cântece, inclusiv „Dacă-i urăşti pe nemernicii de englezi, bate din palme". Chiar dacă la sfârşit mă dureau palmele de-atâta bătut, nu am făcut greşeala să confund sentimentele unor suporteri cu cele ale întregii naţiuni scoţiene. „Ura" este un cuvânt pe care îl auzi în tribune, dar, în afara stadionului, majoritatea oamenilor se comportă cu mai multă maturitate. La fel cum britanicii care au votat pentru ieşirea din UE nu au făcut-o din convingeri şoviniste sau naţionaliste extreme, tot aşa şi scoţienii care au votat pentru ieşirea din Marea Britanie nu au fost antienglezi.

Majoritatea vechilor „triburi" britanice sunt amestecate, muncesc, trăiesc şi se distrează împreună. Pe măsură ce populaţia acestei insule relativ aglomerate se apropie de 70 de milioane, păstrarea coeziunii este absolut vitală – sau, dacă unul dintre popoare hotărăşte să rupă legăturile legale, să o facă paşnic. În ultimul secol a existat doar un singur colţ din regat în care lucrurile nu s-au întâmplat întotdeauna aşa – Irlanda de Nord.

Irlanda de Nord este cea mai mică dintre cele patru regiuni principale ale Regatului Unit, reprezentând doar 5,7% din uscat şi, cu 1,8 milioane de locuitori, 2,9% din populaţie. A luat fiinţă în 1921, după ce guvernul britanic a împărţit Irlanda în două jurisdicţii separate. „Irlanda de Sud" a devenit independentă în 1922, în timp ce Irlanda de Nord a rămas parte din Regatul Unit. Unii cred că denumirile „Regatul Unit" şi „Marea Britanie" sunt interschimbabile, dar cea de a doua se referă numai la Anglia, Scoţia şi Ţara Galilor (şi la câteva mici insule din jur), pe când Regatul Unit include şi Irlanda de Nord. Numele întreg este „Regatul Unit al Marii Britanii şi al Irlandei de Nord".

Încă de la început, populaţia Irlandei de Nord a fost împărţită între protestanţi (majoritatea) şi catolici. Protestanţii erau, în general, descendenţii coloniştilor veniţi din Scoţia şi, într-o mai mică măsură, din Anglia. Majoritatea erau şi sunt „unionişti" şi vor să rămână în Regatul Unit; majoritatea catolicilor erau şi sunt „naţionalişti" care vor o Irlandă unită, deşi nu cad de acord asupra modalităţii în care să o facă. Întotdeauna a existat o animozitate între cele două comunităţi care de multe ori a degenerat în violenţe, apogeul fiind atins în cele trei decenii de „Tulburări", începute la sfârşitul anilor 1960, şi care s-au soldat cu peste 3 500 de morţi şi 50 000 de răniţi.

Acordul din Vinerea Mare (1998) a stopat în mare parte valul de violenţe, iar „dividendele păcii"******** au contribuit la creşterea economică şi reducerea şomajului. Dar şi aşa Irlanda de Nord rămâne un loc profund divizat – cu o cultură înrădăcinată a dihotomiei „noi şi ei". Puţine elemente ale vieţii de zi cu zi sunt mai separate decât sistemul educaţional şi locuinţele, fapt mai mult decât evident în Belfast, capitala, prin zidurile ridicate între cele două comunităţi. Împreună sunt numite „Zidurile păcii", dar ironia tristă este că simbolizează conflictul. Zidurile nu alcătuiesc o barieră continuă, impozantă, precum cea care se întinde de-a lungul Cisiordaniei sau al graniţei dintre Arabia Saudită şi Irak, ci sunt mai degrabă un şir de structuri din beton şi metal, înălţate la repezeală, care străbat în zigzag câteva dintre cartierele mai sărace ale Belfastului, mai ales în nordul oraşului. Zidurile au început să apară la începutul „Tulburărilor". Multe încep şi se sfârşesc în aparenţă fără motiv, dar localnicii ştiu de ce: ele marchează limita dintre teritoriile protestante şi cele catolice unde, fără ziduri, violenţele ar fi mai frecvente.

Henry Robinson este un om care înţelege complexitatea acestor divizări mai bine decât mulţi alţii. Fost membru al IRA******** Oficială, a fost închis în tinereţe pentru că i-a spart rotula unui ins din IRA Provizorie. Dar, după ce şi-a ispăşit pedeapsa în închisoarea Crumlin Road, şi-a dedicat viaţa rezolvării conflictului din Irlanda de Nord, ca şi din alte locuri din lume, precum Columbia. Robinson crede că zidurile stau în calea reconcilierii: „Eu le spun «Zidurile conflictului» sau «Zidurile Urii». Conflictul s-a încheiat, dar sectarismul continuă să fie înrădăcinat în societate, iar dovada este numărul tot mai mare de ziduri ridicate de la încheierea conflictului."

În total, sunt aproximativ ١٠٠ de astfel de ziduri în Belfast. Au devenit chiar un fel de atracţie turistică, în lunile de vară autocare pline cu turişti veniţi cu navele de croazieră zgâindu-se la ele. Zidurile sunt o juxtapunere ciudată a avantajelor economice aduse de „dividendele păcii" şi a unui memento al fragilităţii păcii. De o parte şi de alta a zidurilor, cartierele sunt împodobite cu simboluri şi mesaje ale antagoniştilor. Dacă te opreşti pe un trotuar şi întorci privirea spre un zid sau altul vei vedea, în culorile steagului irlandez sau ale celui britanic, lozinci de genul: „Britanicii n-au plecat – dar nici noi", în sprijinul „Adevăratei IRA" sau „Ulster va rămâne mereu britanic – nu va ceda". Pereţi întregi ai unor clădiri sunt acoperiţi de desene în onoarea unor grupări paramilitare precum IRA şi Luptătorii pentru Libertatea Ulsterului. Pe Henry nu îl impresionează această loialitate tribală: „Cred că ambele comunităţi s-au obişnuit cu aceste ameninţări şi chiar găsesc un motiv de mândrie morbidă, perversă, în perpetuarea monumentelor urii. Este un barometru care ne spune că situaţia ar putea să degenereze în viitor dacă nu se iau măsuri."

Divizarea este prezentă peste tot în ţară – ziduri există şi în alte zone urbane cum ar fi Londonderry/Derry, chiar dacă la o scară mai mică. În localităţile mai puţin însemnate, faliile sunt greu de detectat – deşi sunt şi acolo. De regulă, un cartier este predominant protestant, altul este catolic. Râul care străbate localitatea poate fi hotarul dintre ele. Este uşor să găseşti cartiere unde 90% dintre locuitori sunt fie unionişti, fie naţionalişti. În viaţa de zi cu zi mulţi oameni interacţionează, iar în zonele locuite de clasa de mijloc diversitatea este mai mare; mulţi nu se arată reticenţi în a se integra cu vecinii lor. Dar structurile religioase şi politice bine înfipte în societate impun modul de funcţionare a comunităţilor şi se asigură ca acestea să ducă vieţi separate.

Soluţii pentru eliminarea acestor divizări care se perpetuează la nesfârşit sunt greu de găsit. Şcolile sunt împărţite ca şi cartierele, mai ales cele cu locuinţe sociale. Un plan de integrare a eşuat, iar cercetările recente arată că în aproape jumătate din şcolile nord-irlandeze 95% dintre elevi sunt de aceeaşi religie. O nouă generaţie de copii va creşte aparţinând uneia dintre cele două facţiuni principale într-un sistem educaţional descris în 2010 de către Peter Robinson, pe atunci prim-ministru al Irlandei de Nord, drept „o formă benignă de apartheid care ne afectează societatea din temelii". Henry Robinson este de acord cu el:

> Zidurile fizice simbolizează zidurile psihologice şi felul în care majoritatea oamenilor îşi dau copiii la şcoli religioase separate. Există o cultură a separării în Irlanda de Nord şi o politică a integrării care nu se armonizează... Nici una dintre comunităţi nu sprijină şi nu se concentrează pe construirea unor punţi de legătură. De ce nu există condiţii impuse bugetului Regatului Unit privind religia, educaţia şi armonia dintre comunităţile nord-irlandeze? Nu ar fi nevoie de cine ştie ce resurse alocate acestor comunităţi pentru găsirea unor modalităţi ingenioase de a le învăţa cum să conviețuiască.

Întrucât eforturile de a pune capăt acestei separări par să fi ajuns în impas, există un factor care foarte curând ar putea avea un impact hotărâtor: demografia în schimbare. După împărţirea Irlandei în 1921, protestanţii îi depăşeau pe catolici în Irlanda de Nord într-o proporţie de doi la unu, care a rezistat până la începutul anilor 1970. Acum însă protestanţii nu mai reprezintă nici măcar o majoritate din populaţia totală: conform recensământului din 2011, 41,6% dintre nord-irlandezi sunt protestanţi (de diferite orientări), iar 40,8% sunt catolici. Elementul religios al conflictului s-a estompat în ultimele decenii odată cu declinul practicii religioase, dar a fost înlocuit de unul ce ţine de identitatea culturală: a fi catolic sau protestant arată că eşti unionist sau naţionalist. Pe fondul scăderii mai rapide a ratei natalităţii şi a identificării religioase în zonele protestante, este probabil ca majoritatea să fie alcătuită din catolici, o situaţie care va avea implicaţii politice şi va pune sub semnul întrebării poziţia Irlandei de Nord în Regatul Unit.

Această poziţie este deja problematică după votul în favoarea Brexitului. Graniţa dintre Irlanda de Nord şi Irlanda este singura graniţă terestră din Regatul Unit; cum ar trebui rezolvată problema? Oamenii de afaceri din regiune s-au obişnuit ca mărfurile lor să circule liber dintr-o parte într-alta. Îngrădirea circulaţiei ar putea avea consecinţe grave, punând în pericol pacea atât de fragilă şi stimulând sprijinul acordat unirii dintre Irlanda de Nord şi Irlanda. Guvernul britanic a declarat că nu intenţionează să impună controale la graniţă, dar şi această poziţie ar duce la complicaţii – ar permite circulaţia liberă a persoanelor şi mărfurilor între Regatul Unit şi UE, fapt împotriva căruia au votat cei în favoarea Brexitului.

Brexitul a scos în evidenţă divizări profunde în întregul Regat Unit. Le-a exacerbat pe cele vechi – majoritatea populaţiilor Scoţiei şi Irlandei de Nord a votat pentru rămânerea în UE – şi a relevat o diversitate de diferenţe ale populaţiei.

*

Una dintre cele mai clare delimitări din societatea britanică a fost întotdeauna cea dintre clasele sociale, la fel de valabilă şi acum. Poate că nu e la fel de evidentă ca în trecut – un profesor din clasa de mijloc poate câştiga mai puţin decât un instalator, un mecanic de locomotivă poate câştiga mai mult decât cineva din managementul de nivel mediu – asta şi datorită unei mari mobilităţi şi diversităţi sociale. Dar majoritatea studiilor despre mobilitatea socială constată că bărbaţii şi femeile care au urmat şcoli particulare şi apoi una dintre universităţile din Grupul Russell (cele mai bune 24 de universităţi din Marea Britanie) încă mai ocupă cele mai înalte poziţii, în procente cu mult peste numărul lor raportat la întreaga populaţie. Sigur, se poate argumenta că aceste persoane sunt, de fapt, cele mai bine instruite şi, în multe cazuri, cele mai potrivite pentru posturile pe care le deţin; dar se poate argumenta şi că acest sistem împiedică fiecare ţară să îşi găsească şi să îşi folosească cele mai mari talente.

Deşi numai 7% din populaţia Marii Britanii a urmat şcoli particulare, persoanele respective domină eşaloanele superioare din sistemul judiciar, din armată, din BBC, din marile corporaţii, din administraţia de stat şi din ambele partide politice importante. De exemplu, 55% dintre secretarele permanente din administraţia de stat au absolvit instituţii de învăţământ particulare, ca şi 71% dintre judecătorii de frunte. Cam jumătate din editorialiştii ziarelor din Marea Britanie provin şi ei din învăţământul particular. Un raport din 2014 al Comisiei pentru Mobilitate Socială şi Copiii Defavorizaţi a constatat că 43% dintre invitaţii la influenta emisiune *Question Time* de la BBC au absolvit Universitatea Oxford sau Cambridge. Există şi alţi factori care contribuie la perpetuarea dezechilibrului din societatea britanică. Multe companii mari oferă numai stagiaturi neplătite, practic împiedicând accesul unui tânăr dacă părinţii acestuia nu îl pot întreţine pe perioada respectivă. În consecinţă, cei cu dare de mână, mulţi dintre ei absolvenţi ai şcolilor particulare, câştigă experienţă şi stabilesc contacte care îi ajută să îşi construiască o carieră solidă.

În contextul în care lumea politicii şi a presei sunt ticsite în mod disproporţionat de persoane educate în şcoli particulare, acestea tind să domine discursul public, care poate avea un impact uriaş asupra opiniei publice. Pe de altă parte, aceste persoane reprezintă un punct de vedere minoritar, riscând să ascundă cât de popular este punctul de vedere opus, ceea ce dă naştere unei situaţii în care un mare număr de oameni devin tot mai frustraţi că vocile lor nu pot fi auzite. Într-un fel aşa s-a întâmplat cu Brexitul – în iunie ٢٠١٦ clasa politică, mediul de afaceri şi mass media au suferit cel mai mare şoc posibil aflând că Marea Britanie a votat, chiar şi la limită, în favoarea ieşirii din Uniunea Europeană. Cei mai puţini aroganţi s-au trezit şi şi-au dat seama cât de mult au pierdut contactul cu marea masă a electoratului.

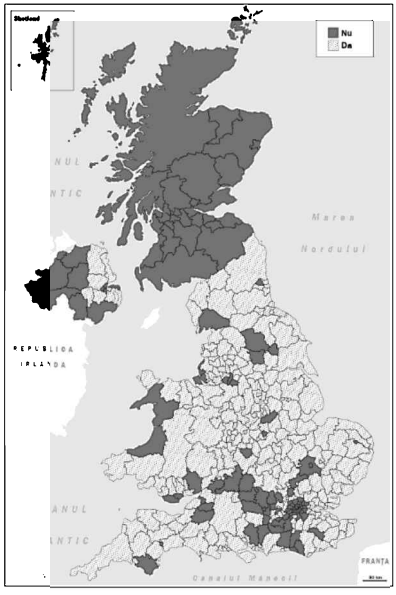

Cum au votat regiunile Marii Britanii la referendumul de ieșire din UE din 2016

De la votul pentru Brexit s-a discutat mult despre „cei rămaşi în urmă", mai precis cei pentru care apartenenţa la UE şi globalizarea nu au dus la o viaţă mai bună, ci la o concurenţă acerbă pentru locurile de muncă semicalificate şi uneori la şomaj. Cei care au votat pentru ieşirea din UE au făcut-o din mai multe motive şi au provenit din toate domeniile de activitate, dar cu siguranţă majoritatea au fost din regiunile mai sărace ale Angliei şi Ţării Galilor, foste zone muncitoreşti, reflectând astfel tradiţionala împărţire între bogaţi şi săraci.

De parcă vechile divizări nu ar fi fost îndeajuns de greu de depăşit, unii comentatori încep să identifice fracturi noi în societate.

În cartea *The Road to Somewhere*[********] (2017), David Goodhart remarcă o nouă diferenţă majoră „între cei care văd lumea de Oriunde şi cei care o văd de Undeva". Şi susţine: „Cei care văd lumea de Oriunde domină cultura şi societatea noastră. De regulă iau note bune la şcoală, apoi, de cele mai multe ori, spre sfârşitul adolescenţei, merg la universitate şi apoi încep o carieră în profesii care i-ar putea duce la Londra sau chiar în străinătate pentru un an sau doi." Se simt acasă oriunde ar merge, indiferent dacă e vorba de Berlin, New York, Shanghai sau Mumbai. Pe de altă parte, cei care văd lumea Undeva tind să aibă o percepţie mai clară a identităţii. Ca mai toţi britanicii, locuiesc la vreo 30 de kilometri de locul în care au crescut şi nu ezită să se identifice cu localitatea, regiunea şi ţara – cu alte cuvinte sunt mai „înrădăcinaţi".

Dintre ei mulţi au slujbe care dispar treptat din cauza schimbărilor economice legate de globalizare; de asemenea, cultura lor muncitorească este marginalizată, cu precădere în discursul naţional. Cuvântul „cosmopolit" vine din greacă şi înseamnă „cetăţean al lumii". Suntem, într-adevăr, un singur popor, dar este o adevărată provocare să convingi pe cineva care locuieşte aproape de localitatea unde a crescut, care este animat de o puternică identitate locală şi nu are o calificare transferabilă peste continente, că este „cosmopolit".

Goodhart consideră că până la 25% din populaţia Regatului Unit sunt cei care văd lumea Oriunde, aproximativ 50% cei care văd lumea Undeva, iar restul se situează la mijloc. Chiar dacă sunt aproximări şi definiţii rudimentare, se dovedesc utile în înţelegerea britanicilor de azi nu numai prin prisma clasei sociale, ci şi a concepţiei despre lume. Muţi dintre cei care văd lumea Oriunde, „progresiştii", s-ar codi să-şi exprime dragostea faţă de ţară, spre deosebire de ceilalţi – a căror concepţie despre lume a fost un „fapt" acceptat în societatea britanică până cel puţin spre sfârşitul anilor ۱۹۷۰, dar ascensiunea societăţii multiculturale, a culturilor paralele şi accesul mai larg la învăţământul superior au pus-o sub semnul întrebării.

Partidul Laburist, partidul tradiţional al clasei muncitoare, aparţine tot mai mult clasei de mijloc „progresiste", mulţi dintre membri tinzând spre concepţia despre lume a celor care văd lumea Oriunde. La alegerile generale din 1966, Partidul Laburist condus de Harold Wilson a câştigat puterea cu aproximativ 11 milioane de voturi din partea clasei muncitoare şi 2 milioane din partea clasei de mijloc; în ٢٠١٥, au fost ٤,٢ milioane de voturi din partea clasei muncitoare şi ٤,٤ milioane din partea clasei de mijloc. Această schimbare se datorează mai multor factori, nu în ultimul rând declinului înregistrat în rândul locurilor de muncă specifice clasei muncitoare, dar şi fiindcă partidul care se concentra în mod tradiţional pe chestiuni de o importanţă vitală pentru clasa muncitoare – locuri de muncă, locuinţe, infracţionalitate – a părut că se preocupă mai mult de alte probleme, inclusiv de politica identitară.

Aceste identităţi diferite – fie globale, fie mai înrădăcinate – au fost puse într-o relaţie antagonică în dezbateri despre identitate, naţionalism şi, da, imigraţie, înainte şi după votul Brexit. Decenii la rând, acesta a fost în multe privinţe un discurs ascuns, dat fiind că cercurile politice şi mass media păreau că nu doresc să îl susţină. Dar populaţia, în marea ei majoritate, îl discuta în toată ţara.

Guverne succesive au sprijinit ideea potrivit căreia pentru sănătatea actuală şi viitoare a economiei Marii Britanii era nevoie de o imigraţie în masă. Există argumente puternice împotriva acestei idei. O singură privire aruncată oricăruia dintre marile oraşe din Marea Britanie este suficientă ca să demonstreze că transporturile, asistenţa medicală şi multe alte domenii s-ar bloca dacă toţi imigranţii din ţară şi-ar lua simultan o zi liberă. Dar ceea ce lipsea era subvenţionarea concomitentă a locuinţelor sociale şi a asistenţei medicale, cei aflaţi la putere fiind înclinaţi să expedieze problemele oamenilor de rând fără să le asculte cu luare aminte.

Un caz aparte s-a petrecut în timpul campaniei pentru alegerile generale din 2010. Premierul de atunci, Gordon Brown, s-a angajat pe stradă într-o conversaţie televizată cu o susţinătoare tradiţională a Partidului Laburist, Gillian Duffy, în vârstă de 65 de ani, în oraşelul Rochdale din nordul ţării. După ce şi-a exprimat opiniile în legătură cu datoria naţională, sistemul educaţional şi asistenţa medicală, doamna Duffy a spus: „N-ai voie să spui nimic despre imigranţi fiindcă, dacă spui, eşti un... dar toţi est-europenii ăştia care tot vin, de unde răsar?" Cuvintele ei păreau să sugereze că, dacă îşi exprima deschis părerea despre schimbările rapide din oraşul ei natal, putea fi acuzată de rasism. Naiv, premierul i-a dat dreptate. După ce a glumit cu ea, zâmbitor, după ce a bătut-o uşor pe spate şi i-a urat numai bine, s-a urcat în maşină. Apoi uitând că microfonul era aproape, i-a zis unui consilier: „A fost un dezastru. N-ar fi... trebuit să stau de vorbă cu ea. A cui a fost ideea?" Apoi, răspunzând unui consilier care îl întrebase ce spusese femeia: „A, câte n-a spus, ce pretenţii să ai de la o bigotă?" În acel moment, milioane de persoane din Marea Britanie, şi ele îngrijorate de felul în care se schimbau oraşele lor natale, şi-au dat seama că premierul îi considera bigoţi.

Mulţi economişti susţin că Marea Britanie are mare nevoie de imigranţi; din păcate, procesul este prea rapid, iar guvernul nu a luat în calcul consecinţele când a anticipat cifrele privind imigraţia după ce zece ţări est-europene au intrat în UE, în 2004. Cifrele s-au dovedit departe de a fi realiste. Un raport din anul 2003 pentru Ministerul afacerilor interne susţinea că doar 13 000 de persoane vor sosi din ţări precum Polonia şi Ungaria, dacă Germania şi alte ţări mari din UE îşi deschideau şi ele piaţa muncii. Un „dacă" foarte important. „Poftiţi înăuntru", a spus guvernul Marii Britanii; „Rămâneţi afară", au spus majoritatea celorlalte ţări UE – de fapt, numai trei ţări (Marea Britanie, Irlanda şi Suedia) au permis est-europenilor accesul imediat la piaţa muncii în 2004. Restul ţărilor membre au introdus o varietate de restricţii, dorind un proces mai lent în anii următori. Până la mijlocul anului 2015, în jur de 900 000 de persoane au sosit în Marea Britanie numai din Polonia. Potrivit Biroului pentru Statistică Naţională din Marea Britanie, între 2004 şi 2016 migraţia netă s-a ridicat la 250 000 de persoane pe an. În total acesta este echivalentul aproximativ al populaţiei a şase oraşe, fiecare la fel de mare ca Liverpool.

În lumina acestor statistici, nu este deloc surprinzător că într-un sondaj de opinie YouGov din 2011 62% dintre respondenţi s-au declarat de acord cu afirmaţia: „Marea Britanie s-a schimbat radical în ultimii ani; uneori am senzaţia că sunt într-o ţară străină şi asta mă deranjează la culme". Unii se grăbesc să vadă în aceste resentimente dovezi de xenofobie şi reacţii iraţionale la avantajele pe care le aduc apartenenţa la UE şi globalizarea. Ceea ce este oarecum nedrept faţă de oamenii obişnuiţi care văd cât de repede se schimbă cartierele în care stau sau zonele urbane pe care le vizitează. Faptul că zonele respective s-au transformat este de necontestat; faptul că această transformare îi nemulţumeşte pe unii britanici este un adevăr la fel de evident ca şi cum ai spune că, dacă un mare număr de străini s-ar muta brusc în câteva cartiere din oraşul Ho Chi Minh, localnicii s-ar simţi la fel de deranjaţi.

Este o mare ironie că același tip de persoană care critică „îmburghezirea" unui cartier muncitoresc și care înțelege că muncitorii nu văd cu ochi buni o astfel de schimbare se grăbește să îi critice pe cei nemulțumiți de felul în care imigrația poate schimba un cartier. „Îmburghezirea" este uneori numită chiar „epurare socială", în timp ce imigrației i se mai spune și „diversificare". Aproape întotdeauna adevărat este și că mulți dintre cei care folosesc acești termeni sunt mai puțin afectați de ei decât cei care sunt vizați direct. A trata cu dispreț persoanele care s-au bucurat de cultura lor relativ omogenă, și care acum sunt nesigure în privința locului lor în lume, nu face decât să îi împingă în brațele celor care le pot exploata neliniștile – adevărații bigoți.

Majoritatea britanicilor acceptă acum ideea egalității etnice, egalitatea de gen și căsătoriile gay. A fi antiimigrație nu înseamnă neapărat a fi și antiimigranți. La fel cum există o diferență între a fi deranjat de schimbare și a fi rasist, același lucru se poate spune despre patriotism și naționalism. Pe primul eu îl definesc în parte ca „dragoste față de propria țară și respect pentru țările altora", iar pe al doilea ca „dragoste față de propria țară și dispreț față de țările altora". Istoria demonstrează că avem nevoie de ceva timp ca să ne simțim în largul nostru în compania „altora", dar și că, procedând cu luare aminte, atât Noi cât și Ei putem învăța cum să conviețuim.

Același lucru este adevărat și în privința problemei spinoase a religiei. Recensământul din 2011 a constatat prezența a zeci de religii în Anglia și Țara Galilor pe o listă care include „cavaleri Jedi", „heavy metal" și „satanism". Dar aceste credințe, alături de creștinism, islamism și hinduism, sunt practicate de o minoritate din populația de aproximativ 65 de milioane.

În jur de două treimi din locuitorii Marii Britanii nu au nici o legătură cu o religie sau un locaș de cult, ceea ce arată anomalia existentă în Irlanda de Nord – identitățile religioase atât de puternice de acolo nu reflectă realitatea din restul Regatului Unit. Frecventarea bisericii continuă să scadă de la an la an, un declin care a început în anii 1950 și s-a accelerat pe parcurs. În pofida declinului rapid al creștinismului, 59,3% dintre respondenți la recensământul din 2011 – 33 de milioane – s-au declarat „creștini". Aceasta este evident o relicvă culturală din vremea când aproape întreaga țară îmbrățișa creștinismul și arată că, deși mulți nu acceptă doctrina, se identifică din punct de vedere cultural cu istoria și tradițiile ei. Dar și această tendință se estompează: la recensământul din 2001, 72% dintre locuitori s-au declarat creștini.

Pe lângă cei 59,3% creștini, recensământul din 2011 a descoperit 4,8% musulmani, 1,5% hinduși, 0,8% sikși și 0,5% evrei. Asta înseamnă aproximativ 2,7 milioane de musulmani, 800 000 de hinduși, 423 000 de sikși și 263 000 de evrei. Împreună cu „Fără religie", acestea sunt primele șase categorii ca număr. Altfel, cavalerii Jedi au venit pe locul șapte, cu ۱۷۶ ۰۰۰ de credincioși – sau poate persoane cu un simț mai aparte al umorului. Sataniști autodeclarați au fost doar ۱ ۸۰۰.

Creșterea numărului de cavaleri Jedi, sau al celor care cred în Belzebut, este greu de anticipat, dar nu la fel de greu ca în privința religiilor principale. Credința cu un număr din ce în ce mai mare de adepți în Marea Britanie este islamul, în parte din cauza ratei natalității, imigrației și a devoțiunii. În timp ce majoritatea britanicilor care se declară creștini nu sunt practicanți – în realitate mai puțin de 7% din populație se declară creștini practicanți – un sondaj de opinie din 2014 a constatat că 93% dintre musulmani au afirmat că își practică religia. Este greu de stabilit cât reprezintă devoțiune și cât presiune culturală, fiindcă în majoritatea culturilor musulmane este interzis să îți declari „credința" în ateism. Dat fiind numărul mare de adepți, cât și faptul că unul din trei musulmani din Marea Britanie este sub vârsta de 15 ani, ascensiunea islamului ca a doua mare religie din Marea Britanie pare să continue. Și, pe fondul imigrației constante și al declinului în frecventarea bisericii în comunitățile creștine, rezultă că, foarte probabil, islamismul va deveni religia cea mai practicată din țară.

Ceea ce nu trebuie să se confunde cu dimensiunile populației musulmane. Chiar dacă în 2011 aproximativ una din 20 de persoane din Marea Britanie era musulmană, percepția publică a proporției este foarte diferită, ca în toată Europa: un sondaj de opinie Ipsos Mori a constatat că majoritatea britanicilor consideră că numărul musulmanilor care trăiesc în țară este de trei ori mai mare decât în realitate. Aceeași evaluare greșită aparține și populației musulmane și nonmusulmane și s-ar putea explica, în parte, prin concentrarea musulmanilor în zonele urbane – 80% dintre ei locuiesc în doar patru regiuni: Yorkshire, în nord-vest, West Midlands și Londra cu suburbiile ei.

Această concentrare a dus la apariția unor societăți paralele, situație care, la rândul ei, poate duce la divizare și afectarea coeziunii sociale. Unele părți din zone urbane ca Luton, Burnley, Manchester și Oldhum, de exemplu, sunt majoritar musulmane și comunică prea puțin cu cartierele învecinate, predominant nonmusulmane. În această privință multiculturalismul nu este de prea mare ajutor – dimpotrivă, împiedică

asimilarea şi subminează coeziunea socială: riscăm să ne împărţim în mai multe societăţi, cu culturi diferite, cu mentalităţi şi stiluri de viaţă puternic influenţate de dihotomia „noi şi ei".

În anii postbelici, Marea Britanie s-a străduit să devină, în unele regiuni, o societate multiculturală. Acum britanicii sunt angajaţi într-un proces de adaptare similar, într-o epocă a migraţiei în masă accelerate, la care s-a adăugat un factor extrem de important – religia care, după cum am văzut în Irlanda de Nord, poate crea sciziuni aproape insurmontabile. Întrucât aproape fiecare credinţă susţine, în esenţă, că ea reprezintă calea cea dreaptă şi că celelalte pornesc, în cel mai bun caz, de la o premisă greşită, rezultatul este dezbinarea oamenilor – o reacţie deloc binevenită pe care unii lideri religioşi chiar o încurajează. Mai ales în cazul islamului fiindcă, în comparaţie cu alte religii, grupările musulmane se implică mai mult politic şi, concomitent, atrag atenţia presei. Sigur, există numeroase exemple de căsătorii interreligioase, care creează punţi de legătură, dar predicatori din prea multe moschei promovează mentalitatea „noi şi ei" – la fel cum mulţi dintre politicenii brtianici de extremă dreaptă se fac vinovaţi de acelaşi lucru.

Musulmanii sunt demult prezenţi în Marea Britanie – un document din 1641 se referă la o „sectă a mahomedanilor", iar prima traducere a Coranului a apărut în Anglia în 1649. Şi totuşi, în urmă cu 50 de ani, populaţia musulmană era estimată la 50 000; acum se apropie de 3 milioane. O creştere rapidă, cea mai mare parte produsă în ultimii 50 de ani, împreună cu schimbările la fel de rapide din atitudinile sociale din Marea Britanie. Aşa cum am văzut, frecventarea bisericii a scăzut, credinţa s-a erodat, deşi libertăţile religioase au fost din ce în ce mai acceptate. Avortul a fost legalizat. Ca şi homosexualitatea. Căsătoriile gay şi adopţia copiilor de către cuplurile gay sunt ceva obişnuit acum, iar majoritatea populaţiei, indiferent de ceea ce spun unii creştini, acceptă aproape toate schimbările.

În cazul acesta tensiunile se nasc din răspândirea unei religii ai cărei adepţi şi lideri, mulţi dintre ei, nu acceptă exemplele de viaţă liberală modernă de mai sus fiindcă vin în contradicţie cu principiile de bază ale credinţei lor. Un sondaj de opinie întreprins de ICM Research în ٢٠١٦ a constatat că ٥٢٪ dintre respondenţii musulmani britanici consideră că homosexualitatea ar trebui din nou scoasă în afara legii. Această atitudine nu este o problemă când adepţii ei sunt puţini la număr şi, prin urmare, nu au forţa să schimbe un status-quo. De exemplu, mica populaţie de evrei hasizi „ultra-ortodocşi" preferă să se ţină departe de războaiele culturale ale populaţie majoritare şi este mulţumită să îşi pună în practică programul în propria comunitate. Islamul însă este acum, şi va fi şi mai mult în viitor, în situaţia de a-şi face principiile cunoscute şi respectate, fapt care, în funcţie de orientarea sa, ar putea avea un impact major asupra societăţii – un islam pluralist şi în acord cu cultura majorităţii, unul care vrea să inverseze schimbările liberale pentru toţi sau unul care insistă pe legi diferite pentru etnii diferite.

În Marea Britanie, ca şi prin alte părţi, va avea loc o europenizare a islamului sau o islamizare a unor cartiere din zonele urbane europene? Pe moment avem exemple din ambele tendinţe. Există milioane de europeni moderni care sunt musulmani şi care participă fără rezerve la viaţa ţării europene ai cărei cetăţeni sunt, integrându-se total. Dar există şi zone urbane aproape exclusiv musulmane unde ideologia islamistă (adesea violentă) este propagată de indivizi care vor să le controleze. Cu cât această ideologie va fi lăsată să prolifereze, cu atât musulmanilor liberali le va fi mai greu să îi reziste.

Răspunsul la întrebarea „Ce legătură are religia mea cu tine?" este că toţi suntem britanici şi, în consecinţă, avem dreptul să ne facem cunoscute punctele de vedere asupra societăţii pe care ne-o dorim. În clipa în care religia ajunge să se înfrunte politic cu legile făcute de oameni, nu ne rămâne decât să spunem: orice creştin care are o pensiune la care accesul homosexualilor este interzis va simţi reacţia celorlalţi pe pielea lui. Cei care declară că sprijină societatea relativ progresistă în care trăiesc trebuie să îşi exprime încrederea în legitimitatea acestui progres ca să se poată bucura în continuare de rezultatele luptelor politice ale generaţiilor precedente. Această încredere pare să fi slăbit de mai mulţi ani, odată cu creşterea „relevanţei culturale" şi a fricii paralizante că orice critică a unei alte culturi va fi etichetată drept rasistă. Firește, există oameni îndeajuns de inteligenţi ca să observe această stare de nelinişte şi să se folosească de ea ca să închidă discuţia. Rasismul este un termen tot mai facil şi mai gol de conţinut şi, în multe cazuri, ne afectează înţelegerea a ceea ce se întâmplă în societatea noastră.

Această frică pare să provină dintr-o stare de jenă copleşitoare, poate dintr-o vină teribilă, legată de nenumăratele racile ale colonialismului. De aici şi reacţia negativă la arborarea steagului britanic, dar nu şi la înălţarea steagului unei foste colonii britanice în timpul unui eveniment cultural din Marea Britanie, care ar putea fi interpretată ca o expresie legitimă a mândriei naţionale. Un tip de patriotism rău – altul, bun. Această atitudine este un amestec interesant de vină, paternalism şi autoritarism. Mulţi oameni obişnuiţi din Marea Britanie sunt

derutaţi de aceste reacţii culturale de respingere fiindcă nu au în comun aceeaşi îngustime a spiritului cu cei care propagă teza dominantă. George Orwell a intuit prea bine acest lucru. Încă din anii 1940 scria în eseul „Leul şi inorogul":

> Anglia este poate singura ţară importantă în care intelectualilor le este ruşine de naţionalitatea lor. În cercurile de stânga se crede că a fi englez este un pic dezonorant şi că este de datoria lor să strâmbe din nas la tot ce este specific englezesc, de la cursele de cai la budinca cu seu. Este o ciudăţenie, dar şi absolut adevărat că aproape orice intelectual englez se simte mai ruşinat când stă drepţi la intonarea imnului „Dumnezeu să-l aibă-n pază pe rege" decât atunci când fură din cutia milei.

Desigur, Orwell se referea doar la Anglia şi poate că observaţiile lui oferă un indiciu asupra modului de a gândi al unora dintre englezii care au votat pentru Brexit – cei care au o percepţie aparte a identităţii şi a mândriei naţionale şi sunt dezamăgiţi de o clasă politică şi de mass media ce par detaşate de viaţa oamenilor de rând. Orwell a fost un analist politic înainte ca termenul să fie inventat şi un exemplu neobişnuit din aceleaşi motive pentru care ar fi şi acum – a ţinut să-şi trăiască viaţa aşa cum şi-o trăiesc majoritatea oamenilor. Ceea ce l-a învăţat să încerce să înţeleagă mai bine.

Marea Britanie a rezistat până acum în faţa naţionalismului şi a divizărilor de ordin social şi religios. Acum rezistenţa îi este pusă din nou la încercare – rămâne de văzut dacă va putea trece din nou peste aceste divizări ca să recreeze societatea relativ omogenă din secolul XX. Zidul lui Hadrian ne arată cât de vechi sunt divizările noastre, zidurile Belfastului – câte mai avem de făcut şi cât de rău putem ajunge.

Se poate să privim faliile din societatea britanică modernă, şi să ascultăm teoriile rivale, ca să ne dăm seama cât de important este să găsim soluţii la problemele rezonabile ale diverselor facţiuni. Oriunde ar fi ele, în Anglia, în Irlanda de Nord, Scoţia sau Ţara Galilor, comunităţile trebuie să colaboreze, să îşi împărtăşească experienţele, întărind, pas cu pas, statul-naţiune – susţinut, până la un punct, de valori comune, oricât de greu ar fi să le definim. Coşmarul nostru cel mai înspăimântător este un viitor în care ne retragem în enclavele noastre – suma părţilor neegalând, ci slăbind întregul.

Aluzie la poezia *Roman Wall Blues* de W.H. Auden (n.tr.)
Porecla lui Charles Edward Louis John Casimir Sylvester Severino Maria Stuart (١٧٨٨–١٧٢٠) (n.tr.)
Parlamentul Marii Britanii (n.tr.)
Slogan politic lansat de preşedintele american George H.W. Bush şi de premierul britanic Margaret Thatcher la începutul anilor 1990, pentru a scoate în evidenţă beneficiile economice ale reducerii cheltuielilor pentru apărare (n.tr.)
Armata Republicană Irlandeză (n.tr.)
Drumul spre Undeva (n.tr.)

Concluzie: ţările nimănui

*Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, şi ceea ce s-a întâmplat se mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare.*********

Ecclesiastul 1:9

PE VREMEA CÂND ERAM REPORTER, AM IEŞIT ÎNTR-O ZI din Zona Verde a Bagdadului împreună cu doi colegi, în toiul bombardamentelor şi al răpirilor de la începutul anilor 2000. Regula era ca, dincolo de Zona Verde, să te întinzi pe bancheta din spate a unei maşini vechi, cu geamurile fumurii, iar în faţă să ai doi inşi înarmaţi cu puşti de asalt. După ce am trecut de punctul de control păzit de soldaţi americani, fiecare pas a început să fie important. După fiecare dintre ei eram tot mai departe de un loc de sigur – şi de ajutor, dacă intervenea ceva.

Este un spaţiu ciudat, cu puţini oameni, unde nimeni nu conduce. Nu există nici o construcţie, nici o lege, iar cei care se aventurează în această „ţară a nimănui" se împart radical în categoriile „noi" şi „ei". Cândva jurnaliştii erau consideraţi neutri, dar zilele acelea s-au cam dus şi, în multe conflicte, suntem văzuţi ca nişte ţapi ispăşitori care merită împuşcaţi sau folosiţi ca monedă de schimb. În ziua aceea am înaintat câteva sute de metri, am vorbit cu un grup de civili, am simţit că ceva nu este în regulă şi ne-am întors repede la siguranţa relativă a Zonei. Deşi Zona era atacată regulat cu mortiere, am căzut de acord că era mai bine să mori repede, de la o schijă, decât să te căsăpească banda lui Abu Musab al-Zarqawi – un fel de „al-Qaeda din Irak" în stadiu embrionar.

Aceste locuri ciudate – ţările nimănui – sunt adesea create de conflicte şi de divizări. Uneori sunt teritorii revendicate, alteori sunt zone-tampon cu consimţământul ambelor părţi. Dar, orice ar fi, a păşi în ele este o experienţă cumplită. O faci asumându-ţi toate riscurile, de multe ori conştient că ambele tabere te iau la ţintă în timp ce te deplasezi dintr-o parte într-alta.

Din păcate, realitatea ne oferă multe exemple. Ciprul este împărţit în două, între ciprioţii greci şi turci, de o zonă-tampon lungă de aproape 180 de kilometri. Partea cea mai dezolantă este Varoşa, un cartier din capitala Famagusta. În 1974, locuitorii şi-au părăsit casele de teamă să nu fie masacraţi de trupele turceşti şi nu s-au mai întors. Varoşa este acum înconjurată de sârmă ghimpată, de turnuri de pază şi de soldaţi turci. În interiorul acestui adevărat oraş-fantomă liniştea este întreruptă doar de cântecul păsărilor. Străzile sunt pustii, trotuarele sunt năpădite de buruieni şi multe dintre clădirile abandonate sunt în ruine după războiul declanşat de invazia turcilor din 1974. Noaptea, cartierul dispare în beznă; nu sunt lumini fiindcă nu sunt nici oameni. Nu ai voie să intri în Varoşa, deşi acum sunt şapte puncte pe insulă unde un oficial îţi verifică paşaportul înainte să mergi câteva sute de metri până în partea cealaltă, unde trebuie să-ţi prezinţi paşaportul din nou. Ambele părţi sunt cu ochii pe spaţiul dintre ele; un loc dominat de umbre, unde nu ai cum să te simţi în siguranţă, unde eşti supravegheat, dincolo de el fiind „ceilalţi".

Separarea forţată şi confruntările violente sunt efectele extreme ale zidurilor pe care le înălţăm – şi când divizările pe care le reprezintă sunt aparent insurmontabile. Nimeni nu vrea asta: astfel de spaţii şi de situaţii sunt înspăimântătoare şi dezumanizante. A merge dintr-o parte într-alta sub privirile ameninţătoare ale soldaţilor poate fi o experienţă traumatizantă.

Ca atunci când treci din Israel în Gaza: ai senzaţia că eşti absolut singur, prins undeva între un coşmar SF şi un fel de experiment de laborator. Ca să ieşi din Israel trebuie să treci prin două puncte de control israeliene. Soldaţi înarmaţi te urmăresc din dosul unor geamuri antiglonţ. Bagajul îţi este controlat pe-ndelete. În capătul unui coridor lung apeşi pe un buton; camera de luat vederi de deasupra te fixează câteva secunde înainte ca uşa să se deschidă. Când ieşi de acolo păşeşti în Gaza. Dar fără să vezi pe cineva; aici eşti pe un coridor flancat de garduri, într-o ţară a nimănui lată de peste 900 de metri (în unele locuri este şi mai lată). Într-un târziu, ieşi în lumina nemiloasă a soarelui şi pe un teren împânzit de tufişuri. La câteva sute de metri mai încolo te aşteaptă un punct de control

palestinian, deşi controlul acolo este mai lejer. La întoarcere israelienii te controlează şi mai abitir: grănicerii monitorizează din dosul geamurilor fumurii şirurile de camere de luat vederi; senzori de sunet şi tactili reacţionează de pe zid sau din apropierea lui; scanere în genul celor pe care le vezi la aeroporturi se pun în funcţiune; bagajul este răscolit în căutare de explozibil.

Chiar dacă pare a fi mult prea riguroasă şi ostilă, procedura se dovedeşte eficientă. Zidul limitează accesul teroriştilor sinucigaşi din Gaza, iar ţara nimănui micşorează raza de acţiune a rachetelor lansate spre Israel cu cel puţin un kilometru. Un adevăr incomod. Da, însăşi priveliştea oferită de Zidul din Gaza, de barierele din jurul Bangladeshului, de gardul din sârmă ghimpată dintre Ungaria şi Serbia ne răneşte sensibilitatea şi este dovada vie a neputinţei noastre de a trece peste diferenţele dintre noi.

Este uşor să critici tendinţa de a construi cât mai multe ziduri; într-adevăr, zidurile pot crea falsa impresie că reprezintă soluţia unor probleme spinoase. Dar, deşi barierele pot fi exemple ale unui discurs politic ineficient, în acelaşi timp pot rezolva pe termen scurt şi parţial unele probleme, chiar în timp ce ţările încearcă să găsească soluţii pe termen lung, mai ales în zonele de conflict. Zidul din Gaza, împreună cu multe alte măsuri, de exemplu, sistemul antirachetă Iron Dome, a redus dramatic numărul victimelor din Israel. Zidul saudit de la graniţa cu Irakul împiedică în mare parte infiltrarea IS. Deşi greu de acceptat, uneori zidurile îşi fac treaba. Idealiştii vor dărâmarea tuturor zidurilor – şi astfel se situează de partea îngerilor. Dar încearcă să spui asta unui nord-irlandez care nu vrea să fie ţinta unui cocktail Molotov.

De asemenea, uneori pare mai uşor să dezbini decât să uneşti. Să luăm, de exemplu, nenumăratele complicaţii din relaţia dintre cele două Corei. Unul dintre motivele pentru care această divizare datează de atât de mult timp este participarea a cinci jucători la acest joc – fiecare cu o viziune diferită despre viitor.

Interesul primordial al SUA este ca rachetele nucleare nord-coreene să nu le poată atinge teritoriul; păstrarea unei prezenţe militare în Coreea de Sud este şi ea importantă pentru a contracara

forţa navală, din ce în ce mai mare, a Chinei în Marea Galbenă şi dincolo de ea. Bineînţeles că poziţia SUA afectează atât strategia Chinei, cât şi planurile Coreii de Nord de a domina întreaga peninsulă, ceea ce contravine şi intereselor Coreii de Sud. Între timp, Japoniei, care găzduieşte baze militare americane, nu i-ar surâde deloc o Coree unită, mai ales sub influenţa Chinei, japonezii considerând peninsula drept o zonă-tampon între ei şi chinezi. Această situaţie atât de complicată demonstrează de ce divergenţele de ordin politic sunt atât de greu de depăşit.

Dar zidurile din zonele lipsite de conflict? Practica gardurilor din sârmă ghimpată, agreată de Ungaria, atât în sens fizic cât şi politic, a redus fluxul de imigranţi, dar fără perspectiva de a-l opri total. La fel cum migraţia în masă nu are cum să se sfârşească într-un viitor previzibil. Oamenii continuă să fugă de sărăcie şi/sau violenţe, îndreptându-se spre ţările mai bogate şi mai stabile. Atât timp cât nivelul înalt al sărăciei şi al violenţelor va prevala – ceea ce probabil va continua să fie valabil în Orientul Mijlociu şi în Africa – valurile de migranţi nu vor înceta să apară la graniţele altor ţări, poate din ce în ce mai mari. Populaţia lumii continuă să crească: în Africa, unde sărăcia este la ea acasă, se estimează că populaţia se va dubla, de la 1,2 miliarde cât este acum la 2,4 miliarde, în aproximativ 30 de ani. Prin urmare, deşi rata sărăciei este în scădere, pe măsură ce populaţia creşte, tot mai mulţi oameni îi vor cădea victime, cu slabe speranţe sau şanse pentru o viaţă mai bună.

Unele dintre ţările mai bogate vor continua să ridice ziduri care să stăvilească fluxul de migranţi. Pe de altă parte, sunt voci care susţin că ar trebui să renunţăm nu numai la ele, ci şi la graniţe – şi să permitem circulaţia liberă astfel încât oricine să poată merge oriunde doreşte pe această planetă.

Într-un eseu apărut în *Foreign Affairs* (2017), Nathan Smith, profesor de ştiinţe economice la Facultatea de Economie de la Fresno Pacific University, scria astfel despre ideea „graniţelor deschise“:

> un regim al unei libertăţi aproape totale a migraţiei în întreaga lume, cu rare excepţii menite să prevină terorismul sau răspândirea unei boli contagioase... Desfiinţarea controlului migraţiei în acest mod ar da

oamenilor mai multă libertate, ar reduce sărăcia la nivel global şi ar accelera creşterea economică. Dar, mai important, ar pune sub semnul întrebării dreptul guvernelor de a reglementa migraţia pornind de la temeiurile arbitrare ale suveranităţii... Distribuirea mai eficientă a forţei de muncă ar duce la creşteri globale ale productivităţii, aproape dublând economia mondială. Această activitate economică sporită ar fi mai ales în beneficiul celor mai săraci dintre săraci.

Smith susţine că prin deschiderea graniţelor am putea pune capăt sărăciei la nivel mondial; prin urmare, într-un fel aceasta este o datorie morală pentru noi, cei din Occident. Există chiar şi un punct de vedere conform căruia absolutizarea cetăţeniei într-un stat este le fel de violentă şi de discriminatorie ca şi comerţul cu sclavi fiindcă plasează drepturile cetăţenilor deasupra celor umane şi astfel legitimizează ideea că unii oameni sunt mai umani decât alţii. Dacă s-ar întâmpla aşa ceva, presiunea pe resursele Occidentului ar fi imensă: sistemele de asistenţă socială, de exemplu, ar trebui, pur şi simplu, desfiinţate. Smith recunoaşte că „graniţele deschise ar duce, probabil, la creşterea semnificativă a sărăciei extreme vizibile în Occident“, dar argumentează că „sărăcia după standardele occidentale pare bogăţie pentru o mare parte din lume“ şi că beneficiile de care s-ar bucura milioane de oameni ar prevala asupra inconvenientelor şi dezavantajelor pentru occidentali.

O mare parte din literatura despre graniţele deschise manifestă o aversiune profundă faţă de Occident, sau cel puţin un dispreţ faţă de el, din cauza istoriei lui imperialiste şi adesea violente. Se declară făţiş că acceptarea unei migraţii în masă ar repara într-o oarecare măsură nedreptăţile istorice. Susţinătorii graniţelor deschise rareori iau în consideraţie impactul potenţial al ideilor lor asupra unor ţări ca Japonia, India sau Africa de Sud, referindu-se aproape în exclusivitate la America de Nord şi Europa. În cercurile lor se cred persoane umanitare, tolerante, atitudine care uneori poate fi contrazisă de comentarii precum cel al lui Smith: „Drepturi individuale precum libera exprimare sunt, într-un anume sens, nedemocratice, fiindcă, indiferent cât de mult ar dezavua majoritatea ceea ce spune un individ, acesta nu poate fi redus la tăcere“. Iată un ecou al noului spirit inflexibil al universitarilor americani.

În termeni pur practici, poţi fi de acord cu teoria umanitară cum că, în general, lucrurile s-ar „nivela“ dacă migraţia ar fi neîngrădită. Dar această teorie nu pare să ţină cont de două elemente cruciale. Primul este efectul pe care migraţia în masă l-ar putea avea asupra ţărilor abandonate. Emigranţii iniţiali ar fi cei care îşi pot permite să plece, nemaifiind nevoiţi să pornească în călătorii periculoase, la mila traficanţilor de persoane, prin deşerturi şi peste mări. Cu mai puţini medici, profesori şi alţi intelectuali, acele ţări ar regresa – poate chiar s-ar prăbuşi, sărăcind total – fără speranţa de a-şi reveni vreodată.

A doua problemă ţine de natura umană – sau, mai precis, de identitatea de grup. Optimiştii cred că statele-naţiuni care vor primi imigranţi vor reuşi să se descurce, că îi vor absorbi pe nou-veniţi. Dar privind retrospectiv şi în prezent îţi dai seama că e nevoie de o atitudine umanitară mai precaută. În realitate, migraţia în masă provoacă deja nervozitate: populaţiile locale nu par deloc fericite când un mare număr de străini năvălesc în oraşele lor. Impactul asupra politicii din Europa este evident: o mişcare bruscă spre dreapta şi spre extrema dreaptă. Acelaşi lucru se întâmplă pe tot globul. A devenit o banalitate să citeşti articole care acuză ţările occidentale că au unele dintre cele mai restrictive legi în domeniul imigraţiei şi cele mai violente manifestări rasiste din lume. Prin alte părţi însă este aceeaşi situaţie; alte regiuni pot fi la fel de anti-imigraţie, violente, rasiste şi intolerante din punct de vedere religios. Presiunile exercitate de globalizare şi de creşterea populaţiei sunt resimţite în întreaga lume, consecinţa fiind agravarea atitudinilor naţionaliste, atât laice cât şi religioase. În India, de exemplu, dată fiind reacţia prevalentă la nivelul ridicat al imigraţiei în statele din nord-est, este puţin probabil ca o creştere masivă a migraţiei dinspre Bangladesh să reducă fricţiunile.

Pe alte meridiane, din anul 2014, locuitorii oraşului paraguayan Encarnación au fost izolaţi de vecinii lor argentinieni din Posadas printr-un zid de beton lung de 1,5 kilometri şi înalt de 4,5 metri, paralel cu râul care desparte cele două localităţi. Motivele invocate de oficialii argentinieni au fost vagi, contextul însă era clar: îngrijorarea crescândă privind migraţia, într-una din ţările cele mai

liberale ale Americii de Sud. Lângă Paraguay este Bolivia, din care, de asemenea, se migrează în Argentina. Situaţia l-a făcut pe Alfredo Olmedo, parlamentar din Salta, o provincie din nordul Argentinei, să declare: „Trebuie să construim un zid... sunt absolut de acord cu Trump".

Graniţele deschise nu vor avea câştig de cauză în actualul climat politic – şi nici în viitorul previzibil. Dar merită să meditǎm la acestă idee îndrăzneaţă pentru a vedea de ce parte a zidului ne aflăm. Dacă nu credem că experimentul va reuşi, atunci poate că, aşa cum este alcătuită lumea acum, graniţele sunt necesare. Dacă o acceptăm, rămânem cu întrebarea ce fel de graniţe să desfiinţăm şi câţi oameni pot migra.

Soluţii simple nu sunt, dar este clar că, dacă nu alocăm mai mulţi bani în locurile suprapopulate, mulţi oameni vor încerca să se îndrepte spre locurile cu mulţi bani. În viitorul imediat, bugetele pentru asistenţa umanitară a altor ţări ar trebui majorate. În viitorul apropiat avem nevoie de un Plan Marshall pentru secolul XXI, destinat ţărilor în curs de dezvoltare, care să valorifice bogăţiile grupului de naţiuni G20 prin redistribuirea lor la nivel global. După distrugerile provocate de cel de-al Doilea Război Mondial, Planul Marshall a reconstruit Europa. A fost un efort masiv, susţinut de americani şi pus în practică în ideea că va fi în avantajul ambelor părţi. Acum avem nevoie de un plan mai cuprinzător şi mai ambiţios, în ideea că va fi în avantajul tuturor, care să aibă în vedere dezvoltarea economică, infrastructura, comerţul, sistemul educaţional, asistenţa medicală şi schimbările climatice.

Am văzut deja ce se va întâmpla fără astfel de măsuri. Migraţia va continua, chiar va creşte, şi, în faţa acestei „ameninţări" la adresa prosperităţii şi a stabilităţii lor, naţiunile mai bogate îşi vor apăra cu mai multă ardoare ceea ce le aparţine – teritoriu, servicii, cultură – dând apă la moară mişcărilor naţionaliste şi celor care se declară în favoarea zidurilor. Dacă marea majoritate a specialiştilor în schimbări climatice au dreptate, atunci creşterea nivelului mărilor va duce la migrarea altor milioane de oameni. Creşterea nivelului apelor nu este singura problemă climatică: Katharine Hayhoe, unul dintre specialişti,

afirmă că intrăm într-o perioadă de „imprevizibilitate globală“, în care manifestări climatice ciudate vor afecta aproape întreaga planetă în numeroase feluri. Unele râuri se revarsă mai des, de exemplu, în timp ce altele seacă de tot. Mii de râuri din China au dispărut deja în secolul nostru.

Aceste schimbări vor duce la intensificarea migraţiei, dat fiind că oamenii vor încerca să scape de efectele lor. Fără o acţiune internaţională concertată, politica naţională va deveni mai agresivă, iar barierele se vor înălţa şi mai mult, pe fondul înmulţirii încercărilor violente de a-i respinge pe cei care escaladează zidurile. Mulţi radicali şi xenofobi (deseori aceleaşi persoane) vor imigraţie zero, un fapt indezirabil atât din punct de vedere umanitar, cât şi economic.

Ţările occidentale au nevoie de imigranţi pentru viitorul pe termen mediu ca să-şi poate menţine nivelul de dezvoltare. Spun „pe termen mediu“ fiindcă tehnologia va desfiinţa multe locuri de muncă. În deceniile următoare perfecţionarea roboţilor va face industriile actuale să nu mai aibă nevoie de atâta forţă de muncă. Dată fiind ingeniozitatea umană, este foarte posibil ca noi ocupaţii, la care nici nu ne-am gândit, să îndepărteze o parte din asperităţile acestei tranziţii spre o nouă eră, care sigur va veni. Încă mai aştept o soluţie din partea unui specialist la problemele care vor apărea în clipa în care se va atinge apogeul – când automatizarea şi migraţia vor atinge punctul culminant. Dar, pe moment, lumea are nevoie de o migraţie la niveluri sustenabile care, de exemplu, nu goleşte Bangladeshul şi nici nu destabilizează India. Dar încă nu este clar cum poate fi controlată: cine ar trebui să fie lăsat să intre – migranţii economici, care pot contribui la prosperitatea ţării, sau refugiaţii care vor să scape de război şi de persecuţii? Cine hotărăşte cine intră în a doua categorie?

Şi cum pot fi integraţi aceşti nou-veniţi astfel încât să nu creeze probleme pentru localnici? Cea mai mare parte din Occident acceptă şi, în unele cazuri, încurajează diversitatea. Ideile despre „puritatea rasială“ au dispărut de mult sau sunt marginalizate, cum am văzut în demonstraţiile pentru supremaţia albilor din Charlottesville, în SUA (2017). Nici un fel de violenţă împotriva „celorlalţi“ nu este acceptabil:

bombele incendiare aruncate asupra centrelor de migranţi din Germania, de exemplu, sunt o ruşine.

Dar, deşi se ţin departe de un comportament atât de agresiv, majoritatea occidentalilor vor să păstreze valorile fundamentale ale culturii lor şi apartenenţa la comunitate.

Statul-naţiune a fost extrem de eficient în a-i apropia pe oameni, în multe cazuri creând unitate din dezbinare – şi, cu toate defectele lor, aceste triburi masive care alcătuiesc sate, oraşe şi regiuni au dat naştere lumii de astăzi. Titlul cărţii lui Hillary Clinton, *It Takes a Village*, a fost împrumutat dintr-un proverb african, originar probabil din Nigeria: „E nevoie de un sat ca să creşti un copil". Creşterea unui copil este un efort comun, al familiei „mai largi" – este nevoie de un sat, de un oraş, de o regiune şi de o ţară ca să creezi o cultură care să îi reprezinte pe toţi.

Desigur, ideea statului-naţiune ca „familie" este şi ea problematică. Poate duce la un naţionalism agresiv, mai ales la cei care cred în conceptul „Ţara mea, la bine şi la rău". George Friedman descrie „dragostea de ai tăi" ca pe „un sentiment fundamental fără de care nu putem înţelege comportamentul oamenilor şi dacă acest comportament poate fi anticipat". Friedman susţine că dragostea de ai tăi este parte integrantă din natura umană. În unele privinţe, naţionalismul se bazează pe această emoţie, motiv pentru care uneori este tratat cu suspiciune, fiind considerat o atitudine negativă. Pe de altă parte, în anumite contexte, autodeterminarea naţională este văzută ca fiind justă, pozitivă: naţionalismul irlandez din secolul al XIX-lea, naţionalismul kosovar din secolul XX şi naţionalismul palestinian din secolul XXI sunt considerate cauze nobile, chiar dacă se întemeiază pe dragostea de ai tăi.

Dispariţia statului-naţiune este adesea prorocită din mai multe motive: globalizarea, suprastructurile federale cum ar fi UE, dezvoltarea oraşelor-stat şi, cel mai recent, apariţia criptomonedelor de genul bitcoin. Şi totuşi, naţiunile şi statele supravieţuiesc. Mai mult de atât, lumea statelor-naţiuni în care trăim a adus cu sine şi stabilitate, chiar dacă aceasta este relativă. Am parcurs un drum lung, dar mai avem până să ajungem la capătul lui. Comparaţi

perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial cu cei 75 de ani dinaintea lui şi vă veţi da seama de progresul înregistrat. La nivel global, sunt tot mai mulţi oameni cu ştiinţă de carte, iar sărăcia face paşi înapoi. Acest progres poate continua prin dezvoltarea ştiinţei, prin aplicarea principiilor democratice şi printr-o conducere eficientă – şi prin respectarea maximei adesea atribuite greşit lui Voltaire: „Nu sunt de acord cu ce spui, dar îţi voi apăra până la moarte dreptul de a spune ceea ce gândeşti".

După secole de vărsări de sânge, imperialism şi multe alte nenorociri, ţările occidentale se sprijină pe o credinţă comună în democraţie, egalitate de gen, libertate a religiei şi de exprimare. Fireşte, uneori o naţiune nu se conduce după propriile valori civilizate, dar această ipocrizie nu înseamnă că valorile au dispărut. Voinţa majorităţii este ca aceia care vin în comunităţile lor să le împărtăşească valorile sau cel puţin să le tolereze şi să nu militeze împotriva lor. Foarte mulţi europeni moderni nu ar avea nimic împotrivă ca un cuplu de homosexuali să se mute alături de ei, dar ai fi revoltaţi dacă ar avea un vecin homofob, care încearcă să incite la ură împotriva homosexualilor. Prin urmare, trebuie să găsim o modalitate ca nou-veniţii să se alăture comunităţii gazdă, nu să încerce să îi submineze valorile. Aici nu este vorba de rasă sau de religie, ci doar de bune maniere: singurul loc în care musafirul poate sparge farfurii este la un restaurant grecesc. În această relaţie biunivocă, gazda are datoria de a-l face pe musafir să simtă că este binevenit, fapt valabil pentru toţi musafirii şi pentru toate gazdele din ţările şi culturile lumii. Astfel ambele părţi pot construi punţi care să le apropie.

*

Se pare că ne-am recunoscut limitele prin elaborarea Tratatului asupra Spaţiului Cosmic – legile ONU privind proprietatea asupra spaţiului cosmic – care stipulează:

> Spaţiul cosmic, inclusiv Luna şi celelalte corpuri cereşti, nu pot deveni bunuri naţionale prin invocarea suveranităţii, prin utilizare sau

ocupare sau prin orice alte mijloace.

Tratatul prevede ca explorarea şi utilizarea spaţiului cosmic să fie „accesibile întregii omeniri". Acordul privind Luna extinde aceste dispoziţii:

> Nici suprafaţa, nici subsolul Lunii [sau ale altor corpuri cereşti din sistemul solar] şi nici o parte din ea sau din resursele ei naturale nu vor deveni proprietatea vreunui stat, organizaţie interguvernamentală sau nonguvernamentală internaţională, organizaţie naţională sau entitate nonguvernamentală sau a unei persoane.

Pentru Pământ însă este prea târziu să o luăm de la capăt. Planeta şi locuitorii ei umani sunt prea complecşi pentru o schimbare bruscă spre o guvernare globală în care statele-naţiuni să fie dizolvate, iar lumea să fie „accesibilă întregii omeniri".

Şi astfel, până când frăţia universală a omului va fi acceptată, ca şi o lume în care nu va mai exista concurenţă pentru resurse, vom continua să construim ziduri. Aşa a fost dintotdeauna. Fiindcă suntem animale. Minunate, uneori frumoase, alteori urâte, cu disponibilităţi incredibile, cu o imaginaţie infinită, dar tot fiinţe ale acestei lumi şi, ca orice altă fiinţă, avem nevoie de spaţiu.

„La început"******** am avut grijă să stricăm tot. Dacă am avea şansa să o luăm de la capăt, cu o foaie albă de hârtie şi cu ştiinţa a tot ce am făcut până acum, probabil că am elabora un alt set de reguli despre cum să trăim şi cum să colaborăm. Condiţia umană înseamnă că niciodată nu vom ajunge la unitatea totală, dar asta nu ne scuteşte să încercăm.

Există un proverb care se regăseşte în majoritatea limbilor lumii, care sună cam aşa: „Gardurile bune asigură vecini buni". Departe de a fi o zicală populară banală, proverbul exprimă un adevăr inevitabil despre barierele fizice şi psihologice. Ne facem planuri pentru un viitor în care sperăm în tot ce este mai bun şi ne temem de tot ce este mai rău şi, tocmai fiindcă ne temem, construim ziduri.

Dar, dacă aceasta pare a fi o viziune sumbră a umanităţii, există şi reversul. Capacitatea noastră de a gândi şi de a construi ne oferă şansa de a umple spaţiile dintre ziduri cu speranţă – de a construi punţi. Pentru fiecare zid dintre ţări există o autostradă suspendată

informaţională, pentru fiecare al-Qaeda există un grup interreligios şi pentru fiecare sistem defensiv de rachete există o staţie spaţială internaţională. Miliarde de dolari sunt donate de naţiunile bogate în scopuri umanitare. Declaraţia drepturilor omului recunoaşte că, cel puţin în teorie, oamenii se nasc egali. Am construit săli uriaşe în care ne întâlnim, discutăm şi încercăm să trecem peste diferenţele care ne despart. ONU, UE, Uniunea Africană, ASEAN, MERCOSUR, OPEC, NATO, Banca Mondială şi sute de alte organizaţii pan-naţionale şi globale au fost înfiinţate ca să ne unească şi să ne medieze conflictele. Ele sunt o recunoaştere oficială a condiţiei umane şi prin ele mega-triburile caută să rezolve divergenţele, păstrând zidurile în timp ce caută soluţii de mai lungă durată. Unul dintre cuvintele mele preferate este „compromis".

Prin urmare, deşi în prezent naţionalismul şi politica identitară sunt din nou în ascensiune, există şanse ca arcul istoriei să se îndrepte din nou spre unitate.

Biblia, p. 664
Aluzie la Biblie (n.tr.)

BIBLIOGRAFIE

CAPITOLUL 1: China

Bandurski, David, „China's «positive» prescription for dissent", China Media Project, 17 noiembrie 2014 (cmp.hku. hk/2014/11/17/37177/)

ChinaKnowledge.de (www.chinaknowledge.de/Literature/ Historiography/shiji.html)

„China's urban-rural divide", OECD Observer, octombrie 2016 (oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/5669/ China_92s_urban-rural_divide.html#sthash.4EDnGCMf.dpuf)

Clapp, Frederick G., „Along and across the Great Wall of China", *Geographical Review*, vol. 9 (aprilie–iunie 1920), pp. 221–249

Denyer, Simon, „China's scary lesson to the world: censoring the internet works", *Washington Post*, 23 mai 2016

Goh, Chor-ching; Luo, Xubei; şi Zhu, Nong, „Income growth, inequality and poverty reduction: a case study of eight provinces in China", *China Economic Review*, vol. 20, nr. 3 (septembrie 2009), pp. 485–496

Man, John, *The Great Wall* (Londra: Bantam Press, 2008)

Piketty, Thomas şi Zucman, Gabriel, „Capital is back: wealth-income ratios in rich countries 1700–2010", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 129, nr. 3, 2014, pp. 1 255–1 310

Waldron, Arthur N., „The problem of the Great Wall of China", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 43, nr. 2 (decembrie 1983), pp. 643–663

Whiteley, Patrick, „The era of prosperity is upon us", *China Daily*, 19 octombrie 2007

Wong, Sue-Lin şi Martina, Michael, „China adopts cyber security law in face of overseas opposition", Reuters, 7 noiembrie 2016

Capitolul 2: SUA

Channick, Robert, „Illinois contractor bidding to build Trump's border

wall – with a tourist draw", *Chicago Tribune*, 3 aprilie 2017

Cook, Lindsey, „US education: still separate and unequal", US News, 28 ianuarie 2015

Dear, Michael, *Why Walls Won't Work: Repairing the US-Mexico Divide* (New York: Oxford University Press, 2015)

„Education at a glance 2012: OECD indicators", OECD Publishing, septembrie 2012 (www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf)

Goodhart, David, *The Road to Somewhere* (Londra: Hurst Publishers, 2017)

Hershbein, Brad, „A college degree is worth less if you are raised poor", Brookings Institution, 19 februarie 2016

Martinez, Oscar J., „Border conflict, border fences, and the «Tortilla Curtain» incident of 1978–1979", *Journal of the Southwest*, vol. 50, nr. 3, „Fences" (2008), pp. 263–278

Constituţia statului Mexic din 1917, cu amendamentele din 2015 (www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015. pdf?lang=en)

Neeley, Jenny, „Over the line: Homeland Security's unconstitutional authority to waive all legal requirements for the purpose of building border infrastructure", *The Arizona Journal of Environmental Law & Policy*, 11 mai 2011

Nowrasteh, Alex, *Guide to Trump's Executive Order to Limit Migration for „National Security" Reasons* (Washington, DC: Cato Institute, 26 ianuarie 2017)

Obama, Barack, „Floor statement on immigration reform", discurs, 3 aprilie 2006 (obamaspeeches.com/061-Immigration-Reform – Obama-Speech.htm)

„Political polarization in the American public", Pew Research Center, 12 iunie 2014 (www.people-press.org/2014/06/12/political – polarization-in-the-american-public/)

Stovall, Preston, „Reassessing cultural divisions in the United

States“, Quillette, 13 ianuarie 2017

Yearbook of Immigration Statistics (Washington, DC: DHS Office of Immigration Statistics, 2015)

Capitolul 3: Israel şi Palestina

„Behind the headlines: facts and figures – Islam in Israel“, Israel Ministerul Afacerilor Externe din Israel, 9 iunie 2016 (mfa.gov.il/ MFA/ ForeignPolicy/Issues/Pages/Facts-and-Figures-Islam-in-Israel.aspx)

„A document of general principles and policies“, Hamas, 1 mai 2017 (hamas.ps/en/post/678/a-document-of-general-principles –and-policies)

„Internal fight: Palestinian abuses in Gaza and the West Bank“, Human Rights Watch, iulie 2008 (www.hrw.org/report/2008/07/29/ internal-fight/palestinian-abuses-gaza-and-west-bank)
„OECD reviews of labour market and social policies: Israel“, OECD, ianuarie 2010 (www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-reviews –of-labour-market-and-social-policies_20743408)

Starr, Kelsey Jo şi Masci, David, „In Israel, Jews are united by homeland but divided into very different groups“, Pew Research Centre, 8 martie 2016

Vallet, Elisabeth (ed.), *Borders, Fences and Walls: State of Insecurity?* (Farnham: Ashgate Publishing, 2014)

Capitolul 4: Orientul Mijlociu

Al Homayed, Tariq, „Interview with His Majesty King Abdullah II“, *Asharq Al Awsat*, 23 ianuarie 2007 (kingabdullah.jo/en/interviews/ interview-his-majesty-king-abdullah-ii-71)

„The Berm“, GlobalSecurity.org, accesat pe 4 decembrie 2017 (www.globalsecurity.org/military/world/gulf/kuwait-the-berm.htm)

Tomkins, Richard, „Airbus, Saudi Arabia finish Northern Border Security project“, United Press International, 23 septembrie 2014

Capitolul 5: Subcontinentul indian

Ambedkar, B.R. şi Anand, S. (ed.), *Annihilation of Caste: The Annotated Critical Edition* (Londra şi New York: Verso, 2014)

Couderé, Hanne, „India: violence against Dalits on the rise", *The Diplomat*, 19 mai 2016

Hanson, S.; Nicholls, R.; Ranger, N., et al., „A global ranking of port cities with high exposure to climate extremes", *Climatic Change*, vol. 104, nr. 1 (ianuarie 2011), pp. 89–111

Hasnain, Lieutenant General Syed Ata, „Why the fence on the line of control", *South Asia Defence and Strategic Review*, mai 2016

Jones, Reece, *Violent Borders: Refugees and the Right to Move* (Londra şi New York: Verso, 2016)

Lindley, Mark, „Changes in Mahatma Gandhi's views on caste and intermarriage", *Hacettepe University (Ankara) Social Sciences Journal*, vol. 1 (1999)

Roy, Arundhati, „India's shame", *Prospect Magazine*, 13 noiembrie 2014

Shamshad, Rizwana, „Politics and origin of the India–Bangladesh border fence", document prezentat la a 17-a ediţie a Conferinţei Asociaţiei de Studii Asiatice organizate în Australia, la Melbourne, 1–3 iulie 2008

„Skin colour tied to caste system, says study", *Times of India*, 21 noiembrie 2016

Sukumaran Nair, P., *Indo-Bangladesh Relations* (New Delhi: APH Publishing, 2008)

Tripathi, Sanjeev, „Illegal immigration from Bangladesh to India: toward a comprehensive solution", Carnegie India, 29 iunie 2016

Capitolul 6: Africa

Agyemang, Felix, „The emergence of gated communities in Ghana and their implications on urban planning and management", *Developing Country Studies*, vol. 3, nr. 14 (iulie 2013), pp. 40–46

Aisien, Ebiuwa şi Oriakhi, Felix O.U., „Great Benin on the world stage: reassessing Portugal–Benin diplomacy in the 15th and 16th centuries", *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, vol. 11, nr. 1 (mai–iunie 2013), pp. 107–115

Beegle, Kathleen G.; Christiaensen, Luc; Dabalen, Andrew L. şi Gaddis, Isis, *Poverty in a rising Africa: overview* (Washington, DC: World Bank Group, 2015)

Breetzke, Gregory D.; Landman, Karina şi Cohn, Ellen G., „Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa", *Journal of Housing and the Built Environment*, vol. 29, nr. 1 (martie 2014), pp. 123–139

Ediagbonya, Michael, „A Study of the Portuguese–Benin trade relations: Ughoton as a Benin port (1485–1506)", *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, vol. 2, nr. 2 (iulie– septembrie 2015), pp. 206–221

Fisher, Max, „The dividing of a continent: Africa's separatist problem", *The Atlantic*, 10 septembrie 2012

Global Study on Homicide 2013, United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), martie 2014

„International Court of Justice gives judgment in Cameroon–Nigeria boundary dispute", International Court of Justice Press Release, 10 octombrie 2002 (www.un.org/press/en/2002/icj603.doc.htm)

„Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria", The Hague Justice Portal (www.haguejusticeportal.net/index .php? id=6220)

Onuoha, Mimi, „A 5-mile island built to save Lagos's economy has a worrying design flaw", *Quartz Africa*, 18 martie 2017

Pearce, Fred, „The African queen", *New Scientist*, 11 septembrie 1999

„Yoruba kingdoms – Benin and Ife", GlobalSecurity.org, accesat pe 12 decembrie 2017 (www.globalsecurity.org/military/world/ africa/yoruba.htm)

Capitolul 7: Europa

„Attitudes towards immigration in Europe: myths and realities", European Social Survey, European Parliament, 19 iunie 2017 (www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/IE_Handout_FINAL.pdf)

Judt, Tony, *A Grand Illusion? An Essay on Europe* (New York şi Londra: New York University Press, 2011)

Katz, Bruce; Noring, Luise şi Garrelts, Nantke, „Cities and refugees: the German experience", Brookings Institution report, 18 septembrie 2016

Lambert, Charles, „French immigration problems", *Foreign Affairs*, ianuarie 1928

Leuenberger, Christine, „Constructions of the Berlin Wall: how material culture is used in psychological theory", *Social Problems*, vol. 53, nr. 1 (februarie 2006), pp. 18–37

Pew-Templeton Global Religious Futures Project, Pew Research Center report, 2010

Ross, Corey, „East Germans and the Berlin Wall: popular opinion and social change before and after the border closure of August 1961", *Journal of Contemporary History*, vol. 39, nr. 1 (ianuarie 2004), pp. 25–43

Stein, Mary Beth, „The politics of humor: the Berlin Wall in jokes and graffiti", *Western Folklore*, vol. 48, nr. 2 (aprilie 1989), pp. 85–108

Steinmetz, Vanessa, „Das sollen Flüchtlinge künftig leisten", *Spiegel Online*, 24 mai 2016

Capitolul 8: Marea Britanie

Bruce, John Collingwood, *The Roman Wall* (Londra: J.R. Smith, 1851)

Divine, David, *Hadrian's Wall: North-west Frontier of Rome* (New York: Barnes and Noble, 1995)

Nolan, Paul, „Two tribes: a divided Northern Ireland", *Irish Times*, 1 aprilie 2017

„Population of the UK by country of birth and nationality: 2015“, Office for National Statistics, 25 august 2016

Torney, Kathryn, „How integrated are the schools where you live?“, *The Detail*, 23 noiembrie 2012

Referendumul din 2011 din Regatul Unit, Office for National Statistics (www.ons.gov.uk/census/2011census)

MULȚUMIRI

Mulţumesc întregului colectiv de la Elliott & Thompson pentru sprijinul constant în cei doi ani cât a durat acest proiect şi pentru că m-a făcut să renunţ la atât de multe „floricele“ încât aş fi putut deschide o florărie cu ele. Mulţumiri şi următorilor: Wen Qi, Sabrina Zeng, Sam Bamba, Sameer Bazbaz, Mina al-Oraibi, dr. Rogier Creemers, dr. Reece Jones, Fawaz Gerges, David Waywell, Henry Robinson, profesorilor Stuart Elden şi David Kornbluth.